

BEVÁNDORLÓK
A MAGYAR TÁRSADALOM TÜKRÉBEN:
MÉLTÓSÁG, IGAZSÁGOSSÁG
ÉS CIVIL INTEGRÁCIÓ

BEVÁNDORLÓK A MAGYAR TÁRSADALOM TÜKRÉBEN: MÉLTÓSÁG, IGAZSÁGOSSÁG ÉS CIVIL INTEGRÁCIÓ

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
BUDAPEST 2012

EURÓPAI INTEGRÁCIÓS ALAP



Készült az Európai Unió Európai
Integrációs Alapjának támogatásával.



A tanulmánykötetben foglalt nézetek a szerzők nézetei, semmiképpen sem tekinthetők az Európai Bizottság vagy a Belügyminisztérium hivatalos állásfoglalásának; sem az Európai Bizottság, sem a Belügyminisztérium nem tehető felelőssé azok, illetve az abban foglaltak bármilyen felhasználásáért.

Szerkesztette: Göncz Borbála – Lengyel György – Tóth Lilla

Olvasószerkesztő: Borus Judit

© A szerzők, 2012

© ssjtoma (borítókép) 2012

ISBN 978-963-503-509-0

Felelős kiadó: Lengyel György, Budapesti Corvinus Egyetem

Könyvterv és tördelés: Király Zoltán

Nyomdai munkák: A-Z Buda CopyCAT Kft., www.copycat.hu

Felelős vezető: Könczey Áron

TARTALOM

Bevezetés	7
-----------------	---

I. A bevándorlók szociodemográfiai és jóléti jellemzői Magyarországon

Kisfalusi Dorottya: <i>A bevándorlók szociodemográfiai jellemzői, kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottsága, migrációs céljaik és motivációik</i>	19
---	----

Szanyi-F. Eleonóra: <i>A bevándorlók és a magyar társadalom jóléti mutatói</i>	61
--	----

II. Civil tanácskozások és fókuszcsoportok a bevándorlók társadalmi integrációjáról

Lengyel György – Göncz Borbála – Tóth Lilla – Király Gábor – Várnagy Réka: <i>Civil tanácskozások a bevándorlásról</i>	89
---	----

Vépy-Schlemmer Éva: <i>A civil részvétel, méltányosság és igazságérzet fókuszcsoportos vizsgálatának elemzése</i>	101
---	-----

III. Méltóság, igazságosság és politikai részvétel a bevándorlók és a magyar társadalom körében

Lengyel György: <i>Akciópotenciál, méltóság, civil részvétel és szubjektív jólét</i>	137
--	-----

Tóth Lilla: <i>A kollektív cselekvés és a politikai részvétel előfeltételei: igazságosságérzet, identitás, érzelmek, hatékonyság és beágyazottság</i>	161
---	-----

Juhász Pál: <i>Politikai vélemények és ítéletek</i>	191
---	-----

Göncz Borbála: <i>Politikai aktivitás és civil részvétel a magyar társadalom és a bevándorlók körében</i>	207
---	-----

Függelék

1. A kutatás mintakészítésével, adatfelvételével kapcsolatos beszámoló	237
2. Kutatási kérdőív	243
3. A civil tanácskozások ajánlásai	273

BEVEZETÉS

A Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézete keretén belül működő Empirikus Társadalomkutató Központ az Európai Integrációs Alap (EIA) támogatásával kutatást végzett „Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról” címmel. A kutatási projekt célja a „harmadik” – tehát nem európai uniós – országból érkező bevándorlók beilleszkedésének, politikai és civil részvételének feltárása volt. Azt vizsgáltuk, hogy a bevándorlók és a magyar társadalom miként értelmezik a politikai és civil aktivitást és hogyan függ ez össze a materiális, kulturális és társadalmi erőforrásokkal, az identitással, az akciópotenciállal, valamint a méltányosság- és méltóságérzettel. Az Európai Unió, felismerve a civil társadalom szerepét a bevándorlók integrációjának folyamatában, a zaragozai nyilatkozatban¹ az integrációs politikák értékelése céljából kiemelt néhány mutatót, amely tartalmazza a polgári részvételt is, megállapítva, hogy a bevándorlók-nak a demokratikus folyamatban való aktív részvétele hozzájárul integrációjukhoz. A zaragozai nyilatkozat alapján fontosnak tartott indikátorok közül ebben a projektben az „aktív állampolgárság” lényegét érintő olyan tényezők hatását szeretnénk vizsgálni, mint a közintézményekbe vetett bizalom, a választói magatartás, a kötődés, odatartozás érzése.

Az emberek különböző okok miatt dönthetnek a migráció mellett, s különböző okokból kerülhetnek olyan helyzetbe, hogy úgy érzik, vándorolniuk kell. A hagyományos elméleti felfogás szerint a vándorlás hátterében vonzó és taszító tényezők egyaránt állnak (Tóth, 2001; Hárs, 2001). A taszító tényezők okozzák az adott országból való elvándorlást, a vándorlás irányát pedig a vonzó lehetőségek határozzák meg. Ugyanakkor napjainkban ez a – kibocsátó közösség szempontjából – disszimilációs és a befogadó közösség szempontjából asszimilációs, illetve – tágabban – integrációs paradigma a nemzetközi vándorlás értelmezéséhez csak részlegesen járul hozzá. Ma a vándorlás gyakran a migrációs láncokat alapul vevő dinamikus modellek mentén írható le (például Boyd, 1989; Kritz–Lim–Zlotnik, 1992; Melegh et al., 2009). A vándorlás továbbá lehet periodikus, időben korlátozott, szociológiai értelemben nem befejezett, illetve a kötődés az elvándorolt és a kibocsátó közösség között nagyon sokféle formában fennmaradhat.

A bevándorlók integrációja, adott esetben az állampolgárság megszerzéséhez vezető út, több szempontból is megközelíthető (Bijl et al., 2008). Az integráció egyrészt jogi, politikai folyamat, amelynek során a bevándorló a társadalom többségéhez hasonló jogokat és kötelezettségeket szerez és beilleszkedik a politikai közösségbe. Másrészt szocioökonomiai folyamat, amelynek legfontosabb elemei a munkavállalás és az adófizetés, és ezen keresztül a befogadó ország gazdasági életében való részvétel. Harmadrészt pedig rendelkezik egy szociokulturális vetülettel is, amely magában foglalja a

¹ A bevándorlók integrációjáról 2010. április 15–16-án tartott zaragozai miniszteri konferencia nyilatkozata.

bevándorló és a többségi társadalom közötti sokrétű kapcsolatok kiépülését és a befogadó ország nyelvének, szokásainak és normáinak megismerését és elfogadását.

Az integrációs folyamat sikeressége vagy sikertelensége a befogadó társadalom nyitottságán és előítéletességének fokán is múlik. Az egyik legutóbbi közvéleménykutatás adatai szerint Magyarországon a legkevésbé pozitív a bevándorlás megítélése az Európai Unió 27 tagországa közül.² Magyarország esete azért is meglepő, mert az unió régi tagországaihoz viszonyítva itt alacsony a bevándorlók aránya. Míg a nem uniós tagországokból érkező bevándorlók az Európai Unió össznépességének közel 4 százalékát teszik ki, addig ez az arány Magyarországon nem éri el az 1 százalékot. Magyarország bizonyos szempontból sajátos módon ágyazódott be a nemzetközi migráció folyamatába: nincs jelentős migrációs hatásnak kitéve, ám célországgá vált a kilencvenes évek során azon csoportok számára, amelyek fontosak a globalizáció szempontjából. Jelentős számban vannak jelen szerződéses kvalifikálatlan munkavállalók, nagyobb számban megjelentek a jól kvalifikált, úgynevezett átmeneti szakképzett migránsok és megfigyelhető a nők egyre fokozottabb részvétele a nemzetközi migrációs folyamatokban. Ugyancsak kimutatható, hogy a migránsok területi elhelyezkedése és koncentrációja Budapesten és környékén, az ország középső régiójában jól illeszkedik a tőkebefektetések földrajzi mintájához (Melegh et al., 2004).

A migráció más aspektusaitól eltérően keveset tudunk arról, hogy milyen lehetséges következményei vannak a migrációnak a civil és politikai aktivitásra a kortárs demokráciákban. Az Európai Unió kontextusában különösen érdekes, hogy a sokszor nem demokratikus berendezkedésű országokból érkezettek hogyan befolyásolják a befogadó országok demokratikus közéletét és normáit. Hagyományosan a civil aktivitást az állampolgárok választói magatartásán keresztül szokták vizsgálni, ugyanakkor az állampolgárság megszerzése előtt álló bevándorlók civil aktivitása kevesebb kutatói érdeklődést váltott ki. Másrészt a civil aktivitást nem elég pusztán a választói magatartás szempontjából vizsgálni, a nem választási jellegű, úgynevezett non-electoral aktivitás egyre inkább előtérbe kerül a mai társadalomban. Míg a bevándorlók választói magatartását csak bizonyos csoportok esetében és csak helyi ügyekben vizsgálhatnánk, addig az aktivitásnak ezen nem választási formái sokkal szélesebb körben értelmezendők (Paskeviciute–Anderson, 2007). Különösen fontos a politikai aktivitásnak ez a formája, mivel kutatásunk, a hazai társadalom mellett, azon bevándorlókkal foglalkozik, akik harmadik országból érkeztek és állampolgársággal még nem rendelkeznek, így az állampolgársághoz kötődő választási részvételből is kizsorzulnak. A bevándorlók politikai

² Az Eurobarometer 69 felmérésében 2008 tavaszán a magyar lakosság 10 százaléka értett egyet azzal az állítással, hogy „A bevándorlók sokat adnak Magyarországnak”, míg az Európai Unió átlaga 44% volt.

integrációjáról készült számos nemzetközi kutatás mellett Magyarországon két vizsgálat is foglalkozott ezzel a témakörrel az utóbbi időben.³

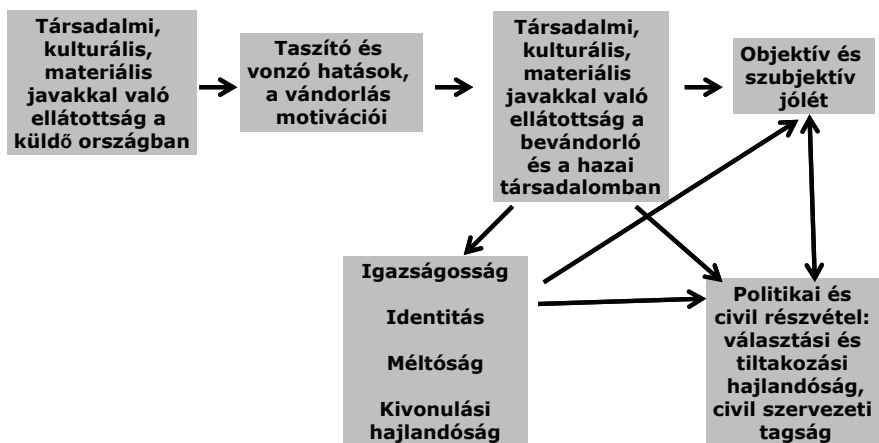
Jelen kutatás keretében megpróbáltuk a migráció problematikáját néhány olyan kérdéssel összefüggésbe hozni, mint az akciópotenciál, a méltányosság, a méltóság-érzet, vagy a szubjektív jólét. Fontosnak tartottuk továbbá, hogy a bevándorló és a hazai népességet ne külön-külön vizsgáljuk: a bevándorlókat ne kizárólag önmagukban tekintsük, másrészt a magyar társadalom tagjait se kizárólag a bevándorlás kérdésének megítélésén keresztül közelítsük meg, hanem együtt, egyforma kérdések mentén, egymással összevetve vizsgáljuk őket. Ezzel a megközelítéssel látjuk, hogyan alakul a migránsok politikai és civil aktivitása, mi befolyásolja, de azt is felmérhetjük, hogy mindez milyen közegben történik, mihez, milyen rendszerhez, értékekhez, attitűdökhöz integrálódnak.

A KUTATÁSRÓL

Kutatásunkban a hangsúly a bevándorlók és a hazai társadalom politikai és civil aktivitásának összehasonlításán van. Bár néhány kauzális kapcsolatra is rávilágítunk, vizsgálatunk elsősorban feltáró jellegű, s a következő kérdésköröket kívánjuk megvizsgálni mind a migránsok, mind pedig – ahol releváns – a magyar társadalom körében:

- A bevándorlók származási országban meglévő társadalmi, kulturális és materiális erőforrásai hogyan befolyásolják ugyanezen erőforrásokkal való ellátottságukat Magyarországon?
- A társadalmi, kulturális és materiális erőforrásokkal való ellátottság hogyan befolyásolja az egyén objektív és szubjektív jólétét mind a bevándorlók, mind a hazai társadalom vonatkozásában?
- Milyen az egyén disztributív és procedurális igazságérzete, vagyis mennyire érzi méltányosnak a vele való bánásmódot és mennyire részesedik korrekt módon a rendelkezésre álló forrásokból, hogyan befolyásolja az objektív és szubjektív jólétét?
- Miként befolyásolják az erőforrások a kivonulási hajlandóságot és a méltóságérzetet a bevándorlók és a hazai társadalom körében?
- A politikai és civil részvételi hajlandóság a migránsok és a hazai társadalom esetében milyen összefüggésben van az objektív és szubjektív jóléttel, a disztributív és procedurális igazságossággal (Klandermans et al., 2008), valamint ezt hogyan befolyásolja az erőforrásokkal való ellátottság?

3 A LOCALMULTIDEM-kutatás szakpolitikai elemzésekre, médiaelemzésre és egyéni és intézményi survey adatfelvételre támaszkodott (2006–2009, MTA Kisebbségkutató Intézet). A „Bevándorlók Magyarországon” című, EIA által finanszírozott kutatási projekt 2009-ben hat magyarországi migráns csoport integrációs helyzetét és stratégiáit vizsgálta kérdőíves felvétellel (Örkény–Székelyi, 2010). Mindkét kutatás egyéni survey rész hálóbdamintával készült, s egyenlő mintaelemszámmal szereplő migráns csoportokat érintett.



1. ábra

A bevándorlók problémáival, politikai és civil részvételi hajlandóságával foglalkozó kutatás modellje

A kutatás 2011-ben zajlott, és több egymásra épülő fázisból állt a kvantitatív és kvalitatív kutatási megközelítések ötvöztetésével. A kutatás gerincét egy, a bevándorlók és a hazai társadalom körében végzett reprezentatív kérdőíves felmérés adja. Az 1500 fős körülből 30 perces reprezentatív kérdőíves felmérés két almintát tartalmaz. Egyrészt egy bevándorlói almintát ($n = 500$), másrészt egy, a magyar társadalom tagjait reprezentáló almintát ($n = 1000$).

A bevándorlói felmérés mintavételének alapja a harmadik országból érkezett azon tizenhét év feletti személyek összessége volt, akik tartózkodási, bevándorlási, illetve (nemzeti vagy európai) letelepedési engedéllyel rendelkeztek.

Az 500 fős bevándorlói minta reprezentativitását biztosítandó első megközelítésben a KEKKH bocsátott a rendelkezésünkre egy, a bevándorolt és letelepedett státuszú egyénekre vonatkozó kor, nem, származási hely és lakóhely szerint a sokaságot megfelelően reprezentáló véletlen listát. Ebből a listából 156 fő került lekérdezésre, településtípusok szerint rétegzett többlépcsős mintavétellel. A bevándorlói minta másik része (344 fő) hólabda módszerrel állt elő, amelynek során kvóták szabályozták a kor, a nem és a származási ország szerinti összetételt. Ilyen módon a végső minta megfelelően reprezentálja az említett jogcímen Magyarországon tartózkodó bevándorlói népességet a kort, a nemet és a származási országot tekintve.

A hazai felnőtt társadalom mintájának elkészítése többlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi mintavételi eljárással történik. A rétegenként lekérdezendő személyek számának meghatározását követően a minta véletlen sítés módszerrel kerül kialakításra oly módon, hogy először a háztartások kerülnek kiválasztásra, majd a háztartásokon belül a személyek. Az 1000 fős mintanagyság a magyarországi teljes lakosságra vonatkozó kutatások standard mintaelemszáma.

Mindkét minta esetében érvényes, hogy a terepmunka során a kérdezőbiztosok legalább háromszor felkerestek egy címet. A magyar lakosság esetében a mintavesztés pótlására a mintával azonos elvek szerint választott, az egyes rétegek kategóriák mentén a főmintához illesztett pótminta állt rendelkezésre. Az adatfelvétel befejezését követően az adatok torzításai súlyozással kerültek korrigálásra. A kérdőíves kutatás adatfelvételének menetéről részletesebb információ a Függelékben található a kutatás kérdőívével együtt.

Egy kérdőíves felmérésnél általában is, de különösen egy kulturálisan vegyes célcsoport esetében, felmerül a kérdőívben szereplő kérdések értelmezésének problémája: milyen mértékben igazolható a válaszok összehasonlítása. Így, a kultúrától függő értelmezés lehetőségeinek feltárására, a reprezentatív kérdőíves felmérést megelőzően a kérdőív kérdéseit teszteltük 5-5 bevándorló és magyar kognitív interjú keretében. Mindez mélyinterjú technikával, az úgynevezett think aloud-módszer alkalmazásával történt, amelynek során a válaszadók bemutatták a végső válaszhoz vezető gondolati utat. A mélyinterjú tapasztalatainak megfelelően került a végső kérdőív kialakításra. Ezeket kiegészítendő a téma sajátosságait négy szakértői interjú keretében is teszteltük. A kérdőíves kutatás adatfelvételének menetéről részletesebb információ a Függelékben található, a kutatás kérdőívével együtt.

A méltányosság- és igazságosságérzet témakörét a survey-eredményeknél mélyebb megismerésre lehetőséget adó kvalitatív módszerrel is megközelítettük. Ez fókuszcsoportos beszélgetések keretében történt a bevándorlók és a hazai társadalom körében. Ez a kutatási fázis elsősorban kiegészítő jellegű volt, célja a survey-eredmények értelmezésének támogatása, valamint a méltányosság- és igazságosságérzet kvalitatív módszerekkel történő feltárása volt.

Az egyes fejezetek tartalmaznak mind leíró elemzéseket, mind az összetettebb összefüggések feltárására alkalmas kauzális vagy regressziós modelleket, illetve a vélemények mögöttes struktúráját feltáró exploratív faktorelemzéseket. Ez két technikai kérdést is felvet: egyrészt, hogy miképpen hasonlítható össze e két eltérő mintavételi módszerrel és aránnyal készült alminták, másrészt, hogy hogyan kezelhető az eltérő szociodemográfiai struktúrából adódó különbség, vajon a két sokaság közti különbség mennyiben jelent tényleges eltérést, illetve mennyiben tudható ez be a strukturális különbségeknek.

Az első kérdés esetében a leíró elemzéseknél a választandó statisztikai próba jelentett kihívást. A kategoriális változók asszociációjának vizsgálatára alkalmas chi négyzet alapú mutatókat elsősorban az egyazon sokaságból, egyazon valószínűségi mintavételi eljárással előállított csoportok összehasonlítására használják. A mi esetünkben a két alminták a mintavétel módját illetően eltér egymástól. Ennek áthidalására a legalább intervallumszintű változók eltéréseinek mérésére használt T-teszt mutató alkalmas, amennyiben az egyes kategóriákat dichotómmá alakítva alkalmas két, egymástól független alminták közötti összehasonlításra. Ez utóbbi mutatóval az a probléma, hogy feltételezi az összehasonlított változók normális eloszlását (Hunyadi-Vita, 2002), másrészt kevésbé mér jól 30 feletti mintaelemszám esetén (Sajtos-Mitev, 2006). Látható, hogy egyik sem tökéletes statisztikai próba a két alminták eredményeinek összehasonlítására.

Ugyanakkor, megfigyelésünk szerint, a gyakorlatban a kétféle teszt hasonló eredményre vezetett. Ily módon az egyes fejezetekben – a két sokaság közvetlen összehasonlítása során – döntően ez a kétféle statisztikai próba jelenik majd meg, a fent leírt korlátokat figyelembe véve.⁴

Mindemellett a regressziós és faktormodellek külön-külön kerültek lefuttatásra a két csoport esetében. A két almintá közötti strukturális eltérés kontrollálására a közös modell adott volna lehetőséget, de ezt csak korlátozottan használtuk a tanulmányokban. Egy másik módszer ennek a problémának az áthidalására a Sik Endre által az ENRI-East⁵ kutatás során használt módszertan, amely a többségi minta „lerontására” épül a bevándorlói minta összetételét alapul véve (Sik, 2012). Ilyen módon két, hasonló összetételű minta kerül összehasonlításra a különböző tényezőket tekintve. A mi kutatásunk esetében ez a „lerontás”, azaz a többségi minta újrasúlyozása, a bevándorlók kor, nem és lakóhely (Budapest/nem Budapest) szerinti összetételét követve történt. Az újrasúlyozott többségi, magyar társadalmat reprezentáló minta és a bevándorlói minta összevetése ugyanakkor nem eredményezett lényegesen eltérő különbségeket az eredeti többségi minta és a bevándorlói minta összevetéséhez képest, így a továbbiakban az eredeti minta eredményeit mutatjuk.

Meggyőződésünk szerint az itt elemzett minták reprezentálják a hazai társadalmat és a tartózkodási, bevándorlási, letelepedési engedéllyel rendelkezőket, akiket összefoglalóan bevándorlóknak hívunk. Hangsúlyoznunk kell, hogy az általunk elemzett bevándorlók nem azonosak a menekülttáborok lakóival, vagy az illegálisan foglalkoztatott külföldiekkel. A bevándorlók ugyan maguk is számos problémával küzdenek, de lényegesen kedvezőbb helyzetben vannak, mint a menekülttáborok lakói vagy a szürke gazdaságban foglalkoztatott migránsok, s ezt is tudatosítani kell az olvasás során.

A KÖNYV FELÉPÍTÉSE

A kötet három nagyobb részre tagolódik. Az első rész a bevándorlás kontextusát és a sajátosságait meghatározó tényezőket mutatja be a bevándorlók szociodemográfiai és jóléti jellemzőinek áttekintésével. A második részben a bevándorlás és a civil integráció, a civil aktivitás kérdésköre kvalitatív megközelítésben kerül elő. Végül a harmadik részben az igazságosság, a méltóság és az akciópotenciál fogalmait járjuk körül a survey-eredmények alapján, s ebben a részben történik a politikai és civil részvétel elemzése is a korábban bemutatott fogalmak figyelembevételével. Ilyen módon a kötet tanulmányai kiegészítik egymást, s a kvantitatív elemzések zömének közös vonása az, hogy a hazai társadalom és a bevándorlók helyzetét hasonlítják össze.

⁴ A tanulmányokban megjelenő statisztikai próbák szignifikanciájának jelölése a következőkben: **** < 0.001, *** < 0.01, ** < 0.05, * < 0.1.

⁵ FP7-SSH collaborative research project (2008–2011). Interplay of European, National and Regional Identities: Nations between States along the New Eastern Borders of the European Union.

A kötet első részében Kisfalusi Dorottya először a bevándorlók mintáját mutatja be – a bevándorlók szociodemográfiai jellemzőit, társadalmi, kulturális erőforrásaikat, valamint a migrációs motivációkat. A migrációs motivációkat tekintve legfontosabb megállapítása, hogy a szülőföld elhagyásának okai öt nagyobb csoportba rendeződnek: a bevándorlók legnagyobb arányban valamilyen családi ok miatt távoztak származási országukból, az említés gyakorisága alapján ezt követi a munkavállalás szándéka, a magasabb életszínvonal reménye, a tanulmányok folytatása, majd a politikai, a vallási ok és a háború. Szanyi-F. Eleonóra a materiális erőforrásokkal és percepciójukkal, azaz az objektív és szubjektív jólét témakörével foglalkozik, mindezt hazai társadalom kontra bevándorlók összehasonlításban.

A kötet második részében két kvalitatív módszerrel készült kutatási részeredményt tárgyalunk. Először egy korábbi kutatásunk, a civil tanácskozások eredményei kerülnek bemutatásra. Ez a 2009-ben készült kutatás a bevándorlók integrációjának több kérdéskörével is foglalkozott, s úgy gondoltuk, hogy a módszertan miatt, amely a civil aktivitást önmagában is megjeleníti, helye van ebben a kötetben. E tanulmányban röviden elemezzük a civil tanácskozásokról két évvel később készített szakértői értékelések eredményeit is.

Ezt követően Vépy-Schlemmer Éva a méltányosság, az igazságosság, a politikai és civil részvétel, az akciópotenciál témakörében lebonyolított két konfirmatív jellegű fókuszcsoportos felmérést elemzi. Az elemzés fontos eredménye, hogy a magyar társadalom és a bevándorlók nagyon hasonló módon ítélik meg a disztributív igazságosság kérdését. Továbbá úgy látszik, a procedurális eljárásokban mindkét csoport komoly és tartós méltánytalanságot szenved el. Mindez fontos adalék lehet a migránsok politikai gondolkodásának formálásához.

A kötet harmadik részében Lengyel György tanulmánya azt a kérdést járja körül, hogy miként függ össze a kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet a gazdasági, kulturális és társadalmi erőforrásokkal a társadalom egészében és a bevándorlók körében, valamint, hogy miként befolyásolják mindezek a civil társadalmi részvételt és a szubjektív jólétet. Eredményei azt mutatják, hogy a bevándorlók körében – az összetételhatások következtében – nagyobb a kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet, s az átlagosnál kisebb a tiltakozási potenciál, mint a hazai társadalomban. A társadalom egészében nem a méltóságérzetükben sértettek, hanem a nagyobb méltóságérzettel rendelkezők képviselnek nagyobb tiltakozási potenciált.

Tóth Lilla, a kérdéskör szociálpszichológiai megközelítését is beépítve, a kollektív cselekvés és politikai részvétel előfeltételeit vizsgálja. Olyan fogalmakat jár körül, mint a sérelmek, a procedurális igazságtalanság észlelése, a választott disztributív igazságossági elvek, a hatékonyság percepciója, a kettős identitás, a félelem és a társadalmi beágyazottság szubjektív aspektusai. Eredményei szerint a sérelmek, az észlelt igazságtalanság és méltánytalanság tekintetében a többségi magyar társadalom negatívabban ítéli meg a helyzetet, tehát ebből a szempontból a politikai részvétele jobban motivált, valószínűbb lehet. Az észlelt hatékonyság az egyéni, saját élet feletti kontroll-változóban jobb a bevándorlók esetében, de a kormánydöntések elleni fellépést a befogadók látják hatékonyabbnak. Társadalmilag mindkét csoport egyaránt kevésbé beágyazott,

azonban a beágyazottság szubjektív aspektusában amelyet az általános, illetve az intézményi bizalom szintje mutat, a bevándorló csoport jobban beágyazottnak tűnik.

Juhász Pál tanulmányában a politikai vélemények és ítéletek, tágabb értelmezésben az értékrendszer eltérését vizsgálja a hazai és a bevándorló népesség körében, olyan kérdéseket járva körül, hogy mitől függ az, hogy valaki saját sorsáért mennyire vállal felelősséget, illetve melyek a „fatalizmus” meghatározó tényezői, s hogyan függ ez össze az igazságosság és méltányosság észlelésével. Az elemzés többek között arra jutott, hogy a bevándorlókra kevésbé jellemző a fatalista szemlélet, mint a hazai társadalom tagjaira. Végül Göncz Borbála foglalkozik az utolsó fejezetben a bevándorlók civil vagy politikai integrációjával s az ezeket meghatározó tényezőkkel. Ennek során a könyv korábbi fejezeteiben már bemutatásra került mutatók is elemzésre kerülnek. A fejezet foglalkozik a politikai aktivitás választáshoz kapcsolódó, illetve nem választáshoz kapcsolódó formáival, valamint azzal, hogy a civil vagy politikai aktivitást milyen módon befolyásolják a gazdasági, társadalmi és kulturális tényezők, a szubjektív jólét mutatói, az érzékelt igazságosság vagy igazságtalanság és számos egyéni, integrációt és korábbi szocializációt mérő mutató.

Kinek ajánljuk ezt a kötetet? Különösen ajánljuk a bevándorlók integrációjával foglalkozó döntéshozóknak, de azoknak a politikusoknak is, akiket foglalkoztat a társadalom – benne a bevándorlók – politikai részvétele (vagy annak hiánya). A kötet a magyar és külföldi kutatók, diákok, civilszervezetek, nonprofit intézmények érdeklődésére is számot tarthat. Mivel az eredmények értelmezése, a tanulmányok nagy része különösebb tudományos előképzettséget nem igényel, a kötet a téma iránt érdeklődők számára hasznos olvasmány lehet.

Végül köszönetet szeretnénk mondani a téma szakértőinek, a kollégáknak, akik a kötet tanulmányainak első változatát bemutató műhelykonferencián részt vettek. Köszönjük, hogy elolvasták és véleményezték a tanulmányokat, hogy hozzászólásaikkal és hasznos megjegyzéseikkel segítették a végső formába öntést.

A kötet szerkesztői

IRODALOM

Bijl, R. V.–A. Zorlu–R. P. W. Jennissen–M. Bloom (2008): The integration of migrants in the Netherlands monitored over time: Trend and cohort analyses. In: Bonifazi, C.–M. Okolski–J. Schoorl–P. Simon (eds.): *International Migration in Europe: New Trends and New Methods of Analysis*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 199–223.

Boyd, M. (1989): Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas. *International Migration Review* 23 (3), 638–670.

- Hansen, R. (2002): Globalization, embedded realism, and path dependence: the other immigrants to Europe. *Comparative Political Studies* Apr 2002, 35 (3), 259–283.
- Hárs Á. (2001): Népeségmozgások Magyarországon a XXI. század küszöbén. In: Lukács, É.–Király M. (szerk.): *Migráció és Európai Unió*. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 43–66.
- Held, D.–McGrew, A.–Goldblatt, D.–Perraton, J. (1999): *Global Transformations: Politics Economics and Culture*. Cambridge: Polity Press
- Hunyadi L.–Vita L. (2002): *Statisztika közgazdászoknak*. Budapest: KSH
- Klandermans, B.–Van der Toorn, J.–Van Stekelenburg, J. (2008): Embeddedness and identity: How immigrants turn grievances into action. *American Sociological Review* 73, 992–1012.
- Kritz, M. M.–L. L. Lim–H. Zlotnik (eds.) (1992): *International Migration Systems: A Global Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1992
- Melegh, A.–E. Kondrateva–P. Salmenhaara–A. Forsander–L. Hablicsek–A. Hegyesi (2004): Globalisation, *Ethnicity and Migration*. The Comparison of Finland, Hungary and Russia. Working Papers on Population, Family and Welfare. No. 7. Budapest: Népeségtudományi Kutatóintézet, KSH. Lásd még *Demográfia*, angol nyelvű különszám, 2005
- Melegh, A. – É. Kovács – I. Gödri (2009): „Azt hittem, célt tévesztettem.” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban. KSH Kutatási Jelentés, 88. Budapest: KSH
- Okólski, M. “Migration Pressures on Europe.” In: *European Populations. Unity in Diversity*. Edited by D. Van de Kaa, H. Leridon, G. Gesano, and M. Okólski. Dordrecht, Boston, and London: Kluwer Academic Publishers, 1999, 141–194.
- Örkény A.–Székelyi M. (szerk.) (2010): *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- Paskeviciute, A.–Anderson, C. J. (2007): *Immigrants, Citizenship, and Political Action: A Cross-National Study of 21 European Democracies*. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Chicago
- http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/1/0/9/9/p210993_index.html (letöltve: 2009. 10. 06.)
- Sajtos L.–Mitev A. (2006): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó
- Salt, J. (2001): Az európai migrációs térség. In: Melegh A. (szerk.): *Válság vagy átmenet I. Regio 2001/1*, 177–212.
- Sassen, S. (1999): *Guests and Aliens*. New York: The New Press
- Sik E. (szerk.) (2001): *A migráció szociológiája*. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium

Sik E. (2012): *Description of the work that was done to enable majority-minority comparison and analysis*. ENRI-East (ms.)

Tóth P. P. (2001): Népeségmozgások Magyarországon a XIX. és a XX. században. In: Lukács, É.–Király M. (szerk.): *Migráció és Európai Unió*. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium, 19–42.

I. RÉSZ

A BEVÁNDORLÓK SZOCIODEMOGRÁFIAI ÉS JÓLÉTI JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON

Kisfalusi Dorottya

A BEVÁNDORLÓK SZOCIODEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI, KULTURÁLIS ÉS TÁRSADALMI ERŐFORRÁSOKKAL VALÓ ELLÁTOTTSÁGA, MIGRÁCIÓS CÉLJAIK ÉS MOTIVÁCIÓIK

BEVEZETÉS

A könyv első fejezeteként e tanulmányban egyrészt a két vizsgált sokaságot, a hazánkban élő, harmadik országból érkezett bevándorlókat és a hazai társadalmat hasonlítjuk össze szociodemográfiai jellemzők, valamint a kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottság szempontjából. Másrészt bemutatjuk a bevándorlók migrációs céljait és motivációit, azaz azt, hogy a Magyarországon élő migránsokat mi készítette szülőföldjük elhagyására, és milyen okból, milyen céllal választották célországként éppen Magyarországot.

Kutatásunk fő kérdése, a civil és politikai integráció szempontjából fontos annak vizsgálata, hogy a szociodemográfiai jellemzőket és kulturális, társadalmi erőforrásaikat tekintve milyen összetételű a hazánkba érkező bevándorló csoport. Korábbi kutatási eredmények szerint a Magyarországon élő bevándorlók a magyar társadalomhoz képest fiatalabb korszerkezetűek, magasan iskolázottak és gazdasági aktivitásuk is magasabb, mint a hazai társadalomé (Örkény–Székelyi, 2009a). Felmerül azonban a kérdés, hogyan befolyásolja mindez politikai és civil aktivitásukat. Az is vizsgálandó terület, hogy vannak-e eltérések a politikai és civil részvételt tekintve az egyes migráncscsoportokban a szerint, hogy mióta és milyen jogcímen élnek hazánkban, illetve melyik országból érkeztek Magyarországra. E tanulmány fő célja a későbbi fejezetekben magyarázó változóként felhasznált szociodemográfiai háttérváltozókra és erőforrás-mutatókra vonatkozó kutatási eredményeink, valamint annak ismertetése, hogyan függnek össze ezek a változók a migrációs célokkal és motivációkkal, és azzal, hogy a bevándorlók mennyi ideje és milyen jogcímen élnek hazánkban.

A tanulmány első részében a bevándorlók számára és szociodemográfiai összetételére vonatkozó hivatalos statisztikai adatok, valamint korábbi, a témában készült kutatási eredmények kerülnek bemutatásra. A migrációs célokkal és motivációkkal kapcso-

latban röviden kitérünk a taszító és vonzó hatásokkal foglalkozó migrációs elméletek jellemzőire és korlátaira. A második rész témája a bevándorló válaszadók jellemzése a Magyarországon tartózkodás ideje, jogcíme és származási országuk szerint, valamint az egyes bevándorló csoportok migrációs céljai és motivációi. A harmadik rész a hazai társadalom és a migránsok összehasonlítására fókuszál a szociodemográfiai jellemzők szerint, nem tévesztve szem elől a bevándorlók egyes csoportjainak különbözőségét. Az utolsó részben a hazai társadalom és a bevándorlók kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottsága kerül bemutatásra.

MIGRÁNSOK MAGYARORSZÁGON: STATISZTIKAI ADATOK, EMPIRIKUS EREDMÉNYEK, ELMÉLETI HÁTTÉR

Kutatásunk célcsoportját azon harmadik országokból érkezett személyek alkotják, akik az alábbi jogcímenek¹ tartózkodnak Magyarországon:

- a) tartózkodási engedéllyel,
- b) bevándorlási engedéllyel,
- c) letelepedési engedéllyel,
- d) ideiglenes letelepedési engedéllyel,
- e) nemzeti letelepedési engedéllyel vagy
- f) EK letelepedési engedéllyel.

A különböző statisztikai adatforrások alapján nem könnyű választ adni arra a kérdésre, hány harmadik országból érkezett bevándorló él a fenti jogcímenek ma Magyarországon. Az elmúlt évtizedben egyrészt folyamatosan változott a jogszabályi környezet, másrészt az Európai Unió határainak változásával folyamatosan változott a harmadik országnak minősülő államok köre is. Míg például 2007. január 1. előtt a Romániából hazánkba érkező bevándorlók harmadik országból származóknak minősültek, addig Románia uniós csatlakozása óta az igen népes romániai származású migráncsoport már az uniós államokból érkező bevándorlók között jelenik meg. A statisztikai adatbázisokban azonban ezek a változások nem mindig tükröződnek: a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) honlapján elérhető statisztikai összefoglaló² alapján például a 2010. december 31-én a fenti jogcímenek hazánkban élő migráns népesség igen je-

¹ A határozatlan időre szóló bevándorlási és letelepedési engedélyek, valamint a határozott idejű (5 éves érvényességű) ideiglenes letelepedési engedély szabályozásáról az alábbi törvények rendelkeznek: a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról szóló 1993. évi LXXXVI. törvény (bevándorlási engedély), a külföldiek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2001. évi XXXIX. törvény (letelepedési engedély), valamint a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény 64. (ideiglenes letelepedési engedély), 35. (nemzeti letelepedési engedély) és 38. (EK letelepedési engedély) paragrafusa. A tartózkodási engedély meghatározott időtartamra érvényes.

² Forrás: <http://www.bmbah.hu/statisztikak.php>.

lentős részét teszik ki a ma már nem harmadik országnak minősülő, és így kutatásunk célcsoportjába nem tartozó romániai állampolgárok.³

Hárs Ágnes (2009) megpróbálja meghatározni a harmadik országból érkező bevándorlók számát az elérhető statisztikai adatbázisok alapján. Ezek szerint hazánkban a harmadik országból származó migránsok száma 51 000 és 72 000 fő közé tehető, a KSH 2008. január 1-jei adatai alapján 71 337, a BÁH 2008. december 31-ei adata alapján 51 422 harmadik országbeli külföldi állampolgár él hazánkban. E két adatbázis alapján a népesség többsége, 55-60 százaléka, európai ország állampolgára, és igen jelentős, egyharmados az Ázsiából származók aránya is. A határon túliak aránya igen magas a Magyarországon élő bevándorlók között, a BÁH adatai alapján a harmadik országbeli külföldiek 41 százaléka, a KSH adatai alapján 50 százaléka a szomszédos Ukrajnából, Szerbiából és Horvátországból érkezett.

Szociodemográfiai jellemzők

A 2008. január 1-i adatok szerint a harmadik országból érkező külföldiek között enyhe férfítöbbség tapasztalható, a férfiak aránya 53 százalék. Az európai országokból érkezők esetében a nemi arányok kiegyensúlyozottak, az ázsiai országok állampolgárai esetében 55 százalékos a férfiak túlsúlya (Hárs, 2009). Örkény Antal és Székelyi Mária (2009a) hat bevándorló csoportra kiterjedő⁴ kutatási eredményei szerint a nemi arányok eltérően alakulnak az egyes migráncsoportok esetében, a férfi túlsúly különösen jellemző a török és arab bevándorló közösségekre, esetükben meghaladja a 75 százalékot. Ezzel szemben a határon túli magyarok, az ukránok, a kínaiak és a vietnamiak körében kiegyenlített nemi arányokat találtak. A bevándorlók körében a magyar társadalomhoz viszonyítva alacsonyabb az idősebbek aránya, a KSH adatai alapján a 14 év alattiak és a 60 év felettiek aránya 10 százalék körül alakul, a 15–39 éves népesség aránya 38, a 40–59 éves korosztály aránya 31 százalék (Hárs, 2009).

A KSH adatai alapján a bevándorlók régiók szerinti koncentrációja jelentős, 57 százalékuk a Közép-Magyarország régióban él, közel felük Budapesten lakik. Ezenkívül 10 százalék feletti arányuk él az Észak- és Dél-Alföld régióban. E koncentráció mértéke lényegesen magasabb a tartózkodási engedéllyel rendelkezők és az Európán kívüli migránsok esetében, és alacsonyabb a letelepedési/bevándorlási engedéllyel rendelkezők és az európai országokból származók körében (Hárs, 2009).

A harmadik országból érkező bevándorlók gazdasági aktivitása a hazai népességhez képest magas; az OEP 2009-es adatai alapján több mint 70 százalékuk aktív, míg a hazai társadalom esetében ez az arány mindössze 40 százalék.⁵ Az aktivitás szintje némileg el-

3 A definíciós kérdéseket és a statisztikai adatgyűjtést érintő nehézségekről részletesebben lásd Hárs 2009.

4 A tanulmány az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest Alapítvány által végzett Bevándorlók Magyarországon-kutatás keretében készült. A kérdőíves vizsgálat során hat bevándorló csoport (határon túli magyar, ukrán, kínai, vietnami, török, arab) hólabdamódszerrel kialakított, egyenként 200 fős mintáját keresték meg a kutatók.

5 A kiskorúak aránya a harmadik országokból származó bevándorlók esetében 12,1 százalék, a hazai társadalom esetében 19,2 százalék.

térő az egyes migráncsoportok esetében az eltérő kormegoszlás következtében (Hárs, 2009). Örkény és Székelyi (2009a) a hivatalos statisztikai adatokhoz hasonlóan azt találták, hogy mind a hat általuk vizsgált csoportban az aktív dolgozók aránya meghaladja a kétharmadot.

A foglalkoztatási státuszt tekintve már jelentősebb különbségek érzékelhetők a különböző migráncsoportok esetében. A munkavállalási engedélyek alapján⁶ a fejlett országokból származó migránsok az esetek többségében kvalifikált munkát végeznek, ahogyan az afrikaiak egy része is. Az ázsiai bevándorlók egy jelentős része szolgáltatás jellegű, az európaiak döntő többsége szakképzettséget nem igénylő munkát végez (Hárs, 2009). A „Bevándorlók Magyarországon” kutatás eredményei szerint a vietnami, kínai és török származású migránsok jelentős része vállalkozó, ezzel szemben az ukránok és határon túli magyarok között a többi csoporthoz képest magas a fizikai foglalkozásúak és alacsony az önállóak aránya (Örkény–Székelyi, 2009a, a kínai és vietnami vállalkozókkal kapcsolatban lásd még Nyírinek [2010] és Várhalminak [2010] az IDEA-kutatás⁷ keretében készült tanulmányát).

Örkény és Székelyi (2009a) szerint egyik általuk vizsgált migráncsoport esetében sem igazolódik az a feltevés, hogy a migráció státuszvesztéssel jár a bevándorlók számára. Eredményeik szerint a migránsok több mint fele megőrizte korábbi foglalkozási pozícióját, kétötödük esetében a foglalkozási mobilitás horizontálisan ment végbe, ugyancsak kétötödük jobb helyzetbe került korábbi foglalkozási pozíciójához képest, és csupán 7 százalék azok aránya, akik esetében a migráció státuszvesztéssel járt. Utóbbi csoport aránya egyik migráncsoport esetében sem éri el a 10 százalékot. Hasonló következtetéseket fogalmaz meg Hárs (2010) is, amikor az új uniós tagországok migrációjának jellemzőit az új migrációs célországokban (dél-európai mediterrán országok, Írország) megfigyelt jellegzetességekhez hasonlítja, mely országokban a bevándorlók munkaerő-piaci pozíciója kedvező, foglalkoztatási rátáik eléri a befogadó társadalom foglalkoztatási rátáit, vagy meg is haladják. Ezzel szemben a nyugat-európai régi migrációs országokban a bevándorlók munkaerő-piaci helyzete a befogadó társadalomhoz képest kedvezőtlenebb, magasabb körükben a munkanélküliség és alacsonyabb a foglalkoztatási ráta.

Kulturális és társadalmi erőforrások

A kulturális és társadalmi erőforrások fontos szerepet játszanak a migránsok számára új hazájukban. Mivel materiális erőforrásaik a vándorlás során csak részben hasznosíthatók és a képzettségek, iskolai végzettségek, szakmai képesítések gyakran nehezen ismerethetők el a befogadó országban, a korábban megszerzett, inkorporált kulturális tőke

⁶ 2008 végén a harmadik országból érkezett bevándorlók közül 15 435 fő dolgozott munkavállalási engedéllyel (Hárs, 2009).

⁷ Az IDEA – Mediterrán és Kelet-Európai országok mint új bevándorló célok az Európai Unióban elnevezésű – projektet az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete koordinálta.

(Bourdieu, 1998) – a készségek, a nyelvtudás –, és a mozgósítható kapcsolatrendszer különösen nagy jelentőségre tesz szert a migráció során.

A hazánkba érkező bevándorlók kulturális erőforrásairól Örkény és Székelyi (2009a) szolgáltat adatokat. Az általuk vizsgált hat migráncscsoport tagjai magasan iskolázottak, a megkérdezettek több mint fele rendelkezik felsőfokú diplomával. A középfokú végzettségűek aránya kétötöd, e csoport fele azonban tanulóként tartózkodik hazánkban, tehát várhatóan ők is diplomások lesznek. Átlagosan az arabok és az ukránok iskolai végzettsége a legmagasabb, körükben rendre 80 százalék feletti, illetve közel 70 százalék a felsőfokú végzettségűek aránya. A török és kínai csoport a legkevésbé iskolázott a vizsgált csoportok közül, de még körükben is közel egyharmad a diplomások aránya. A magyar nyelvet a kutatási eredmények szerint az ukránok több mint fele, a vietnamiak, törökök és arabok közel egyharmada, a kínaiak negyede beszéli jól.

A társas kapcsolatok jelentős mértékben képesek befolyásolni a migráció sikerességét. A célsországban szerzett kapcsolatok segíthetnek az ügyintézésben, a munkakeresésben, az új hazában való boldogulásban, ugyanakkor az etnikailag zárt kapcsolathálók negatív következményekkel is járhatnak az egyén számára. Több példa is ismert a szakirodalomból arra vonatkozóan, hogyan segítik elő az etnikai csoport nyújtotta erőforrások a bevándorlók gazdasági sikerességét és társadalmi mobilitását (lásd például a Portes–Sensenbrenner, 1998, és a Portes, 1998 által bemutatott példákat), ugyanakkor a saját etnikai közösségbe való túlzott beágyazottság sok esetben az egyéni mobilitás és a sikeres integráció gátja is lehet (Portes–Sensenbrenner, 1998).

Örkény és Székelyi (2009a) kutatása szerint a bevándorló csoportok nagy létszámú kapcsolathálójával rendelkeznek, és különösen a személyes problémák megoldásában számíthatnak sok ember segítségére. A munkakeresés és anyagi támogatás esetében kevesebb olyan személyt neveztek meg, akire számíthatnak, és ez különösen igaz a török és kínai csoport esetében. E kapcsolatháló azonban 40-60 százalékban családtagokból, rokonokból állnak, és a bevándorlók barátainak döntő része saját etnikai csoportjuk tagja, magyarokkal (a határon túli magyarok kivételével) csak elvétve barátkoznak.

A bevándorlók kapcsolathálója nemcsak a migráció sikerességét, hanem irányát is befolyásolja. Örkény és Székelyi (2009a) eredményei szerint az általuk vizsgált minta közel kétharmada úgy érkezett hazánkba, hogy itt rokonai, barátai éltek. Gödri (2010) a szomszédos országokból érkező migránsok vizsgálatakor hasonló eredményeket kapott, a bevándorlók már a migráció előtt jelentős kapcsolati tőkével rendelkeztek Magyarországon, és e kapcsolatok tényleges erőforrást biztosítottak az áttelepülés során. Várhalmi (2010) mind a kínai, mind a vietnami vállalkozók körében azt találta, hogy gyakran előfordul, hogy e vállalkozók rokonokat, ismerősöket hívnak dolgozni az anyaországból, vállalkozásukban munkát kínálnak számukra, majd egy bizonyos idő eltelte után segítséget nyújtanak nekik saját vállalkozásuk beindításában.

A kapcsolatháló mellett a társadalmi erőforrások egy további fontos komponense a bizalom. A bizalom olyan társadalmi tőke, amely egyrészt hozzásegíti az egyént a kapcsolatait által birtokolt erőforrások mobilizálásához, másrészt makroszinten a rendszer egészének kiszámítható működéséhez is hozzájárul (Esser, 2008). Örkény és Székelyi (2009a) eredményei szerint a hazánkban élő migráncscsoportokat nagymértékű

bizalom jellemzi, a legbizalomtelibbek az arabok és törökök, a leginkább bizalmatlanok a kínaiak és a határon túli magyarok. Más európai nagyvárosok migráncsoportjaival szemben a budapesti bevándorlókra nagyobb fokú általános bizalom jellemző, mint a hazai társadalom tagjaira, ugyanakkor (és ez a többi vizsgált városban is így van) az új haza intézményeiben is jobban bíznak, mint a hazai társadalom tagjai (Örkény–Székelyi, 2009b).⁸ A szerzőpáros következtetései alapján azonban a bizalom a vizsgált bevándorlók esetében nem olyan tökéletesen funkcionál, amely elősegíti a sikeres integrációt, hanem az integráció és az integráció sikerének szubjektív érzete befolyásolja a bizalom fokát (Örkény–Székelyi, 2009b).

Taszító és vonzó hatások

A bevándorlók különböző okok, célok és motivációk készíthetnek arra, hogy elhagyják szülőföldjüket. A vándorlás hátterében taszító és vonzó hatások egyaránt állhatnak: előbbiek azokat a tényezőket foglalják magukban, amelyek a szülőföld elhagyására készítik az egyént, utóbbiak a vándorlás irányát határozzák meg. A taszító és vonzó tényezők modellje különösen a klasszikus migrációs elméletre alapozott magyarázatokban kapott nagy hangsúlyt.

A taszító és vonzó tényezők modelljére épülő klasszikus migrációs elmélet a migráció okainak magyarázatok a gazdasági tényezők szerepét hangsúlyozza. E modell szerint a migráció hátterében elsősorban az áll, hogy az egyének saját anyagi helyzetükön kívánnak javítani, és e folyamat során a származási ország rossz gazdasági és politikai körülményei taszító, míg a befogadó ország jobb gazdasági és társadalmi feltételei vonzó hatást gyakorolnak (Gödrö-Tóth, 2005). A „push-pull” modellek általában különböző gazdasági, környezeti és demográfiai tényezőket azonosítanak, amelyekről azt feltételezik, hogy az embereket eredeti lakóhelyük elhagyására készítik, és más területekre csalogatják őket (de Haas, 2010).

A taszítás és vonzás modellje az egyensúlyi elméletek családjába tartozik, amely elméletek feltételezik, hogy a migrációs ráta fordítottan arányos a jövedelmi (és más dimenziókban megmutatkozó) egyenlőtlenségek mértékével. Ez az elképzelés Ravenstein munkásságáig vezethető vissza, aki az 1880-as években fogalmazta meg a migrációról törvényeit. A „push-pull” modellek alapját Ravenstein azon elképzelése alkotja, amely szerint a migráció a térbeni egyenlőtlenségek függvénye (de Haas, 2010).

Lee (1966) szerint a migrációs folyamatokat és a migrációra vonatkozó döntéseket a következő tényezők határozzák meg: pozitív és negatív (valamint semleges) tényezők a kibocsátó és a célterület vonatkozásában, a migráció útjában álló akadályok – például távolság, fizikai akadályok, bevándorlást szabályozó törvények stb. –, valamint személyes tényezők. Ugyan Lee sosem használta magát a „push-pull” terminust, a vonzó és taszító hatások megkülönböztetését rendszerint neki tulajdonítják (de Haas, 2010).

⁸ A tanulmány a LOCALMULTIDEM-kutatás keretein belül készült, melynek során nyolc európai nagyváros (Barcelona, Madrid, Lyon, Genf, Zürich, Milánó, Budapest, London) bevándorló csoportjait hasonlították össze. A budapesti mintában határon túli magyarok, kínaiak és törökök szerepeltek.

De Haas (2010) szerint azonban a „push-pull” modellek analitikus értéke több okból kifolyólag is korlátozott. Először is, ez egy statikus modell, amely közelebbről nem határozza meg, milyen kölcsönhatások léteznek a migráció és a migrációhoz vezető kezdeti feltételek között. Másodszor ezek a modellek leíró, post hoc magyarázatot adnak a migráció okaira, amelynek során a migráció különböző szinteken aggregált befolyásoló tényezőit veszik számításba viszonylag önkényes módon anélkül, hogy az egyes tényezők relatív súlyát meghatároznák. Harmadszor, e modellek gyakran esnek az ökológiai tévkövetkeztetés csapdájába azáltal, hogy összetévesztik a migráció makroszintű meghatározóit (például népességnövekedés, környezeti hatások rosszabbra fordulása, klímaváltozás vagy változatosság) a mikroszintű, azaz egyéni indítékokkal. Ez magában foglalja azt a feltételezést is, hogy bizonyos konkrét, alapvető okok közvetlenül „okozák” a migrációt anélkül, hogy figyelembe vennék, hogy e hatások kölcsönhatásban állhatnak más, az emberek boldogulását befolyásoló tényezőkkel.

De Haas szerint az egyensúlyi migrációs elméletek legfőképpen azért ütköznek nehézségekbe a valóságban előforduló migrációmintázatok magyarázatában, mert fogalomkészletükből hiányzik a struktúra és az ágencia fogalmainak értelemmel bíró megtöltése. Ezek az elméletek a migrációsáramlásokat olyan egyéni döntések aggregátumának tekintik, amelyek az információhoz való hiánytalan hozzáférés és tökéletes piaci feltételek mellett születnek. Még ha tulajdonítanak is valamilyen szerepet a struktúrának, azt az egyéni viselkedések aggregátumának tekintik. Az egyensúlyi elméletekben a struktúra legjobb esetben is a részek összessége, ahelyett, hogy az individuumok viselkedésére kényszerítő erővel ható társas kapcsolatok mintázata lenne. Továbbá, ezen elméletekből hiányzik az ágencia értelemmel bíró fogalma – amely a társadalmi cselekvők azon képességét jelöli, hogy képesek olyan független döntéseket hozni, amelyek változásra készíthetnek az őket körülvevő strukturális feltételeket is. A migráció mellett döntő egyéneket ezáltal a makroszintű vonzó és taszító erők passzív játékszerére redukálja, akik az egyéni hasznosságmaximalizálás szabályainak megfelelően tökéletesen racionális és megjósolható döntéseket hoznak. Mindezek miatt az egyensúlyi elméletek képtelenek megmagyarázni a fennálló migrációmintázatok átalakulásait.

Gödrí Irén (2005) hangsúlyozza, hogy a migrációkutatások olyan megközelítést igényelnek, amelyben érvényesül az elemzési szintek sokfélesége. A mikroszintű, személyes döntések, élethelyzetek és motivációk a helyi társadalmi és gazdasági viszonyokba ágyazottak, ezért egy adott migrációs folyamat megértéséhez mind az egyén, mind a társadalom szintjén ható tényezőket figyelembe kell venni. A strukturális okok elemzésével foglalkozó makroszintű és az egyéni döntések megértésére törekvő mikroszintű megközelítések mellett azonban léteznek olyan középszintű elméletek is, amelyek a kapcsolathálózatok szerepét helyezik előtérbe.

Napjainkban a vándorlás gyakran dinamikus modellek mentén írható le. A migráció sok esetben szociológiai értelemben nem befejezett vagy periodikus, illetve a kötődés a származási országgal sokféle formában fennmaradhat, ahogy az is elképzelhető, hogy egy adott migráns egyszerre több országgal tart fenn szoros kapcsolatot.

A BEVÁNDORLÓ VÁLASZADÓK FŐBB JELLEMZŐI

Kutatási eredményeink bemutatását kezdjük a mintába került bevándorlók⁹ főbb jellemzőinek áttekintésével. Mintánk nagyobb része, a válaszadók valamivel több mint fele, tartózkodási engedéllyel rendelkezik. A megkérdezettek további 48 százaléka valamely letelepedési engedéllyel tartózkodik az országban: közel egynegyedük (2007. július 1. előtt megítélt) letelepedési engedéllyel rendelkezik, egynyolcaduk nemzeti letelepedési engedéllyel, míg bevándorlási engedéllyel a megkérdezettek 6,4 százaléka rendelkezik. Az EK letelepedési és az ideiglenes letelepedési engedéllyel rendelkezők aránya a válaszadók között alacsony. A tanulmány további részében a hat jogi kategóriát az egyszerűbb kezelhetőség és áttekinthetőség érdekében két kategóriába vonjuk össze: a válaszadók egyik csoportját a határozott idejű tartózkodási engedéllyel rendelkezők alkotják, míg a másik csoportba sorolunk be mindenkit, aki valamely letelepedési (bevándorlási) engedéllyel rendelkezik.

Az érkezés idejét tekintve a válaszadók fele az elmúlt nyolc évben érkezett Magyarországra, a megkérdezettek másik fele ennél régebben él itt. Ez utóbbi csoport tagjai azok, akik itt-tartózkodásuk ideje alapján elvileg (egyéb feltételek teljesülése esetén) folyamodhatnak a magyar állampolgárság felvételéért. 8 százalék azok aránya, akik a rendszerváltást megelőzően érkeztek az országba.

A harmadik országból érkező bevándorlók származási országukat tekintve igen nagy arányban érkeznek a szomszédos országokból, ennek megfelelően mintánk két-ötöde is a szomszédos országokból érkezett: Ukrajnából jött a válaszadók 22,9 százaléka, Szerbiából 14,5 százaléka, Horvátországból 3,5 százaléka. Ha a származási országok alapján képzett országcsoportokat vizsgáljuk, a bevándorlók legnagyobb aránya, közel egyharmada a volt Szovjetunió utódállamaiból¹⁰ érkezett. Minden ötödik megkérdezett valamelyik balkáni államot¹¹ jelölte meg születési helyül, és közel ilyen arányban érkeztek a válaszadók Kínából. 14,5 százalék azok aránya, akik egyéb kelet- és délkelet-ázsiai országokból¹² származnak. Az angolszász területekről¹³ érkezettek a megkérdezettek mindössze 5,4 százalékát alkotják, és az egyéb kategóriába sorolt afrikai, dél-amerikai és közel-keleti országokból származik a minta valamivel több mint negyede. Ha a kontinensek szerinti megoszlást vizsgáljuk, Európa és Ázsia a két fő kibocsátó terület, európai országokból származik a válaszadók fele, míg Ázsiából a megkérdezettek kétötöde.

⁹ Bevándorló mintánkat úgy állítottuk össze, hogy kor, nem és származási hely szerint reprezentálja a korábban említett jogcímen Magyarországon tartózkodó teljes sokaságot. A mintavételi eljárás részletes leírását a bevezető és az adatfelvétellel foglalkozó fejezet tartalmazza.

¹⁰ Ukrajna, Oroszország, Grúzia, Kazahsztán, Moldova, Örményország, Üzbegisztán, Fehéroroszország.

¹¹ Szerbia, Horvátország, a volt Jugoszlávia, Albánia, Bosznia- Hercegovina, Koszovó.

¹² Egyéb ázsiai: Vietnam, Mongólia, Dél-Korea, Japán, India, Thaiföld, Indonézia, Malajzia, Tajvan.

¹³ Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland.

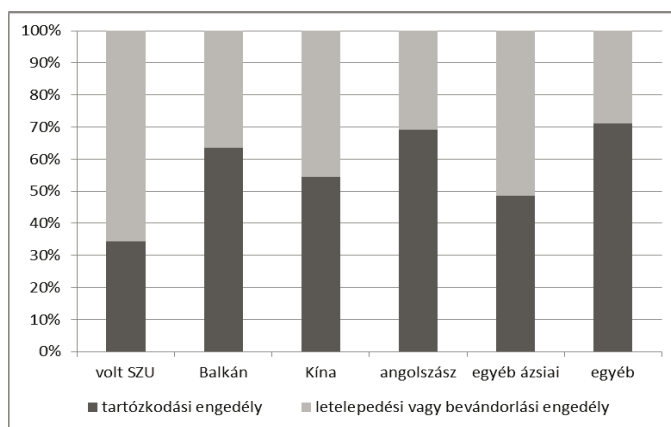
1. táblázat

A bevándorlók megoszlása az itt-tartózkodás jogcíme, ideje és a származási ország szerint (%)

ITT-TARTÓZKODÁS JOGCÍME	
Tartózkodási engedéllyel	52,0
Bevándorlási engedéllyel	6,4
Letelepedési engedéllyel	22,8
Ideiglenes letelepedési engedéllyel	2,0
Nemzeti letelepedési engedéllyel	12,6
EK letelepedési engedéllyel	4,3
HÁNY ÉVE ÉRKEZETT MAGYARORSZÁGRA?	
0–4	28,1
5–8	22,4
9–15	24,2
16–	25,3
MELYIK ORSZÁGBÓL ÉRKEZETT MAGYARORSZÁGRA?	
Volt Szovjetunió országai	30,8
Balkán	19,2
Kína	17,5
USA/Kanada/Ausztrália/Új-Zéland	5,4
Egyéb ázsiai	14,9
Egyéb (Afrika/Közel-Kelet/Dél-Amerika)	12,3
N = 500	

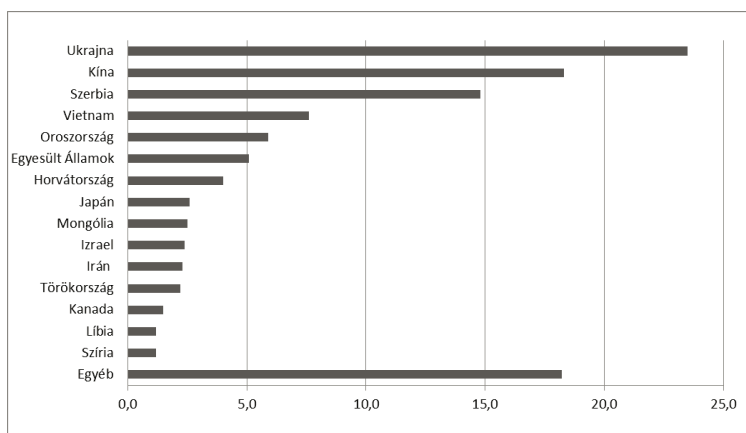
A volt Szovjetunió országaiból érkező bevándorlók élnek átlagosan a legrégebben, 14 éve hazánkban, kétharmaduk letelepedési vagy bevándorlási engedéllyel rendelkezik. A Balkán országaiból származók közel kétharmada, az angolszász és az egyéb országokból származók több mint kétharmada tartózkodási engedéllyel rendelkezik, míg a kínaiak és egyéb ázsiaiak körében a kétféle engedély megoszlása viszonylag kiegyensúlyozott. A balkáni országokból származók átlagosan 12 éve, a kínaiak átlagosan 11 éve, az egyéb ázsiaiak átlagosan 9 éve élnek hazánkban. Az angolszász és az egyéb országokból érkezők kevésbé régen érkeztek, előbbieket átlagosan 6 és fél, utóbbiak átlagosan 8 és fél éve élnek Magyarországon. Az itt-tartózkodás ideje és jogcíme között értelemszerűen erős összefüggést tapasztalunk, a jogi szabályozás a letelepedési engedély megszerzését huzamosabb itt-tartózkodáshoz köti. Ennek is köszönhető, hogy a letelepedési engedéllyel rendelkezők átlagosan négy évvel hosszabb ideje élnek itt, mint a tartózkodási engedéllyel rendelkezők.

A válaszadók jelenlegi állampolgársága a származási országnál megismert adatoknak megfelelően alakul. A válaszadók közel negyede ukrán állampolgár, közel ötöde kínai állampolgár, és minden hetedik megkérdezett Szerbia állampolgára. 5 százaléknál nagyobb arányt képviselnek továbbá a vietnami, az orosz és az amerikai állampolgárok, míg a szomszédos Horvátország állampolgára a válaszadók 4 százaléka.



1. ábra

A bevándorlók megoszlása az itt-tartózkodás jogcíme és a származási ország alapján (%)

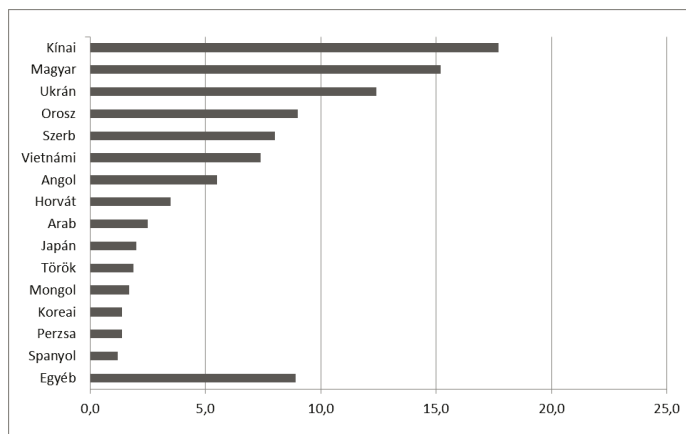


2. ábra

A bevándorlók állampolgárság szerinti megoszlása (%)

Megjegyzés: A kettős vagy többes állampolgársággal rendelkező válaszadók több választ is megjelölhettek.

A bevándorlók anyanyelv szerinti megoszlása alapján látható, hogy a hazánkba érkezők jelentős aránya a határon túl élő magyarok közül kerül ki, a válaszadók 15,2 százalékának magyar az anyanyelve. Ha az anyanyelvi és a származási adatokat összevetjük, azt látjuk, hogy a magyar anyanyelvűek nagyjából fele-fele arányban Szerbiából és Ukrajnából származnak. Ennél nagyobb arányban csak a kínait beszélik a megkérdezettek anyanyelvként. Ukrán anyanyelvű minden nyolcadik válaszadó, ezt követi az orosz, a szerb, a vietnami, majd az angol nyelv.



3. ábra
A bevándorlók anyanyelv szerinti megoszlása (%)

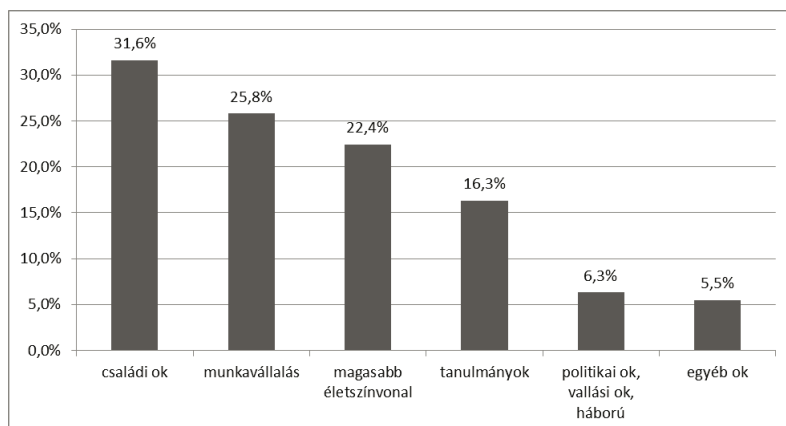
Összefoglalva elmondható, hogy a kutatás keretében vizsgált jogcímen Magyarországon tartózkodó, harmadik országból érkezett bevándorlók legnagyobb része a szomszédos országok, vagy más európai országok állampolgára. Jelentős arányt képviselnek továbbá azok, akik valamely ázsiai országból, azon belül is főként Kínából érkeztek. Az itt-tartózkodás jogcíme alapján mintánk nagyjából fele-fele arányban tartalmaz olyan személyeket, akik határozott idejű tartózkodási, valamint olyan személyeket, akik letelepedési vagy bevándorlási engedéllyel rendelkeznek. A származási ország és az itt-tartózkodás jogcíme, valamint ideje szignifikáns összefüggést mutat.

Migrációs célok és motivációk

Habár a migrációs elméletek régen meghaladták a kizárólag a taszító és vonzó hatásokra épülő modelleket, a migráció okainak és céljainak vizsgálata megkerülhetetlen egy bevándorlók integrációjával foglalkozó kutatásban. A motivációk alakulásában ugyanis nagy szerepet játszhat a bevándorlók korábbi társadalmi, kulturális és materiális erőforrásokkal való ellátottsága, a kibocsátó ország politikai és gazdasági helyzete, és a különböző okok miatt emigráló csoportok különböző integrációs mintázatokat mutathatnak a befogadó országban. Az alábbiakban a bevándorlás egyéni céljaira és motivációjára koncentrálnunk.

A szülőföld elhagyásának okára nyílt kérdéssel kérdeztünk rá, a válaszok hat fő kategóriába rendeződtek. A megkérdezettek több választ is adhattak. A bevándorlók legnagyobb aránya, közel egyharmada, valamilyen családi ok miatt (házasság/párkapcsolat, családegyesítés, más családtag követése) döntött úgy, hogy elhagyja szülőföldjét. Valamivel több mint egynegyed azok aránya, akik munkavállalás szándékával indultak útnak, és közel egynegyed azok aránya is, akik a magasabb életszínvonal, a „jobb élet” reményében hagyták ott szülőföldjüket. Itt fontos megjegyezni, hogy a munkavállalási motiváció, illetve a jobb életszínvonal reménye sok esetben valószínűleg összefügg, hiszen aki jobb munkalehetőségeket keres, valószínűleg jobb megélhetésre, magasabb

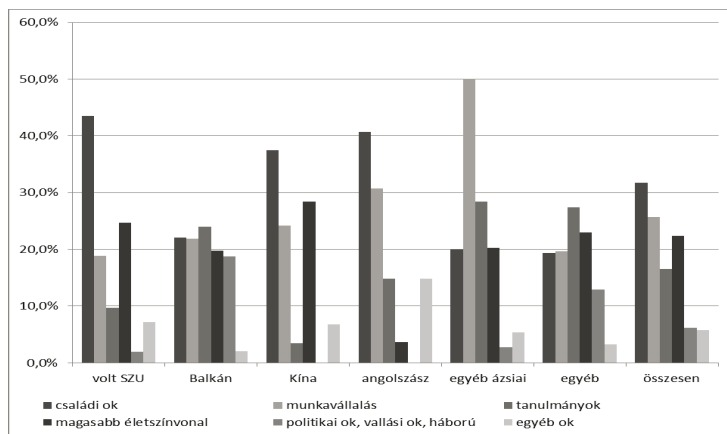
életszínvonalra is vágyik, és fordítva, a magasabb életszínvonalat sokszor a jobb munkalehetőségek révén látják megvalósíthatónak. Minden hatodik válaszadó említette, hogy tanulmányi céllal költözött más országba, a megkérdezettek 6,3 százaléka pedig politikai vagy vallási okból, vagy háború miatt távozott szülőföldjéről.



4. ábra

A szülőföld elhagyásának oka (%)

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Miért döntött úgy, hogy elhagyja szülőföldjét?”

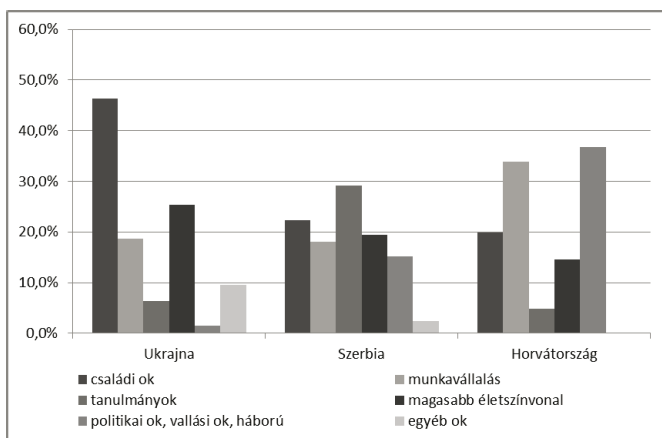


5. ábra

A szülőföld elhagyásának oka származási országok szerint (%)

Származási ország szerint vizsgálva szintén jelentős és statisztikailag szignifikáns különbségek adódnak a migrációs motivációkban. Igen nagy arányban hagyták el országukat családi ok miatt a szovjet utódállamokból, az angolszász országokból és a Kínából érkezett bevándorlók. A munkavállalási célt az egyéb ázsiai országokból származók említették legnagyobb arányban, az innen származó migránsok fele munkalehetőség reményében vagy konkrét munkalehetőség birtokában hagyta el hazáját. Az angolszász országokból érkezők közel harmada is munkavállalás céljából távozott hazájából. A tanulmányi célt legnagyobb arányban az egyéb ázsiai, az egyéb afrikai/dél-amerikai/közel-keleti és a Balkán országaiból érkező migránsok említették. Politikai, vallási okból vagy háború miatt a balkáni államokból távoztak a legnagyobb arányban. Az életszínvonalat tekintve nem mutatható ki statisztikailag szignifikáns különbség az országok között, de azt mindenképpen érdemes megemlíteni, hogy a fejlett angolszász országokból jövők közül alig néhányan említették ezt az okot a többi terület migránsaival ellentétben.

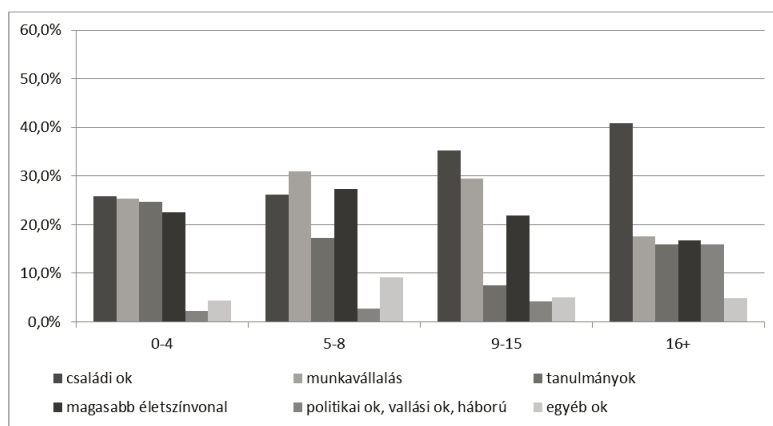
Ha megvizsgáljuk a szomszédos országokból – Ukrajnából, Szerbiából és Horvátországból – érkezőket, több jelentős különbséget is látunk. Az Ukrajnából érkezők közel fele családi ok miatt hagyta ott szülőföldjét, a Szerbiából és Horvátországból érkezők körében ez az arány alacsonyabb, egyötöd körül alakul. A Horvátországból érkezők harmada említette, hogy munkavállalási céllal hagyta ott szülőföldjét, ez a másik két ország migránsainak csak kevesebb mint ötödére igaz. A tanulmányi célt ugyanakkor a Szerbiából érkezők említették a másik két országból származókhöz képest jóval nagyobb arányban. A magasabb életszínvonal reményében leginkább az ukrajnaiak, legkevesbé a horvátországiak indultak útnak, míg a politikai, vallási okot, háborút a délszláv területek lakói hangsúlyozták legnagyobb arányban, a Horvátországból érkezők több mint harmada, a Szerbiából jövők 15,1 százaléka.



6. ábra

A szülőföld elhagyásának oka a szomszédos országokból érkezők körében (%)

Az itt-tartózkodás jogcíme alapján csak a családi ok esetében rajzolódik ki szignifikáns különbség a két csoport között, a letelepedettek jóval nagyobb része, kétötöde hagyta ott szülőföldjét családi okból, míg a tartózkodási engedéllyel rendelkezőknek csak negyede. Az itt-tartózkodás ideje alapján a régebben érkezett kategóriákba tartozók nagyobb arányban választották, hogy családi okból hagyták el szülőföldjüket, mint az újabban érkezettek. Politikai, vallási okból vagy háború miatt azok távoztak relatíve magas arányban, akik legalább 16 éve Magyarországon élnek, míg tanulmányi célból a 0–4 éve érkezettek negyede, az 5–8 és 16 vagy több éve érkezettek 16–17 százaléka, a 9–15 éve érkezettek csupán 7,5 százaléka hagyta el származási országát. A többi megnevezett ok esetében az ideérkezés ideje szerinti különbségek statisztikailag nem szignifikánsak.



7. ábra

A szülőföld elhagyásának oka az ideérkezés ideje alapján (%)

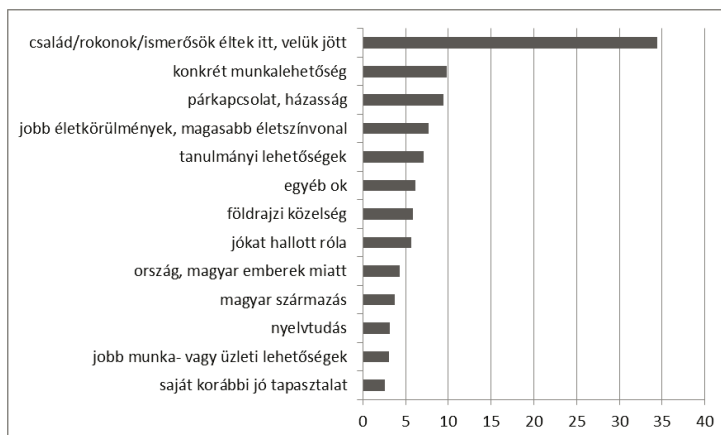
A szociodemográfiai jellemzők szerint is tapasztalhatók különbségek a szülőföld elhagyásának okában. A nők közel kétszer akkora arányban említették, hogy családi okból hagyták el hazájukat, mint a férfiak, a férfiak viszont több mint kétszer olyan gyakran neveztek meg a tanulmányi okot. Az életkori csoportokat tekintve a 60 év felettiek a többi csoportnál gyakrabban említették a családi okot, és egyáltalán nem említették a munkavállalást mint motivációt, a 30 évnél fiatalabbak jöttek legnagyobb arányban tanulás céljából, a magasabb életszínvonal reményét pedig a 40–49 éves korosztály hangsúlyozta legnagyobb mértékben.

Az iskolai végzettséget tekintve két esetben van szignifikáns különbség az egyes csoportok között: az érettségivel rendelkezők 23,3 százaléka, a főiskolai végzettséggel rendelkezők 18,2 százaléka hagyta el szülőföldjét eredetileg abból a célból, hogy máshol tanuljon, az érettségivel nem rendelkezők közül ezt az okot alig néhányan neveztek meg. A magasabb életszínvonal reményét ugyanakkor az érettségivel nem rendelkezők harmada említette, míg a magasabb iskolázottságúak körében ez az arány mindössze 17–20 százalék. A magasabb életszínvonal reményében tehát az alacsonyabb is-

kolai végzettségűek indultak útnak nagyobb arányban, amire két magyarázat adható. Egyrészt a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező, magasabb életszínvonalon élő személyek valószínűleg hazájukban is könnyebben boldogulnak, így kevésbé szorulnak rá, hogy megélhetésük biztosítása érdekében távozzanak az országukból. Másrészt azonban az is elképzelhető, hogy az országukat tanulmányi céllal elhagyók tanulási motivációi mögött szintén a magasabb életszínvonal és a külföldi munkavállalás reménye húzódik meg.

Zárt kérdéssel vizsgáltuk, vajon a bevándorlók miért, milyen fő céllal érkeztek Magyarországra. A válaszadók közel kétötöde munkavállalási céllal érkezett, 17,8 százalékuk tanulni jött hazánkba, közel egyharmaduk pedig valamilyen családi okból (családegyesítés, házasságkötés/párkapcsolat, kiskorúként szüleivel jött). Nem családi okból történő végleges letelepedés szándékával érkezett minden tizedik megkérdezett.

A vonzó tényezőket részletesebben a „Miért éppen Magyarországra jött?” nyílt kérdéssel térképeztük fel. A megkérdezettek legnagyobb része a kapcsolatok hatását említette: több mint egyharmaduk azért jött, mert családtagjai, rokonai vagy ismerősei már éltek itt, vagy velük együtt érkezett, továbbá minden tizedik válaszadó házasság vagy párkapcsolat miatt választotta hazánkat. Konkrét munkalehetőség miatt szintén a válaszadók tizede érkezett, a jobb életkörülmények, magasabb életszínvonal reményét a megkérdezettek 7,7 százaléka, a tanulmányi célt 7,1 százalékuk nevezte meg. Az előző zárt kérdéssel összefüggésben elmondható, hogy azok közül, akik munkavállalás, tanulmányok folytatása vagy végleges letelepedés céljával érkeztek hazánkba, többen is – a válaszadók harmada-negyede – azért választották hazánkat, mert családi, rokon, ismerősi kapcsolataik ide kötötték őket. Többen is említették továbbá a jobb életkörülmények, magasabb életszínvonal reményét, kevesebben a földrajzi közelség, a magyar származás, a magyar nyelvtudás, a saját korábbi jó tapasztalat tényét azok közül, akik tanulási, munkavállalási vagy végleges letelepedési céllal érkeztek.



8. ábra

Magyarország választásának oka (%)

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Miért éppen Magyarországra jött?”

Ha megvizsgáljuk, milyen okból választották Magyarországot a különböző területekről származók, bizonyos esetekben jelentős különbségeket találunk a csoportok között. Az angolszász országokból érkezők közel harmada párkapcsolat vagy házasság miatt jött hazánkba, míg közel ötödük egyéb családi kapcsolatai révén került az országba. A kínaiak több mint fele hangsúlyozta családi kapcsolatainak vonzó hatását, ami megerősíti azt a szakirodalomban leírt jelenséget, hogy a kínaiak vállalkozásaikban szívesen alkalmaznak az anyaországból érkező munkaerőt. A magyar nyelvtudást, a magyar származást és a földrajzi közelséget értelemszerűen a környező országokból érkezők hangsúlyozták leginkább, konkrét munkalehetőség miatt a távolabbi területekről származók, azaz az egyéb ázsiai és egyéb afrikai/dél-amerikai/közel-keleti országok lakói választották legnagyobb arányban Magyarországot. A jobb életkörülmények, a magasabb életszínvonal reményét az egyéb ázsiai országokból érkezők hangsúlyozták leginkább, közel negyedük ezt a tényezőt nevezte meg annak okaként, hogy miért éppen Magyarországra jött.

A Magyarországra érkezés ideje és jogcíme szerint a különbségek statisztikailag csak néhány esetben szignifikánsak. A letelepedési engedéllyel rendelkezők inkább választották hazánkat házasság, párkapcsolat vagy magyar származás indokával, mint a tartózkodási engedéllyel rendelkezők, míg az ideérkezés idejét tekintve a tanulmányi lehetőségeket a 0–4 éve érkezettek említették a többi csoporthoz képest nagyobb arányban, a jobb életkörülmények, a magasabb életszínvonal reményét pedig az 5–8 éve Magyarországon élők emelték ki a többi csoporthoz képest nagyobb mértékben.

A szociodemográfiai tényezők és az iskolai végzettség szerint kapott eredmények szintén csak néhány esetben szignifikánsak, de egybevágnak azzal a mintázattal, ami a „Miért hagyta ott szülőföldjét?” kérdésre kapott válaszok alapján kirajzolódott. A nők nagyobb arányban említették a családi kapcsolatokat (párkapcsolat/házasság, családi kötelékek, magyar származás), mint a férfiak, akik viszont inkább hangsúlyozták a magasabb életszínvonal, a jobb életkörülmények reményét, mint a nők. A tanulmányi okot a fiatalabb korosztályok, a saját korábbi jó tapasztalatot az idősebb korosztályok említették inkább, a konkrét munkalehetőségeket a 30–59 éves korosztály gyakrabban említette, mint a fiatalok és az idősek, továbbá házasság vagy párkapcsolat leginkább az 50–59 éves korosztályt, legkevésbé a legfiatalabbakat vonzotta hazánkba. A felsőfokú végzettségűek a többi csoportnál jóval nagyobb arányban említették, hogy konkrét munkalehetőséget kaptak hazánkban, vagy tanulmányi céllal választották az országot, ez utóbbit az érettségizettek is inkább említették, mint az érettségivel nem rendelkezők. A családi kapcsolatok szerepét a legnagyobb arányban a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők, a legkisebb arányban a felsőfokú végzettségűek emelték ki.

2. táblázat

Vonzó hatások származási országok szerint (%)

	volt Szovjet- unió országai	Balkán	Kína	USA/Kanada/ Ausztrália/ Új-Zéland	egyéb ázsiai	Egyéb (Afrika/ Dél-Amerika/ Közel-Kelet)	összesen	Cramer's V	p
Párkapcsolat, házaság	11,7	9,4	4,6	30,8	4,0	8,2	9,4	0,200	0,100
Család, rokonok, ismerősök éltek itt, vagy velük jött	33,8	32,3	51,1	18,5	30,7	27,4	34,5	0,178	0,700
Jókat hallott róla	2,6	3,1	9,1	7,4	8,1	9,7	5,8	0,130	n.s.
Saját korábbi jó tapasztalat	2,6	1,0	3,4	3,7	4,1	3,2	2,8	0,060	n.s.
Magyar származás	7,1	6,3	0,0	3,7	0,0	1,6	3,8	0,164	0,900
Nyelvtudás	2,6	12,5	0,0	0,0	0,0	0,0	3,2	0,266	0,000
Földrajzi közelség	5,2	22,9	0,0	0,0	0,0	0,0	6,0	0,360	0,000
Konkrét munkalehetőség	5,8	9,5	5,7	7,7	18,9	14,5	9,6	0,163	0,021
Jobb munka- vagy üzleti lehetőségek	2,6	2,1	4,6	7,7	2,7	1,6	3,0	0,084	n.s.
Tanulmányi lehetőségek	7,8	7,4	2,3	3,7	8,0	11,5	7,0	0,106	n.s.
Ország, magyar emberek miatt	5,2	3,1	6,9	3,7	2,7	1,6	4,2	0,086	n.s.
Jobb életkörülmények, magasabb életszínvonal	4,5	2,1	8,0	3,7	23,0	6,6	7,6	0,252	0,000
Egyéb ok	7,8	4,2	4,6	7,7	4,0	9,8	6,2	0,088	n.s.

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Miért éppen Magyarországra jött?”

Összefoglalva elmondható, hogy a válaszadók migrációs motivációi jelentős és statisztikailag szignifikáns eltéréseket mutatnak a származási ország szerint, valamint a különböző szociodemográfiai változók mentén. A legtöbben valamilyen családi ok miatt hagyták el szülőföldjüket, és ugyanilyen ok miatt választották célországként hazánkat. Ugyanakkor azok közül is, akik más okot említettek származási országuk elhagyásának okaként, sokan családi, rokoni, ismerősi kapcsolataik miatt választották éppen hazánkat céljukként. A Magyarországhoz közeli területek lakói számára több esetben vonzó hatást gyakorolt a földrajzi közelség vagy a magyar nyelv ismerete, a távolabbról jövők inkább kapcsolataik vagy konkrét munkalehetőség miatt választották hazánkat. A nők a férfiaknál nagyobb arányban hangsúlyozták vándorlásuk okaként a családi okot, míg a férfiak nagyobb hányada említett a tanulással, életszínvonal-változással kapcsolatos motivációt. A fiatalok inkább döntöttek a migráció mellett tanulás miatt, mint az idősebbek, akik viszont a családi okot említették relatíve nagy arányban. A középkorúak a magasabb életszínvonal reményében indultak útnak, és munkavállalás céljából választották hazánkat a többi csoportnál gyakrabban. A legalább érettségivel rendelkezők inkább jöttek tanulmányi célból, mint az alacsonyabb iskolázottságúak, akik viszont nagyobb arányban indultak útnak életszínvonaluk javulásának reményében.

A BEVÁNDORLÓK ÉS A HAZAI TÁRSADALOM SZOCIODEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

Nem, korcsoport

A korcsoportok szerinti megoszlást tekintve a hazai társadalom és a bevándorlók korstruktúrája eltérést mutat, a bevándorlók kormegoszlása lényegesen fiatalabb, mint a magyar válaszadóké. A megkérdezett bevándorlók 76,9 százaléka 50 évnél fiatalabb, míg a hazai társadalom esetében ez az arány 56 százalék. A legjelentősebb különbség a két válaszadói csoport között a legfiatalabb és a legidősebb korcsoport esetében tapasztalható: míg a bevándorlók valamivel több mint harmada 30 évnél fiatalabb, addig a magyar társadalom esetében ez az arány 13,7 százalékponttal alacsonyabb, és míg a magyar társadalom valamivel több mint negyede 60 éves vagy idősebb, addig a bevándorlók esetében ez az arány 15,5 százalékponttal alacsonyabb.

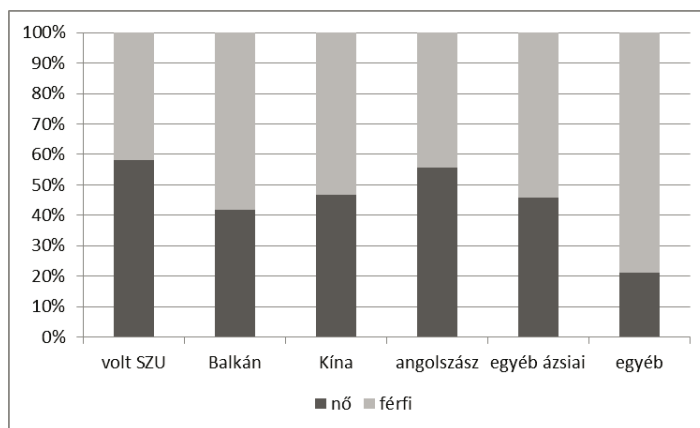
3. táblázat

A válaszadók nemek és korcsoportok szerinti megoszlása (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók
NEM		
Férfi	46,6	53,6
Nő	53,4	46,4
ÉLETKOR		
–29	21,8	35,5
30–39	17,8	22,4
40–49	16,4	19,0
50–59	17,5	12,2
60–	26,5	11,0
N = 1500		

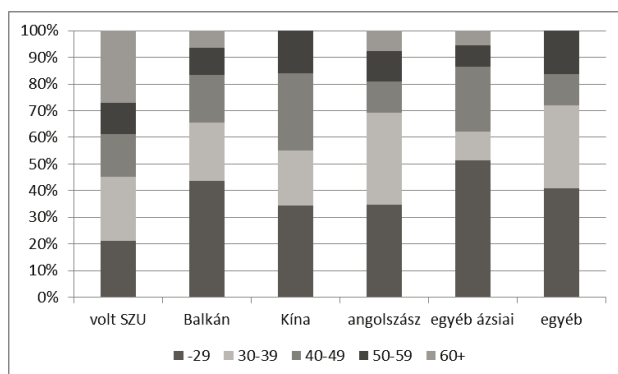
A hazai társadalom és bevándorlók között a nemi összetételt tekintve is különbség tapasztalható. Míg a mintába került bevándorlók valamivel több mint fele, 53,6 százaléka férfi és 46,4 százaléka nő, addig a magyar válaszadók esetében a nemek szerinti megoszlás ennek fordítottja, a férfiak a minta 46,6 százalékát, a nők 53,4 százalékát alkotják. Ha megvizsgáljuk a nemek és korcsoportok szerinti megoszlás összefüggését, kiderül, hogy ez a különbség részben a hazai társadalom és a bevándorlók eltérő korstruktúrájából ered, a bevándorlók esetében ugyanis jóval alacsonyabb arányt képvisel az a 60 éves és idősebb korosztály, amelyben a nők jelentős többségben vannak a férfiakhoz képest. A nemek szerinti megoszlás két csoport közötti különbségének másik forrása ugyanakkor ténylegesen a nemek szerinti megoszlás eltéréséből ered, hiszen míg a magyar társadalom esetében az 50 év alatti korosztályokban a nemi arányok kiegyenlítettek, és az ennél idősebb korcsoportokban nőtöbbslet, addig a bevándorlók esetében az összes 60 évnél fiatalabb korcsoportban jelentős férfitöbbslet tapasztalható.

A többi országcsoporthoz képest a volt Szovjetunió országaiból érkezők körében igen magas az idősek és a nők aránya. A Kínából és az egyéb afrikai/dél-amerikai/közel-keleti országokból származók körében 60 év felettiek egyáltalán nem szerepeltek a megkérdezettek között, a 29 év alattiak aránya az egyéb ázsiai országokból érkezők körében a legmagasabb, 51,4 százalék. A férfiak aránya kiemelkedően magas, közel négyötöd az egyéb afrikai/dél-amerikai/közel-keleti országokból származók esetében.



9. ábra

A bevándorlók nemek szerinti megoszlása származási országok szerint (%)



10. ábra

A bevándorlók korcsoportok szerinti megoszlása származási országok szerint (%)

Településtípus, régió

Hazánkban a munkaerő-piaci és oktatási lehetőségek, és általában az életszínvonal a jelentős területi egyenlőtlenségek következtében nagymértékben függnek az egyén lakóhelyének elhelyezkedésétől. Ugyanúgy, ahogy a hazai társadalom jólétét, valamint kulturális és materiális erőforrásokkal való ellátottságát, a bevándorlók lehetőségeit is nagyban befolyásolja, hol választanak lakóhelyet maguknak, vagy az ország mely részén adódik lehetőségük a letelepedésre.

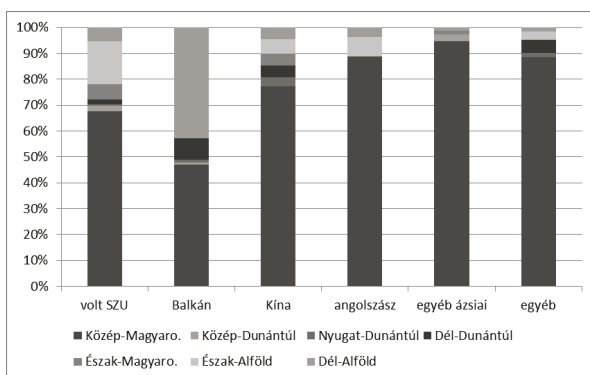
Az általunk megkérdezett bevándorlók mindegyike kisebb vagy nagyobb városokban él, közel háromnegyed részük a Közép-Magyarország régióban, azon belül is Budapesten. A megyeszékhelyeken a bevándorló válaszadók 22 százaléka, egyéb városokban 6,8 százaléka lakik. Ezzel szemben a magyar válaszadók mindössze 17,7 százaléka él Budapesten, közel ugyanennyien a megyeszékhelyeken, egyharmaduk egyéb városokban, és közel egyharmaduk községekben. Továbbá a hazai társadalom kevesebb mint egyharmada él a Közép-Magyarország régióban, miközben a többség nagyjából egyenletesen oszlik meg a további hat régió között.

4. táblázat

A válaszadók településtípus és régió szerinti megoszlása (%)

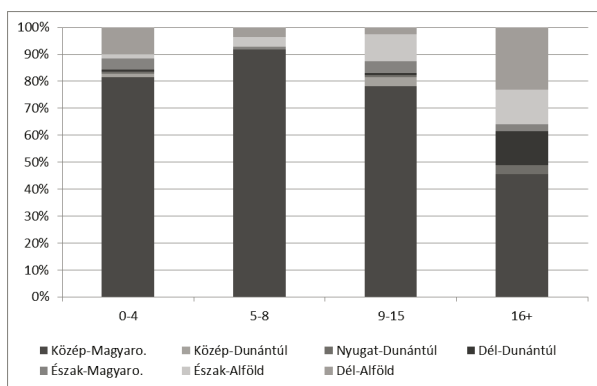
	Hazai társadalom	Bevándorlók
TELEPÜLÉSTÍPUS		
Budapest	17,7	71,2
Megyeszékhely	18,1	22,0
Város	33,2	6,8
Község	31,1	0,0
RÉGIÓ		
Közép-Magyarország	29,9	73,6
Közép-Dunántúl	11,0	1,0
Nyugat-Dunántúl	9,5	1,0
Dél-Dunántúl	10,3	3,6
Észak-Magyarország	12,9	2,8
Észak-Alföld	13,9	7,0
Dél-Alföld	12,6	11,0
N = 1500		

Ha megvizsgáljuk a lakóhely és a tartózkodás jogcíme közötti összefüggést, a tartózkodási, valamint a letelepedési vagy bevándorlási engedéllyel rendelkezők között szignifikáns eltéréseket tapasztalunk. Míg a letelepedési vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező válaszadók kevesebb mint kétötöde él a Közép-Magyarország régióban, addig a tartózkodási engedéllyel rendelkezők több mint háromnegyed része. A település típusát tekintve még ennél is jelentősebbek a különbségek a két csoport lakóhely szerinti megoszlásában. A Magyarországra érkezés ideje alapján a legalább tizenhat éve hazánkban élők lényegesen alacsonyabb arányban koncentrálódnak a fővárosban és a Közép-Magyarország régióban, mint a náluk később érkezettek. A származási országok szerint elkülönítve a migránsokat a legkevésbé a Balkánról, majd a szovjet utódállamokból érkezők körében mutatható ki a fővárosi agglomerációban való koncentráció, míg az angol-szász országok, az egyéb ázsiai országok és az egyéb országok migránsainak esetében a Budapesten és környékén élők aránya 90 százalék körüli. A kínaiaknak ennél kisebb része, 77 százaléka él ezen a területen.



11. ábra

A bevándorlók lakóhelyi régiójának megoszlása származási országok szerint (%)



12. ábra

A bevándorlók lakóhelyi régiójának megoszlása az ideérkezés ideje szerint (%)

Kérdőíves felmérésünk adatai alapján tehát az derül ki, hogy a bevándorlók településtípusok és régiók közötti megoszlása jelentősen eltér a hazai társadalom lakóhely szerinti megoszlásától. A harmadik országból érkező bevándorlók a hazai társadalomhoz viszonyítva jóval nagyobb arányban élnek a munkaerő-piaci és jövedelmi viszonyok, továbbá az oktatás és egészségügyi ellátás szempontjából kedvezőbb lehetőségeket biztosító városokban és régiókban, és ez különösen igaz a tartózkodási engedéllyel rendelkezők csoportjára. A hazai társadalom településtípus és régiók szerinti megoszlására leginkább a közeli országokból (Balkán, szovjet utódállamok) érkező, a legalább tizenhat éve itt élő, és a letelepedési engedéllyel rendelkező bevándorlók lakóhelyi mintázata hasonlít.¹⁴

Családi állapot, háztartásméret

A magyar és a bevándorló válaszadók családi állapota két kategóriában mutat jelentős különbséget. Egyrészt a bevándorlók valamivel több mint harmada tartozik a nőtlen, hajadon, egyedülálló kategóriába, míg a hazai társadalom esetében ez az arány alig több mint egynegyed. Másrészt a magyar társadalom jóval nagyobb aránya, 14,5 százaléka özvegy, míg a bevándorlók mindössze 6,5 százaléka. A régebben érkező migránsok esetében magasabb a házasság és alacsonyabb az egyedülállók aránya, mint az újabban érkezettek körében. Az egyedülállók aránya a szovjet utódállamokból és a Kínából érkezők körében alacsonyabb, a házasság aránya az ázsiai országokból érkezők körében magasabb a más területekről származókénál. A volt Szovjetunió országaiból érkezők körében az özvegyek aránya a többi migráncsoportéhoz képest kiemelkedően magas, ez azonban legalább részben a bevándorlók korstruktúrájával van összefüggésben.

A háztartás méretét tekintve a legjelentősebb különbség a két csoport között abban mutatkozik, hogy a magyar válaszadók 7 százalékponttal nagyobb arányban élnek kétfős, míg 6 százalékponttal alacsonyabb arányban három- vagy négyfős családokban, mint a bevándorlók. A bevándorlók továbbá valamivel magasabb arányban élnek egyedül, és kisebb arányban élnek öt- vagy többtagú háztartásban, mint a hazai társadalom tagjai. A származási ország szerint vizsgálva a háztartások méretét az ázsiaiak a többi csoportéhoz képest jóval alacsonyabb arányban élnek egy- vagy kétfős, és jóval nagyobb arányban három- vagy többtagú háztartásokban. A legfeljebb négy éve érkezettek nagyobb arányban élnek egyedül, míg az ennél régebben érkezettek nagyobb arányban három- vagy több fős háztartásban.

A válaszadók többsége nem él egy háztartásban 18 éven aluli gyermekkel, és ez az arány a magyar válaszadók esetében magasabb, mint a bevándorlók esetében. A magyar társadalomhoz viszonyítva a bevándorlók körében magasabb azon családok aránya, akik egy 18 éven aluli gyermekkel élnek együtt, míg a kétgyermekes háztartások aránya közel egyforma a két csoporton belül. Életkori kategóriák szerint a 18–39 éves korosztály esetében a hazai társadalomban magasabb azok aránya, akik legalább egy

¹⁴ E jellemzők között egyébként erős összefüggés tapasztalható: a Balkán és a volt Szovjetunió országaiból érkezők relatíve nagy aránya él legalább tizenhat éve és letelepedési engedéllyel hazánkban.

18 éven aluli gyermekkel élnek együtt, míg a 40 éves és idősebb válaszadók esetében a helyzet éppen ennek fordítottja, az ilyen korú bevándorlók nagyobb aránya él gyermekes háztartásban. A háztartásban élő 18 éves gyermekek száma és a bevándorlók származási országa között nincs statisztikailag szignifikáns összefüggés, a hazánkba érkezés idejét tekintve a régebben érkezettek inkább élnek együtt gyermekekkel, mint az újabban érkezők.

A válaszadók családjának összetételét tekintve a legjellemzőbb családszerkezet mindkét csoportban a házaspár vagy élettársak és a gyermekek családi közössége, ilyen szerkezetű családban él a magyar válaszadók közel fele és a bevándorlók fele. Ezt követi a gyermek nélkül, de házastársi vagy élettársi viszonyban élő válaszadók csoportja, akik a hazai társadalom valamivel több mint negyedét és a bevándorlók valamivel több mint ötödét teszik ki. A magyar válaszadók körében valamivel gyakoribb, hogy egyedülálló szülő neveli gyermekét vagy gyermekeit, valamint hogy nagyszülők nevelik unokáikat, míg a bevándorlók esetében gyakrabban fordul elő a háromgenerációs, illetve az egyéb, kérdőívben nem nevesített családszerkezet.

5. táblázat

A válaszadók családi állapota, családszerkezete, háztartásmérete (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók
CSALÁDI ÁLLAPOT		
Nőtlen, hajadon, egyedülálló	26,5	36,2
Házass	48,9	49,0
Elvált	10,1	8,3
Özvegy	14,5	6,5
N =	1488	
HÁZTARTÁSMÉRET		
Egyedül él	20,4	23,3
2 fő	29,6	22,7
3–4 fő	37,3	43,2
5 vagy több fő	12,7	10,8
N =	1490	
18 ÉVEN ALULI GYERMEKEK SZÁMA A HÁZTARTÁSBAN		
0	60,6	52,8
1	19,3	26,7
2 vagy több	20,1	20,5
N =	1171	
A VÁLASZADÓ CSALÁDJÁNAK ÖSSZETÉTELE		
Házaspár (élettársak)	27,6	21,4
Házaspár/élettársak + gyermek(ek)	47,9	50,7
Egyedülálló szülő + gyermek(ek)	11,1	7,6
Nagyszülő(k) + unoka(k)	1,3	0,5
Nagyszülő(k) + szülő(k) + gyermek(ek)	4,0	8,9
Egyéb összetétel	7,4	10,8
N =	1162	

Vallásosság, vallási hovatartozás

A magyar megkérdezettek átlagosan valamivel vallásosabbnak tartják magukat, mint a harmadik országból érkezett válaszadók. Míg a hazai társadalom 59,6 százaléka nyilatkozott úgy, hogy valamilyen módon vallásosnak tartja magát, addig ez az arány a

bevándorlók esetében 48,9 százalék. Ezzel szemben a bevándorlók 45,1 százaléka nem, vagy határozottan nem tartja magát vallásosnak, míg a megfelelő arány a hazai társadalom esetében tíz százalékponttal alacsonyabb.

A magukat vallásosnak tartó megkérdezettektől, valamint azoktól, akik nem tudták megmondani, vallásosak-e vagy sem, az iránt is érdeklődtünk, mely valláshoz vagy felekezethez tartozónak érzik magukat. A magyar válaszadók valamivel több mint kétharmada a római katolikus valláshoz tartozónak érzi magát, a református vallásúak a megkérdezett magyarok 17,2 százalékát alkotják. A többi felekezethez tartozók aránya összességében nem éri el a 8 százalékot, és a válaszadók 5,6 százaléka nem tartozik felekezethez.

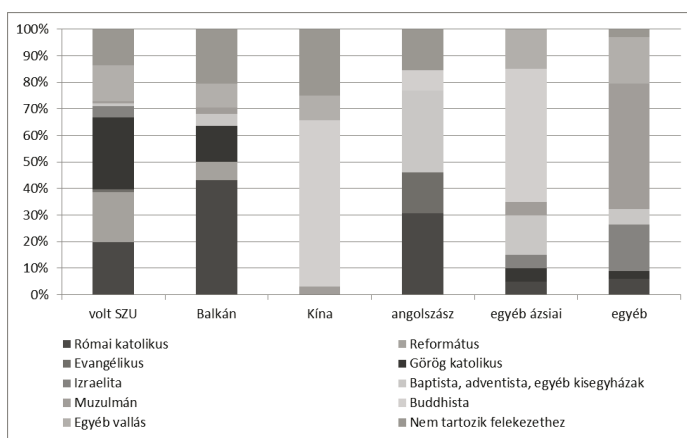
A bevándorlók vallási hovatartozása a hazai társadalomhoz képest jóval heterogénebb. A legnagyobb arányt körükben is a római katolikus vallásúak teszik ki, azonban arányuk a magyar válaszadókhoz viszonyítva jelentősen alacsonyabb, mindössze 19 százalék. 10 százaléknál nagyobb arányt képviselnek továbbá a bevándorlók körében a görög katolikus vallásúak, a felekezethez nem tartozók, a buddhisták, valamint az egyéb vallásúak, és valamivel kevesebb mint 10 százalékos aránnyal szerepelnek a válaszadók között a református és a muzulmán vallásúak. Az izraelita felekezethez, valamint a baptista, adventista és egyéb kisegyházakhoz tartozók aránya megközelíti az 5 százalékot.

6. táblázat

A válaszadók vallásosság, vallási hovatartozás szerinti megoszlása (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók
VALLÁSOSSÁG		
Vallásos vagyok, az egyház tanítását követem	15,8	12,1
Vallásos vagyok a magam módján	43,8	36,8
Nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e vagy sem	4,9	5,8
Nem vagyok vallásos	32,4	42,4
Más a meggyőződésem, határozottan nem vagyok vallásos	2,8	2,7
Egyéb	0,3	0,2
N =	1456	
VALLÁSI HOVATARTOZÁS		
Római katolikus	69,8	19,0
Református	17,2	9,3
Evangélikus	3,6	0,8
Görög katolikus	2,5	14,3
Izraelita	0,0	4,6
Baptista, adventista, egyéb kisegyházak	0,5	4,6
Muzulmán	0,2	8,0
Buddhista	0,0	13,1
Egyéb vallás	0,8	12,2
Nem tartozik felekezethez	5,6	13,9
N =	849	

Ha a bevándorlóknál megvizsgáljuk a származási ország és a vallási hovatartozás közötti összefüggést, a kulturális különbségeknek megfelelően szignifikáns eltéréseket találunk. A volt Szovjetunió területéről legnagyobb arányban görög katolikusok érkeztek, de jelentős a római katolikusok és reformátusok aránya is. A Balkánról érkezők több mint kétötöde római katolikus, de a többi felekezethez képest magasabb arányban érkeztek görög katolikusok is. A kínaiak és egyéb ázsiaiak többsége buddhista, az egyéb afrikai/dél-amerikai/közel-keleti országok közel fele muzulmán, 17,6 százalékuk izraelita. Az angolszász országokból származó migránsok közel egyharmada római katolikus, közel egyharmada baptista, adventista vagy egyéb kisegyházakhoz tartozik, 15,5 százalékuk evangélikus.



13. ábra
A bevándorlók vallás szerinti megoszlása (%)

Foglalkoztatottság, munkaerő-piaci helyzet

Kérdőíves felmérésünk alapján, a bevándorlók gazdasági aktivitására vonatkozó statisztikai adatokkal összehangban, a magyar és a bevándorló válaszadók foglalkoztatottsági és munkaerő-piaci helyzete jelentősen eltér. Míg a bevándorlók valamivel több mint kétharmada dolgozik rendszeresen, addig ez az arány a magyar válaszadók körében mindössze 45,9 százalék. E különbség nem magyarázható a két csoport eltérő demográfiai összetételével, a bevándorlók gazdasági aktivitása minden életkori és nemi kategóriában magasabb a hazai társadaloménál. A bevándorlók körében a hazai társadalomhoz viszonyítva 18,2 százalékponttal alacsonyabb a nyugdíjasok és 7,3 százalékponttal alacsonyabb a munkanélküliek aránya, míg 8,1 százalékponttal magasabb, a számarányokat tekintve kétszeres, a tanulók aránya. A bevándorlók gazdasági aktivitását a származási országgal összefüggésben vizsgálva megállapítható, hogy a szovjet utódállamokból érkezők helyzete különbözik lényegesebben a többi bevándorlói csoport helyzetétől: körükben korszerkezetükből is adódóan alacsonyabb a gazdaságilag

aktívabb, és magasabb a nyugdíjasok és munkanélküliek aránya. Az angolszász országokból érkezők körében a többi csoporthoz képest magasabb a háztartásbeliek aránya, míg az egyéb ázsiaiak körében a tanulók aránya magas a többi területről érkezőkhöz viszonyítva. A Magyarországra érkezés idejét tekintve a régebben érkezett csoportokban magasabb a nyugdíjasok aránya, mint az újabban érkezettek esetében, míg a tanulók aránya a legutóbb érkezett két csoport esetében magasabb a régebben érkezettekhez viszonyítva.

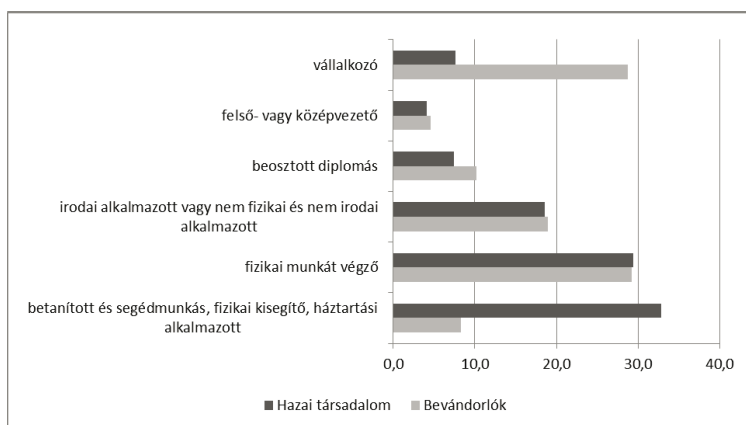
A válaszadók foglalkozását, munkahelyét tekintve megállapítható, hogy a teljes mintában a megkérdezettek nagyobb része dolgozik a versenyszférában, mint állami, önkormányzati vagy költségvetési szervnél, intézménynél. A megkérdezettek túlnyomó többsége alkalmazott, szemben a csekély arányú vállalkozói, tulajdonosi réteggel. Ugyanakkor a bevándorlók a magyar válaszadókhoz viszonyítva jóval nagyobb arányban dolgoznak a versenyszférában, valamint vállalkozóként vagy tulajdonosként. Az egyes bevándorlói csoportok közül a kínaiak több mint fele, az egyéb ázsiaiak közel fele, és az egyéb afrikai/dél-amerikai/közel-keleti országokból jövőek közel kétötöde vállalkozó, de a többi csoport esetében is a hazai társadalomhoz viszonyítva több mint kétszeres a vállalkozók aránya. A többi migráns csoporthoz viszonyítva a volt Szovjetunió területéről és az angolszász országokból érkezők magas aránya, előbbiek negyede, utóbbiak 15 százaléka dolgozik állami, önkormányzati, költségvetési szervnél, továbbá az angolszász országokból érkezők körében relatíve magas, 11,1 százalék a civilszervezetnél dolgozók aránya is.

7. táblázat

A válaszadók foglalkoztatottság, munkaerő-piaci helyzet szerinti megoszlása (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók
DOLGOZIK-E, FOLYTAT-E RENDSZERES JÖVEDELEMSZERZŐ TEVÉKENYSÉGET?		
Igen	45,9	68,3
Nem	54,1	31,7
N =	1497	
GAZDASÁGI AKTIVITÁS		
Aktív kereső	44,8	67,3
GYES-en, GYED-en, GYÁS-on lévő	3,2	2,6
Nyugdíjas, öregségi (saját jogon), özvegyi nyugdíjas	26,0	7,8
Rokkantnyugdíjas (leszállékolt)	5,4	0,6
Munkanélküli	10,3	3,0
Tanuló	8,2	16,3
Háztartásbeli, egyéb inaktív kereső	2,0	2,4
N =	1493	
(UTOLSÓ) MUNKAHELYE		
A versenyszférában	54,7	72,6
Állami, önkormányzati, költségvetési szervnél, intézménynél	32,1	11,9
Civilszervezetnél	2,1	2,5
Soha nem volt állása	11,1	13,0
N =	1472	
FOGLALKOZÁSÁT TEKINTVE (INKÁBB)		
Alkalmazott	92,3	69,9
Vállalkozó, tulajdonos	7,7	30,1
N =	1261	

A válaszadók foglalkozását, beosztását vizsgálva szintén jelentős összefüggések rajzolódnak ki. Az egyik legjelentősebb eltérés a hazai társadalom és a bevándorlók között a fentebb már említett vállalkozói státuszbeli különbségben mutatkozik: a bevándorlók körében, a magyar népességhez viszonyítva, több mint 20 százalékponttal magasabb a vállalkozók aránya. A másik jelentős eltérés a két csoport között a betanított és segédmunkás, fizikai kisegítő, háztartási alkalmazott kategóriában mutatható ki: míg a hazai válaszadók közel egyharmada ilyen munkát végez, addig a bevándorlók esetében ez az arány csak 8,3 százalék. Ha a válaszadók munkahelyének ágazatok szerinti megoszlását vizsgáljuk, három kategória esetén találunk jelentős, 10-15 százalékpontos különbséget: a magyar válaszadók jóval nagyobb arányban tevékenykednek mezőgazdasági/erdőgazdálkodási és ipari munkakörökben, míg a kereskedelembe a bevándorlók túlsúlya érvényesül.

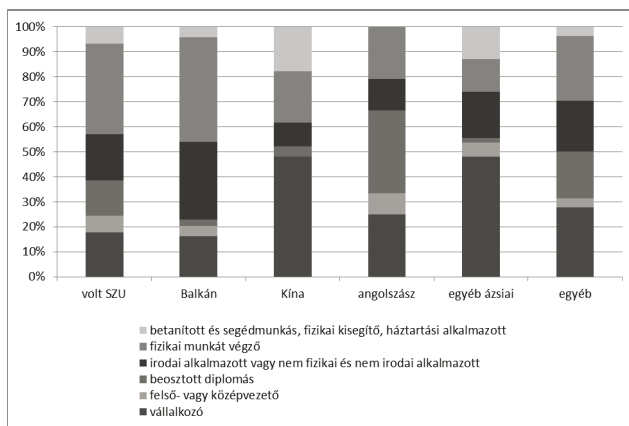


14. ábra

A válaszadók foglalkozása, beosztása (%)

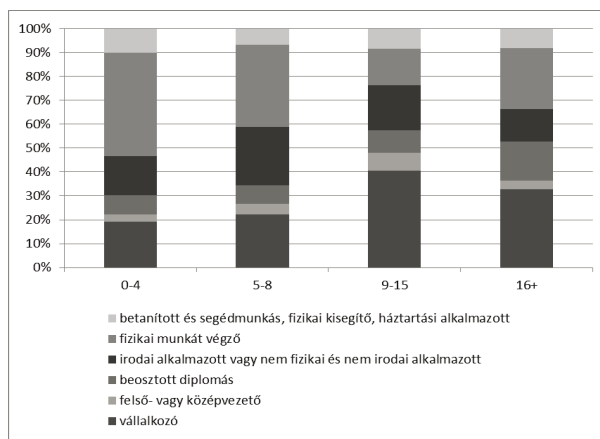
Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Mi (volt) az Ön (utolsó) foglalkozása, beosztása?”

Mint már korábban említettük, az ázsiaiak körében a legmagasabb a vállalkozók aránya, valamint a legsó foglalkozási kategóriában (betanított és segédmunka, fizikai kisegítő, háztartási alkalmazott) dolgozók aránya is. Fizikai munkát végzők a Balkán országaiból és a szovjet utódállamokból érkezők körében találhatók magasabb arányban, míg az angolszász országokból érkezők körében relatíve magas a vezetők és diplomások aránya. Az ideérkezés idejét tekintve vállalkozók azok között vannak nagyobb arányban, akik legalább kilenc éve érkeztek, beosztott diplomások azok között, akik legalább tizenhat éve élnek hazánkban, míg fizikai munkát inkább azok végeznek, akik az elmúlt nyolc évben érkeztek. A többi foglalkozási kategória esetében nem rajzolódik ki ilyen egyértelmű összefüggés az itt-tartózkodás ideje szerint.



15. ábra

A bevándorlók foglalkozása, beosztása származási országok szerint (%)



16. ábra

A bevándorlók foglalkozása, beosztása az ideérkezés ideje szerint (%)

Összefoglalva tehát elmondható, hogy a bevándorlók szociodemográfiai jellemzői jelentős mértékben eltérnek a hazai társadalom szociodemográfiai jellemzőitől, bár az egyes bevándorló csoportokat tekintve sok esetben szignifikáns különbségek tapasztalhatók a származási ország, az ideérkezés ideje és az itt-tartózkodás jogcíme alapján. A bevándorlók kormegoszlása a fiatalabb korcsoportok felé tolódik el, lakóhelyüket tekintve pedig – különösen a tartózkodási engedéllyel rendelkezők – a hazai lakosságnál jóval nagyobb arányban koncentrálnak a városokban, elsősorban a Közép-Magyarország régióban, azon belül is a fővárosban. Továbbá a kérdőívre adott válaszok alapján a megkérdezett bevándorlók foglalkoztatottsági és munkaerő-piaci helyzete kedvezőbb a magyar válaszadókénál. A bevándorlók körében lényegesen magasabb a gazdasági

aktivitás, és inkább dolgoznak saját vállalkozásukban, mint a hazai társadalom tagjai. Ezzel összefüggésben kimutatható, hogy jövedelmi és vagyoni helyzetük is kedvezőbb a magyar válaszadókénál, valamint a szubjektív jóléti mutatók is magasabb elégedettségérzetet jeleznek körükben. Ezen adatokról részletesebben lásd Szanyi-F. Eleonóra tanulmányát a kötetben.

KULTURÁLIS ÉS TÁRSADALMI ERŐFORRÁSOKKAL VALÓ ELLÁTOTTSÁG A HAZAI TÁRSADALOM ÉS A BEVÁNDORLÓK KÖRÉBEN

A materiális, kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottság nagymértékben meghatározza az egyén integrációs lehetőségeit. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogyan alakul a bevándorló csoportok kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottsága a hazai társadalomhoz viszonyítva, vannak-e különbségek az egyes bevándorló csoportok között, és ha igen, mely változók szerint tapasztalunk eltéréseket. A materiális erőforrások elemzésével Szanyi-F. Eleonóra kötetben szereplő tanulmánya foglalkozik.

Kulturális erőforrásokkal való ellátottság

A megkérdezettek kulturális erőforráskészletének nagyságát három változó segítségével mértük kutatásunk során: kérdőívünkben szerepelt a válaszadók iskolai végzettségére és az általuk beszélt idegen nyelvek számára vonatkozó kérdés, valamint érdeklődtünk aziránt is, milyen gyakran használják az internetet. Bármely változóval mérjük is a válaszadók kulturális erőforrásokkal való ellátottságát, azt tapasztaljuk, hogy a harmadik országból érkezett bevándorlók átlagosan kedvezőbb helyzetben vannak e szempontokat tekintve, mint a hazai társadalom tagjai. Nehézség akkor adódhat, amikor megpróbálják megszerzett iskolai végzettségüket, szakmai képesítésüket elfogadtatni hazánkban, és integrálódni egy idegen nyelveket kevésbé beszélő magyar közösségbe. Most tekintsük át részletesebben az adatokat.

A megkérdezett bevándorlók átlagosan magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint a magyar válaszadók. Míg a magyar válaszadók több mint harmada legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik, addig ez az arány a bevándorlók esetében 9,5 százalék. A magyar felnőtt népesség 29,1 százaléka rendelkezik érettségi bizonyítvánnyal és 13,5 százalékuk felsőfokú diplomával, a bevándorlók esetében ez az arány jóval magasabb, 47,6 és 26,6 százalék.

Az iskolai végzettséghez hasonlóan az internethasználat gyakoriságában és a beszélt idegen nyelvek számában is jelentős különbségek tapasztalhatók a hazai társadalom és a bevándorlók között. Míg a magyar felnőtt népesség közel fele soha nem használ internetet, és kevesebb mint egyharmaduk internetezik mindennap vagy majdnem mindennap, addig a bevándorlók fele napi rendszerességgel használ internetet, és mindössze 13 százalékuk sosem internetezik. Míg a magyar válaszadók 72,5 százaléka egyáltalán nem beszél semmilyen idegen nyelven, és mindössze 8,3 százalékuk két vagy több nyelven, addig a bevándorlók 85,6 százaléka beszél legalább egy idegen

nyelven, és 58,9 százalék azok aránya, akik két vagy több nyelven beszélnek. A magyar válaszadók átlagosan 0,37, a bevándorlók átlagosan 1,85 idegen nyelven tudnak.

8. táblázat

A válaszadók kulturális erőforrásokkal való ellátottsága (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók
ISKOLAI VÉGZETTSÉG		
Legfeljebb 8 általános	36,2	9,5
Szakmunkásképző	21,2	16,3
Gimnázium, szakközépiskola	29,1	47,6
Főiskola, egyetem	13,5	26,6
N =	1496	
INTERNETHASZNÁLAT GYAKORISÁGA		
Soha nem használja	48,2	13,0
Hetente vagy ritkábban	8,1	12,8
Többször egy héten	12,4	24,0
Mindennap, majdnem mindennap	31,3	50,2
N =	1500	
BESZÉLT IDEGEN NYELVEK SZÁMA		
Nem beszél idegen nyelven	72,5	14,4
1	19,2	26,7
2	6,8	36,1
3 vagy több	1,5	22,8
N =	1499	

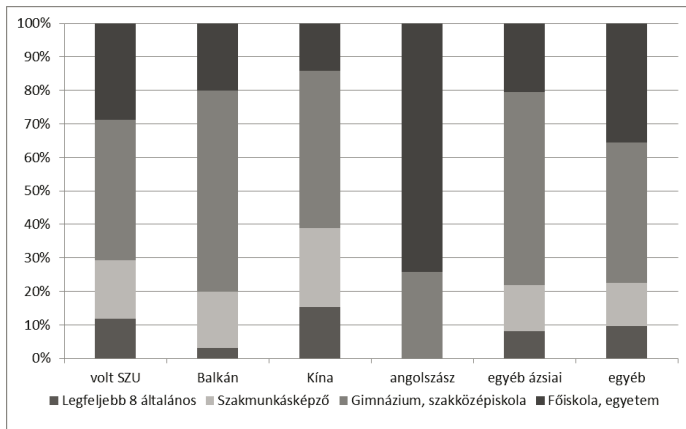
Tekintsük át, milyen összefüggés mutatható ki a szociodemográfiai jellemzők és a kulturális erőforrásokkal való ellátottság között. Mind a hazai társadalom, mind a bevándorlók esetében a fiatalabb korosztályok és a gazdaságilag aktívak gyakrabban interneteznek, mint az idősebbek és a gazdaságilag inaktívak. Továbbá a 60 év felettiek mindkét csoportban kevésbé beszélnek idegen nyelvet, mint a 60 évnél fiatalabbak. A hazai társadalomban a fiatalok és a gazdaságilag aktívak átlagosan magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint az idősebbek és az inaktívak.

Az iskolai végzettséget tekintve azonban a bevándorlók esetében már korántsem olyan egyértelmű az összefüggés, mint a másik két kulturális erőforrás indikátor esetén. Igaz ugyan, hogy a 60 év felettiek esetében a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya valamivel magasabb, míg a felsőfokú végzettségűek aránya alacsonyabb, mint a fiatalabb korosztályokban, az érettségivel rendelkezők aránya ugyanakkor a 60 év felettiek körében magasabb, mint a 30–59 éves korosztályokban. A gazdasági aktivitás tekintetében az aktívak között nagyobb arányban találhatók szakmunkás és felsőfokú végzettséggel rendelkezők, és alacsonyabb arányban legfeljebb általános iskolai végzettséggel és érettségivel rendelkezők, mint a gazdaságilag inaktívak körében. A válaszadók nemét tekintve mind a hazai társadalom, mind a bevándorlók esetében a nők körében magasabb a legfeljebb általános iskolai végzettséggel és az érettségivel rendelkezők aránya, ám alacsonyabb a szakmunkás végzettséggel rendelkezők aránya,

mint a férfiak között. A felsőfokú végzettségűek aránya a magyar válaszadók körében közel egyenlő a két nemi kategóriában, a bevándorlók esetében kismértékben magasabb a diplomások aránya a nők körében. A nem hatása a másik két kulturális erőforrás-indikátorra statisztikailag nem szignifikáns.

Elemzésünk fókuszát a bevándorlók csoportjára szűkítve megállapítható, hogy a Magyarországon tartózkodás éveiben kifejezett ideje egyik erőforrás-változó esetében sem szignifikáns. A tartózkodás jogcíme alapján azonban mindhárom változó esetében jelentős a különbség: a tartózkodási engedéllyel rendelkezők átlagosan magasabb iskolázottságúak, több idegen nyelvet beszélnek és gyakrabban interneteznek, mint a letelepedési engedéllyel hazánkban élő személyek.

A származási országot tekintve az angolszász országokból érkező bevándorlók kulturális erőforrásokkal való ellátottsága kiemelkedik a többi csoporthoz képest: közel háromnegyedük felsőfokú végzettséggel rendelkezik, több mint kétharmaduk naponta internetezik, illetve két vagy több idegen nyelvet beszél. Az idegennyelv-tudás és az iskolai végzettség tekintetében a legkedvezőtlenebb helyzetben a kínaiak vannak, míg az internethasználat esetében a szovjet utódállamok területéről érkezők körében találhatók a többi csoporthoz képest igen nagy arányban olyanok, akik soha nem használják az internetet. Ez utóbbi összefüggés valószínűleg, legalább részben, abból adódik, hogy a volt szovjet területekről érkezők körében a többi csoporthoz képest magasabb az idősök aránya.



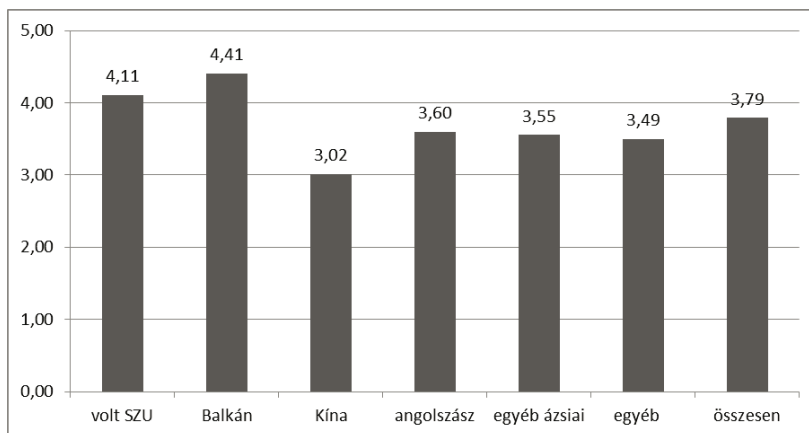
17. ábra

A bevándorlók iskolai végzettsége a származási országok szerint (%)

Az integráció szempontjából fontos erőforrás a magyarnyelv-tudás. Saját bevallása szerint a megkérdezettek 15,2 százalékának magyar az anyanyelve, további 62,4 százalékuk beszél anyanyelvén kívül magyarul is legalább középfokon. Kérdőívünk végén megkértük a kérdezőket, hogy jelöljék meg egy ötfokozatú skálán, milyennek ítélik a megkérdezettek magyarnyelv-tudását. A skála egyes értéke jelöli, hogy a kérdezett na-

gyon rosszul, az ötös érték pedig, hogy tökéletesen beszél magyarul. Az eredmények megfelelnek a kérdezettek önbevallása útján kapott válaszoknak, a kérdezők szerint a megkérdezettek 6 százaléka igen rosszul beszélt magyarul, 12 százalékuk kettes értéket kapott, a többiek legalább közepes szinten beszélik a magyar nyelvet. Mintánk kétötöde a kérdezők ítélete alapján tökéletesen beszél magyarul.

A letelepedési engedéllyel rendelkezők átlagosan némileg jobban beszélnek magyarul, mint a tartózkodási engedéllyel rendelkezők, előbbiek átlagos értéke az ötfokú skálán 3,97, utóbbiaké 3,62. A legalább öt éve hazánkban élő migránsok átlaga megközelíti a 4-es értéket, ezzel szemben a legfeljebb négy éve érkezettek, nem meglepő módon, kevésbé beszélnek magyarul, átlagértékük 3,36. Az országcsoportokat tekintve a Balkán országaiból érkezők beszélik a legjobban nyelvünket, átlaguk 4,41, őket követik a volt Szovjetunió területéről származó migránsok 4,11-es átlagértékkel, a legkevésbé pedig a kínaiak tudnak magyarul, az ő átlaguk alig haladja meg a 3-at. A különbségek statisztikailag is szignifikánsak.



18. ábra

A bevándorlók maganyelv-tudása a kérdezők megítélése szerint (ötfokú skála, átlag)

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Mennyire beszélt a válaszadó magyarul?”

Társadalmi erőforrásokkal való ellátottság

A bevándorlók társadalmi tőkéjével és kapcsolathálójával foglalkozó kutatások eredményei alapján a társadalmi erőforrásokkal való ellátottság jelentős mértékben képes befolyásolni az egyén boldogulását és az integráció sikerességét. Kutatásunkban ezért a társadalmi erőforrások több dimenzióját is mértük: vizsgáltuk a barátok számát, az általánosított és az intézményi bizalom szintjét, valamint a kognitív mobilizációs kapacitásokat (Inglehart, 1970). Kezdjük az elemzést a válaszadók személyes kapcsolataival.

A bevándorlók 91,6 százaléka említette, hogy vannak külföldi barátai, azaz vagy fenntartotta származási országához fűződő baráti kapcsolatait, vagy Magyarországon

alakított ki barátságokat saját etnikai csoportjának tagjaival, vagy más országokban élő, esetleg onnan származó barátokkal rendelkezik. Ezzel szemben a magyar válaszadók körében csak 16,2 százalék azok aránya, akik rendelkeznek külföldi barátokkal. Tekintve, hogy a magyar válaszadók több mint kétharmada az elmúlt öt évben egyáltalán nem járt külföldön, és 95,2 százalékuk még sosem élt három hónapnál hosszabb ideig másik országban, a külföldi barátokkal rendelkezők alacsony aránya nem meglepő. A bevándorlók 95,3 százalékának ugyanakkor magyar barátja is van, és ugyan kérdőívünk alapján nem tudjuk megmondani, hogy az egyének kapcsolatrendszerében milyen arányt képviselnek magyar barátaik, már az is mindenképpen segítséget jelenthet számukra, ha legalább egy magyar barátra támaszkodhatnak.

Ha a válaszadóknak választaniuk kellene, hogy valakivel a saját társadalmi rétegük-ből vagy valakivel a saját nemzetiségükből barátkoznának inkább, a magyar népesség valamivel több mint háromötöde, a bevándorlók fele választana barátot a társadalmi réteg alapján. A nemzetiségi homofília mindkét csoportban nagyjából a megkérdezettek harmadának volt fontosabb, míg a bevándorlók 17 százaléka, valamint a magyar válaszadók 6,3 százaléka teljesen más szempontok alapján döntene. Itt a válaszadók elsősorban a személyiségjegyek és a közös érdeklődés fontosságát, illetve az életkor szerinti homofiliát hangsúlyozták.

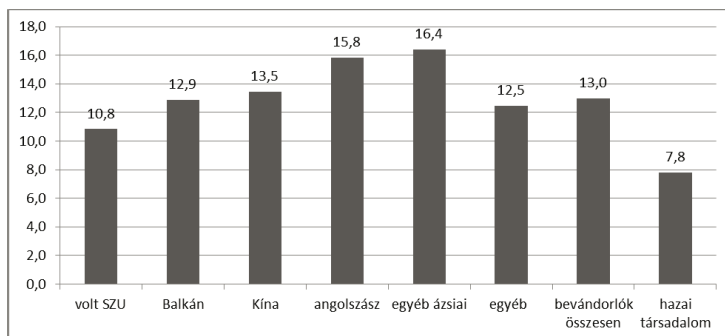
A bevándorlók átlagosan jóval több baráttal rendelkeznek, mint a magyar válaszadók. Míg a hazai társadalom esetében a barátok átlagos száma¹⁵ 7,8, addig a bevándorlók átlagosan 13 baráttal rendelkeznek. E különbség egy része az összetételhatás eredménye: a bevándorlók között nagyobb arányban találhatók férfiak, magasabb iskolai végzettségűek, fiatalabbak és városi lakosok, mely csoportok átlagosan több baráttal rendelkeznek, mint a nők, az alacsonyabb iskolai végzettségűek, az idősebbek és a községekben élők.¹⁶

A bevándorlók különböző csoportjait vizsgálva megállapítható, hogy a tartózkodás jogcíme alapján nincsen statisztikailag szignifikáns különbség az egyes csoportok között a tekintetben, hogy rendelkeznek-e magyar barátokkal. A tartózkodási engedéllyel rendelkezők ugyanakkor átlagosan több baráttal rendelkeznek, mint a letelepedési engedéllyel hazánkban élők, előbbieknak 13, utóbbiaknak 9 barátjuk van átlagosan. Az országcsoportokat tekintve a Kínából és az egyéb (afrikai/dél-amerikai/közel-keleti) országokból származók rendelkeznek a többiekhez képest némileg kisebb arányban (89–92 százalék) magyar baráttal, ám a különbség statisztikailag nem szignifikáns. Az átlagos barátszám az angolszász és az egyéb ázsiai országokból származók esetében a legmagasabb, ők átlagosan 16 baráttal rendelkeznek, míg a volt Szovjetunió országai-

15 Azon válaszadók esetében, akik barátaik számát több mint 25-ben határozták meg, az outlier értékek torzító hatásának kiszűrése érdekében 25 baráttal számoltunk.

16 Kivéve két esetet: egyrészt az iskolai végzettséget tekintve mind a hazai társadalom, mind a bevándorlók körében az érettségizettek átlagosan valamivel több baráttal rendelkeznek, mint a felsőfokú végzettségűek, másrészt a mintába került bevándorlók körében az életkor és a barátok száma közötti összefüggés nem teljesen lineáris, az 50–59 éves korcsoport esetében a barátságok átlagos száma a megelőző két korcsoportéhoz képest magasabb.

ból érkező migránsok esetében a legalacsonyabb, nekik átlagosan 11 barátjuk van. Az itt-tartózkodás idejét tekintve a 0–4, illetve a 9–15 éve itt tartózkodók kisebb részének van magyar barátja, mint az 5–8, vagy legalább 16 éve hazánkban élőknek. Az átlagos barátszám tekintetében a különbségek statisztikailag nem szignifikánsak.



19. ábra
Barátok száma (átlag)

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Ha összeszámolja, idehaza és külföldön hány barátja van?”

A barátokkal folytatott politikai tárgyú beszélgetések gyakoriságával operacionalizált kognitív mobilizáció (Inglehart, 1970) szintje alacsonyabb a bevándorlók, mint a magyar válaszadók körében (kivéve a Balkán területéről és az angolszász országokból származó migránsokat, utóbbiak esetében a kognitív mobilizáció szintje magasabb a magyarokénál).¹⁷ A bevándorló válaszadók több mint fele szinte soha nem szokott a barátaival vagy társaságban politikai kérdéseket megvitatni, kétötödük ritkán beszélget társaságban ilyesmiről, és mindössze 7,3 százalék azok aránya, akik gyakran megbeszélnek politikai kérdéseket. A magyar felnőtt népesség körében ezzel szemben a bevándorlókhoz képest kétszeres, 14,5 százalék azok aránya, akik gyakran beszélnek politikai kérdésekről, és a bevándorlókhoz képest 10,2 százalékponttal alacsonyabb azok aránya, akik barátaikkal sosem beszélnek politikáról. Ezek az eredmények azért is különösen érdekesek, mert ha megvizsgáljuk az iskolai végzettség, a nem, illetve az életkor és az e kérdésre adott válaszok összefüggését, azt tapasztaljuk, hogy a magasabb iskolai végzettségűek, a férfiak és az idősebbek inkább vitatnak meg politikai kérdéseket, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, a nők és a fiatalabbak. Az életkor esetében a politikai beszélgetéseket tekintve az 50–59 éves korosztály tűnik a legaktívabbnak, 60 éves kor felett valamelyest csökken a politikai érdeklődés az eggyel fiatalabb életkori kategóriához viszonyítva. E két hatás közül tehát kettő, az iskolai végzettség és a nem, elvileg azt valószínűsítene, hogy a bevándorlók aktívabban vesznek részt politikai vitákban, hiszen átlagosan magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint a magyar válaszadók, és

¹⁷ Az itt-tartózkodás ideje alapján nincsen statisztikailag szignifikáns különbség a bevándorlók között.

nagyobb arányban találhatók köztük férfiak, mint a magyar mintában. Mégis, e várákozással szemben, a bevándorlók alacsonyabb arányban válaszolták, hogy a politikai kérdéseket barátaikkal megvitatják.

Ennek egyik oka az lehet, hogy a bevándorlók kevésbé érdeklődnek a magyar politika iránt, és nagyobb figyelmet szentelnek annak, milyen események történnek származási országukban. Valóban, egyrészt a bevándorlók kisebb arányban válaszolták, hogy egészében véve érdekelné őket a politika, másrészt azonban valamelyest nagyobb arányban kísérik figyelemmel a szülőhazájukban zajló politikai, társadalmi és gazdasági eseményeket, mint a Magyarországon zajlókat (erről részletesebben lásd Göncz Borbála tanulmányát a kötetben).

A személyes kapcsolatok mellett a társadalmi erőforrások másik fontos válfaja a bizalom. Kutatásunk során az általánosított és az intézményekbe vetett bizalom szintjét mértük a bevándorlók és a hazai társadalom körében.

Az általánosított bizalom szintje lényegesen magasabb a bevándorló válaszadók, mint a hazai társadalom körében. A bevándorlók közül minden hatodik válaszadó véleménye szerint majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben, míg a magyar népesség körében ez csak minden harminchatodik válaszadóra igaz. Míg a bevándorlók több mint fele vélekedik úgy, hogy általában meg lehet bízni az emberekben, addig ez az arány a magyar válaszadók esetében alig több mint egyharmad.

Keresztátlával vizsgálva az egyes kontrollváltozók hatását az derül ki, hogy a hazai társadalom körében a nők, az alacsonyabb iskolázottságúak, a gazdaságilag inaktívak és az idősebbek általános bizalma átlagosan alacsonyabb szintű, mint a férfiak, a magasabb iskolázottságúak, az aktív gazdasági státuszúak és a fiatalabbak bizalmi szintje, bár az életkori kategóriák esetében a hatás nem teljesen lineáris. A bevándorlók csoportjában ezzel szemben az említett kontrollváltozók közül kizárólag az életkor hatása statisztikailag szignifikáns, oly módon, hogy a fiatal korcsoportok körében az általános bizalom szintje átlagosan magasabb fokú, mint az idősebbek korcsoportok esetében.

9. táblázat

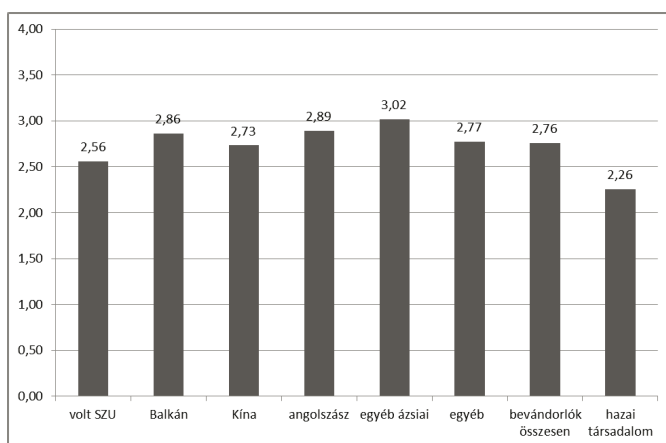
A válaszadók megoszlása az általánosított bizalom különböző szintjei szerint (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók
ÁLTALÁNOSÍTOTT BIZALOM		
Majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben	2,8	15,8
Általában meg lehet bízni az emberekben	36,5	51,2
Általában nem lehetünk elég óvatosak az emberekkel	44,2	26,1
Szinte sosem lehetünk elég óvatosak az emberekkel	16,4	6,9
N =	1480	

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Általánosságban mit mondana: azt, hogy az emberekben meg lehet bízni, vagy azt, hogy sosem lehetünk elég óvatosak velük?”

A bevándorlók különböző csoportjainak összehasonlítása érdekében a válaszokat átalakítottuk oly módon, hogy az egyes válaszlehetőségeket egy négyfokú skála értéke-

inek fogtuk fel, ahol az 1-es érték jelzi, hogy „Szinte sosem lehetünk elég óvatosak az emberekkel”, a 4-es érték pedig, hogy „Majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben”. Ezen a skálán a magyar válaszadók átlaga 2,26, a bevándorlók átlaga 2,76, azaz a bevándorlók átlagosan magasabb fokú emberekbe vetett általános bizalommal jellemezhetők. Az egyes országcsoportokat tekintve a volt Szovjetunió országaiból érkezők átlagértéke a legalacsonyabb, 2,56, de még ez az érték is jóval meghaladja a hazai társadalom átlagértékét. Az egyéb ázsiaiak átlagos bizalmi szintje a legmagasabb, 3,02, őket követik az angolszász országokból, majd a Balkán országaiból érkezők. Az egyéb afrikai/dél-amerikai/közel-keleti országokból és a Kínából származók értéke a bevándorlói átlag körül alakul. A hazánkba érkezés idejét tekintve nem mutatható ki statisztikailag szignifikáns összefüggés, az itt-tartózkodás jogcímét tekintve azonban igen: a letelepedési vagy bevándorlási engedéllyel rendelkezők 2,36-os átlagértéke megközelíti a magyar átlagértéket, ezzel szemben a tartózkodási engedéllyel rendelkezők 2,75-ös átlagértéke közelebb áll a bevándorlók átlagértékéhez. Továbbá azok, akik tanulmányi céllal hagyták el hazájukat, inkább bíznak az emberekben (3,10), mint azok, akik a tanulmányi célt nem említették (2,69), ellenben azok, akik a magasabb életszínvonal reményében távoztak hazájukból, kevésbé bizalommal teltek (2,59), mint azok, akik ezt az okot nem említették (2,81).



20. ábra
Általánosított bizalom az egyes csoportokban (átlag)

Az intézményekbe vetett bizalmat öt intézmény esetén vizsgáltuk; a válaszadóknak 11 fokú skálán kellett megjelölniük, mennyire bíznak a magyar országgyűlésben, a rendőrségben, a magyar kormányban, a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalban, valamint a helyi önkormányzatban. A bevándorlók átlagosan minden kérdőívben szereplő intézmény iránt nagyobb fokú bizalomról számoltak be, a két csoport átlaga közötti különbség a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal esetében a legnagyobb. Míg

ugyanis a bevándorló válaszadók ebben az intézményben bíznak a leginkább,¹⁸ addig a hazai társadalom tagjainak körében a BÁH az intézmények sorrendjében a harmadik helyen áll. Fontos azonban megemlíteni, hogy a BÁH esetében a többi intézményhez képest jóval nagyobb volt azon magyar válaszadók aránya, akik a hivatalt nem ismerték, vagy más okból nem kívántak válaszolni: míg a másik négy intézmény esetében a magyar megkérdezettek 96 százaléka válaszolt a kérdésre, a BÁH esetében mindössze 72 százalékuk nyilvánított véleményt. Mindkét csoport esetében a helyi önkormányzat és a rendőrség iránt éreznek a válaszadók nagyobb fokú bizalmat, míg az országgyűlés és a kormány alacsonyabb értékeket kapott.

10. táblázat

A válaszadók intézményekbe vetett bizalma (átlag)

Mennyire bízik...?	Hazai társadalom	Bevándorlók	N
A magyar országgyűlésben	4,51	6,68	1417
A rendőrségben	5,35	7,18	1443
A magyar kormányban	4,45	6,64	1418
A BÁH-ban	4,66	7,83	1192
A helyi önkormányzatban	5,38	7,51	1420

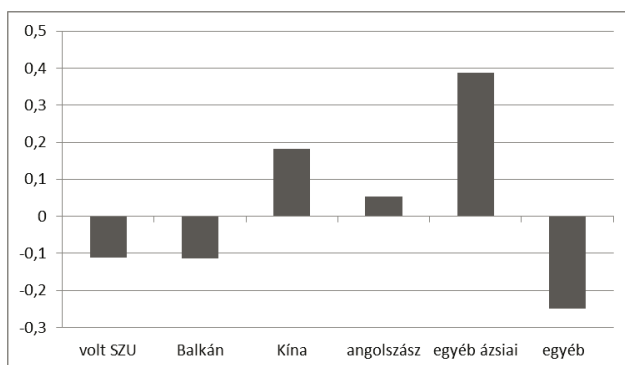
Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Kérem, határozza meg egy 0-tól 10-ig terjedő skálán, hogy személy szerint mennyire bízik meg a következő intézményekben abban a tekintetben, hogy rendszerint helyes döntéseket hoznak. 0 jelöli, hogy egyáltalán nem bízik az adott intézményben, és 10 jelöli, hogy teljes mértékben megbízik. Tehát mennyire bízik...?”

A válaszok eloszlását vizsgálva az látható, hogy a bevándorlók válaszai erősen jobbra ferde eloszlást mutatnak, míg ehhez képest a magyar társadalom válaszai egyenletesebben oszlanak meg a skála különböző értékei között. A bevándorlók körében azok aránya, akik az adott intézményben nem bíznak (tehát a skála 0–4 tartományán szereplő választ adtak), a magyar kormány esetében volt a legmagasabb, 17 százalék, valamint a magyar Országgyűlés esetében volt a második legmagasabb, 15,5 százalék, a másik három intézmény esetében az adott intézményben nem bízók aránya ennél is alacsonyabb volt.

Az intézményekbe vetett bizalom mérésére létrehoztunk egy-egy főkomponenst a hazai társadalom és a bevándorlók esetében, melyeket a fent említett öt intézménybe vetett bizalom mértékére adott válaszokból alakítottunk ki. A hazai társadalom esetében a főkomponens a változóban rejlő információtartalom 77, a bevándorlók esetében 80 százalékát őrizte meg. A pozitív főkomponens-szókórok a bizalom magasabb, a negatív

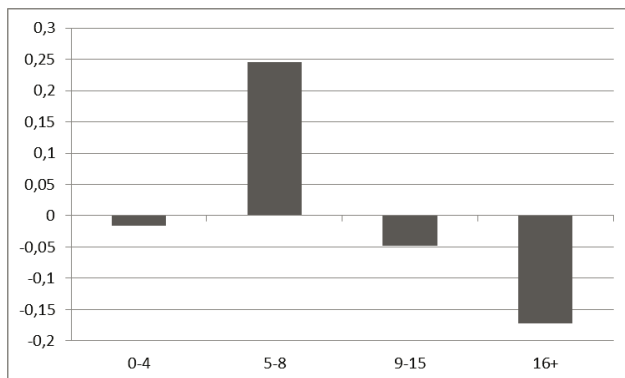
18 Ebben a kérdésben kvantitatív és kvalitatív kutatási eredményeink némileg ellentmondanak egymásnak: a fókuszcsoportos beszélgetésen a bevándorlók egyértelműen negatív véleményeket fogalmaztak meg a BÁH-hal kapcsolatban, erről lásd Vépy-Schlemmer Éva tanulmányát a kötetben. Elképzelhető tehát, hogy a kérdőíves felmérés során valamilyen mögöttes motivációból kifolyólag (megfelelési vágy, netán félelem) születtek ennyire pozitív válaszok, vagy a többi intézménnyel, a BÁH-hal ellentétben, esetleg nincs saját tapasztalatuk.

szkórok a bizalom alacsonyabb szintjét jelzik. E szerint a befogadó ország intézményeit tekintve a legmagasabb fokú bizalommal az ázsiai országokból származók rendelkeznek, a legkevésbé pedig az egyéb afrikai/dél-amerikai/közel-keleti országokból érkezők. Ugyancsak negatív átlagérték jellemző a szovjet utódállamokból és a Balkánról származó migránsokra. Az ideérkezés idejét tekintve kizárólag az öt-nyolc éve érkezett csoport rendelkezik pozitív átlagértékkel, a legkevésbé pedig a több mint tizenöt éve itt élő csoport bízik a magyar intézményekben. Az itt-tartózkodás jogcíme alapján nem mutatható ki statisztikailag szignifikáns különbség a csoportok között. Az intézményi bizalom összefüggése a migrációs okokkal egy esetben szignifikáns: hasonlóan az általános bizalom esetében kapott eredményekkel, azok, akik a magasabb életszínvonal reményében hagyták el hazájukat, átlagosan a magyar intézményekben is kevésbé bíznak, mint azok, akik ezt az okot nem említették. Ennek az összefüggésnek a hátterében az is állhat, hogy az érettségivel nem rendelkezők az érettségizettekhez képest nagyobb arányban említették, hogy életszínvonaluk növelése miatt döntöttek a migráció mellett, azonban a különbség akkor is szignifikáns marad, ha az iskolai végzettség hatását kiszűrjük.



21. ábra

Intézményekbe vetett bizalom származási országok szerint (főkomponens-szór átlag)



22. ábra

Intézményekbe vetett bizalom az ideérkezés ideje szerint (főkomponens-szór átlag)

Összefoglalva megállapítható, hogy a vizsgált ismérvek alapján a bevándorlók társadalmi erőforrásokkal való ellátottsága mind a baráti kapcsolatok, mind pedig az általánosított és intézményi bizalom tekintetében magasabb szintű, mint a hazai társadalom tagjaié. A vizsgált változók közül egyedül a kognitív mobilizáció mértéke volt magasabb a magyar népesség, mint a bevándorlók körében, lehetséges azonban, hogy ezt inkább a politikai érdeklődés indikátorának érdemes tekinteni, mint társadalmi erőforrásnak. Ne feledjük azonban, hogy ezeknek a kulturális és társadalmi erőforrásoknak a hasznosíthatósága a bevándorlók esetében gyakran korlátokba ütközik, és a megszerzett végzettségek, képesítések, idegennyelv-tudás sokszor nehezen konvertálhatók át gazdasági előnnyé. Továbbá a különböző bevándorló csoportok között szignifikáns különbségek tapasztalhatók az erőforrásokkal való ellátottság tekintetében. A huzamosabb ideje itt élő, letelepedési engedéllyel rendelkezők sok változó esetében közelebb állnak a hazai társadalom értékeihez, mint a tartózkodási engedéllyel rendelkezők, magyarnyelv-tudásuk azonban átlagosan magasabb szintű, mint a nem oly rég itt tartózkodóké. A származási országot tekintve a legtöbb erőforrás-mutató tekintetében a fejlett angolszász országokból érkezők vannak a legkedvezőbb helyzetben.

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmányban a válaszadók szociodemográfiai jellemzőivel, kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottságával foglalkoztunk, egyrészt a harmadik országokból érkező bevándorlók és a hazai társadalom összehasonlításával, másrészt az egyes bevándorló csoportok közötti különbségekre fókuszálva a szerint, hogy milyen jogcímen és mióta tartózkodnak hazánkban, melyik országból érkeztek és milyen motivációk vezérelték őket Magyarországra.

Összefoglalásul elmondható, hogy a kutatás keretében vizsgált bevándorlók legnagyobb része a szomszédos országokból érkezett, de igen jelentős arányt képviselnek az Ázsiából érkezők is. Az itt-tartózkodás jogcímét tekintve mintánk nagyjából fele-fele arányban tartalmaz olyanokat, akik huzamosabb ideje, letelepedési engedéllyel élnek Magyarországon, valamint olyanokat, akik tartózkodási engedéllyel rendelkeznek, azaz lehetséges, hogy hazánkat nem végleges célországnak tekintik, vagy esetleg más országhoz, országokhoz is kötődnek egyidejűleg. A bevándorlók igen nagy aránya családi ok miatt érkezett hazánkba vagy más ok miatt indult ugyan útnak, de családi, rokon, ismerősi kapcsolatai voltak azok, melyek éppen Magyarországra vonzották. Sokan említették, hogy munkavállalás vagy tanulás céljából, illetve a magasabb életszínvonal reményében döntöttek a migráció mellett.

A hivatalos statisztikai adatokkal és más, korábbi empirikus kutatási eredményekkel összhangban felmérésünkéből az derült ki, hogy a vizsgált bevándorlók korszerkezete a hazai társadaloménál fiatalabb, gazdasági aktivitásuk magasabb és a magyar lakossághoz képest jóval nagyobb arányban koncentrálódnak a Közép-Magyarország régióban, azon belül is Budapesten. A vizsgált kulturális erőforrás-mutatókat tekintve a bevándorlók a hazai társadalomhoz képest átlagosan magasabb iskolázottságúak, gyakrabban

használják az internetet és több idegen nyelvet beszélnek. Nehézség akkor támadhat, amikor a megszerzett képzettségeiket kívánják elismertetni és a máshol szerzett tudásukat hasznosítani. E kérdés vizsgálatára azonban kutatásunk nem tért ki. A társadalmi erőforrások tekintetében azt látjuk, hogy a bevándorlók átlagos barátságsszáma a magyar megkérdezettekénél magasabb, és átlagosan magasabb az emberekbe vetett általános bizalmi szintjük, valamint a magyar intézményekbe vetett bizalmuk is. E magas bizalmi szint azonban Örkény–Székelyi (2009a) következtetései alapján lehet, hogy nem hasznosítható tőkeként funkcionál, hanem az integráltság alacsony szintjét jelzi.

A bevándorlók között a fenti változók tekintetében szignifikáns különbségek adódnak az itt-tartózkodás jogcíme és ideje, valamint a származási ország tekintetében. A szovjet utódállamokból érkezők körében – mely csoport nagy részét teszik ki az Ukrajnából áttelepültek – magas a letelepedési engedéllyel hazánkban tartózkodók, a régóta itt élők és az idősek aránya, és valószínűleg ennek is köszönhető, hogy a szociodemográfiai és munkaerő-piaci jellemzők, valamint az erőforrásokkal való ellátottság tekintetében ez a csoport áll a legközelebb a hazai társadalomhoz. A fejlett angolszász országokból érkező bevándorlók munkaerő-piaci helyzete, kulturális és társadalmi erőforrásokkal való ellátottsága ezzel szemben kedvezőbb a többi bevándorló csoporthoz és a hazai társadalomhoz képest, őket csak az ázsiai országokból érkezők közelítik meg a társadalmi erőforrások tekintetében. A migrációs okok és az erőforrás mutatók összefüggését tekintve az rajzolódik ki, hogy akik a magasabb életszínvonal reménye miatt hagyták el szülőföldjüket, átlagosan kevésbé bíznak mind az emberekben általában, mind a magyar intézményekben, és ugyan az érettségivel nem rendelkezők az érettségizettekhez képest nagyobb arányban említették, hogy életszínvonaluk növelése miatt döntöttek a migráció mellett, e különbség akkor is szignifikáns marad, ha az iskolai végzettség hatását kiszűrjük.

A kötet további tanulmányai ismertetik az itt bemutatott szociodemográfiai jellemzők és kulturális, társadalmi erőforrás változók összefüggését a bevándorlók és a hazai társadalom materiális erőforrásokkal való ellátottságával, igazságosság- és méltóságérzetével, objektív és szubjektív jólétével. A kötet végén választ kapunk arra is, hogyan függnek össze mindezek a bevándorlók politikai és civil aktivitásával.

IRODALOM

Bourdieu, P. (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Lengyel Gy.–Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: AULA Kiadó, 11–43.

De Haas, H. (2010): *Migration Transitions: A Theoretical and Empirical Inquiry into the Developmental Drivers of International Migration*. Oxford: International Migration Institute.

Esser, H. (2008): The two meanings of social capital. In: Castiglione, D., Van Deth, J. W. –Wolleb, G. (eds.): *The Handbook of Social Capital*. Oxford: Oxford University Press, 22–49.

Gödri I. (2005): A bevándorlók migrációs céljai, motivációi és ezek makro- és mikrostrukturális háttere. In: Gödri I.–Tóth P. P.: *Bevándorlás és beilleszkedés. A szomszédos országokból Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón*. Budapest: KSH NKI Kutatási Jelentései 80, 69–128.

Gödri I. (2010): Bevándorlás és etnicitás – összefüggések nyomában. In: Hárs–Tóth, 2010, 87–124. <http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Kutjelek/KJ80bevand.pdf> (2012. március 12.)

Hárs Á. (2009): *A harmadik országokból Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok a statisztikai adatok tükrében. Bevándorlók Magyarországon – kutatási zárótanulmány*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – ICCR Budapest Alapítvány. http://www.mtaki.hu/kutatasi_programok/bevandorlok_magyarorszagon/02_statistika_Hars.pdf (2012. március 12.)

Hárs Á. (2010): Migráció és munkaerőpiac Magyarországon. In: Hárs–Tóth, 2010, 15–53.

Hárs Á.–Tóth J. (szerk.): (2010): *Változó migráció – változó környezet*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet

Inglehart, R. (1970): Cognitive mobilization and European identity. *Comparative Politics* (3), 45–70.

Lee, E. S. (1966): A Theory of Migration. *Demography* 3 (1), 47–57.

Nyíri P. (2010): Kínai migránsok Magyarországon: mai tudásunk és aktuális kérdések. In: Hárs–Tóth, 2010, 147–171.

Örkény A.–Székelyi M. (2009a): *Az idegen Magyarország: Hat migráns csoport összehasonlító elemzése*. Bevándorlók Magyarországon – kutatási zárótanulmány. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–ICCR Budapest Alapítvány. http://www.mtaki.hu/kutatasi_programok/bevandorlok_magyarorszagon/04_survey_Orkeny_Szekelyi.pdf (2012. március 12.)

Örkény A.–Székelyi M. (2009b): A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában. *Demográfia* 52 (2–3), 148–174.

Portes, A. (1998): Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology* 24, 1–24.

Portes, A.–Sensebrenner J. (1998): Beágyazottság és bevándorlás: megjegyzések a gazdasági cselekvés társadalmi meghatározóiról. In: Lengyel Gy.–Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: AULA Kiadó, 281–317.

Várhalmi Z. (2010): A budapesti kínai és vietnami gazdasági klaszterek néhány jellegzetessége. In: Hárs–Tóth, 2010, 173–189.

Szanyi-F. Eleonóra

A BEVÁNDORLÓK ÉS A MAGYAR TÁRSADALOM JÓLÉTI MUTATÓI

BEVEZETÉS

A kötetben szereplő elemzések többsége a politikai és civil részvételt befolyásoló kérdésekkel foglalkozik. Jelen tanulmány az említett témakörökre csak érintőlegesen tér ki, fókuszában inkább a hazaiak és a bevándorlók jóléti mutatói állnak, illetve azok a tényezők, amelyek a szubjektív jólétre feltehetően hatást gyakorolnak. Az elemzésben központi helyet kapott a jólét kognitív dimenziója, az elégedettség kérdése, amit a kutatás az élet különböző dimenzióira kiterjedő változócsoporthal vizsgált.

Az életminőség objektív tényezői mellett – mint az társadalom és az egyén gazdasági erőforrásai – az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb hangsúlyt kapott a szubjektív jólét kérdésének vizsgálata. Hegedűs (2002) a szubjektív társadalmi indikátorokat áttekintve, három csoportot különböztet meg. Az első csoport a személyes véleményeken alapuló mutatók, amelyek közvetett módon mérik a jólétet, de nem kifejezetten arra irányulnak (például szubjektív társadalmi státusz). A második csoportba azokat a jelzőszámokat sorolja, amelyek a személyes vagy társadalmi „jólétérzetre” kérdeznek rá (például ország gazdasági helyzetének értékelése), végül a harmadik kört azok a változók alkotják, amelyben a megkérdezettek saját helyzetüket vagy a társadalomét nemcsak felmérik, de minősítik is. Ezen minősítő kategóriába tartoznak az elégedettségre, boldogságra vonatkozó mutatók. Míg a kutatók az előbbit a szubjektív jólét kognitív összetevőjeként emlegetik, addig az utóbbiról többnyire affektív dimenzióként esik szó. Ahogy erre Lengyel (2002) is felhívja a figyelmet, a két dimenzió egymáshoz való viszonya kultúránként eltérhet egymástól, az egyes társadalmakban más-más normák uralkodhatnak arra vonatkozóan, hogy mikor „illik” boldognak vagy elégedettnek lenni. Példaként említi Lengyel és Janky (2002) a konfucionista országok hagyományait, ahol az elégedettség mutatói inkább „középre húznak”, vagyis a társadalmi normák azt diktálják, hogy az egyén ne legyen se túl elégedetlen, se túl elégedett. A példához kapcsolódó érdekes eredmény Örkény és Székelyi (2010a) kutatásának megállapítása. A szerzők elemzésükben hat bevándorló etnikai csoportot vizsgáltak Magyarországon, és adataik alapján a kínai bevándorlók körében volt legalacsonyabb a saját helyzettel való elégedettség mértéke. A nyugati kultúrákban inkább az elégedettségre való törekvést, mint ideális szintjét várják el az egyéntől.

Hegedűs (2002) a szubjektív társadalmi indikátorok csoportosításakor két további elméletet említ. Eckersleyre (2000) hivatkozva megkülönbözteti a társadalom működésének egészére és az egyén saját életére vonatkozó információkat. Ebből a szempont-

ból a jelen kutatás az utóbbira koncentrál. Az életminőség leírásának egyik tipológiájaként említi még Berman–Philips (2000) kategóriarendszerét, amely négy dimenziót különít el: társadalmi-gazdasági biztonság; társadalmi bevonás; társadalmi kohézió és társadalmi feljogosítottság. Ezen dimenziók mindegyikéről szó esik jelen kötet különböző tanulmányaiban.

A nemzetközi kutatások eredményei alapján a jólét objektív és szubjektív dimenziója között nincs szoros összefüggés, amit pszichológiai és szociálpszichológiai folyamatokkal magyaráznak. Veenhoven (1996) és Cummins (2000) eredményeiből kiderül ugyanakkor, hogy a kapcsolat erőssége eltérő mértékű lehet a makrogazdasági mutatók mentén, illetve más-más eredményekre juthatunk, ha a szubjektív jólét kognitív vagy affektív dimenzióinak kapcsolatát vizsgáljuk a gazdasági erőforrásokkal. Minél korlátozottabbak az egyén gazdasági erőforrásai, annál valószínűbb, hogy a két változó között szorosabb összefüggés mutatható ki (Hegedűs, 2002). A nemzetközi összehasonlításokból az is kiderül, hogy bizonyos szintű anyagi biztonság szükséges ugyan, de a fejlettebb társadalmakban már nem az objektív jóléti mutatók a meghatározók, illetve a makroszinten mutatkozó összefüggések a fejlettség szintje és a szubjektív jólét mértéke között nem feltétlenül jelentik azt, hogy az adott társadalmon belül is fontos szerepet játszanának az anyagi viszonyok (Lengyel, 2002).

Lengyel (2002) német életminőség-kutatókra hivatkozva a következő dimenzionálást javasolja:

1. táblázat

Az objektív és szubjektív jólét kapcsolata

Objektív jólét	Szubjektív jólét	
	Jó	Rossz
Jó	Jólét	Disszonancia
Rossz	Adaptáció	Depriváció

Forrás: Berger-Schmitt–Noll 2000 (idézi Lengyel, 2002, 15.)

A társadalom egészével kapcsolatban megállapítja, hogy minél alacsonyabb a depriváltak aránya és minél közelebb esik egymáshoz az objektív jólét mértéke és szubjektív megítélése, annál kiegyensúlyozottabb működésről beszélhetünk.

A migrációval foglalkozó kutatások szempontjából különösen érdekes az Ed Diener és Eunkook M. Suh szerkesztésében megjelent *Culture and Subjective Well-being* című kötet (2000). A könyvben szereplő tanulmányok a különböző társadalmakat jellemző kultúrák mellett az egyéni változók szubjektív jólétre gyakorolt hatását is vizsgálják. Az összehasonlító elemzések alapján a gazdagabb, demokratikus elvek mentén működő országokban magasabb a szubjektív jólét szintje. Inglehart és Klingemann (2000) tanulmányában részben abból az ellentmondásból indul ki, hogy ugyan a fejlettebb országok elégedettség és boldogságindexe általában magasabb, de vannak olyan országok a listán, amelyek fejlettségük alapján a becslétnél alacsony szubjektív jólétet mutatnak; ilyen ország például Magyarország is. Eredményeik szerint a kommunista múlt és az

ipari szektorban dolgozók aránya szignifikáns, negatív hatást gyakorolt a szubjektív jólét szintjére, míg a gazdasági fejlettség pozitívan befolyásolta. Ezen összefüggések nem hagyhatók figyelmen kívül, amikor a bevándorlók helyzetét vizsgálják, mivel az érintettek gyakran kevésbé fejlett és nem demokratikus országokból érkeznek.

A magyar társadalom esetében Lengyel és Janky (2002) vizsgálta a szubjektív jólét kérdését, ezen belül az elégedettséget és a boldogságot. Mindkét változó esetében elemezték a gazdasági, társadalmi és kulturális erőforrások hatását, egyéni szintű és kontextuális változók bevonásával. A tanulmány alapján a gazdasági erőforrásoknál erősebb hatást fejt ki hazánkban a – társadalmi beágyazottságot tükröző – bizalom. A szubjektív jólét mértékét ugyanis szignifikánsan befolyásolta a társadalmi környezet iránt tanúsított bizalmi szint.

Diener és Suh (2000) ugyanakkor felhívják a figyelmet a szubjektív jólétet magyarázó modellek kapcsán, hogy a függő és magyarázó változók közötti ok-okozati viszony nem minden esetben egyértelmű, hiszen keresztmetszeti vizsgálatokkal nem megálapítható a kauzalitás iránya. Az említett eredmény kapcsán például nem egyértelmű, hogy a bizalommal teli emberek magasabb szubjektív jólétről számolnak be, vagy az elégedett emberek inkább hajlamosak megbízni környezetükben.

OBJEKTÍV JÓLÉTI MUTATÓK

Az objektív jólét mértékét több dimenzió mentén vizsgálta a kérdőív, ezek közül itt kettőnek szentelünk nagyobb figyelmet. Az egyik ilyen alkalmazott változó a háztartás nettó jövedelme volt, a másik a vagyontárgyak tulajdonlásából¹ képzett vagyonindex, ez utóbbi standardizált, additív mutató. A többségi társadalom esetében a háztartások nettó jövedelme a minta 50% esetében nem haladta meg a 150 ezer forintot. A magyar válaszadók a 150–200 ezer forint közötti kategóriát jelölték meg leggyakrabban; a minta 18 százaléka nyilatkozott így. A bevándorlók esetében a minta módusza és mediánja ugyanarra a jövedelmi kategóriára esett, a 150–200 ezer forint közötti nagyságrendre. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a minta egészében 44 százalékos volt a jövedelemre vonatkozó adathiány.² A hazai és bevándorlói alminták némileg különböztek ebben a tekintetben. A bevándorlók esetében nagyobb arányban hiányzott a jövedelemre vonatkozó adat, ebben a csoportban 53%, a hazaiakban 40% nem szolgáltatva ki a kért információt. A „nem válaszolás” mintázata a két csoport esetében hasonló. A jövedelem kérdésében megmutatózó adathiány miatt az objektív jólét mérésének elemzésére célszerűbbnek tűnt a háztartás jövedelme mellett (gyakran

¹ Az index a következő tárgyakból tevődik össze: 3 évesnél újabb személygépkocsi, nyaraló, értékes műtárgy, digitális fényképezőgép, automata mosógép, mp3, személyi számítógép, színes tévé, bankkártya, folyószámla, mobiltelefon. A vagyontárgyak darabszámának standardizálását követően a kapott értékek összeadásra kerültek, ebből jött létre az index.

² Hasonló problémával szembesült Örkény–Székelyi (2010a), aki „extrém mértékű” válaszmegtagadásra hivatkozva nem is vizsgálta a jövedelmi viszonyokat.

helyette) a vagyonindex használata.³ A vagyonindex alapján valamennyire képet kaphatunk arról, hogy kik nyilatkoztak kevésbé szívesen a jövedelmükről. Mindkét almintában a legrosszabb vagyoni helyzetben utasították el nagyobb arányban a válaszadást, a bevándorlók között valamivel többen. A legalsó kategóriát követő csoportokban jelentősen nő a válaszadási hajlandóság, és a magasabb vagyoni kategóriák felé haladva ismét csökken (lásd Melléklet, 6. táblázat). A háztartás jövedelmére vonatkozó kérdést megválaszolóknak között, 0,614-es volt a korreláció értéke a két mutató között. A hazaiak (0,651) esetében valamivel erősebb kapcsolatot tapasztaltunk, mint a migránsok (0,539) körében.

A vagyonindex mutatója alapján a migránsok vagyoni helyzete előnyösebb volt a vizsgált mintában. A hazaiak körében az érték $-1,07$ volt, a bevándorlóknál $2,14$. A két minta közötti különbség nem tekinthető jelentősnek, ha figyelembe vesszük, hogy a magyar átlaghoz tartozó standard szórás értéke $5,61$ volt, a bevándorlóinak pedig $7,1$, de a t-próba eredményei alapján a különbség szignifikánsnak tekinthető. Az átlagok különbségére részben magyarázatul szolgálhat, hogy a bevándorló almintában magasabb volt a képzett, fiatal, keresők aránya, akiknek feltehetően az anyagi helyzete is jobb.⁴ Az alminták között a legjelentősebb különbségek a korosztályok között mutatkoztak. A bevándorló almintában minden vizsgált korcsoportban pozitív volt a vagyonindex átlaga, az 50–59 közöttiek körében volt a legmagasabb, $4,7$ -es érték.⁵ Ezzel szemben a magyar társadalom esetében csupán a 29 év alattiak vagyonindexe volt pozitív, az ezt követő két korcsoportban nulla körüli értéket vett fel, nem különbözött szignifikánsan a 29 év alatti korosztálytól, viszont az 50 fölötti csoportban az érték -1 alá süllyedt, szignifikánsan eltért a legfiatalabbaktól. A jövedelmi adatok hasonló eredményeket mutattak, vagyis a hazai mintában inkább a fiatalabb generációk jövedelmi helyzete tűnt jobbnak (bezárólag a 49 évesekkel), míg a bevándorlók között a negyven felettiek számoltak be jobb jövedelmi viszonyokról. Természetesen az inaktív korúak mindkét almintában alacsonyabb jövedelmet jeleztek. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy a kor változója a háztartás jövedelmével negatívan korrelált, és erősebb kapcsolatot mutatott a magyar társadalom esetében, ugyanakkor a migránsok körében a kapcsolat gyenge, de pozitív volt.⁶ Az objektív és a szubjektív jólétet egyaránt befolyásolhatja az egyén munkaerőpiaci státusza. A többségi társadalom körében azoknak az aránya, akik jelenleg nem folytatnak rendszeres jövedelemszerző tevékenységet, jóval magasabb, 54% az almintában, a migránsok körében megfigyelt 32 százalékos átlaghoz képest. A két csoport inaktívjai között jelentős különbség mutatkozott a vagyonindex átlagában. A hazaiak esetében ez $-2,92$ -es értéket jelentett, míg a bevándorlóknál a csoportátlag $2,01$ volt. Az inaktivitás oka, tartalma feltehetően másra vezethető vissza a két csoport esetében.

3 Az elemzés egyes részeiben a felvételen szereplő 19 jövedelmi kategóriát tovább egyszerűsítettük, átlag alatti, átlagos és átlag feletti csoportokra bontva. Átlag alatti csoportba soroltuk a 110 ezer forint alatti, átlagosba a 110 és 250 ezer közötti és átlag feletti a 250 ezer feletti háztartási jövedelemmel rendelkező családokat.

4 Lásd Kisfalusi Dorottya elemzését a kötetben.

5 A bevándorlók esetében a korcsoportok közötti különbségek csak $0,05$ -os szinten voltak szignifikánsak.

6 A Pearson-féle korrelációs együttható értéke $-0,281$ volt, és $0,000$ -es szinten szignifikáns a hazaiak között, ugyanezen együttható értéke $0,112$ volt a bevándorlók esetében, $0,087$ -es szignifikanciaszint mellett. A háztartás jövedelmét 19 jövedelmi kategória mérte, míg a kor folyamatos változóként szerepelt.

A kulturális erőforrásokkal való ellátottság mentén hasonló különbségeket tapasztalhatunk. Ennek mérésére az iskolai végzettséget, az internethasználatot és a beszélt nyelvek számát alkalmaztuk. Az iskolai végzettséget mérő négy kategóriában a középfokkal rendelkezők kivételével – ahol közel azonosak az értékek – a bevándorlók vagyoniindexének átlaga minden csoportban magasabb volt. A maximum nyolc osztályt végzettek esetében leginkább szembetűnő a különbség, ahol a bevándorlói csoportban az átlag 1,15-es értéket vett fel, míg a magyar almintában –4,46-ot. Az iskolai végzettség és a háztartás jövedelme lényegesen erősebben korrelált a többségi társadalom esetében. A Pearson-féle korrelációs mutató értéke 0,535 volt a hazaiak és 0,139 a bevándorlók csoportjában.⁷

Az iskolai végzettség és a munkaerőpiaci státusz gyenge kapcsolatát Örkeny és Székelyi (2010a) azzal magyarázta, hogy a bevándorlók nyelvi és egyéb nehézségeik miatt nem mindig tudnak a végzettségüknek megfelelő állást találni. Az anyagi erőforrásokkal való ellátottság és az iskolai végzettség közötti gyengébb kapcsolat a migránsok esetében feltehetően ugyanerre az okra vezethető vissza, vagyis nem feltétlenül azok keresnek jól, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek.

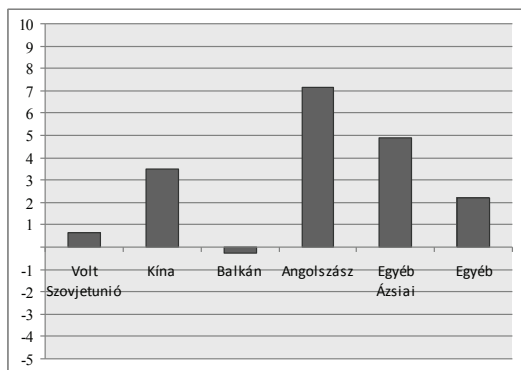
A kulturális erőforrásokkal való ellátottság egy másik mérőszáma a kérdőívben az internethasználat. Ennek háromértékű változója megkülönböztette az internetet soha nem használókat, a hetente/havonta internetezőket, valamint az internetet napi szinten használókat. Az internet teljes hiánya jóval magasabb arányban fordult elő a magyar almintában; 48% számolt be róla, a migránsok 13 százalékalával szemben. Az eredmények azt mutatták, hogy az internetet naponta használók között nincs érdemi különbség vagyoniindex tekintetében. Nagyobb volt a bevándorlók előnye az internetet ritkábban használók között. A hetente/havonta internetező bevándorlók vagyoniindexének átlaga több mint két ponttal, az internetet sohasem használóké 4 ponttal volt magasabb a hazaiak között megfigyelténél. Az internethasználat szignifikáns, erős kapcsolatot csak a többségi társadalom esetében mutatott a háztartás jövedelmével.

Végül, a beszélt nyelvek száma alapján is megvizsgáltam az objektív jóléti mutatókat. A két almintán belül a migránsok között lényegesen magasabb volt a két vagy több idegen nyelvet beszélők aránya. A hazai almintában csupán 8,3% számolt be egynél több idegen nyelv ismeretéről, a migránsok körében ez az érték 59%. Feltehetően ezzel magyarázható, hogy – az internethasználathoz hasonlóan – az idegen nyelvek száma és a háztartás jövedelme között csak a magyar almintában fedezhető fel pozitív kapcsolat, hiszen ebben a csoportban valóban „erőforrás-értéke” van a pozitív válasznak. Ugyanerre vezethető vissza, hogy a beszélt nyelvek száma alapján nincsenek jelentős különbségek az alminták között, bár azon csoportok esetében, akik nem beszélnek idegen nyelveket, a hazaiak „lemaradnak” két ponttal. Az infokommunikációs eszközök, valamint az idegen nyelvek kérdésében ugyanakkor nincs semmi meglepő, hiszen a bevándorlói lét jellegéből fakad, hogy ezeket napi szinten használniuk kell alanyainknak: az idegen nyelvet (ami a többség számára a magyart jelenti) a helyi viszonyokban való eligazodásra, az internetet pedig az anyaországgal való kapcsolattartásra.

⁷ A háztartás jövedelmét 19 jövedelmi kategória jelölte, az iskolai végzettségek 4 csoportba lettek besorolva.

Összességében elmondható tehát, hogy a bevándorlói almintá előnyösebb objektív jóléti mutatókkal rendelkezik, ami részben visszavezethető a jobb kulturális erőforrásokkal való ellátottságra. Az iskolázottság, a beszélt nyelvek száma, vagy az internethasználat gyengébb összefüggést mutat a vagyonnal vagy a jövedelemmel ebben a csoportban, hiszen e három változó alapján homogénebbnek tűnik, mint a többségi társadalmat reprezentáló hazai almintá. Eredményeink megegyeznek azzal a mintázattal, amelyről más – a témában született – vizsgálatok számolnak be (Örkény–Székelyi, 2010b), vagyis a bevándorlók között magasabb a fiatal, iskolázott, városi férfi, ami a csoport gazdasági erőforrásokkal való ellátottságára is rányomja bélyegét. A két almintá különbségei inkább azokban a csoportokban ütköznek ki, amelyek valamilyen szempontból hátrányosabb helyzetűek. Az alacsony iskolai végzettségűek vagy inaktívak a bevándorlók között jobb vagyoni helyzetben vannak. Erre részben magyarázatul szolgálhat az a tény, hogy maga a migráció is erőforrások mozgósítását igényli, vagyis az adott személyek eleve tartalékokkal érkeztek hazánkba, legyen szó konkrét anyagi forrásokról, vagy olyan pszichológiai tényezőkről, mint az erősebb motiváció, az aspiráció.

Érdekes megvizsgálni ugyanakkor, hogy a homogenitás akkor is megmarad-e, ha a migránsokat származási országok szerint vizsgáljuk. Ezen szempont alapján hat csoportot különböztettünk meg. A szovjet utódállamokból származókat, a kínai bevándorlókat, az angolszász országokból érkezőket, a volt balkáni államok migránsait, az egyéb ázsiaiakat és a több országot magában foglaló „egyéb” kategóriát. Az átlagok alapján, 7,14-as indexértékkel az angolszász országokból származók vezetnek a listát, bár ebben a megkérdezettek száma nagyon alacsony (27 fő), és a standard szórás mértéke itt volt a legmagasabb (lásd az alábbi táblázat). Őket követik az egyéb ázsiai országok 4,88-as pontszámmal, a kínai bevándorlók (3,51), az egyéb kategóriába tartozó országok (2,23), végül a sort a szovjet utódállamok (0,66) és a balkáni országok (–0,26) zárják. Mivel a szovjet utódállamoknak nevezett csoport legnépesebb eleme Ukrajna, elmondható, hogy a geográfiailag közelebből érkező bevándorlók vagyonindexe áll legközelebb a magyar társadalom átlagához. Hasonló mintázatot tapasztalunk, ha a háztartás jövedelmét vizsgáljuk a szerint, hogy átlag alatti, átlagos, vagy átlag feletti csoportba sorolható a háztartás jövedelme.



1. ábra

Vagyonindexátlag a kibocsátó országok alapján

SZUBJEKTÍV JÓLÉTI MUTATÓK

A szubjektív jóléttel több kérdés is foglalkozott a felmérésben. Az affektív dimenziót egy hétfokú skála mérte, ami a válaszadók boldogságérzetére kérdezett rá, és egy 13 elemből álló változócsoporthoz foglalkozott a kognitív dimenziót mérő elégedettséggel. A kérdések kitértek az egyén anyagi helyzetére, a lakáskörülményeire, a karrierjére, a személyes kapcsolataira, az egészségi állapotára, a közbiztonsággal kapcsolatos közérzetére, a társadalmi megbecsültségére és a jövőbeli kilátásaira. Mivel egyes témákra több kérdés is kitért, és az adott kérdéskörben született válaszok átlaga közel azonos volt, valamint erősen korreláltak, ezeket összevontuk. A változókból kialakításra került ezenkívül egy főkomponens, amely az elégedettséget írja le. A két almintára a mutató külön lett létrehozva, és nem tartalmazza a karrierre vonatkozó két változót, mivel az azokban megmutatókozó magasabb adathiány jelentősen csökkentette a minta nagyságát.

Változóink mind a Bartlett-próba, mind a KMO kritériumai alapján kiválóan alkalmasnak mutatkoztak faktorelemzésre, mindkét almintában. A faktorok sajátértékei és a magyarázott hányad alapján két főkomponens létrehozása is indokolható döntés lett volna, de mivel az összes változó erősebben ült az első faktoron, és alapvető célom a változók számának csökkentése volt, így egy főkomponens mellett döntöttem. A többségi társadalom és a migránsok esetében ugyanaz a mintázat rajzolódott ki, kismértékben különbözött ugyanakkor az első főkomponens által magyarázott hányad.

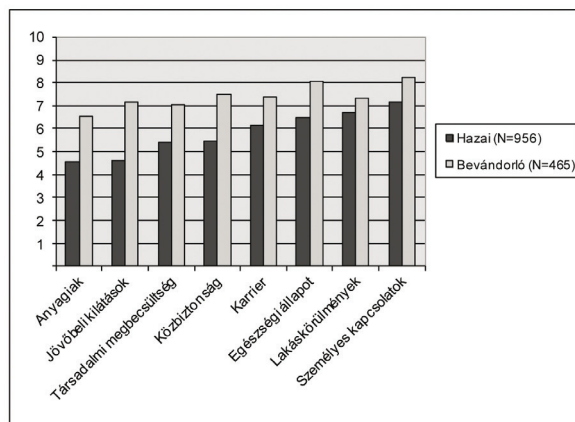
2. táblázat

Elégedettséget vizsgáló faktorok

	Hazai	Bevándorló
KMO	0,915	0,896
Sajátérték 1.	5,76	6,19
Sajátérték 2.	1,43	1,01
Magyarázott hányad 1.	52,39	56,313
Magyarázott hányad 2.	12,975	9,179

A modell egésze jobban magyarázott a többségi társadalom esetében, a migránsok körében ugyanakkor az első két faktor és a kiválasztott első faktor az információk nagyobb hányadát sűrítette magába.

Az első főkomponenst mindkét almintában nevezhetnénk „általános elégedettségnek”, hiszen minden változóval legalább közepesen szoros kapcsolatban állt, legerősebben az anyagi helyzet, a jövedelem és az életszínvonal ült a faktoron. A második főkomponens az elégedettségnek egy, a személyes kapcsolatokra utaló tényezőjét sűríti magába, mert leginkább baráti kapcsolatokra, családra vonatkozó változókkal mutatott erősebb összefüggést. Ez utóbbi faktor egyfajta kompenzációra utal, hiszen mindkét csoportban negatív kapcsolatban állt az anyagi elégedettséget vizsgáló változókkal. Vagyis az általános elégedettség mellett a válaszadóknak feltehetően van egy olyan köre, amely kevésbé elégedett gazdasági erőforrásaival, és személyes kapcsolataival való elégedettségét hangsúlyozza inkább.



2. ábra
Az elégedettség mutatói⁸

Az ábrán jól látható, hogy minden változó esetében magasabb elégedettséget mutatnak a bevándorlók, mint a többségi társadalom válaszadói, t-próbák eredményei alapján az eltérések mindenhol szignifikánsak. A jövőbeli kilátások kérdésében látható a legnagyobb különbség. Mindkét almintában a jövőbeli kilátások és a társadalmi megbecsülés kérdésében szóródtak leginkább a válaszok, a hazaiak esetében az egészségi állapotot mérő kérdés mutatott még magasabb standard szórást. (A jelzett mintanagyság alacsonyabb a karrierre vonatkozó kérdésekben, ezek esetében 737 magyar és 309 bevándorló érvényes válasszal számolhatunk.)

Az elégedettség kapcsolata a korral és az iskolázottság szintjével némileg eltér a két almintában. A hazaiak körében az iskolázottság szignifikánsan együtt mozog minden vizsgált témakörrel, legerősebb kapcsolatot az egészségi állapottal mutat. A migránsok esetében ugyanakkor az iskolázottság szintjével szinte semmilyen összefüggést nem fedezhetünk fel. Más a helyzet a kor mutatójával, amely mindkét csoportban korrelál bizonyos változókkal. Nem meglepő módon az egészségi állapottal való negatív kapcsolata a legerősebb. Az iskolázottsággal szemben a kor inkább a migránsok válaszaiban tűnik releváns változónak, hiszen körükben több mutatóval korrelál és a megfigyelt kapcsolat erősebb a hazai almintában tapasztaltnál.

⁸ Az „anyagiak” magában foglalja az életszínvonallal, az háztartás jövedelmével és az anyagiakkal való elégedettséget, a „lakókörnymények” tartalmazza a lakáshelyzetet és a környékkel való elégedettséget, a „személyes kapcsolatok” pedig a családi és baráti kapcsolatokat.

3. táblázat

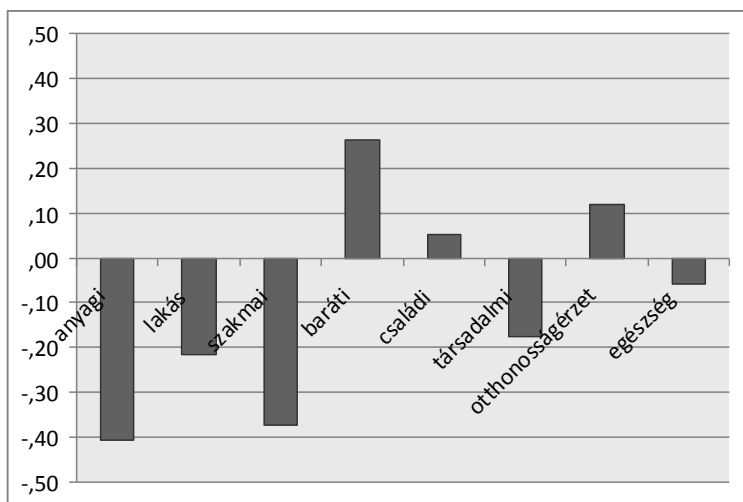
Az elégedettség iskolázottsággal és korral mutatott korrelációs együtthatói

	Iskolázottság				Kor			
	Hazai	Szig	Bev.	Szig	Hazai	Szig	Bev.	Szig
Anyagiak	,283	,000	-,008	,863	-,057	,077	-,260	,000
Karrier	,225	,000	-,003	,958	,066	,172	-,072	,210
Lakáskörülmények	,176	,000	-,029	,522	,114	,000	-,008	,850
Személyes kapcsolatok	,249	,000	,087	,053	-,142	,000	-,230	,000
Egészségi állapot	,317	,000	,009	,845	-,441	,000	-,504	,000
Közbiztonság	,077	,016	-,001	,978	-,048	,130	-,246	,000
Jövőbeli kilátások	,282	,000	,088	,053	-,123	,000	-,386	,000
Társadalmi megbecsültség	,172	,000	,062	,176	-,036	,261	-,284	,000
Főkomponens	,310	,000	,036	,439	-,090	,006	-,318	,000

A boldogságérzet változóját tekintve hasonló eredményeket kapunk, a bevándorlók (5,04) a képzeletbeli hétfokú létrán magasabbra helyezték saját magukat, mint a hazaiak (4,29), és a t-teszt eredményei alapján a különbség szignifikáns.⁹

A bevándorlók jelenlegi élethelyzetének szubjektív megítélését tükrözi az a változó, amelyben arról kérdeztük rá, hogyan ítélik meg a migránsok, ha saját országukban maradtak volna, életük bizonyos szempontok alapján rosszabb (–1), ugyanolyan (0), vagy jobb lenne (1). (Vagyis a pozitív érték az magyarországi helyet negatív megítélésére utal.) Az almlinta egészéről elmondható, hogy az anyagi és lakáshelyzet, a szakmai érvényesülés és a társadalmi megbecsültség szempontjából a bevándorlók nagyobb arányban gondolják, hogy jobban jártak a váltással. Családi (0,05) kapcsolatok és az egészségi állapot (–0,05) kérdésében 0-hoz közeli értéket vett fel a válaszok átlaga. Baráti kapcsolatok és otthonosságérzet tekintetében a válaszadók inkább hajlottak arra, hogy jobbak lennének viszonyaik, ha otthon maradtak volna.

⁹ t-teszt = –14,28****.



3. ábra

A magyarországi helyzet megítélése a feltételezett otthoni viszonyokhoz képest

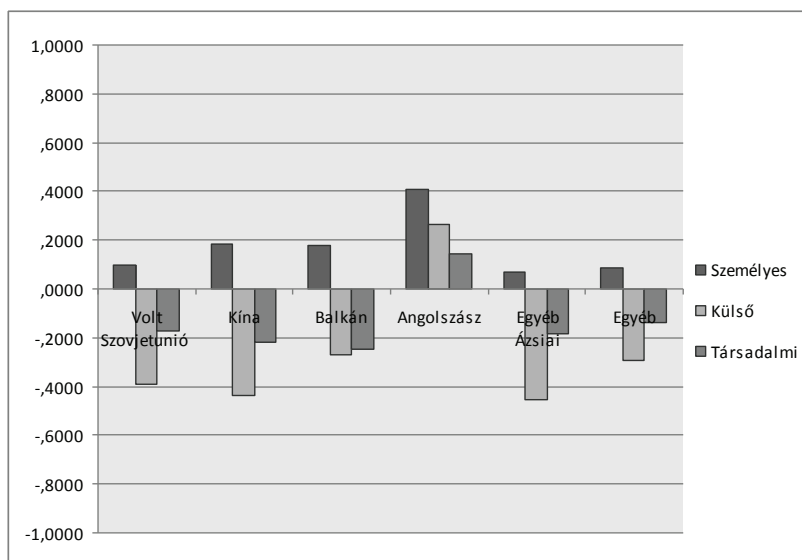
A változók páronkénti kapcsolatát vizsgáló korrelációról elmondható, hogy minden dimenzió között 0,000-es szinten szignifikáns kapcsolat fedezhető fel.¹⁰ A mutatók viszonyában észlelhető némi szabályszerűség. A külső dimenziók, mint az anyagi, szakmai helyzet, a lakásviszonyok, valamint a társadalmi megbecsültség kérdései, erősebben korrelálnak egymással, mint a többi változóval. A személyes kapcsolatokat tükröző, családi, baráti viszonyok, az otthonosságérzet, valamint a társadalmi megbecsültség ugyancsak erősebben korrelál egymással. A vizsgált változók közül az egészségi állapot korrelál legkevésbé a többi mutatóval, a társadalmi megbecsültség pedig szinte az összessel közepesen erős kapcsolatban áll. Érdekes eredmény, hogy az otthonosságérzettel ez utóbbi dimenzió korrelál leginkább.

Mivel a dimenziók száma magas, az említett kategóriák mentén összevontam bizonyos változókat, létrehoztam egy külső erőforrásokat magában foglaló és egy belső kapcsolatokat tükröző változót, amely a korábbi három változó értékének egyszerű átlaga. A társadalmi megbecsültség változóját külön kezeltem, és az egészségi állapotról eltekintettem.

Az országcsoportonkénti kategóriabontásból az derül ki, hogy az angolszász országokból érkezők minden kérdés esetében úgy vélik, jobb helyzetben lennének, ha otthon maradtak volna. Az összes többi országcsoport megkérdezettjeiről elmondható ugyanakkor, hogy a külső tényezők szempontjából előnyösnek, míg a személyes kapcsolataik alapján inkább hátrányosnak ítélik migrációval kapcsolatos döntésüket. Az angolszász országoktól eltekintve az egyes dimenziókban belül nincsenek szignifikáns

¹⁰ A főkomponens elemzést a skálák mérete nem tette lehetővé.

különbségek az országcsoportok között. Minden kategória esetében a baráti kapcsolatok és az otthonosságérzet „húzta el” az összevont változót, vagyis ezek elvesztését fájjalják leginkább bevándorlóink.

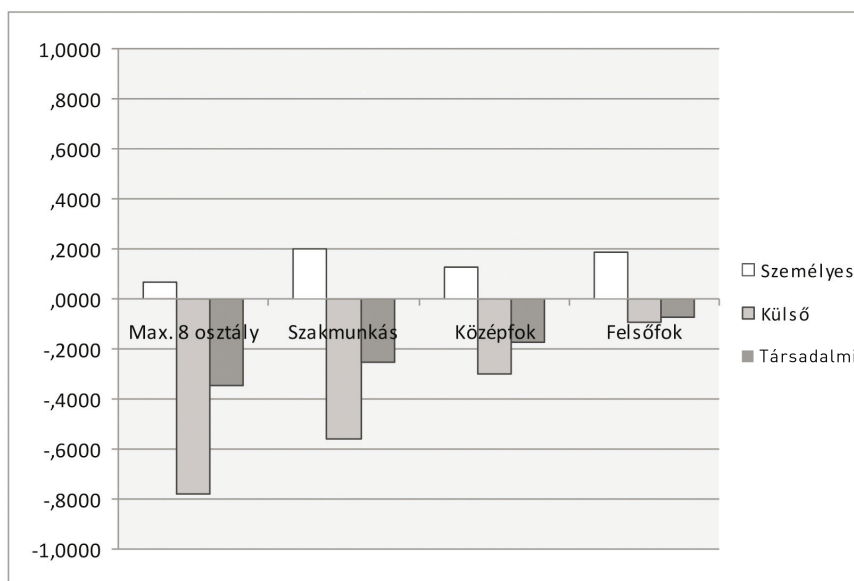


4. ábra

Az anyaországi és a magyarországi helyzet összehasonlítása országcsoportonként

Ugyanezen kérdés végzettségi csoportonkénti megoszlásáról elmondható, hogy a személyes kapcsolatok megítélésében nem fedezhető fel különbség a csoportok között, a külső dimenziók értékelésében viszont annál inkább. Jelenlegi helyzetét a maximum nyolc osztályt végzetek csoportja értékelte legnagyobb arányban jobbnak, mint az esetleges otthonit. A végzettségi kategóriákon felfelé haladva az átlagok egyre inkább közelítették a nullát, és a szórások mértéke növekedett. A kategóriánkénti különbségek szignifikánsnak tekinthetők.

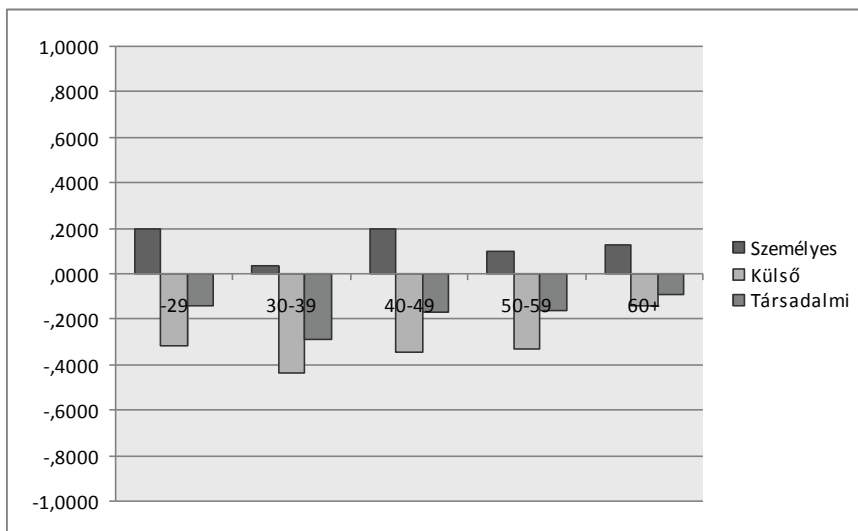
A magyarországi társadalmi megbecsültséget jobbnak ítézők aránya is csökken az iskolai végzettség növekedésével, de a csoportok közötti különbségek nem szignifikánsak.



5. ábra

A migrációval kapcsolatos döntés megítélése iskolai végzettség szerint

A korosztályok mentén egyik dimenzióban sem mutatkoznak szignifikáns különbségek, a 30–39 év közötti csoportban valamivel magasabb a magyarországi külső feltételeket pozitívan megítélők aránya, viszont a különbség mértéke csak a 60 felettiekhez viszonyítva szignifikáns.



6. ábra

A migrációval kapcsolatos döntés megítélése korcsoportonként

Az otthoni vs. magyar viszonyok összehasonlítását megvizsgáltam a korábban elemzett vagyonindex és a szubjektív jólétet magában foglaló főkomponens mentén. Az eredmények szerint a vagyonindex erősebb kapcsolatot mutat a változókkal. A korrelációs mutatók alapján a magasabb jövedelemmel rendelkezők inkább gondolják úgy, hogy jó döntést hoztak a költözéssel, a személyes, külső dimenziók és a társadalmi megbecsültség kérdésében egyaránt. Az elégedettség ugyanakkor csak a társadalmi megbecsültség és a külső tényezők megítélését befolyásolja, ugyanilyen irányban, vagyis akik elégedettebbek, azok magasabb arányban gondolják, hogy az anyagi és társadalmi helyzetük jobb, mint amilyen az otthoni lehetne. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy még ha az összefüggések szignifikánsak voltak is, a megfigyelt kapcsolat nagyon gyengének mutatkozott a változók között.

3. táblázat

A migrációval kapcsolatos döntés megítélése az elégedettség és a vagyonindex alapján

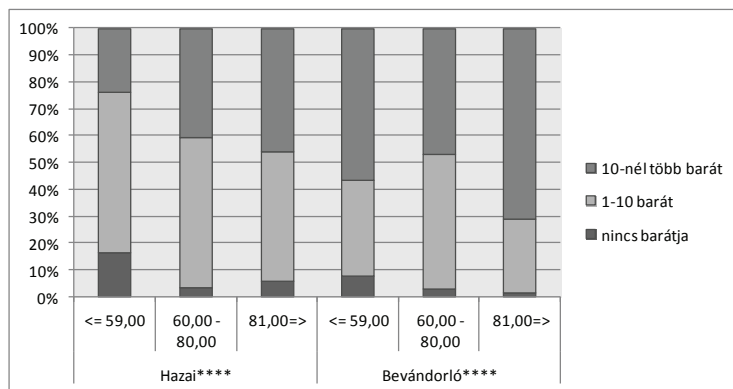
		Elégedettség főkomponens	Vagyonindex
Társadalmi megbecsültség	Pearson	-,126	-,157
	Szig.	,008	,001
Külső feltételekkel való elégedettség	Pearson	-,128	-,160
	Szig.	,010	,001
Személyes feltételekkel való elégedettség	Pearson	-,077	-,176
	Szig.	,108	,000

TÁRSADALMI ERŐFORRÁSOK ÉS JÓLÉTI MUTATÓK

A társadalmi erőforrások, jellegüknél fogva és az objektív, még inkább a szubjektív jóléttel való kapcsolatuk okán, külön figyelmet érdemelnek. A társadalmi kapcsolatokat és erőforrás jellegüket két változó segítségével szemléltetem; ezek a barátok száma és a társadalmi ranglétrán történő önbesorolás. Az előbbi esetén megkértük a válaszadókat, mondják meg, hány barátjuk van. A kapott eredményeket három kategóriába soroltuk, ahol nulla jelölte, ha valakinek egyetlen barátja sincs, egy jelzi az 1–10 fő közötti baráti kapcsolatok számát, és 2 jelölte a 10 fő feletti értéket. A társadalmi ranglétrát pedig egy 11 fokú skála jelölte, amin a válaszadónak el kellett helyeznie saját magát a társadalom többi tagjához képest.

A baráti kapcsolatok számának összevetése némileg problémás a két almintában, hiszen a bevándorlók esetében a baráti kör, személyes kapcsolatok „megkettőződhetnek” az által, hogy a válaszadó otthoni kapcsolatait is fenntartja, és mindeközben újakat épít Magyarországon. Ennek ellenére úgy véltük, hogy a társadalmi kapcsolatok hiányára utaló 0 érték egyfajta minőségi jelzőszám. Az eredmények alapján lényegesen magasabb arányban fordult elő a többségi társadalom, mint a migránsok esetében. A magyar válaszadók 10,3 százaléka mondta, hogy egyetlen barátja sincs, míg a bevándorlók kö-

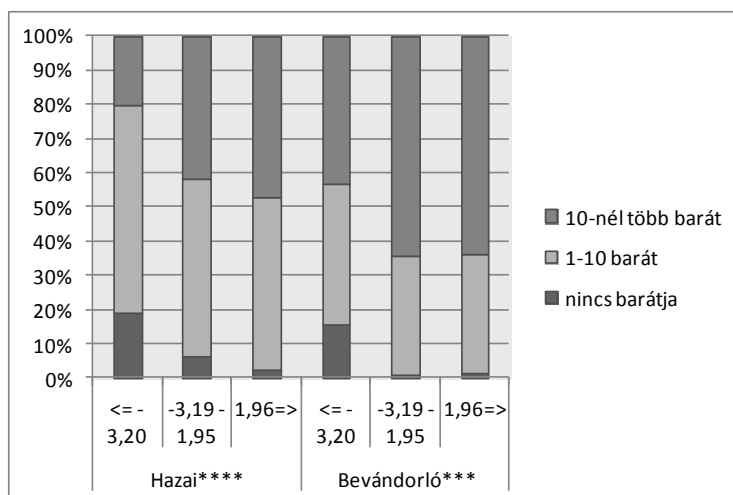
zül csupán 3,4%. Ez utóbbi csoportban (arányában) jóval többen mondták, hogy több mint 10 barátta rendelkeznek; 60,1% nyilatkozott így, a többségi társadalmat jellemző 34,7 százalékhoz képest. Nem meglepő, hogy a bevándorlók baráti körében gyakrabban fordul elő másik külföldi, a megkérdezettek 91,5% mondta, hogy vannak külföldi barátai, a magyarok esetében ez 16,2% volt. A migránsok 95,45 százalékának magyar barátai is vannak. A barátok száma korrelál a vagyonindexszel és az elégedettség főkomponensével, mindkét almintában.



7. ábra

A baráti kapcsolatok száma az elégedettség tercilisei alapján

Az ábra alapján jól látható, hogy a szubjektív jólét alsó kategóriájában fordul elő leggyakrabban, hogy a megkérdezettnek egyetlen barátja sincs. A kategóriákon felfelé haladva a barátok száma mindkét almintában nő, bár a hazaiak körében a növekedés egyenletesebb.



8. ábra

A baráti kapcsolatok száma a vagyonindex tercilisei alapján

A vagyonindex alapján hasonló folyamatokat figyelhetünk meg, vagyis a tercilis alsó kategóriáiban magasabb a baráti kapcsolatokat hiányáról beszámoló aránya. A hazaiak esetében a kategóriákon felfelé haladva itt is egyre magasabb a barátok száma, a bevándorlói almintában az alsó vagyoni kategóriától eltekintve nincs jelentős különbség a barátok számában.

Az eredmények alapján érdekes kérdés lehet, hogy a kapcsolati erőforrások hiánya okozza-e az elégedettség és objektív jólét alacsony szintjét, vagy akik elégedetlenebbek és rosszabb anyagi forrásokkal rendelkeznek, azoknak nehezebb-e baráti kapcsolatokat kiépíteni.

A társadalmi ranglétrán elfoglalt hely tekintetében 1 pont¹¹ volt a különbség a két almintá között; a magyar megkérdezettek helyezték magukat alacsonyabb fokokra, átlaguk 4,38 volt. A páronként vizsgált korreláció eredményei alapján a társadalmi önbesorolás mindkét csoportban pozitív, közepesen erős kapcsolatot mutatott az elégedettség additív indexével. A Pearson-féle korrelációs mutató 0,603-os értéket vett fel a hazaiak és 0,515-es a bevándorlók esetében, de korrelált a vagyonindex értékével is, ahol az együtthatók 0,351 volt a magyar almintában és 0,217 a bevándorlóiban.

JÓLÉT ÉS DEPRIVÁCIÓ

A jólét objektív és szubjektív változóinak bemutatását követően kísérletet teszek a két mérőeszköz összevonására, az elméleti háttérben felvázolt logika alapján. Berger-Schmitt-Noll (2000) és szerzőtársai két egyensúlyi helyzetet említenek: az objektív és szubjektív jólét kapcsolatának vizsgálatának leírásakor a deprivációt, ahol az egyének mindkét dimenzió mentén hátrányos helyzetben vannak, illetve a jólétet, amikor ennek ellenpontjaként saját megítélésük alapján és objektív szempontok szerint is helyzetük egyaránt előnyös. A két kategória mellett a szerzők megkülönböztetik az inkonzisztenciát tükröző helyzeteket, amelyek esetén az két dimenzió szélsőségei kapcsolódnak össze (például elégedetlen gazdag; szegény elégedett). Az új változók kialakítására a vagyonindexet és az elégedettségre vonatkozó kérdésekből létrehozott összevont mutatót használtam, amelyben az elégedettségi pontszámok összege szerepel (a munkára vonatkozó kérdések nélkül, hiszen ezek bevonásával az inaktívak kiesnek a mintából). A szubjektív jólét¹² és a vagyonindex kapcsolatáról elmondható, hogy a hazaiak körében erősebben korrelál (Pearson-féle korrelációs mutató értéke = 0,332), mint a bevándorlók (Pearson-féle korrelációs mutató értéke = 0,201) esetében, vagyis a vagyon és a szubjektív jólét a többségi társadalomban erősebben összefügg.

¹¹ T-próba értéke = -10,301****.

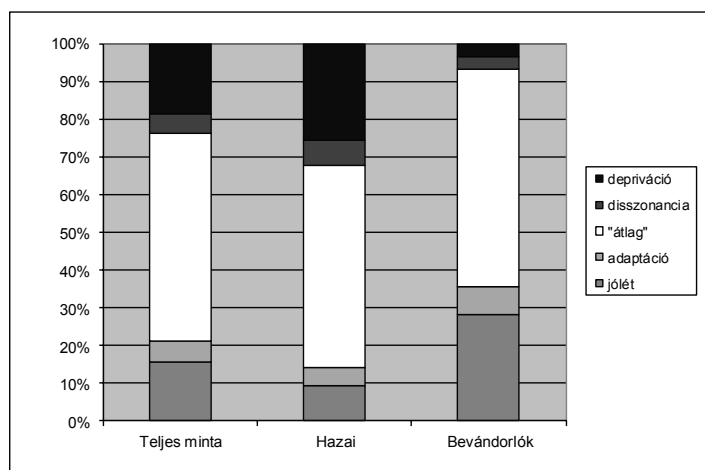
¹² A korábban elemzett szubjektív jólétet leíró főkomponens használata ellen szóló érv, hogy a két almintára külön lett kialakítva, vagyis 0 értéke nem esik egybe, ami torzított eredményekhez vezetne az összehasonlításban, így célszerűnek tűnt a változókat más formában bevonni. Az egyszerű összeget magában foglaló additív mutató és a főkomponens közötti korreláció 0,998****.

A két dimenzióból összevont elégedettségi index hátránya, hogy az egyes kategóriáinak elemszáma eltér a két almintában, mivel a bevándorlók szubjektív és objektív jóléti mutatói egyaránt magasabb értéket vettek fel. Tehát a depriváltak alacsonyabb, míg a jólétben élők magasabb arányban fordulnak elő a migránsok körében. Az egyenetlen eloszlást a két mutató közötti korreláció is fokozza. Mivel a hazaiak esetében ez erősebbnek mutatkozott, nagyobb eséllyel fordul elő, hogy a többségi társadalom válaszadói között valaki mindkét dimenzió mentén azonos csoportba tartozzon.

4. táblázat

A besorolás felépítése

Vagyoniindex tercilisei	Elégedettség tercilisei		
	< = 59,00	60,00–80,00	81,00+
< = -3,20	Depriváció	Átlag	Adaptáció
-3,19–1,95	Átlag	Átlag	Átlag
1,96+	Disszonancia	Átlag	Jólét



9. ábra

A besorolás szerinti megoszlás

Az adatokból jól látható, hogy a két almintá eltolódik a többségi társadalom esetében a depriváltak felé, a migránsok körében pedig a jólétben élők irányába. A besorolás „jól működik” abból a szempontból, hogy mind a teljes minta, mind az alminták esetében alacsonyabb az inkonzisztenciát tükröző (disszonancia, adaptáció) helyzetek aránya. Az elégedettséget vizsgáló kérdések esetében érdekes lenne megismerni, hogy a válaszadók kit tekintenek referenciakategóriának.

5. táblázat

A szubjektív jólét magyarázó modellje

	Hazai		Bevándorló		Hazai		Bevándorló		Hazai		Bevándorló	
	St. B.	Szig	St. B.	Szig	St. B.	Szig	St. B.	Szig	St. B.	Szig	St. B.	Szig
Konstans		,020		,073		,000		,000		,062		,000
Vagyonindex logaritmusa	,200	,000	,197	,001	,073	,075	,119	,029	,066	,144	,151	,004
Felsőfokú végzettség	,059	,237	-,043	,459	-,067	,101	-,110	,042	-,040	,376	-,075	,142
Kor (referencia 29 alatt)												
30–39	-,023	,694	,016	,807	-,007	,880	,030	,615	-,006	,903	,062	,284
40–49	-,063	,268	-,152	,021	-,061	,185	-,109	,075	-,095	,065	-,053	,372
50–59	-,078	,175	-,192	,003	-,056	,221	-,137	,020	-,050	,326	-,091	,112
60–	,032	,557	-,152	,012	,018	,679	-,127	,023	,027	,570	-,035	,513
Nincs egyetlen barátja sem					,043	,284	,055	,299	-,046	,305	,073	,154
Társadalmi ranglétrán elfoglalt hely					,614	,000	,411	,000	,473	,000	,345	,000
Igazságosság									,293	,000	,231	,000
Bizalom									,212	,000	,326	,000
Illesztett R ²	4		7		39		23		50		44	

A szubjektív jólét magyarázatára szolgáló lineáris regressziós modellben a 11 változót reprezentáló főkomponens szerepel függőváltozóként. A fenti táblázat a három modell eredményeit szemlélteti a két almintára vonatkozóan, ahol a magyarázó változók a vagyonindex, a felsőfokú iskolai végzettség, a kor, a barát léte (valójában a barát hiányának hatását méri), a társadalmi ranglétrán való önbesorolás, valamint a procedurális igazságosságból és a bizalomból képzett főkomponensek. A vagyonindex a modellben átalakításra került, az eredeti változó egyenetlen eloszlása miatt a vagyonindex logaritmusa szerepel magyarázó változóként.

Az első modell alapján látható, hogy a vagyon a magyarok és a migránsok körében közel azonos magyarázó erővel bír, és az iskolai végzettség egyik csoportban sem mutat kapcsolatot a függő változóval. A bevándorlók között a kor szerepe szignifikáns, hiszen a 40 fölötti korcsoportok eltérnek a referenciakategóriától.

A második modellben került bevonásra két társadalmi erőforrásra utaló változó is, úgy mint a barátok léte vagy hiánya, illetve a társadalmi ranglétrán való önbesorolás. Ez utóbbi változó át is vette a domináns szerepet a magyarázó változók között, bevonásával csökkent a vagyonindex magyarázó ereje, főleg a többségi társadalom almintájában. A barátok léte vagy hiánya egyik csoportban sem bírt magyarázóerővel.

Az utolsó modell, az eddigiek mellett, figyelembe vette a bizalom szintjét és a procedurális igazságosság megítélését, amelyek mindegyike jelentősen hozzájárult a magyarázó erő növekedéséhez.¹³ Mindkét csoport esetében csökkent a társadalmi ön-

¹³ Lásd bővebben Tóth Lilla és Kisfalusi Dorottya tanulmányait a kötetben.

besorolás magyarázóereje a két változó bevonásával, és a migránsok esetében a kor, a hazaiak esetében pedig a vagyoniindex hatása szűnt meg. A végső modell a magyar almintában valamivel jobban magyaráz, mint a bevándorlók körében.

Összességében elmondható tehát, hogy a két almintában hasonló eredményekre jutottunk. A vizsgált mutatók hasonló módon strukturálódnak. A válaszadók szubjektív jólétét leginkább az befolyásolja, hogy milyennek érzékelik saját társadalmi pozíciójukat, mennyire bíznak meg az őket körülvevő közegben, és a fennálló viszonyokat mennyire tekintik igazságosnak. A bevándorlók körében a vagyoniindex hatással van a szubjektív jólétre, de a dimenziók bővítésével magyarázó ereje lecsökkent, ami feltehetően arra utal, hogy nem önmagában, hanem az általa megszerzett más erőforrásokon keresztül gyakorol hatást.

A JÓLÉTI MUTATÓK KAPCSOLATA A POLITIKAI AKTIVITÁSSAL ÉS A CIVIL RÉSZVÉTELLEL

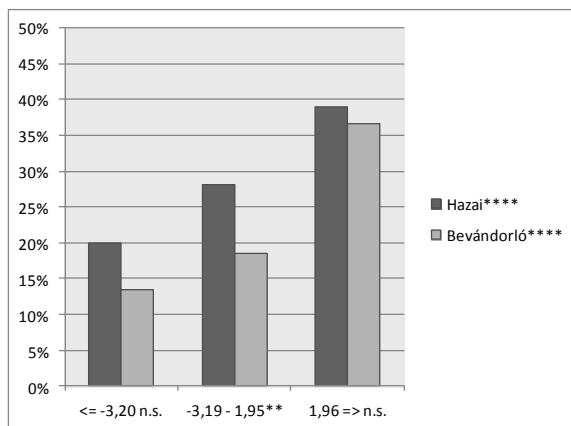
Elemzésem másik célja az objektív és szubjektív jólét mutatóinak összehasonlítása mellett a jóléti mutatók és a politikai aktivitás kapcsolatának vizsgálata a két almintában. A kérdőív eredményei alapján politikai aktivitás és civil részvétel szempontjából a bevándorlók kevésbé tűntek involváltnak, mint a hazaiak. Ez annak ellenére van így, hogy gazdasági, kulturális és társadalmi erőforrásaik tekintetében előnyösebb pozícióban vannak, ami általában fokozza a részvételi hajlandóságot mindkét területen. A politika iránti érdeklődést mérő ötfokú skálán fél ponttal vannak lemaradva a magyar válaszadókhoz képest, és hasonló eredményeket tapasztalunk a magyar gazdasági, társadalmi, politikai hírek követésével kapcsolatban is. További különbség a két minta között, hogy míg a magyarok körében a vagyoniindex és az elégedettség pozitívan korrelál a politikai érdeklődéssel és a hírek követésével (valamint a médiahasználattal), addig hasonló kapcsolatról a bevándorlók esetében nem számolhatunk be.

Más a helyzet az aktív részvétel kérdésében, ahol a magasabb kategóriák felé haladva mindkét csoportban nőtt a politikai aktivitás és a civil részvétel mértéke. A politikai aktivitást egy 12 változóból álló blokk mérte a kérdőívben, aminek az átalakításával létrehoztunk egy kétértékű mutatót, ebben nulla jelöli, ha az egyén nem vett részt semmilyen politikai akcióban és egy az értéke, ha már volt része hasonlóban. Ugyanezen logika mentén lett kialakítva a civil részvétel mérésére szolgáló dummy változó is, ami azt mutatja meg, hogy a válaszadó tagja-e valamilyen civilszervezetnek.¹⁴

Az ábrák alapján jól látható, hogy a vagyoniindex tercilisein felfelé haladva a részvételi hajlandóság mindkét területen, mindkét almintában növekszik.¹⁵ A növekedés mértéke egyenletesebb a magyarok esetében, a migránsok körében a legmagasabb vagyoni csoportban megduplázódik a szervezeti tagok aránya és a politikai aktivitásban résztvevők.

¹⁴ Lásd bővebben Göncz Borbála tanulmányát a kötetben.

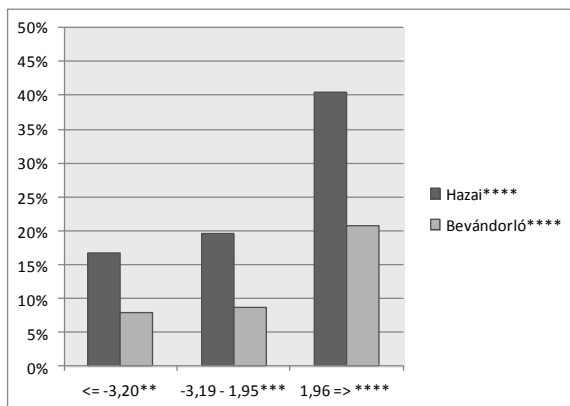
¹⁵ Az ábrákon feltüntetett szignifikanciák két összefüggést vizsgálnak: egyrészt a jóléti indexek és a részvétel kapcsolatát Sommer's d-mutató alapján, ahol azt feltételezzük, hogy a részvétel függ a jólét mértékétől; másrészt a két minta különbségeinek szignifikanciáját, független mintát feltételező t-próba segítségével.



10. ábra

A szervezeti tagság aránya a vagyonindex tercilisei alapján

Az alsó és felső vagyoni kategóriákban nincsenek szignifikáns különbségek a szervezeti tagság kérdésében a két almintá között, a középső jövedelmi csoportban ugyanakkor a hazaiak közül többen számoltak be szervezeti tagságról. A politikai részvétel kérdésében minden vagyoni csoportban szignifikáns különbség mutatkozott a két almintá között.

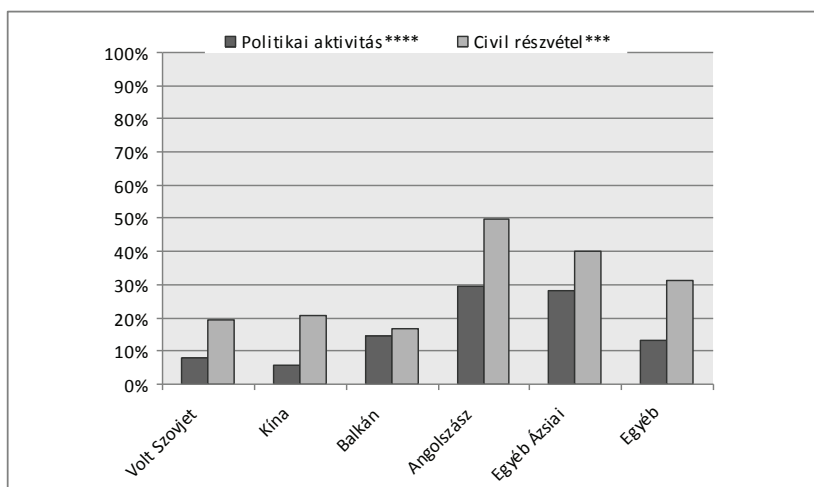


11. ábra

A politikai részvétel aránya a vagyonindex tercilisei alapján

Az egyenetlen eloszlást részben okozhatja, hogy a vagyonindex tercilisei a teljes mintára lettek kialakítva, így a migránsok azon belüli megoszlása kevésbé egyenletes, mint a magyaroké. Mivel a gyakoriságok kategóriákon belüli megoszlásokat és nem azok közöttit tükröznék, és ezek elemszáma még a bevándorlók esetében is minimum 70 fő volt, így ez inkább az eredmények megbízhatóságát rontja, nem magát az eredményt torzítja.

Másik lehetséges magyarázat, hogy a magasabb vagyoni csoportok összetétele más, mint az alacsonyabbaké, például az angolszász országokból érkezők vagyoniindexének átlaga jóval magasabb, mint a többi országcsoporthé, és ezen országok politikai és civil kultúrájában erősebb a részvételi hajlandóság.



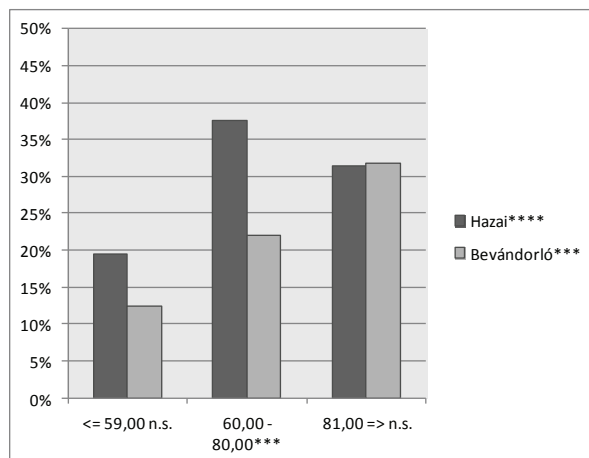
12. ábra

Politikai részvétel és szervezeti tagság aránya a vagyoniindex tercilisei alapján

Az ábra szemlélteti, hogy a feltevés nem volt megalapozatlan, a bevándorlói minta nem egységes. Az angolszász és az egyéb ázsiai országokból származók jóval magasabb arányban számoltak be civilszervezeti tagságról vagy politikai aktivitásról, mint a többi csoport képviselői.

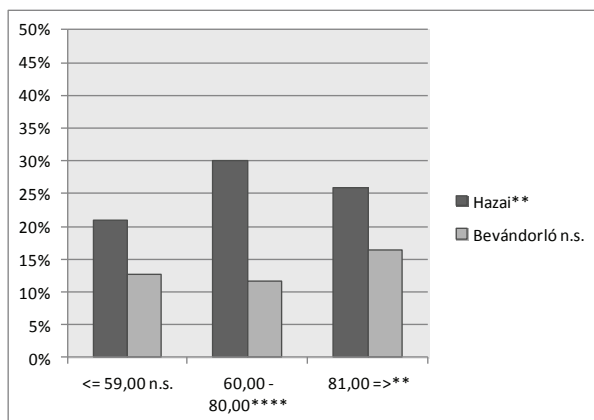
Az elégedettség kategóriái alapján kevésbé egyértelmű a kapcsolat. A hazaiak esetében a magasabb kategóriák értékei felé haladva a második tercilisben megáll a részvétel és az aktivitás arányának növekedése, és a legmagasabb kategóriában alacsonyabb értéket figyelhetünk meg. A bevándorlók körében folyamatos növekedés látható a szervezeti tagság kérdésében. A két változó közötti kapcsolat gyenge, de szignifikáns mindkét alminta esetében. A politikai részvétel és a szubjektív jólét nem mutat szignifikáns kapcsolatot a migráns almintában.

Az ábrák ezenkívül megmutatják, hogy a szubjektív jólét középső kategóriájában mutatkoznak a legnagyobb különbségek a két alminta között, itt a hazaiak jóval aktívabban, mint a bevándorlók.



13. ábra

A szervezeti tagság aránya az elégedettség indexének tercilisei alapján



14. ábra

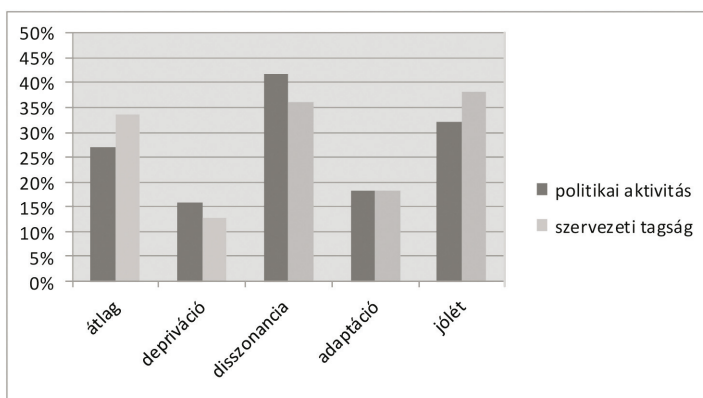
A politikai részvétel aránya az elégedettségi index tercilisei alapján

Az eredmények alapján elmondható tehát, hogy az objektív jólétet leíró vagyonindex szignifikáns kapcsolatban áll a politikai aktivitással és a civil részvétellel mindkét csoport esetében, és a magasabb vagyonkategóriákban az involváltság mértéke is növekszik.

A szubjektív jólét változójával kevésbé egyértelmű az összefüggés. A politikai aktivitással és a civil részvétellel egyaránt gyenge, de pozitív kapcsolat figyelhető meg a hazaiak körében, a bevándorlókról ugyanez csak a szervezeti tagság kapcsán mondható el.¹⁶

¹⁶ Lásd továbbá Lengyel György tanulmányát a kötetben.

A szubjektív és objektív jólét független vizsgálata mellett kitérnék azokra a kategóriákra is, amelyek a két változó összevonásával jöttek létre Noll kategóriái alapján. A részvételt magyarázó összetett, többváltozós modellekkel a követ más fejezetei foglalkoznak, itt csupán arra szeretnék röviden kitérni, hogy a jóléti mutatók „együttállása” alapján megfigyelhetők-e különbségek.



15. ábra

A jólét és a politikai és civil részvétel kapcsolata

A hazai mintára¹⁷ vetített eredmények megmutatják, hogy a deprivált helyzetben lévők civil és politikai részvétele lényegesen alacsonyabb, mint az „átlag”, ugyanez elmondható az „adaptáltak” kategóriájáról, akik ugyan anyagi viszonyaik tekintetében az alsó tercilisben helyezkednek el, viszont szubjektív jólétüket tekintve a legfelsőben.

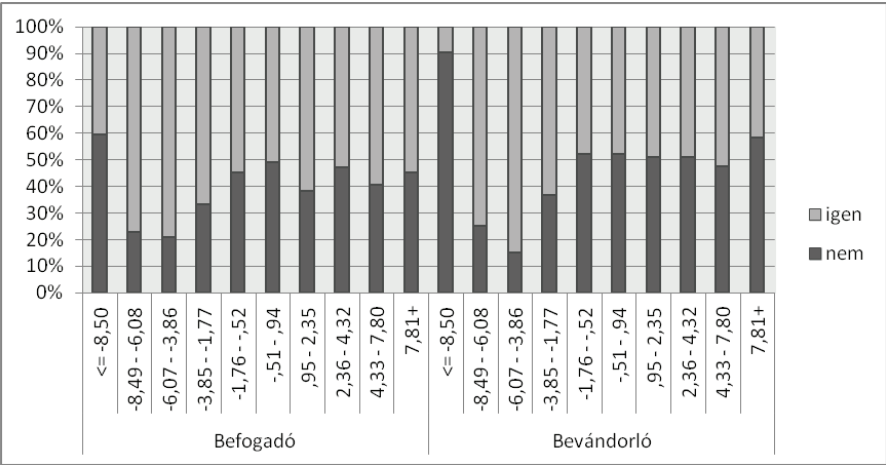
A jólétben élők politikai aktivitása valamivel magasabb az átlagnál, és a civil részvétel ebben a csoportban a legmagasabb. A jóléti mutatók szempontjából disszonáns válaszokat adók, vagyis akik vagyoni helyzetük szerint legfelül, szubjektív jólétük tekintetében legalul helyezkednek el, az átlagosnál magasabb arányban számoltak be civilszervezeti tagságról, de ennél érdekesebb, hogy politikailag ők a legaktívabbak. Feltehető tehát a kérdés, hogy az intenzívebb politikai részvételt a disszonáns csoportban a két változó együttállása okozza-e, vagyis az a tény, hogy az egyén rendelkezik erőforrásokkal és emellett frusztrációt érez saját életével kapcsolatban, vagy csupán a vagyonosabb csoportokban megfigyelt általánosan magasabb aktivitás okozza a különbségeket. A változók kapcsolatát vizsgáló Sommers'd és Cramers'v mutatók alapján arra lehet következtetni, hogy van összefüggés az egyes kategóriákba való tartozás és a részvétel aránya között, de ezeket a különbségeket nem az adott csoportba való tartozás magyarázza.

¹⁷ A bevándorló mintában a kategóriabontás az elemszámokat nagyon lecsökkentette, ami ellehetetlenítette a megbízható következtetések levonását.

IRODALOM

- Berger-Schmitt, R.– Noll H.-H. (2000): *Conceptual Framework and Structure of A European System of Social Indicators*. Mannheim: ZUMA
- Berman, Y.–Phillips D. (2000): Indicators of social quality and social exclusion at national and community level. *Social Indicators Research* 50, 329–350.
- Cummins, R. A. (2000): Objective and subjective quality of life: an interactive model. *Social Indicators Research* 52, 55–72.
- Diener, E.–E.M. Suh (2000): *Culture and Subjective Well-being*. Cambridge, MA.: MIT Press.
- Eckersley, R. (2000): The state and fate of nations: implications of subjective measures of personal and social equality of life. *Social Indicators Research* 52, 3–27.
- Hegedűs R. (2002): Szubjektív társadalmi indikátorok – szelektív áttekintés a téma irodalmából. In: Lengyel, 2002, 35–48.
- Inglehart, R.– Klingemann, H. D. (2000): Genes, culture and happiness. In: E. Dieter–E. M. Such (ed.): *Subjective Well-Being Across Cultures*. Cambridge MA: MIT Press
- Lengyel G. (szerk.) (2002): *Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből*. Budapest: BKÁE
- Lengyel G.–Janky B. (2002): A szubjektív jólét társadalmi feltételei. In: Lengyel, 2002, 105–127.
- Örkény A.–Székelyi M. (2010b): Hat migráns csoport összehasonlító elemzése. In: Örkény–Székelyi, 2010, 49–97.
- Örkény A.–Székelyi M. (2010a): A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában. In: Örkény–Székelyi, 2010, 123–169.
- Örkény A.–Székelyi M. (2010) (szerk.): *Az idegen Magyarországon*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- Veenhoven, R. (1996): Development in satisfaction-research. *Social Indicators Research* 37, 1–46.

MELLÉKLET



Hazai Phi = 0,251**** Bevándorló Phi = 0,319****

1. ábra

Nem válaszolás arányai a jövedelemre vonatkozó kérdésben vagyoni csoportok szerint

1. táblázat

Az alminták összetétele iskolai végzettség szerint

		max. 8 ált.	szakm.	középfokú	felsőfokú	összesen
Hazai	N	362	212	291	135	1000
	%	36%	21%	29%	14%	100%
Bevándorló	N	47	81	236	132	496
	%	9%	16%	48%	27%	100%
Összesen	N	409	293	527	267	1496
	%	27%	20%	35%	18%	100%

2. táblázat

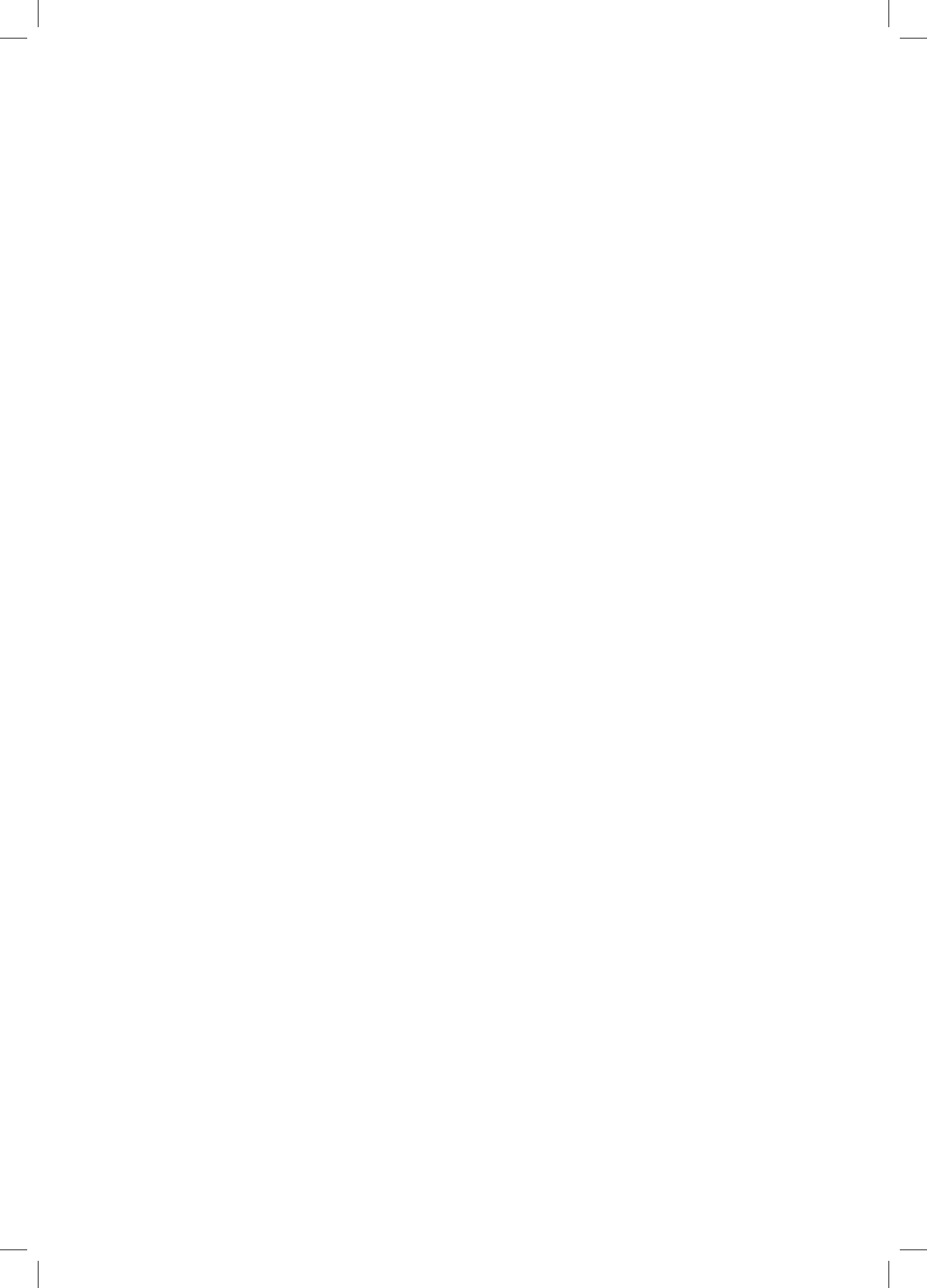
A vagyonindexek átlagának különbsége országcsoportok szerint

(I) országok csoportosítása	(J) országok csoportosítása	Átlagok különbsége (I-J)	Std. Hiba	Szig.	95%os Konfidencia intervallumok	
					Alsó határ	Felső határ
Volt Szovjetunió országai	Kína	-2,844	,907	,022	-5,440	-,249
	Balkán	,9215	,882	,903	-1,602	3,445
	USA/Kanada/Ausztrália/Új-Zéland	-6,484	1,419	,000	-10,546	-2,421
	Egyéb Ázsiai	-4,216	,95696	,000	-6,953	-1,478
	Egyéb (Afrika/Közel-Kelet/Dél-Amerika)	-1,566	1,029	,650	-4,510	1,377
Kína	Volt Szovjetunió országai	2,844	,907	,022	,249	5,440
	Balkán	3,766	1,002	,003	,898	6,633
	USA/Kanada/Ausztrália/Új-Zéland	-3,639	1,497	,148	-7,923	,644
	Egyéb Ázsiai	-1,371	1,068	,794	-4,429	1,686
	Egyéb (Afrika/Közel-Kelet/Dél-Amerika)	1,278	1,133	,870	-1,965	4,522
Balkán	Volt Szovjetunió országai	-,921	,882	,903	-3,445	1,602
	Kína	-3,766	1,002	,003	-6,633	-,898
	USA/Kanada/Ausztrália/Új-Zéland	-7,405	1,482	,000	-11,646	-3,164
	Egyéb Ázsiai	-5,137	1,047	,000	-8,134	-2,140
	Egyéb (Afrika/Közel-Kelet/Dél-Amerika)	-2,487	1,113	,224	-5,674	,698
USA/Kanada/Ausztrália/Új-Zéland	Volt Szovjetunió országai	6,484	1,419	,000	2,421	10,546
	Kína	3,639	1,497	,148	-,6448	7,923
	Balkán	7,405	1,482	,000	3,164	11,646
	Egyéb Ázsiai	2,267	1,528	,675	-2,104	6,639
	Egyéb (Afrika/Közel-Kelet/Dél-Amerika)	4,917	1,574	,023	,413	9,421
Egyéb Ázsiai	Volt Szovjetunió országai	4,216	,956	,000	1,478	6,953
	Kína	1,371	1,068	,794	-1,686	4,429
	Balkán	5,137	1,047	,000	2,140	8,134
	USA/Kanada/Ausztrália/Új-Zéland	-2,267	1,528	,675	-6,639	2,104
	Egyéb (Afrika/Közel-Kelet/Dél-Amerika)	2,649	1,173	,214	-,708	6,008
Egyéb (Afrika/Közel-Kelet/Dél-Amerika)	Volt Szovjetunió országai	1,566	1,029	,650	-1,377	4,510
	Kína	-1,278	1,133	,870	-4,522	1,965
	Balkán	2,487	1,113	,224	-,698	5,674
	USA/Kanada/Ausztrália/Új-Zéland	-4,917	1,574	,023	-9,421	-,413
	Egyéb ázsiai	-2,649	1,173	,214	-6,008	,708



II. RÉSZ

CIVIL TANÁCSKOZÁSOK ÉS FÓKUSZCSOPORTOK A BEVÁNDORLÓK TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓJÁRÓL



Lengyel György – Göncz Borbála – Tóth Lilla –
Király Gábor – Várnagy Réka

CIVIL TANÁCSKOZÁSOK A BEVÁNDORLÁSRÓL

BEVEZETÉS

Ebben a fejezetben a migrációval foglalkozó civil tanácskozások tapasztalatait és szakértői értékelését ismertetjük.¹ A cél az volt, hogy több módszer együttes alkalmazásával megvizsgáljuk: miként látják a bevándorlók integrációjának problémáit maguk a bevándorlók és a befogadó társadalom tagjai, s milyen javaslatokat fogalmaznak meg a problémák megoldására. E cél elérésére civil tanácskozásokat szerveztünk, melyeken laikus résztvevők vitatták meg egymás közt a bevándorlás kritikus kérdéseit és foglalmazták meg javaslataikat, szakértők véleményének meghallgatását követően. A tanácskozásokat előkészítendő a befogadó társadalom körében reprezentatív közvélemény-kutatást és fókuszcsoportos vizsgálatot végeztünk, a bevándorlók körében mélyinterjúkat, valamint szakértői interjúkat készítettünk. Ezen előkészítő szakasz eredményeit a továbbiakban itt nem részletezzük,² hanem elsősorban a civil tanácskozásokra, az ajánlásokra és az értékelésekre fókuszálunk.

A kutatás egyik tapasztalata az, hogy miközben a befogadó társadalom tagjai jelentős mértékben alulinformáltak és elutasítók a bevándorlókval kapcsolatban, azok, akik a civil tanácskozások során jobban megismerkedtek a tényekkel és érvelő módon alakíthatták ki álláspontjukat, empatikusabbnak és toleránsabbnak mutatkoztak az átlagnál. A 2009-es civil tanácskozások szűkebb témája nem a bevándorlók civil részvétele és politikai aktivitása volt, hanem a szélesebb értelemben vett társadalmi integráció. Azonban maga a módszer – a civil tanácskozás –, a civil részvétel és állampolgári aktivitás egy kísérleti formájának tekinthető. 2011-ben felkértünk néhány szakértőt, hogy a 2009. évi civil tanácskozások ajánlásait értékeljék. Így a civil tanácskozások tapasztalatai mellett ezen értékelések tanulságait is közreadjuk ebben a fejezetben.

1 A kutatást a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézete végezte az Európai Unió Európai Integrációs Alapjának támogatásával, „Állampolgári tanácskozás a bevándorlók integrációjáról” címmel 2009-ben.

2 A tanulmány egy korábbi változata Civil tanácskozások a bevándorlók integrációjáról címmel megjelent a következő kötetben: Örkény A.–Székelyi M. (szerk.) (2010): *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. Az előkészítő fázis részletes eredményei megtalálhatók ebben a hivatkozott tanulmányban, illetve a következő honlapon: <http://www.etk.uni-corvinus.hu/index.php?id=25740>.

A részvétel témaköre, az állampolgári részvétel kérdése reneszánszát éli napjainkban. Részvételi demokrácia, participáció, deliberatív demokrácia, az érintettek bevonása, konszenzuskeresés, mind olyan hívószavak, amelyek a hagyományos részvételi mechanizmusokon túlmutató, mélyebb és egyben a résztvevőktől nagyobb elkötelezettséget kívánó folyamatokat takarnak. Számos okot említhetünk, amelyek újból előtérbe helyezték a részvétel problematikáját.

A képviseleti elv keltette feszültségre és az értelmes, valódi tartalommal bíró részvétel modern plurális társadalmakban való korlátozottságára válaszul született meg a deliberatív demokrácia eszméje, melynek egy változatát Jürgen Habermas dolgozta ki. Ez az ideális kisközösségre és a képviseleti demokráciára – mint a politikai spektrum két végpontjára – jellemző politikai részvételi formák alternatíváját kívánja nyújtani (Habermas, 1996).

Habermas kiemeli, hogy napjainkban a nehézségeket nem lehet egyszerűen az ideális kisközösség közvetlen demokratikus modelljéhez való visszatéréssel megoldani. A komplex, plurális társadalmak nem képesek bonyolult politikai folyamataikat úgy leegyszerűsíteni, hogy azok beleférjenek a szemtől szembeni tárgyalásmintákba.

Ezekre a problémákra kívánnak egyfajta megoldást nyújtani az úgynevezett deliberatív technikák, amelyek azzal a céllal jöttek létre, hogy egy aktuális téma érintetteit bevonják a döntés-előkészítés folyamatába. Ezek a folyamatok egy olyan kommunikációs tér létrehozását kísérik meg, ahol a közösség tagjai megvitathatják a számukra nagy fontossággal bíró ügyeket, elmondhatják nézeteiket és a többiek véleménye által formálhatják saját véleményüket. Mindezek eredményeképpen képesek lehetnek tájékozott döntéseket hozni és ajánlásokat adni az őket érintő kérdésekben. Az állampolgári vagy civil tanácskozás egyike a leggyakrabban használt deliberatív technikáknak, amelyet Ned Crosby fejlesztett ki 1971-ben, válaszul az amerikai demokráciái működésének hiányosságaira (Crosby, 1991, 1996). A civil tanácskozás két legfontosabb eleme – a kiegyensúlyozott vitahelyzet megteremtése és a résztvevők objektivitásra törekvő tájékoztatása – is azt a célt szolgálja, hogy a kiválasztott paneltagok együtt képesek legyenek az adott ügyről „bölcs laikusok” (Pataki, 2007) módjára tájékozott döntést hozni. Az állampolgári vita és közös gondolkodás – vagyis a deliberáció – mellett a panelnak állást is kell foglalnia az adott ügy kapcsán, vagy ajánlásokat, vagy egy konkrét döntés támogatásának vagy elutasításának formájában.

Bár a módszer elsődlegesen a hosszú demokratikus múltra visszatekintő országok, az intézményesült demokráciák problémáira keresett választ, manapság már gyakran használatos olyan fejlődő országokban is, mint India, illetve újonnan alakult demokráciákban, mint Oroszország (Wakeford, 2002). Ez a „technológiatranszfer” nem mindig problémamentes, hiszen eltérő politikai kultúrákban a társadalom eltérő módon reagál a deliberatív folyamatokra: kérdéses a döntéshozók nyitottsága a deliberatív szemlélet és módszer iránt, az állampolgárok együttműködési hajlandósága és az eredmények hasznosíthatósága.

Korábbi, a bevándorlás és az integráció témakörében tartott civil tanácskozásról nem tudunk, de más deliberatív módszerekkel már kutatták ezt a témát.³ Ezen túl jelen kutatásban új elemnek tekinthető a bevándorlók paneljének tanácskozása. Mint ahogyan a módszer elnevezése is mutatja, az állampolgári tanácskozás elsősorban a már egy politikai közösséghez tartozókat kívánja bevonni a szakpolitikai döntéshozatal formálásába. Ritkán szerveznek civil tanácskozást azoknak a csoportoknak, amelyek a politikai akaratnyilvánítás hagyományos formáiban kevésbé vesznek részt.

A CIVIL TANÁCSKOZÁSOK TAPASZTALATAI

Bár a bevándorlók integrációjáról szóló civil tanácskozás követte az állampolgári tanácskozások elfogadott szakmai protokollját, a módszert több szempontból is a kutatás céljaihoz igazítottuk.

A magyar társadalomnak a bevándorlók integrációjával kapcsolatos elutasító álláspontját ismerve különösen fontos azt vizsgálni, hogy egy olyan folyamatban, amely a téma mélyebb megismerését és árnyaltabb perspektíva kialakítását teszi lehetővé, hogyan változnak vagy egyáltalán változnak-e a berögzült álláspontok.

A civil tanácskozás elsősorban a politikai közösséghez tartozókat kívánja bevonni a szakpolitikai döntéshozatal formálásába, így a hagyományos politikai jogokkal nem bírók (például a migránsok) legtöbb esetben kiszorulnak a deliberációból. A bevándorlók számára szervezett tanácskozás azonban nemcsak az általában nem megszólítottak bevonása miatt jelentett kihívást, hanem a Magyarországra irányuló migráció sajátos jellege miatt is. Ahogyan azt a résztvevők számára írt tájékoztató anyag is kiemeli (Göncz-Tóth, 2009) a bevándorlási szándékkal Magyarországra érkezők legnagyobb arányban határon túli magyarok. A bevándorlók „legláthatóbb” csoportjai azonban az idegen kultúrkörből (Ázsiából, Afrikából, Dél-Amerikából) érkező migránsok, akik szintén részt vettek a tanácskozáson. Az eltérő nyelvi kompetenciák és a különböző kultúrák találkozásából adódó törésvonalak kezelése kiemelt feladat volt a bevándorlók paneljében.

A projektben lehetőség nyílt a bevándorlók és a befogadó társadalom paneljének összehasonlítására is. A két panelben tapasztalható csoportdinamika, a vélemények és tematikai változások összehasonlítása értékes tapasztalatokkal szolgál, és további elemzési lehetőségeket rejt magában.

A folyamat legelső része a résztvevők orientációja volt, ahol főleg a bemutatkozáson, a folyamattal és a témával való megismerkedésen volt a hangsúly és kevésbé a résztvevők egymás közti, vagy a résztvevők és a szakértők közötti deliberáción. Ebben a szakaszban a moderátorok megkérték a résztvevőket, hogy a folyamat következő szakaszára (másnapra) már olyan problémákkal érkezzenek, amelyeket szívesen megtárgyalnának, vagy amelyekről szívesen kérdeznének a szakértőktől.

3 Például ez volt az egyik témája egy összeurópai deliberatív közvélemény-kutatásnak (Europolis. A deliberative polity-making project – <http://www.europolis-project.eu/>), illetve egy olaszországi deliberatív közvélemény-kutatásnak (IntUne – <http://www.intune.it/research-materials/turin>).

Ezeknek a problémáknak a csoportosítása történt meg másnap reggel. A paneltagok a kiscsoportban közösen megvitatott problémákat papírdarabokra, úgynevezett post-itekre írták fel, amelyeket egy papírtömbös táblára ragasztottak fel. A civil tanácskozás során folyamatosan szaporodtak a táblára felragasztott vitapontok, kérdések és lehetséges megoldási alternatívák. A vitának a táblán való vizuális követése lehetővé tette a résztvevők számára, hogy meghatározzák az általuk legfontosabbnak ítélt problémákat és azokat a folyamat végső szakaszában javaslatokká „fordítsák” át. Mivel túl hosszadalmas lenne egészében bemutatni a folyamat során felmerült szempontokat, az alábbiakban csak a két panelben felmerült legfontosabb mozzanatokra térünk ki.

A tanácskozások során a résztvevők munkáját szakértők segítették. A szakértők kiválasztása az integráció megvitatásának szerkezetéhez igazodott. A résztvevők három kritikus témakört vitattak meg: a jogi-bürokratikus kérdéseket, a munkavállalást és az oktatás kérdését. A tanácskozások utolsó napján került sor a folyamat eredményének, az állampolgári javaslatoknak a megfogalmazására (lásd 3. függelék). A civil tanácskozás módszertanának egyik előnye, hogy jól megfogható eredményekkel, egyértelmű állásfoglalásokkal, ajánlásokkal zárul, amelyek visszajelzést adnak a jelenlegi szabályozás állampolgári megítéléséről, a fennálló problémákról és megoldási javaslatokról.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az ajánlások nagy része nem tekinthető közvetlenül beépíthető inputnak a törvényhozás számára. Más a céljuk és a hasznuk. Az ajánlások sokkal inkább olyan problémaköröket jelölnek ki, amelyek a résztvevők közös gondolkodását tematizálják és amelyekre pont emiatt érdemes kiemelt figyelmet fordítani a meglévő rendszerek jövőbeli reformjai során. Az ajánlások jelen formájukban leghatékonyabban a döntéshozás alacsonyabb szintjén használhatók, mintegy visszajelzésként arról, hogy mit érzékelnek a hétköznapi emberek az adott témát érintő kormányzati intézkedésekből vagy milyen preferenciákkal rendelkeznek egy adott közpolitikai témában.

A hazai panel elemzése

Érdemes kiemelni, hogy a résztvevők a kezdetektől fogva reflektáltak saját helyzetükre és saját elvárásaikra az állami szereplőkkel szemben, vagyis arra, hogy a hazai társadalom bizonytalan léhelyzetét is kezelni kell. Ez a szempont folyamatosan háttérbe szorult a beszélgetések során, mígnem újra elő nem jött a folyamat végső szakaszában, az ajánlások megfogalmazásakor.

Emellett a bevándorlókkal szemben már a folyamat elején olyan határozott elvárások merültek fel, mint az adózási kötelezettség, a lakáshelyzet megoldásának kérdése (több család lakik egy túlszűfolt lakásban), a kulturális zárkózottságuk miatti elkülönülésük kezelése.

Ezeknek az elvárásoknak a mélyebb olvasata és a panelbeszélgetések egyértelműen rámutattak arra, kit is tekintettek a paneltagok tipikus bevándorlónak. Röviden, a tipikus Magyarországon élő külföldi kínai. A tájékoztató anyag olvasása és a szakértői előadások ellenére – amelyek szinte kivétel nélkül kiemelték, hogy a magyar bevándorlás sajátossága, hogy a migránsok nagy része magyar nyelvű és kultúrájú – a panel tagjai főleg a valószínűleg eltérő rasszjegyei miatt társadalmilag leginkább érzékelhető és

azonosítható csoporttal foglalkoztak, a kínaiakkal. A határon túli magyarok bevándorlási kérdéseiről sokkal kevesebb szó esett, csak a legutolsó, az ügyintézésrel kapcsolatos szakértői előadások után. A legtöbb felmerült probléma és elvárás egy olyan csoportról szól, amely kulturálisan és gazdaságilag zárt, nyelvi nehézségei vannak és a magyar társadalomtól több szempontból elkülönült.

Ez a tapasztalat azt mutatja, hogy valószínűleg a hazai társadalom túlbecsüli a kínai és egyéb ázsiai migránsoknak a magyar gazdaság és társadalom egészére gyakorolt hatását, és ennek megfelelően a jelenlétükből fakadó problémákat. Ezt támasztja alá a projekt keretében készült kérdőíves elemzés is, amely többek között feltárta, hogy az összes releváns bevándorló csoport közül a kínaiakkal szembeni elutasítás az egyik legerősebb a befogadó társadalom tagjai körében. A határon túli, nem uniós országból érkező magyarok bevándorlásának súlyát nem érzékelték számottevőnek és ezért nem is tulajdonítottak neki nagyobb jelentőséget, nem foglalkoztak azokkal a szempontokkal, amelyek inkább ezt a szintén speciális csoportot érintenék.

A magyar csoportban született ajánlások közül csak egyetlen egy pont foglalkozott a határon túli magyarok helyzetével. A határon túli magyarok integrációját nem érzékelték megoldandó feladatnak a paneltagok, míg a hazánkban kevésbé népesebb, de kulturálisan a magyar társadalomtól jobban elkülönülő csoportok (például a kínaiak) integrációjának kérdése sokkal hangsúlyosabb szerepet kapott az ajánlások megfogalmazásánál is.

A másik figyelemre méltó jellemző az *oktatással kapcsolatos ajánlások* túlsúlya az összes ajánlás között. A tizenhárom ajánlásból hét – ha az integrált megközelítést proponáló javaslatot is beleszámítjuk, nyolc – az oktatás valamilyen formájával kapcsolatos. Ennek egyik oka, hogy a résztvevők számára az oktatás témája volt a legkézzelfoghatóbb, az oktatással kapcsolatos előadások voltak számukra a legérthetőbbek. Ez tükröződhet az ajánlásokban is.

Közrejátszhatott ebben az is, hogy a bevándorlás témájával és a *kulturális különbségekkel kapcsolatban uralkodó információhiányt* a résztvevők komoly problémának érzékelték. A kultúrák közötti kapcsolati lehetőségek megteremtése így több ajánlásban is megjelenik.

Fontos kiemelni, hogy a paneltagok a *magyar nyelv ismeretét* tartották az egyik legfontosabb tényezőnek az integrációs folyamatban. A nyelvismeret tehát egyfajta szükséges, de nem elégséges feltételként jelenik meg az ajánlásokban, amely minden további integrációs lépcsőhöz szükséges. Ezt az értelmezést látszik igazolni egy olyan ajánlás is, amely a nyelvismerettel már rendelkező, szakképesítést, diplomát magyar nyelven szerző diákok letelepedési engedélyéhez szükséges várakozási idő rövidítését javasolja.

A bevándorló panel

A bevándorló panel kapcsán nagy kihívást jelentett a csoport együttműködésének biztosítása. A megfelelő csoportdinamika kialakítása – azaz az interakciók motiválása, a kiegyensúlyozott kommunikációs helyzetek megteremtése és az információáramlás támogatása – kritikus és kényes kérdés, főleg olyan heterogén csoportok esetében, ahol a

résztevők különböző társadalmi, kulturális, gazdasági háttérből érkeznek. A bevándorló panel résztvevői ilyen heterogén csoportot alkottak, hiszen a részt vevő tizennégy főből nyolcan voltak európaiak, hárman ázsiaiak, egy észak-amerikai, egy dél-amerikai és egy afrikai. A származási ország különbsége egyben kulturális különbséget is jelent, ami potenciális törésvonalként jelenhet meg a csoportban. A kulturális törésvonalnál azonban sokkal fontosabbnak tűnt a nyelvi törésvonal lehetséges kiéleződése a csoportban: a bevándorlócsoportban hatan határon túli magyar területekről származtak és így magyar anyanyelvűnek tekinthetők. Félő volt, hogy ez a csoport, nyelvi kompetenciájának köszönhetően, dominálni fogja a beszélgetéseket, ami erősen sérti a deliberációs folyamatok alapelveit. Ráadásul, a határon túli magyar csoport tagjai rendelkezhetnek egy erős közös „magyar” identitással, amely esetlegesen egy egyfajta „mi-ők” elkülönülés veszélyét is magában hordozza.

A résztvevők viselkedése azonban nagymértékben ellentmondott az előzetes várakozásoknak. A nyelvi törésvonal, amely potenciálisan kritikus pontként jelent meg az előkészítés során, szinte egyáltalán nem jelentkezett a csoportban. A résztvevők nagy része ugyanis tényleg jól beszélt magyarul, illetve a csoport odafigyelő és türelmes módon hallgatott meg minden megszólalót. A kulturális törésvonal meglétének megítélése nem ennyire egyértelmű a bevándorlócsoportban. Elsősorban érdemes leszögezni, hogy a csoport multikulturális összetétele a deliberációnak inkább előnyére vált, hiszen így sokkal többféle tapasztalatot, élményt és véleményt tudtak megvitatni a résztvevők. Az eltérő normák vagy viselkedési minták a viták folyamán sem okoztak feszültséget, a csoport tagjai kifejezetten elfogadók és nyitottak voltak, annak ellenére, hogy a beszélgetésekben egyértelműen jelentkeztek kulturális különbségek: egyes résztvevők csak megszólítás esetén vettek részt a vitában, míg mások sokkal terjedelmesebben adták elő mondanivalójukat. A megfigyelés korlátozott voltából adódóan, a kulturális törésvonal tekintetében tehát csak annyit lehet megállapítani, hogy egy multikulturális csoportban léteznek különbségek az egyes emberek kommunikációs kompetenciáiban, amelyek azonban a csoportban tapasztalható erős együttműködési szándékra építve kezelhetők.

A csoport tagjainak hozzáállása már a munka kezdetén is nagyon pozitív volt, egymással nyitottan és elfogadóan viselkedtek az egész folyamat során. Az orientációs előadás során ismertetett szabályokat az esetek nagy részében be is tartották, és alkalmazkodtak a deliberációs folyamat struktúrájához. Úgy tűnt, hogy a tanácskozás kapcsán a résztvevőkre két meghatározó hozzáállás volt jellemző. Egyrészt, mindenkiben megjelent egyfajta kötelesség-tudat: mint bevándorlók, úgy érezték, hogy ha a többségi társadalom figyel a véleményükre és kíváncsi arra, hogyan élik meg a bevándorlási folyamatot és az integrációt, akkor kötelességük ebben támogatást nyújtani és részt venni ezen az eseményen. Másrészt, többször is hangot adtak szkepticizmusuknak a folyamat végeredményét és kimenetelét illetően, elmondták, hogy nem bíznak a gyors változásban és abban, hogy az itteni munkájuk döntő változást hoz, bár ezt a tanácskozást jó első jelként értékeli. A hétvége során a pozitív hozzáállás egyébként folyamatosan erősödött (bár a szkepticizmus sosem tűnt el egészen), a csoportkohézió észrevehetően nőtt, ahogy a résztvevők egyre jobban megismerték egymást.

Érdekes eleme volt a deliberációnak, hogy a résztvevők a véleményük kialakítása során nemcsak egymásra voltak tekintettel, hanem folyamatosan reflektáltak a befogadó társadalomra („Tényleg jó-e az a magyaroknak, ha jövünk?”), és megpróbálták a befogadói társadalom vélt vagy valós érveit/érdekeit is figyelembe venni. Az alkalmazkodás fontossága visszatérő momentuma volt a vitának, ami ugyan javaslatként nem lett megfogalmazva, de láthatóan elvárás volt a csoportban saját magukkal szemben.

A tanácskozás során nagyon gyorsan kialakultak azok a kritikus kérdések, amelyek mentén a vita folyt. Ezeket öt blokkba csoportosíthatjuk: nyelvismeret, ügyintézés, munkakeresés, kulturális különbségek és egyéb kérdések (eltérő külsőből adódó konfliktusok, saját hagyományok megőrzése). A résztvevők a deliberáció két napján szinte folyamatosan ezeken a problémákon dolgoztak, így nem meglepő, hogy ezek a témák köszöntek vissza az ajánlásokban is.

A javaslatok többsége, 27 ajánlás, a jogszabályok, a jogkövetés, illetve az ügyintézés témakörében született. A beszélgetések és viták során világosan kiderült, hogy a bevándorlók a hivatalokban élték meg az integrációval kapcsolatos legkellemetlenebb tapasztalatokat, innen származik a legtöbb negatív élményük. Röviden összefoglalva a bevándorlók úgy érzik, hogy 1. nem világos, hogy pontosan mit várnak tőlük (nem ismerik/értik a jogszabályokat; nem tudják, hogy milyen papírokat és honnan kell beszerezniük; elvesznek a sok különböző engedély és kérvény között), 2. nem kapnak megfelelő támogatást (nincsenek megfelelő magyarázatok; nincs tájékoztatás; az ügyintézők sokszor túlterheltek és így nem fordítanak kellő figyelmet egy-egy ügyre), 3. túlságosan hosszadalmasak és költségesek a folyamatok. Ezeket a frusztrációkat tükrözik az ajánlások is, amelyek részben arra fókuszálnak, hogy a bevándorlók könnyebben tudjanak eleget tenni az elvárásoknak, részben pedig arra, hogy a hivatalokban az ügyintézés gördülékenyebben folyjon.

Az oktatás terén sok jó tapasztalatról számoltak be a bevándorlók: többségüknek sikerélményt okozott a gyermekük beilleszkedése és sikeres integrációja vagy saját eredménye egy magyar oktatási intézményben. Néhány ajánlásban ezeknek a tapasztalatoknak az intézményesítését, például a multikulturális tanórák kötelező bevezetését javasolták.

Hangsúlyos szerepet kapott az ajánlásokban a nyelvismeret kérdése, amit a bevándorlók is az integráció alapfeltételének tartottak. Számukra kritikus kérdéssé vált a magyar nyelvtanulás biztosítása, sőt a már megszerzett nyelvtudás bővítése és pontosítása is. A bevándorlók szintén kiemelt figyelmet szenteltek a munkavállalás kérdésének, többek között azért, mert ezen a területen érte őket a legtöbb negatív diszkrimináció. Ennek csökkentése érdekében egyszerűsített jogszabályokat és átlátható feltételeket javasoltak.

A CIVIL AJÁNLÁSOK SZAKÉRTŐI ÉRTÉKELÉSE

Az ajánlások egyfajta „utánkövetéseként” 2011-ben négy szakértőt kértünk fel, hogy a korábbi kutatás keretében született ajánlásokról véleményt mondjon: a következőkben egy bevándorlókkal (is) foglalkozó civilszervezet, a Belügyminisztérium, az Ombudsmani Hivatal, valamint a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) egy-egy munkatársának ajánlásokkal kapcsolatban megfogalmazott gondolatait ismertetjük.

Az ajánlások egy részében a megkérdezett szakértők egyetértettek, azonban voltak olyan ajánlások is, amit a különböző területen dolgozó szakértők eltérően ítélték meg. A jogszabályok, a jogkövetés témájában megfogalmazott ajánlások közül a jogász végzettséggel rendelkező szakértők egybehangzóan úgy vélekedtek, hogy a jogszabályok egyszerűsítése, érthetőbbé tétele a jog lényegéből adódóan nem lehetséges, ugyanakkor ezt a problémát megfelelő kommunikációval (tájékoztató anyagok segítségével) át lehet hidalni. Több szakértő említette, hogy a bevándorlókra vonatkozó törvényekről most is konzultálnak bevándorlókkal foglalkozó civilszervezetekkel, azonban a konzultáció hatékonyságát, a civilszervezeti ajánlások figyelembe vételét a Belügyminisztérium és a megkeresett civilszervezet munkatársa eltérően ítélte meg. Azt a javaslatot, hogy minden iskolába járó gyerek után járjon fejkvóta, egybehangzóan támogatták a megkérdezett szakértők, sőt volt, aki úgy vélte, hogy dupla fejkvóta járjon e gyermekek után. Az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda monopóliumának megszüntetésével szintén egyetértettek, míg azon ajánlás esetében, hogy az állampolgárság megszerzéséhez szükséges nyolc év várakozási időbe számítsanak bele az egyetemen eltöltött évek is, több szakértő hangsúlyozta, hogy amennyiben egyetem alatt az adott egyén letelepedési engedéllyel rendelkezik, ez az időszak beleszámít a nyolc évbe.

Az ügyintézés témakörében megfogalmazott ajánlások közül a szakértők elmondása szerint több is megvalósult az elmúlt években, amelyek pedig nem valósultak meg, azok közül többnek a megvalósítása jogszabályi akadályba ütközik (például online hozzáférés más hivatalok adatbázisához). Az online ügyintézéssel kapcsolatban többen is felvetették, hogy idegenrendészeti ügyekben mindenképpen szükség van arra, hogy a hivatal munkatársai személyesen is találkozzanak a bevándorlókkal.

Az oktatás, kultúra, tolerancia és nyelvismeret témakörben megfogalmazott ajánlásokkal kapcsolatban megfogalmazták, hogy egyes ajánlások (bevándorlókkal közös kulturális-szabadidős programok, nyelvvoktatásért felelős iskolák kijelölése kerületenként) megvalósításához Magyarországon alacsony a bevándorlók száma. Szakértőink ugyanakkor kiemelten fontosnak tartották a bevándorlók magyarnyelv-ismeretének elősegítését (bár a célhoz vezető megfelelő eszközökben nem mindig értettek egyet), valamint a tanári továbbképzéseket is. A rendőrök (és más hivatali személyek, ügyintézők) interkulturális tréningjét szintén egyhangúan fontosnak tekintették, de többen is hangsúlyozták, hogy ennek megvalósítására is van példa, több civilszervezet is tart nekik interkulturális tréningeket.

A munkavállalás témakörében megfogalmazott ajánlások közül – különböző okokból ugyan, de – egyik megkérdezett sem értett egyet azzal, hogy létre kellene hozni egy olyan munkahelyekről szóló honlapot, amelyek szívesen fogadnak bevándorlókat,

míg a munkaadó és munkavállaló közötti közvetítő esetében többen megfogalmazták, hogy kérdéses e közvetítő finanszírozásának módja, lehetősége. A többi témában született ajánlást általában támogatták a megkérdezettek.

NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS

A kutatás egyik tanulsága, hogy miközben a magyar társadalom tagjai jelentős mértékben alulinformáltak és elutasítók a bevándorlókkal kapcsolatban, azok, akik a civil tanácskozások során jobban megismerkedtek a tényekkel és érvelő módon alakíthatták ki álláspontjukat, érdeklődőbbnek, empátikusabbnak és toleránsabbnak mutatkoztak az átlagnál.

A másik ehhez kapcsolódó óvatos következtetés az lehet, hogy bár léteznek a közgondolkodásban sztereotípiák a bevándorlókról, s ezek a sztereotípiák többnyire negatívak, a problémák és személyes történetek megismerése hozzájárulhat a sztereotípiák oldásához és árnyalásához. Ilyen következtetésekre juthatunk a civil tanácskozások viszejelzéseiből.

A civil tanácskozások összehasonlítása során a különbségek és a hasonlóságok egyaránt fontosak lehetnek. Mindkét panel javaslataiban megjelennek hasonló gondolatok és javaslatok, megjegyzendő azonban, hogy nem voltak egymástól hermetikusan elzárva és a szünetekben megoszthatták az ötleteiket. Másrészt az is valószínű, hogy ugyanilyen információs hatásoknak kitéve hasonló problémákat azonosított volna bármely két, azonosan strukturált, heterogén összetételű csoport. Ezt a gondolatot támasztják alá a bevándorlókkal készített interjúk is.

Ezek a hasonlóságok az oktatás és a nyelvismeret témájában jelennek meg a legmarkánsabban. A két – mindkét ajánláslistában megjelenő – témában megfogalmazásukban eltérő, de hasonló gondolatok jelennek meg: a bevándorló csoportok önszerveződésének ösztönzése, a multikulturális tanóra, vagy a bevándorló gyerekek magyar nyelvre való oktatása az integrált oktatásuk előtt. A nyelvismeret kérdésének kiemelt kezelése jelzi, hogy a kommunikációt mindkét csoport kritikus kérdésként értékeli. A befogadói csoport például kifejezetten olyan támogató hozzáállást tanúsított (tájékoztatás a nyelvkurzusokról, „bevándorló hitel”), ami a többi kérdésnél nem volt jellemző. A bevándorló csoport szintén több irányban kereste a megoldást és felvetette saját felelősségét (önkéntes tanárok) is. A folyamat egyik mellékhatása az volt, hogy mindkét csoportban megjelent az igény a „másik csoport” véleményének megismerésére és közös viták szervezésére.

A hasonlóságok után a különbségeket vizsgálva az egyik legszembetűnőbb eltérés a javaslatok számában látható. A bevándorló csoport javaslatainak száma majdnem négyszerese a befogadók által megfogalmazottakénak. Ennek oka természetesen az, hogy a bevándorlók láthatóan sokkal jobban ismerték, értették a migráns léttel kapcsolatos problémákat, így lehetséges megoldási javaslattal is könnyebben álltak elő. Másrészt, ennek is köszönhetően, a bevándorlópanel javaslataiban jellemzőbbek az eljárási folyamathoz, az ügyintézés gyakorlati rendjéhez, vagy az érdekérvényesítés témájához

szorosabban „tapadó” konkrét ajánlások, amelyek számos apró változtatást javasolnak a most meglévő rendszereken. Ilyen mélységű tudása nem lehetett ezekről a témákról a befogadóknak, akik sokszor csak elvi kérdések mentén fogalmazták meg ajánásaikat.

Másik fontos, szintén az eltérő élethelyzetekből adódó különbség, hogy a jogszabályok, jogkövetés és a munka témakörei csak a bevándorlói ajánlásoknál jelennek meg. Ezek az ajánlások is konkrétak, jogi háttértudásról és érintettségéről tanúskodnak és a mostani szigorúnak ítélt szabályozás enyhítését javasolják. Ilyen enyhítést a befogadói oldal résztvevői csak a szakképesítésüket, diplomájukat magyarul szerző diákok és a határon túli magyarok esetében javasoltak. A bevándorlás pozitív megítélése vagy esetleges ösztönzése hiányzott az ajánlásokból, és így vélhetően a hazai csoport tagjainak gondolkodásából is, amin a tanácskozás sem változtatott. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a hazai csoport ajánásaiból hiányoztak a munkaszerzéssel kapcsolatos negatív ajánlások is, ami azért is érdekes, mert a tájékoztató füzetben is hivatkozott friss közvélemény-kutatás adatai szerint a magyar lakosság közel háromnegyede egyetért azzal, hogy a bevándorlók elveszik a munkát a magyarok elől. A negatív megközelítés hiányát nehéz empirikusan vizsgálni, de a lehetséges magyarázatok között egyaránt szerepelhet a deliberáció folyamatának pozitív hatása, vagyis az, hogy a megismert témával kapcsolatosan kevésbé jelentkeznek a negatív sztereotíp vélemények, illetve hogy ilyen erőteljesen negatív vélemények képviselője és leírása nem illeszkedik a csoportdinamikába és így „nem kerül fel” a javaslatok szintjére. A módszer továbbfejlesztése szempontjából érdemes lenne megvizsgálni, hogy a befogadó és bevándorló társadalom közös tanácskozása mennyiben mélyítené el a két csoport tudását a bevándorlás kérdéskörében, illetve hogy milyen irányba mozdítaná el a bevándorlók megítélését az egyes csoportokban.

Az ajánlásokkal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a témában (hol többé, hol kevésbé) érintett laikusok fogalmazták meg őket, amelyeket így nem lehet szakértői ajánlásokként kezelni. A politikai döntéshozók számára azonban hasznos lehet az érintettek problémáinak, véleményének és tapasztalatainak megismerése, valamint ezek figyelembe vétele a jogszabályok megalkotása során. Ezt hangsúlyozták azok a szakértők is, akik a későbbiekben az ajánlásokat értékelték.

IRODALOM

Crosby, N. (1996): *Creating an Authentic Voice of the People: Deliberation on Democratic Theory and Practice*, Chicago, ILL., Midwest Political Science Association.

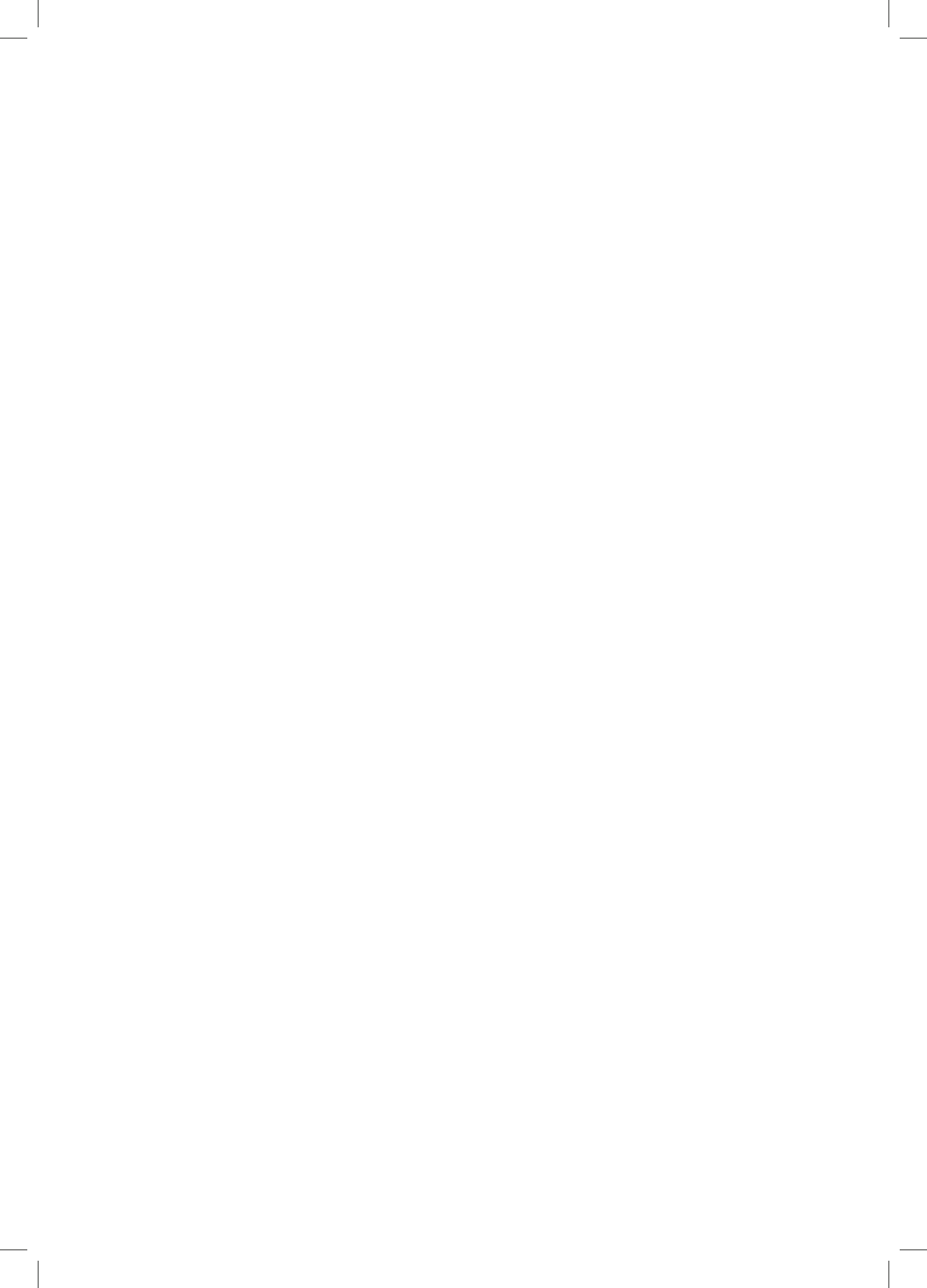
Crosby, N. (1991): *Citizens' Juries as a Basic Democratic Reform*. Minneapolis, MN: Jefferson Center, 43.

Göncz B.–Tóth L. (2009): *Állampolgári tanácskozás a bevándorlók integrációjáról. Tájékoztató anyag*.

Habermas, J. (1996): *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press.

Pataki Gy. (2007): Bölcs „laikusok” – Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában. *Civil Szemle* 4 (3–4.) 144–156. http://www.toronyhir.hu/files/file/20071008/bolcs_laikusok_teljes.pdf (letöltve 2009. 10. 15.)

Wakeford, T. (2002): Citizens Juries: a radical alternative for social research. *Social Research Update* (37). <http://www.soc.surrey.ac.uk/sru/SRU37.pdf> (letöltve: 2008. 03. 03.)



Vépy-Schlemmer Éva

A CIVIL RÉSZVÉTEL, MÉLTÁNYOSSÁG ÉS IGAZSÁGÉRZET FÓKUSZCSOPORTOS VIZSGÁLATÁNAK ELEMZÉSE

BEVEZETÉS

Ebben a tanulmányban a méltányosság, az igazságosság, a politikai, civil részvétel és az akciópotenciál témakörében lebonyolított két konfirmatív jellegű fókuszcsoportos felmérés eredményeit foglalom össze, különös tekintettel a vizsgált csoportok, a bevándorlók és a hazai társadalom összehasonlítására¹. A fókuszcsoportos felmérés célja a méltányosság- és igazságosságérzet felmérése, mely lehetőséget ad számunkra a survey-elemzés eredményeinek kiegészítésére és pontosítására.

A FÓKUSZCSOPORTOS KUTATÁSOK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A fókuszcsoportok során a résztvevők megvitatnak egy-egy adott témát, mely csoportinterakció révén olyan információkhoz juthatunk hozzá, amelyek e nélkül kevésbé volnának hozzáférhetők. A módszer nemcsak arra alkalmas, hogy megvizsgáljuk az emberek tudását és tapasztalatát, hanem arra is, hogy megfigyeljük, milyen érvek, információk járulnak hozzá a tagok véleményváltozásához. A fókuszcsoportos kutatások szervezésekor számos, strukturális, tartalmi és csoportfolyamatokra vonatkozó szempontot kell figyelembe vennünk, például a csoportok számát, méretét, strukturáltságát, belső összetételét, homo-/heterogenitását, hogy a résztvevők ismerősök-e, vagy sem, hiszen a csoportinterakciót ezek a tényezők erősen befolyásolják. A módszer hátrányaként tartják számon a csoporthatások – csoportnyomás, konformitás és konfliktuskerülés – nyomán felszín alatt tartott, elhallgatott véleményeket (Síklaki, 2006; Vicsek, 2006).

Korlátozott kvantifikálhatóság és a kérdőíves vizsgálatokhoz képest alacsonyabb standardizáltsági fok jellemzi a fókuszcsoportos kutatás eredményeit, amelynek megbízhatósága alacsonyabb, de érvényessége magasabb az első kettőnél. Egyesek éppen az

¹ Ezúton is köszönöm Melegh Attila és Göncz Borbála értékes, a tanulmány korai, munkaverziójához fűzött megjegyzéseit, melyekkel kiegészíthettem, árnyaltabbá tehettem elemzésemet.

alacsony standardizáció által elért magasabb érvényességi fokot tekintik a módszer egyik legnagyobb erényének (Vicsek, 2006). A fókuszcsoporthoz elemzése több módszerrel is lehetséges. Tanulmányomban Vicsek (2006) kétkomponensű elemzési sémáját követem, melyben a konstruktivista és a diszkurzív pszichológia megközelítéseinek egyes elemei ötvöződnek. A fókuszcsoporthoz elhangzottak átírt szövegének elemzése során célom a csoportvita tartalmi, strukturális és dinamikai elemzése, hogy érzékeltessem a véleménycserét és a beszélgetés témáinak változásait (Oblath, 2007). Alapvetően a moderátori vezérfonal pontjai strukturálják az analízist, hiszen ezek határozták meg a csoportbeszélgetés menetét is. A témák egymásutánjának leírása kapcsán bemutatom, hogy a beszélgetés során milyen perspektívák nyíltak meg, milyen sajátos diskurzusok, megformált álláspontok jelentek meg (Melegh, 2010). Mindezek előtt azonban bemutatom a toborzás folyamatát, a csoportösszetétel jellegét, az egyéni és csoportjellemzőket, a beszélgetések általános hangulatát.

A BEVÁNDORLÓI ÉS HAZAI TÁRSADALMAT REPREZENTÁLÓ FÓKUSZCSOPORTOK

A két, egyenként háromórás, nyolcfős fókuszcsoporthoz Budapesten került megrendezésre 2011. augusztus 17–18-án az Ipsos Zrt. szervezésében, kvalitatív kutatásokra berendezett termében. A fókuszcsoporthoz résztvevőinek toborzása egy általunk előre meghatározott kvóta alapján történt. A kutatási célokat szem előtt tartva két homogén csoportot szerveztünk, egyet bevándorlókból, egyet a hazai társadalom tagjaiból, ugyanakkor igyekeztünk heterogenitást biztosító szempontokat is érvényesíteni a nem, az életkor, az iskolázottság, vagy a származási ország tekintetében. A toborzás szűrőkérdőív alapján történt, utcai szervezéssel, és közvetlenül a fókuszcsoporthoz előtt volt utószűrés is, hogy még egyszer ellenőrizzük a résztvevők megfelelőségét.

A BEVÁNDORLÓI FÓKUSZCSOPORT EREDMÉNYEINEK ELEMZÉSE

A résztvevők bemutatása

A moderátor kérésére a kutatás, valamint a beszélgetés technikai körülményeinek bemutatása után minden résztvevő röviden bemutatkozott. A beszélgetésen 4 férfi és 4 nő vett részt, 21 és 50 év közöttiek, átlagéletkoruk 30 év volt. Többségük letelepedési szándékkal és tartózkodási engedéllyel, 2–13 év közötti itt-tartózkodási idővel rendelkezik. 2 fő munkanélküli, 1 fő tanuló, a többség alkalmazott. Származási országukat tekintve 2 fő Afrikából, 3 fő Szerbiából (1 fő szerb, 2 fő magyar), 1 fő Macedóniából (szerb) és 2 fő Ukrajnából (1 fő ukrán, 1 fő magyar) érkezett. Itt kell megjegyezni azt is, hogy sajnálatos módon nem sikerült kínai, sem vietnami tagot a bevándorló fókuszcsoporthoz behozni, miközben toposzként sokszor előkerültek a beszélgetés folyamán. Többségük közép- vagy felsőfokú iskolai végzettségű. Mérsékelt civil aktivitás jellemzi őket, mindösszesen 3 fő említett valamilyen formájú közügyekbeni aktivitást, vagy élő civilszervezeti tagságot (lásd a mellékletben szereplő, résztvevői adatokat bemutató táblázatot).

A csoport hangulata, a beszélgetés hangneme nyugodt, közvetlen, baráti volt. Semmilyen zavaró esemény nem történt, valamennyi résztvevő nyitott, érdeklődő volt a másik és a téma iránt. Pontosan, az időkorlátokra tekintettel követték a moderátor vezette beszélgetés tervét, a körülményekkel, a moderátor munkájával elégedettek voltak. Fontos továbbá megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy a résztvevők jól értettek magyarul, aktívan és pontosan követték a vita menetét, egyes, a beszédben lassabb, bizonytalanabb tagok a beszélgetés nehezebben érthető szakaszaiban spontán módon az angolt mint közvetítő nyelvet hívták segítségül a fogalmak egymás között való pontosítására. Ez a csoportbeszélgetés folyamatát nem akasztotta meg, hiszen mindenki tudott angolul, sőt, gördülékenyebbé, gazdagabbá, árnyaltabbá tette.

Civil aktivitás

A résztvevők elsőként a civil aktivitás alapfogalmaival kapcsolatban mondták el, ami a kifejezéseket hallva eszükbe jutott, konkrét eseteket, példákat is említve. A közügy kifejezés számukra jellemzően olyan közös ügyeket jelent, melyek mindenkit érintenek. Volt, aki ezt tovább bontotta:

„Közvetlenül érinti, nem közvetett módon, mert végül is egy adott embernek a problémája érinthetne engem közvetlenül, viszont az nem lenne közügy. Közvetlen módon érinti az embereket. De mindig vannak ilyen izolált csoportok a társadalomban, amelyet nem érintenek ilyen kérdések. [PÉLDÁUL?] Egy vidéken élő ember, aki saját gazdálkodást folytat, eltartja magát. Őt nem érinti az összes közügy, ami egy városi embert érinthet. Egy olyan embert, aki függ a társadalomtól. Ezek nagyon kis számban vannak, így mondhatjuk azt is, hogy mindenkit érint.” (V7. FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

Véleményük szerint a közügyek közé tartozik a politika, az oktatás, az egészségüggyel kapcsolatos kérdések, a gazdaság, a piac, a törvényhozás, de a sokféleség elfogadása is.

Az állampolgári kötelességek közé sorolták a szavazást, az adófizetést, a bejelentett munkát, a törvények betartását, de az etikus, „rendes” viselkedést is. A kifejezéssel kapcsolatos érzéseik azonban negatívak, hiszen a kötelesség azt jelenti, hogy kötelezett valamit betartani. Ezzel kapcsolatban az egyik résztvevő megemlítette, ha mindez egy bizonyos cél érdekében van, nem feltétlenül negatív. Ez a cél lehet például egy jobb, fejlődőképes ország, mely mindenkinek jólétet, jobb létet biztosít.

A civil aktivitás kifejezést hallva különböző segélycsoportokat (például Vöröskereszt), vagy a környezetvédőket említették, mely aktivitások célja lehet egy élhetőbb város vagy az emberek megsegítése. Volt, aki a társadalmi párbeszéd elősegítését említette, illetve azt, hogy tulajdonképpen minden tevékenység ide tartozik, mely öncélú, nonprofit.

„Elsőnek a környezetvédelem, állatvédők jutottak eszembe, mint civilszervezetek. Utána az alapítványok, Menhely Alapítvány [...] Azt hiszem, hogy most már egyre inkább alakulóban vannak olyan szervezetek, amik az emberi felelősségvállalás növelése felé irányulnak. Az emberi gondolkodás megváltoztatása a cél, ezeket nagyon jó dolognak tartom. (V3. NŐ, SZERBIAI MAGYAR)

Civil aktivitások közül szóba került még az egyéni szelektív szemétygyűjtés, az energiatakarékosság, de általánosságban minden más tevékenység is, mely politikailag semleges. Megítélésük szerint ezen tevékenységek lehetnek államilag finanszírozottak, de mind-ezen aktivitások egyéni szinten nem függnek attól, hogy valaki megszerezte-e már az állampolgárságot vagy sem. Magyarországot összehasonlítva a származási országokkal e tekintetben két ellentétes vélemény, tapasztalat fogalmazódott meg:

„Otthon a civilszervezeteknek az intézménye talán még sokkal inkább gyerekcipőben jár, mint itt, legalább is 4-5 éve, amikor eljöttem. Az is hozzájárul, hogy otthon egy kisvárosban éltem, ahol nem éri annyi inger az embert, mint itt egy nagyvárosban, illetve annyi lehetőséget nem talál az aktivitásokra, akár a civil aktivitásokra is. Szerintem Magyarország jóval előbbre jár ilyen személyi, civil aktivitásokban, mint mondjuk Szerbia. (V1. FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

„Én két éve jöttem el, még nincs két éve, de azon a vidéken, ahol én éltem [Közép-Bácska], a környezetvédelmi dolgok elég szervezeten működtek, és még nagyon sok minden más is szervezeten működött. Merem állítani azt, hogy kisebb városokban, kisebb közösségekben még szervezettebben, mert ott talán az emberek picit egymásra vannak utalva, ismerik egymást, összetartóbbak, mint itt Magyarországon. [...] Ott, abban a közösségben, ahonnan én jöttem, szervezeten működtek ezek a dolgok. Azonkívül ugyanúgy a kulturális események is, szóval jobban éreztem az összetartozást az embereknél, az egymás iránti szeretetet, segítségnyújtást.” (V3. NŐ, SZERBIAI MAGYAR)

A helyi önkormányzati választásokon való részvételt illetően többen említették, hogy távol maradtak, egyrészt idő, másrészt információhiány, vagy az adott téma érdekeltensége miatt. Ezenkívül a részvétellel kapcsolatban az alábbi vélemény hangzott el:

„Ha megnézzük, hogy az önkormányzati egységen belül magyar állampolgárok között mekkora szórás van, sokkal nagyobb, mint akik részt vesznek az önkormányzati szavazáson. Alapból ez inkább a társadalmi rétegtől, vagy az egyén beállítottságától függ, hogy részt vesz-e az önkormányzati politikában. Ha beintegrálódott a társadalomba, akkor lényegtelen, hogy mi lesz a kerületben. [...] Szerintem ez független attól, hogy ki milyen, magyar állampolgár-e vagy nem. Alapban nagyon kevés ember van, akik aktívan részt vesznek a politikában. V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

Emellett, úgy tűnik, nem tudják, hogy az önkormányzati választásokon ki jogosult részt venni. Sokan azon a véleményen voltak, hogy csak magyar állampolgárok vehetnek részt, míg más szerint a bevándorlók is:

„Én úgy tudom, ha valaki letelepedett, hivatalosan egy bizonyos lakhelyhez tartozik, ami alapján már szavazhat az adott önkormányzatban. Parlamentben nem, viszont a saját önkormányzatában igen. V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

„Nem elég a letelepedettség. Csak ha magyar személyigazolvány van vagy útlevél.” V2 (FÉRFI, NIGÉRIA)

„Személyigazolvány nem jelenti a magyar állampolgárságot. Nekem van magyar személyigazolványom.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

Megállapításra került továbbá, hogy ez a három fogalom (közügy, állampolgári kötelesség, civil aktivitás) összekapcsolódik egymással:

„Az állampolgárnak vannak kötelességei, amihez kapcsolódnak a közügyek.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

„Ahhoz hogy a közügyi problémákat megoldjuk, a megoldások lehetnek állampolgári kötelezettségből adódóak. Viszont ami csak ilyen erkölcsi kérdés, az inkább csak a civil aktivitásra terjed ki.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

„Annyiban tudom összefűzni, hogy közügy az állampolgári kötelesség is, civil aktivitás is, annyi különbséggel talán, hogy a civil aktivitás választható dolog, ami közel áll az ember beállítottságához. [...] De a szavazás, szavazati kötelessége az egy állampolgári kötelessége lenne minden társadalmon belül élő embernek. Egy szinttel feljebb tenném, mint a civil aktivitásokat.” V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

Disztributív igazságosság

A disztributív igazságosság fogalmát először az alábbi három, előre megfogalmazott állítás mentén járták körbe a résztvevők.

1. Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a működéséhez.

A bevándorlók szerint ez igazságos, de nem humánus megoldás, nehezen mérhető a hozzájárulás mértéke is, mi több, a szolidaritás elvét is érvényesíteni kellene.

„Nem így működik az állam, maga. Van egy közös szolidaritás, attól eltekintve, hogy ki mennyi adót fizet, ugyanúgy részesedik például a közutak használatában vagy az egészségügyben. Úgy működik maga az állam jelenleg, hogy ezt így nem lehetne jelenleg alkalmazni.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

„Ez nem lenne humánus. Aki önhibáján kívül sokkal kevesebbet kell, hogy adózzon az állam felé, akkor a támogatásokat is arányosan kevesebbet kapna, holott pont fordítva lenne rá szüksége. Kevesebb bevételből kevesebbet tud adózni. Mivel szűkösebb körülmények között él, nagyobb segílyt, támogatást kéne kapnia.” V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

„Aki nem járul hozzá semmihez, ne kapjon semmit, az lenne a legigazságosabb, hogy miért én tartsak valakit, amiért ő nem hajlandó valamit megtenni azért, hogy saját magát tartsa rendben.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

2. Mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból.

Ezt a résztvevők közül többen nem tartanák igazságosnak, ugyanakkor a szociális támogatások rendszerét tekintve megállapították:

„Sok ember nem tud munkához jutni. Ha ezt [a támogatást] megvonják, sokkal rosszabb lenne, mint jelenleg, amíg nem találunk valami új megoldást. Nem tudom, mi az új megoldás. Annyira nem tökéletes, de jelen pillanatban nincs más.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

Emellett – ahogyan a civil aktivitás fogalmainak bevezető tárgyalásakor – itt is megjelennek a közjóért való munkálkodás aspektusai:

„Ha a pénz és a részesedés a cél, akkor nyilván nem dolgozol, csak megkapod a részesedést. Ha van egy felsőbb célod, amiért dolgozol, tegyük fel, a társadalom, akármilyen, akkor ugyanúgy dolgozol, nem pénzért.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

3. Mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van.

A résztvevők igazságosnak tartanának egy ezen elv szerint működő államot, ugyanakkor véleményük szerint mindez a gyakorlatban kivitelezhetetlen, s csak ideológia maradhat, az ideális társadalmak alapelve (miközben a survey adatai szerint ezt az elvet támogatták a legtöbben).

„Ha ezt törvényesen ellenőrizni kéne, kényszeríteni kéne az embereket, hogy mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá. [...] Ha lenne egy ilyen igazságos elbírálás, ez lenne a legésszerűbb, de ki dönti el, ki ellenőrzi, kinek mi a legjobb képessége?” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB):

Ezenkívül úgy gondolják, hogy vannak olyan csoportok a magyar társadalomban, amelyeknek jobban kellene részesednie a közösen megtermelt javakból, mint más csoportoknak, ezek például a fogyatékosok, a szegények, a betegek, a gyermeküket egyedül nevelő anyák, a nyugdíjasok, az öregek, de azokat a bevándorló külföldieket is idesorolták, aki dolgozni akarnak, de nem tudják az ehhez szükséges hivatalos engedélyeket megszerezni.

A három megállapítás közül többekhez a harmadik állt a legközelebb mint leginkább kívánatos rendszer, de volt olyan résztvevő, aki az első említette:

„Nekem az első tetszett a legjobban. Mindenki annyit kapjon, amennyivel hozzájárul a működéséhez, kivételekkel, mondjuk ilyen, aki szellemi, fizikailag sérültek, azok kivételek lesznek. Aki teljes fizikummal rendelkezik, és nem dolgozik, mert neki piszkos a munka, az ne éljen szociális segélyből.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

A három megállapítás közül legtöbben a másodikat tartották jelenleg aktuálisnak, legjellemzőbbnek ma Magyarországon.

A fent megfogalmazott állítások után a résztvevők a disztributív igazságosságról három modell alapján beszélgetve mérlegelték, hogy az adott szituációban szereplő személyek összességében többet kapnak-e az társadalomtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak-e hozzá, mint amennyit kapnak.

1. Felsőbb társadalmi osztályba tartozó vállalkozó, sok embert foglalkoztat, ezzel munkahelyet teremt, de egy részüket feketén foglalkoztatja, nem fizet utánuk adót.

A vázolt helyzet erősen negatív megítélésű volt a csoportban:

„Nem csak a külföldinek, egyik állampolgárnak sem jó, csak a vállalkozónak. Neki van sok pénz, de az emberek nem jó.” V8 (FÉRFI, SIERRA LEONE)

Ugyanakkor nem teljesen egyértelmű a helyzet megítélése:

„Ez egy ilyen szükséges rossz, amikor valakinek nincs lehetősége más munkát találni. Nincs olyan szakképesítése, valakinek végül is lehetőséget ad arra, hogy ne haljon éljen, viszont nem lesz bejelentve, ezáltal nem lesz biztosítva. Munkaadónak viszont azért jó, mert rettenetesen sok adót fizet egy ember után, végül is neki így van lehetősége fennmaradni, hogy nem fizet a magyar adórendszerbe, mert az rettenetesen sok. Ezáltal fenn tudja tartani azok munkáját, akiket bejelentve foglalkoztat. Nem megy csődbe, mert valóban sok adót kell fizetni egy ember után. [...] Mindenképpen hasznos a társadalomnak, mert munkahelyeket teremt. Az, hogy feketemunkásokat is foglalkoztat, azzal is hozzájárul, mert az az ember nem hal éhen, van lehetősége pénzhez jutni. Úgy gondolom, hogy ez egy ilyen szükséges rossz.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

„Az a kérdés, hogy miért foglalkoztatja őket feketén. Azért, mert nem tudná biztosítani a legális munkahelyet nekik, vagy azért, mert egyszerűen csak pénzt akar spórolni. Ha az utóbbi az eset, akkor nyilván arról van szó, hogy csak a saját céljait részesíti előnyben, akkor negatívan csinálja.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

2. Nyugdíjas idős hölgy, egész életét végigdolgozta, fizette a járulékokat, most az állami nyugdíjból szűkösen él.

„Nyilván nem igazságos, de hogy kell ezt megoldani? Mit lehet ez ellen csinálni? Semmit. Vagy másoktól megvonni, de annak is következményei vannak. Amíg egy viszonylag rossz gazdasági helyzetű országról van szó, addig ezt nem lehet megoldani sehogy sem. Ezt esetleg meg lehetett volna előzni, mint a legtöbb problémát, de így utólag nagyon nehéz bármit is kezdeni ezzel.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

„Ez szomorú. Szerintem Magyarországon mindenki így él, aki nyugdíjas, akinek nem volt valami jó pozíciója, magas fizetése.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

„Meg kell nézni, milyen munka volt, és mennyi volt a fizetése. Például lehet katona, elment egy másik országba, és amikor visszajött, nincs egy karja, vagy lába. Azt embert kell nézni, hogy kit kell támogatni. Aki elment a háborúba és visszajött, szerintem nem ugyanilyen fizetést kell kapnia, mint aki egész életében csak egy irodában ült. Nem ugyanaz.” V2 (FÉRFI, NIGÉRIA)

„Kettő ilyen ismerősöm van. Azért nem akartam nagyon megszólalni, mert a két véglet. Egyik egy bányában dolgozott, semmi a nyugdíja, gyakorlatilag annyi szmogot, mindent beszívott a bányában. A másik egy elég neves hivatalban dolgozott, ő pedig minden évben elmegy a gyerekeivel és unokáival havajozni. A havajt nem Budapestre értem, hanem külföldre.” V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)

3. Középkorú nő állását elvesztette, munkanélküli-segélyen van, közben házaknál takarít, nincs bejelentve.

„Ha nincs más út, akkor elfogadható. Azt kell csinálni. Ha van család, gyerek, nincs más. Akkor kénytelen.” V4 (NŐ, MACEDÓNIA)

„Szerintem ez a bocsánatos bűnök kategóriába tartozhat, mert egy középkorú nőnek tényleg nem könnyű új állást találnia, hogyha elveszít egy másikat. Lehet, hogy ott a család, akiről még gondot kell viselnie. Teljesen más kategóriába sorolnám ezt a nőt, aki adót csal, úgymond, mint az első kategóriában lévő gyártulajdonost. Szerintem ez nem egy kisvállalkozó volt, akiről beszéltünk az első részben. Aki azért foglalkoztat feketén embereket, hogy a saját cégét tudja életben tartani, hanem azt mondtuk, hogy sok embernek ad munkát. Tehát nem hinném, hogy ő a létfenntartásért foglalkoztat embereket. Teljesen más a két adócsalási kategória. [...] Lehet, hogy a nő a legjobb képességei alapján próbált hozzájárulni a társadalomhoz és megszakadt ez a viszony a társadalom és között. A társadalom innentől fogva nem tudja kielégíteni a szükségleteit. Nem kapja meg mindazt, amire igényei vannak, hát valamilyen úton-módon akkor lépnie kell.” V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

Procedurális igazságosság

Az ember az állammal nemcsak úgy kerülhet kapcsolatba, hogy mennyit kap, vagy mennyivel járul hozzá a közöshöz, hanem a mindennapok során, a hivatali ügyintézés kapcsán is. A hivatalokkal, hivatalos ügyintézőssel kapcsolatban sok méltánytalanságot, igazságtalan helyzetet említettek a résztvevők. Általánosságban a „lekezelés”, a „gyomor-görcs”, az „időpocsékolás” és a „stressz” az, ami asszociatív módon előkerült, de a tapasztalatok ezzel kapcsolatban vegyesek:

„Találkoztam ilyennel, aki kicsit más világbelinek érezte magát az üvegfalon túl, mint amilyen én vagyok. De vannak jó tapasztalataim is, nem szeretném leírni a magyar közügyben dolgozókat, illetve akik ügyfélszolgálaton dolgoznak. Valóban vannak rossz példák is, meg esetleg túlnyomó részben vannak olyanok, de tisztelet a kivételnek.” V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalról (BÁH) azonban egyértelműen nagyon rossz véleményrel voltak a résztvevők, mellyel kapcsolatban az alábbi kifejezéseket használták: „kemény hely”, „purgatórium”, „lekezelők”, „protekció”, „lefizetés”.

„Ha az ember túléli, itt tartózkodhat. Mint a mennyországban.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

„A határidők nem betartása, pár felesleges kör futása a határidők csúszása miatt. Egy ombudsmannak lenne egy-két kommentje, hozzáfűznivalója, ha inkognitóban próbálna letelepedést vagy tartózkodási engedélyt szerezni Magyarországon. [...] Tapasztalatom, hogy talán feleslegesen sok dokumentumot kérnek be, illetve feleslegesen fordítatnak dolgokat.” V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

„Engem háromszor elutasítottak, itt kezdeném. Némi kenőpénzzel sikerült megkapnom a munkavállalási engedélyemet. Protekciós ismeretség és minden által, mert

nem feleltem meg a három nyelvtudásommal arra a pozícióra, amit a főnököm kijelölt. Nem indokolták meg, hogy miért nem felelek meg a munkavállalásnál és kész.”
V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)

Véleményük szerint a BÁH döntéseit nem megfelelően indokolja, és nem mindig világos, hogy az adott helyzetben mik a szabályok, mit kell tenni. De akadt olyan résztvevő is, aki azt tapasztalta, hogy általában véve a szabályoknak megfelelően, mereven, az előírásokat nagyon szigorúan betartva jártak el az ügyében. Ezenkívül úgy látják, más helyzetben levő ügyfél esetében nem ugyanúgy jártak volna el. E tekintetben különbséget érzékelnek a szerint, hogy valaki mennyi ideje érkezett az országba, illetve hogy az illető magyar származású-e vagy sem.

Igazságtalan vagy méltánytalan helyzetbe egyének és csoportok is kerülhetnek akár a napi ügyintézés során, akár a rájuk vonatkozó szabályok miatt. Arra a kérdésre, hogy ha igazságtalanságot, méltánytalanságot tapasztalnak, mennyire tudnának ez ellen tenni, akár egyedül, akár másokkal összefogva, ezt válaszolták:

„Szerintem, amíg ilyen [kiszolgáltatott] helyzetben van az ember, nem gondol ilyenre.”
V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

„Az egész szubjektív, igyekezzünk, hogy minél kisebb gondot okozzunk, minél többet eltűrjünk, kedvesebbek legyünk [...] nem olyan pozícióban vagyunk, hogy akármit kifogásoljunk.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

„Egy utcán nem engedném meg, hogy úgy beszéljen velem, ahogy beszél velem, de ott meg kell engedned, mert ki vagy szolgáltatva. Kis Mariska úgy gondolja, hogy neked nem írja oda azt a pipát, akkor te mehetsz két-három hónap múlva vissza. Muszáj mindent megtenned, ülsz és hallgatsz, mert hova tudsz menni. Írjak a miniszterelnöknek? Kinek írnak, hova menjek?” V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)

Bevándorlók és a méltányosság

Az egyes társadalmi csoportok különbözhetnek a tekintetben, hogy mennyire kiszolgáltatottak. A megkérdezettek szerint vannak olyan csoportok, melyek a többiekénél több igazságtalanságot és méltánytalanságot szenvednek el, mint a többiek. Ezek a szegények, a betegek, a munkanélküliek, a gyerekek, vagy a várandós asszonyok, de a bevándorlók is említésre kerültek, vagy azok...

„...akiktől meg van vonva a szabad választás lehetősége. Ha szeretne dolgozni, akkor sem tud, ha szeretne felsőoktatásban részt venni, nem tud, mert egyszerűen a megélhetésért kell küzdenie. Azoknak a legrosszabb, szerintem, mert nincs döntési lehetőségük.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

Felmerült ezzel kapcsolatban néhány olyan konkrét helyzet, szituáció is, amelyben igazságtalanságot, méltánytalanságot szenvedtek el:

„Orvos. Pont ez, ha nem magyar állampolgár vagy, látja a TB-kártyádon, akkor nem biztos, hogy úgy viselkedik veled, mint aki magyar állampolgár, pedig te ugyanúgy fizeted a TB-t, vagy helyetted ugyanúgy fizetik a TB-t.” V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)

„Egyik főnököm nagyon szeretett engem, megmondta kerek-perec, csak jót akart. Azt mondta, hogy ne mondjam meg, hogy vajdasági magyar vagyok. Hogy ne tudják az emberek, mert nem szeretik a külföldieket. Már nem szeretnék belefolyni a politikába, de ez kinek a hibája, hogy a külföldiek ellen nevelték a társadalmat. Főleg a külföldi magyarok ellen nevelték a társadalmat. Bennem kialakult egy dac, ami addig nem volt bennem. Márpedig akkor én mindjárt az elején megmondom, hogy vajdasági magyar vagyok, rögtön tisztázzuk, hogy kellek, nem kellek.” V3 (NŐ, SZERBIAI MAGYAR)
„Magyart előnyben részesítik, ha van választási lehetőség, inkább a magyart foglalkoztatják, mint a külföldit. Ez diszkrimináció.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

Tehát számos helyzetben élnek át diszkriminatív bánásmódot, nemcsak a munkaerőpiacon, az egészségügyben, de például a bevásárlóközpontokban is. Ugyanakkor azt is meg kell említenünk, hogy az egyik résztvevőnek voltak pozitív tapasztalatai is:

„Voltam sok-sok helyen egyedül este. Nem volt soha semmilyen probléma. A magyarok befogadnak.” V8 (FÉRFI, SIERRA LEONE)

Az alábbi helyzetekkel kapcsolatban azt mérlegelték a megkérdezettek, vajon az említett személy összességében többet kap-e a magyar társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a közös kiadásokhoz, vagy többel járul-e hozzá, mint amennyit kap.

1. Kínai bevándorló olcsó kínai termékeket áruló boltjában kínaiakat és magyarokat is foglalkoztat.

„Bevándorló a kínai is, ha volt neki annyi, hogy megteremtse a boltot, akkor miért ne nyithatnék én is egy orosz boltot, alkalmazni magyarokat, ha lehetőség van rá. Rendesen be vagyok jelentve, fizetek mindent, szerintem ez az államnak is jó, mert adót fizetek.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

„Ugyanez a véleményem, ha valaki Magyarországon próbál megélhetést csinálni magának akár vállalkozás szintjén is, tegye azt, mert jó az államnak, ha ide adózik. Ha azt mondjuk, hogy adózik mindenből, mindenhez hozzáadnak. Munkahelyet létesít, ha magyart is foglalkoztat, illetve segít a honfitársain.” V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

„Teljesen rendben van. Ha a magyar állam engedélyezi nekik, hogy itt éljenek, engedélyezi, hogy boltot nyisson és alkalmazzon kínait és magyart is.” V3 (NŐ, SZERBIAI MAGYAR)

2. Ukrajnai magyar ember építőiparban napi 12 órát dolgozik építőipari segédmunkásként bejelentetten, fizeti az adóit, tizedmagával lakik egy lakásban a kollégáival, háromhavonta látogat haza a családjához.

„Nekem is van ilyen tapasztalatom, embertelen körülmények között volt, kutyákkal őriztették őket, farkaskutyákkal egy elhagyatott telepen. Ablakok kitörve, ősszel, amikor ki kellett volna fizetni ősszel, akkor közölte a vállalkozó, hogy eltűnt egy betonkeverő, valaki ellopta, úgyhogy nem kapnak pénzt, mehetnek haza. Ez még a jobbik eset,

hogya be van jelentve, és amit még itt felsoroltál. Ez is borzasztó, de van ennél sokkal rosszabb is.” V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)

„Én próbálom a másik oldalát nézni, pozitív oldalát, hogy ez az ember legálisan tartózkodik Magyarországon. Nyilván ő választotta azért, mert, hogy otthon nem talál munkát. Nyilván a családjához közelebb dolgozna, ha megtehetné. Erre van lehetőség, de legálisan dolgozik. Ő az állam felé adózik, szükségmegoldásként egy megfelelő dolog.” V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

„Amíg szegény az ország, nincs mit tenni ezzel. Többet nem tudnak fizetni nekik, jobb körülményeket nem tudnának biztosítani nekik, a vállalkozó a legolcsóbb munkaerőt fogja foglalkoztatni. Nagy cégeket kellene nyomás alá venni, vagy a törvényeken javítani gazdasági fejlődéssel.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

„Kizsákmányolót kéne kicsit fogni, hogy ne zsákmányolja ki.” V3 (NŐ, SZERBIAI MAGYAR)

A kormányzat, politikai döntéshozók, hivatalok, hatóságok különbözően viszonyulhatnak a bevándorlókhoz. A résztvevők szerint a bevándorlók számára biztosítaniuk kellene:

„Az integrációt a társadalomba. Ne az legyen, hogy nagyon sok bevándorlót engednek be, akik tönkreteszik Magyarországnak az elvi működését, hogy csinálunk egy más országot. Nem azt kéne, hogy ilyenkor megnehezítik nekik, hanem integrálni a társadalomba, hogy ők tényleg magyar emberek legyenek. Nem nemzetiségileg, de legyen országtudat.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

Véleményük szerint a bevándorlók integrációját az alábbiak mentén lehetne elősegíteni:

„Integrációs programok kellene, mint Izraelben a szeretetsomag. Segítenek nekik munkát találni. Ehhez a magyaroknak is kellene szemléletet váltani, hogy nem egy féreg vagyok, aki beférkőzött, mert itt sokkal több pénzt keresek, meg sokkal jobb itt az élet. El kellene fogadni engem, mint dolgozó embert, nem hátráltatni. Ugyanúgy a hivatalokban, hogy a munkánál először a magyart részesíteni előnyben. Van, hogy ugyanazzal a tudással rendelkezünk, mint egy magyar, ne nehezítsék meg.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

„Munkát kell nekik adni, semmi mást.” V3 (NŐ, SZERBIAI MAGYAR)

„Talán a média még az, ahol lehetne ezen segítenie, hogy jobban elfogadják a külföldieket.” V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)

Arra a kérdésre, hogy mennyire befogadó Magyarország, illetve mit tesznek a döntéshozók, a hivatalok azért, hogy a bevándorlók megkapják, ami jár nekik, az alábbi vélemény fogalmazódott meg:

„Inkább elutasító a magyar társadalom, a politikusok is inkább elutasítók, hogy kiszolgálják a társadalmat, szerintem. Nem gondolom, hogy konkrétan az egyes politikusok elutasítanak a külföldi magyart, ha már a külföldi magyarokról is beszéltünk. Kiszolgálják a társadalmat.” V3 (NŐ, SZERBIAI MAGYAR)

„Szerintem ez a politikus dolga, hogy kibékítsen két népet, nem a magyar ember választása, hogy ki jöjjön Magyarországra, ki nem.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

A megkérdezettek sorrendiséget éreznek a tekintetben, hogy kikkel milyen mértékben befogadó a magyar társadalom. Véleményük szerint legkönnyebben a kínaiakat fogadják be, utána az angolokat, vagy bárkit, aki Nyugatról érkezett, s végül a határon túli magyarokat.

„Egy kínait hamarabb befogadnak, mint egy kárpátaljai magyart. [...] Csak a Bevándorlási Hivatalba kéne egy nap bemenni, megnézni, hogy hány kínai kap letelepedési engedélyt, míg annak a szerencsétlen kárpátaljai magyarnak mennyi papírt kell hozni, ahhoz, hogy megkapd.” V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)

„Külföldi vagyok én is, de aki eu-s, az másik kontinensről jön, mint én, aki Afrikából. Amit ő tud csinálni, azt én nem tudom. Ő is külföldi, én is, de van különbség köztünk.” V2 (FÉRFI, NIGÉRIA)

„A valamikor Nagy-Magyarország területén élő kiszorult magyarokat nem szívesen fogadják be. Ezt nekem konkrétan megmondták, nagyon sokan megmondták. Ne mondjam meg, hogy külföldi magyar vagyok. Egyszerűen nem értem, hogy miért, mert ugyanolyan magyar vagyok. Az is érdekes dolog, hogy az ázsiaiakat jobban befogadják, igen, valahol egzotikus népnek tartja a magyar ember. [...] Te azért nem tapasztaltad, mert szerbiai, de nem magyar vagy. Én szerbiai vagyok és magyar. Rám másképp néznek, mint rád. Te egy kis érdekes vagy, kuriózum, jöttél ide szerb létedre tanulni, beszélsz magyarul, töröd a magyart. Én nem töröm a magyart, ez probléma. Sőt, némelyik magyartól jobban beszélem. Ez még nagyobb probléma. Érted? Azt gondolják, hogy a bácskai magyar paraszt eljön ide munkanélkülinek, miközben ott a zsíros földje.” V3 (NŐ, SZERBIAI MAGYAR)

„Szerintem a kínaiakkal azért is bánnak így, mert egyrészt olcsó munkaerő, valószínűleg nem lesz munkanélküli probléma velük. [...] dolgozó nép. Egy kínai nem munkanélküli pótlékot akar, talál magának munkát, kínai piac környékén.” V7 (FÉRFI, SZERBIAI SZERB)

Szóba került a 2005. évi népszavazás témája is:

„2005-ben kiderült Magyarországnak a hozzáállása, emlékezzél vissza, amikor nemmel szavaztak.” V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)

„A Kossuth rádiót hallgattam minden reggel, legalább hússzor elmondták, hogy szavazzon nemmel, az alatt az egy óra alatt, amíg én hallgattam, aztán mentem a dolgozomra.” V3 (NŐ, SZERBIAI MAGYAR)

A befogadás kérdésében Magyarországot összehasonlítva a kibocsátó országgal a megkérdezettek az alábbiakat hangoztatták:

„Az elmúlt 15 évben nem volt olyan helyzet, hogy bárki Szerbiába szeretett volna költözni.” V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

„Ukrajna teljesen befogadó. [...] Egyáltalán nem figyeljük, hogy bejött egy grúziai, örmény. Nincs ilyen, hogy annyira ellentétesek lennének irántuk. Mondjuk Magyarországon sem tapasztaljuk, a hivatalokat kivéve. Tök jó, semmi nincs.” V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)

Saját érdekeik képviselésével, illetve azzal kapcsolatban, hogy mennyire tudnak változtatni a külföldiekkel való bánásmódon maguk a bevándorlók, az alábbiak hangoztak el:

„Az önkormányzat általában azzal foglalkozik, hogy arrébb tegyen egy buszmegállót, mert valakit zavar. Egyszer sem hallottam azt, hogy valamelyik polgármester azt mondta volna, hogy a saját kerületében lakik 50 orosz, 30 kínai, 25 afrikai. Azt szeretné, hogy mindenkinek munkát adjon, azzal fogom magamat előre tolni. Tudom, hogy itt vannak, szükségük van rám, segíteni szeretnék. Inkább azt hallottam, hogy valamelyik a pénzt lenyúlta, aztán itt lesz a csatornaépítés.” V6 (NŐ, UKRAJNAI OROSZ)

Felmerült az ombudsman hivatalában való jogorvoslat lehetősége is, de e tekintetben határozottan szkeptikus állásponton voltak a résztvevők:

„A 625-ik levél lesz az enyém, nem fog velem foglalkozni.” V5 (NŐ, UKRAJNAI MAGYAR)
„Mire elolvasásra kerül, háromszor lejár a letelepedési engedélyed. Mehetek haza. Inkább meghúzzuk magunkat.” V1 (FÉRFI, SZERBIAI MAGYAR)

A HAZAI FÓKUSZCSOPORT EREDMÉNYEINEK ELEMZÉSE

A résztvevők bemutatása

A moderátor kérésére a kutatás, valamint a beszélgetés technikai körülményeinek bemutatása után minden résztvevő röviden bemutatkozott. A beszélgetésben 4 férfi és 4 nő vett részt, 20 és 57 év között magyar állampolgárok, átlagéletkoruk 40 év. Fele arányban közép- vagy alsóbb, fele arányban felsőfokú iskolai végzettségűek, 2 fő tanuló, a többiek alkalmazotti státusúak, élénk civil aktivitás jellemzi őket, fele arányban említettek élő civilszervezeti tagságot. Saját bevallásuk szerint a bevándorlókhoz való viszonyuk alapján megállapítható, hogy nyitottság, befogadó készség jellemzi őket. (Lásd a mellékletben szereplő, résztvevői adatokat bemutató táblázatot.)

A csoport hangulata, a beszélgetés hangneme nyugodt, közvetlen, baráti volt. Semmilyen zavaró esemény nem történt, valamennyi résztvevő nyitott, érdeklődő volt a másik és a téma iránt. Viszonylag pontosan, az időkorlátokra tekintettel követték a moderátor vezette beszélgetés tervét, bár több alkalommal is a kérdés, feladat moderátor által való ismétlésére, pontosítására volt szükség. A tagok a körülményekkel, a moderátor munkájával elégedettek voltak.

Civil aktivitás

A résztvevők elsőként a civil aktivitás alapfogalmaival kapcsolatban mondták el, ami a kifejezéseket hallva eszükbe jutott, ezenkívül konkrét eseteket, példákat is említettek. Elhangzott a közügy kifejezés kapcsán, hogy az olyan ügy, amitől...

„...elfordulunk. [...] A közügy, mindenkit érint, akkor azt mondja az ember, hogy ez nem az én dolgom. [...] Ha közügy, elfordulunk. Sokan elfordulnak, nem tekintik magukénak.” V6 (FÉRFI)

Többen a közügyek közé sorolják a mindenkit érintő kérdéseket, ugyanakkor azt is gondolják, hogy ami mindenkit érint, az mindig másnak a dolga, s nem feltétlenül az „én ügyem”. Az egyik résztvevő a népszavazásokon való alacsony részvételi arányt mint a közügyektől való távolmaradást említi példaként.

„Ha egy népszavazásnak a részvételét nézzük, akkor is rájövünk, hogy most már ott küzdenek, hogy az 50% meglegyen bizonyos térségben, mert ez a majd más megoldja, az én véleményem úgysem számít. Meg nem is törődnek vele az emberek, nem hisznek abban, hogy az ő szavazatuk, gondolatuk megoldás.” V5 (FÉRFI)

Közügyekhez tartozónak mondták a környezetvédelmet, a természeti katasztrófarehelyeket, a hajléktalanok ügyét, a közegészségügyet, az infrastruktúrát, a közlekedést, az oktatást, a munkahelyeket, de volt, aki az ország politikai, szellemi összetartását is ide-sorolta. Az egyik résztvevő mindezek mellett tágabb perspektívába helyezte a fogalmat:

„Alapvetően két csoportra osztható a közügy. Egyik a lokális jellegű, másik az országos szintű közügyek. Lokális a mindennapi élhetéssel, munkával, szomszédokkal, hólápátolással, háziállattartással, macskatartással, macskajajjal... [...] Vannak a nagyobb horderejű közügyek. Választásoktól kezdve, referendumokon való részvétel, bűnözés, szociális ellátás kérdése, hasonlók.” V7 (FÉRFI)

Az állampolgári kötelesség kifejezést hallva a szavazást, az adófizetést, a törvények betartását, a haza védelmét, a segítségnyújtását, a gyereknevelést, az etikus, emberséges viselkedést, az értékek óvását, a szolidaritást, de a hagyományápolást és az államilag finanszírozott képzésen tanulók teljesítménykötelességét, vagy az oktatásban le-/ki-maradók felzárkóztatásának ügyét is idesorolták. Az állampolgári kötelesség kifejezése egyszerre kelt a résztvevőkben pozitív és negatív érzéseket.

„Kicsit szigorú megfogalmazás a kötelesség. Kötelezően be kell tartani, megcsinálni, holott amiket felsoroltunk, például a segítségnyújtás, katasztrófáknál, az olyan dolog, amit nem muszáj megcsinálniuk az embereknek. Ez a szó, hogy kötelesség, azt sugallná. Önmagunkkal szemben kéne egy ilyen elvárásnak lennie.” V4 (NŐ)

Civil aktivitáson valamely ügy felkarolását, támogatását értik, például az állat- vagy környezetvédelmi aktivisták tevékenységét. A résztvevők véleménye szerint ideális esetben a civil aktivitásokat jellemzi a politikamentesség, de a gyakorlatban ez nem egyértelműen van így:

„Politikától nem függetlenek, ugyanis vannak civilszervezetek, amit az adott hatalom, kormány, teljesen mindegy, hogy melyikről van szó, azért hoz létre, vagy támogat, ilyen civilszervezeteket, hogy az ő politikáját lenn az emberek között, érintkezve a

civilszervezet zászlaja alatt el tudja fogadtatni.” [Ugyanakkor ott az] „Összefogás Csömörért Egyesület. Teljesen politikamentes. Van fideszes, minden-fajta, -féle, még jobbikos is van benne, MSZP-és is, hívő ember is.” V7 (FÉRFI)

„Úgy érzem, hogy általában minden mindennel összefügg. Civilszervezetek, civil aktivitás a gazdasággal, politikával mindenképpen összefügg, nem választható szét egymástól.” V1 (NŐ)

Saját mindennapi életükből jellemzően a szelektív hulladékgyűjtést, a magyar áruk előnyben részesítését, a közös véleménynyilvánítást, kulturális eseményeken való részvételt, hagyományok ápolását említették mint civil aktivitást.

A beszélgetést többféle civil aktivitás felsorolásával lendítette tovább a moderátor, s arra kérte a résztvevőket, mondják el, ezek mennyire hatékonyak, vannak-e személyes tapasztalataik. A rádióműsorba való betelefonálás elfogadottságáról, hatékonyságáról megoszlottak a vélemények.

„Biztos vagyok benne, hogy vannak emberek, akiket befolyásol ez is. Szerintem fontos ez is, nemcsak politikai kérdésekben, hanem úgy politikai, nem politikai kérdésekben egyaránt.” V2 (NŐ)

„Szerintem ezek nem befolyásolnak, mert mindenki olyan csatornát hallgat, néz, amilyen a politikai beállítottsága. Ha nem az a véleménye, akkor eleve nem nézi azt a műsort.” V1 (NŐ)

Ezzel kapcsolatban az egyik résztvevő megemlítette, hogy ő az egyik rádióba egy, éppen a külföldiek, az erdélyi magyarok befogadásával foglalkozó műsorba telefonált be, és mondta el a véleményét.

Újságcikk vagy hozzászólás írásának elfogadottságáról, hatékonyságáról szintén elmentéses vélemények fogalmazódtak meg:

„Mindenki olyan oldalt, híradást néz, ami eleve hozzá közel áll. Ezért ez nem tud annyi embert megmozgatni.” V3 (NŐ)

„A Metro újság végén van, egy ilyen levél, tehát olvasói levelek. Ott vannak nagyon érdekesek dolgok, amik tényleg nem politikai érdekeltségek. Van egy-két olyan dolog, ami engem is megváltoztatott [...] szóval azért tudnak ezek hatni.” V5 (FÉRFI)

Nem engedélyezett tiltakozó megmozduláson való részvétellel kapcsolatban az alábbiak hangzottak el:

„Ezek nem mindig tudnak hatni, hiába szeretnének tenni azok, hogy a műemlékeink megmaradjanak, azért mindig van az ellenszféra, akinek anyagi érdeke, hogy ne sikerüljön elérned, amit akarsz. Hiába van folyamatos megmozdulás, jogászok, mindenki megmozdul, aki él és mozog, mégsem történik semmi. Amikor a VII. kerületben a műemléképületeket akarták lebontani és eladni kivitelezőknek potom pénzért, akkor is hiába szerveztek tüntetéseket, mindig erősebb az ellenérdekelt csoport.” V1 (NŐ)

A törvényes, szervezett tüntetésről az egyik résztvevő így nyilatkozott:

„Az elmúlt 20 vagy 21 év történetét, ha nézem, ezek a tüntetések, felvonulások a kívánt célt egyetlen egy esetben sem érték el.” V7 (FÉRFI)

Politikai szervezet számára való pénzadományozás kérdésében egyetértettek a résztvevők abban, hogy egyik politikai párt sincs arra rászorulva, hogy az egyszerű kisemberek a fizetésüket nekik adják.

„Én biztosan nem, megkapják ők a magukét. Nem kell még adományozni. Úgy gondolom, hogy ők azt kikaparják maguknak. Hogy én még támogassam is őket. Nem is tudok igazából szimpatizálni egy párttal sem. Nem is támogatnék egyet sem, még ha lenne pénzem, akkor sem.” V5 (FÉRFI)

Bizonyos árucikkek elvi okokból (politikai, etikai, környezetvédelmi megfontolásból) való vásárlása kérdésében többen említették, hogy a magyar és termelői árukat részesítik előnyben, hogy ezzel is közvetve segítsék a magyar gazdaság haladását. Ugyanígy említésre került azon kozmetikai cégek termékeinek mellőzése, melyek állatkísérleteket végeznek.

„Nagyon sokszor így döntünk, azt mondjuk, hogy ha már csak ennyivel tudunk segíteni, ez beindíthat egy olyan angyali kört, hogy több pénze lesz, akkor még olcsóbban tudja adni, jobban be tud fektetni még nagyobb tömegek fogják ezt vásárolni. Ez szépen-szépen beindítja magát.” V5 (FÉRFI)

„Én úgy gondolom, hogy továbblépek, nemcsak az országhatáron belül maradok. Ha én azt a szlovák terméket veszem, akkor őket is segítem. Én nem csak az országon belül, nem csak Magyarország, Európa is fontos.” V2 (NŐ)

Tiltakozó levéllel, petícióval kapcsolatban többen nyilatkoztak arról, hogy aláírtak valamit, s hatékonyabb a tiltakozás ezen formája, mint az utcai tüntetés.

„Nem emlékszem pontosan, autópályát szerettek volna, vagy valami forgalmat oda-irányítani, ott aláírtunk egy tiltakozót. Egy lakópark van, családok, kisgyerekek, nagyon bejönne a hangzavar. Az nem is valósult meg.” V3 (NŐ)

„Hatékonyabb mint a tüntetés. Ha megfelelő számú aláírás összejön, annak van egy törvényi kötelezettsége. [...] Nagyobb az esélye, hogy esetleg eljut oda, ahova kellene.” V7 (FÉRFI)

„Sokkal emberibb, meg úgymond csendesebb aláírni valamit, mint hogy kimegyek tüntetni, házat rombolni, és abból biztosan lesz kára valakinek. Azt megint ki fogja kifizetni, az állampolgár, törtek-zúztak. Míg egy petíciónál odaírkantom az aláírástomat.” V3 (NŐ)

Politikai jelvények, jelképek viseléséről, kihelyezéséről elhangzott, hogy törvény szabályozza, másrészt főként provokatív jellege van:

„Szerintem ennek inkább provokáló hatása van. Többi embert provokálok. Én egy jobbikos kitűzött kiteszek, azzal provokálok egyrészt a kisebbségeket, másrészt a liberális szelleműeket. Ennek semmilyen haszna, célja nincs.” V3 (NŐ)

Más politikai szervezet vagy politikai mozgalom munkájában való részvétellel kapcsolatban legtöbbjükéről kiderült, nem csináltak még ilyesmit, és ezzel kapcsolatban ellentétes véleményeket képviselnek:

„Szerintem az már nem civil aktivitás, ha a politikáról szól. Az már politikai aktivitás szerintem.” V1 (NŐ)

„El tudom képzelni, hogy segíték a munkájukban. És a szavazáson segíték, részt venni azon a napon.” V2 (NŐ)

Politikussal vagy önkormányzati képviselővel való kapcsolatfelvételnek többen a hatékonyságát, fontosságát hangsúlyozták, ugyanakkor volt, aki szkeptikus volt.

„Én úgy gondolom, hogy politikusnak is lehet segíteni. Mert egy közvetlen kapcsolat egy civil ember és egy politikussal való beszélgetés, mert a civil ember a mindennapokból meríti a véleményét, esetleg több embernek a véleményét el tudja mondani. Fontosnak érzem, mert nem biztos, hogy ő olyan közegben létezik, hogy ő ezt tudja egyáltalán.” V2 (NŐ)

„Nem tudom, ilyen helyzetben még nem voltam. Lehet, hogy ez nagyon pesszimista gondolat, de nem hiszem, hogyha a polgármesterekhez, képviselőkhez, ha megyünk a problémánkkal, nagyon lenne hatással a döntéseire, befolyásolná bármiben.” V3 (NŐ)

A megkérdezettek állampolgári kötelességként tartják számon az országgyűlési választásokon való részvételt.

„Ez természetes, hogy elmegy az ember, állampolgári kötelessége is, meg hogy az országnak jobb legyen, az ország egyfelé menjen, lehetőleg azt szeretnénk.” V6 (FÉRFI)

A helyi, önkormányzati választásokon való részvételtől az az általános vélemény fogalmazódott meg a csoportban, hogy legalább olyan fontos, mint az országgyűlési választásokon való részvétel, vagy még fontosabb, hiszen az adott kérdések sokkal közelebb állnak a szavazók mindennapi életéhez.

A civil aktivitás egyénileg és sokféle szervezetben is megvalósulhat. Ezzel kapcsolatban a résztvevőknek sokféle személyes tapasztalata is van:

„A mi civilszervezetünk, nem akarom fényezni, elég sok mindent csináltunk. Játézóterek felújításától kezdve. Minden évben csináltunk jótekonysági bált. Van Csömörön egy fogyatékos intézet, hatalmas nagy étteremmel, és eddig mindig a bevételt átadtuk a fogyatékos intézetnek.” V7 (FÉRFI)

Véleményük szerint azért jók, hasznosak a civilszervezetek, mert a problémákkal kapcsolatban, amit más esetleg nem vesz észre, elmondják a véleményüket az adott kérdésekben, egy-egy fontosabb ügyért tudnak fellépni, ami nemcsak a saját ügyük.

Megállapításra került továbbá, hogy ez a három fogalom (közügy, állampolgári kötelesség, civil aktivitás) összekapcsolódik:

„Vannak átfedések. Választások mind a három halmazba belefoglalható, szerintem. Választás közügy, állampolgári kötelesség, ahogy megfogalmaztuk, és civil aktivitásként. Szavazásra mind a három áll.” V5 (FÉRFI)

*„Civil szervezetek munkája általában egy közügyhöz kapcsolódik, ami párosulhat az-
zal is, ami állampolgári kötelességünk. Amikor történik egy természeti katasztrófa,
civilszervezetek összefognak, hogy segítsék az ottani embereket. Ez egyrészt köz-
ügy, civil aktivitás is. Valahol az, hogy segítsünk másokon, tekinthetjük állampolgári
kötelességnek.” V4 (NŐ)*

Disztributív igazságosság

A csoport a következőkben a disztributív igazságosság fogalmát járta körül, előbb az alábbi három, előre megfogalmazott állítás mentén; végiggondolták, mit jelent az állítás, mennyire értenek vele egyet, mennyire tartják igazságosnak, méltányosnak.

1. Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a működéséhez.

Többen ezt úgy egészítenék ki, hogy mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel képes hozzájárulni a működéséhez, hangsúlyozva ezzel az egyéni képességek jelentőségét az adott kérdésben. A moderátor azonban felhívja a figyelmet arra, hogy most az eredetileg megfogalmazott állítást szükséges értékelniük. E tekintetben alakul ki a vita során az első véleménykülönbség. Volt, aki azon a véleményen volt, hogy a leírt helyzet nem méltányos, nem igazságos, utópisztikus, soha meg nem valósult a történelem folyamán. Míg más szerint igazságos, az állatvilág is így működik, vagy, mert ha ez az elv megvalósulna, senki nem tudna a „szociális hálón élösködni”, de probléma, hogy nincs az a mérőszám, amellyel a hozzájárulások mértékét meg lehetne becsülni, össze lehetne hasonlítani.

2. Mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból.

„Értelmetlen, mert soha nem fog megvalósulni. A gondolat csodálatos.” V7 (FÉRFI)

Többekben elsőként a kommunizmus eszméje merült fel, s az, hogy ez egy igazságtalan, méltánytalan, megvalósíthatatlan és utópisztikus gondolat.

3. Mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van.

A három közül ezt a gondolatot tartják a leginkább szimpatikusnak a résztvevők, olyanak, ami jó lenne, ha megvalósulna, mert ez lenne a legigazságosabb és legméltányosabb berendezkedés, viszont a szükség kifejezést nehezen értelmezhetőnek, alig mérhetőnek tartják, másrészt a közösen megtermelt javakat leginkább anyagiakként, fizetesként értelmezik, ami először kissé beszűkíti a vita gondolati körét, amit a moderátor a vita folyamán igyekszik tágítani.

Összességében az első két állítást utópisztikusnak, méltánytalanak, megvalósíthatatlannak tartják a harmadikhoz képest. (Ezzel szemben a survey eredményei szerint az első állítást támogatták a legtöbben.) A három közül a legjellemzőbbnek ma Magyarországon az első, esetleg a másodikat gondolják, ugyanakkor azt is elmondták, hogy a gyakorlatban mindezek keverednek, s valójában egyik sem jellemző, az országban „káosz” uralkodik e tekintetben.

A fent megfogalmazott állítások után a résztvevők a disztributív igazságosságról három modell alapján beszélgetve mérlegelték, az adott szituációban szereplő személyek összességében többet kapnak-e a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak-e hozzá, mint amennyit kapnak.

1. Felsőbb társadalmi osztályba tartozó vállalkozó, sok embert foglalkoztat, ezzel munkahelyet teremt, de egy részüket feketén foglalkoztatja, nem fizet utánuk adót.

A helyzetet helytelennek, de a valóságban gyakran előfordulónak ítélik a megkérdezettek, sőt, többen megértők a szereplőkkel.

„Ez a valós helyzet, viszont ennek is két éle van, mert igen, mindenkinek be kéne fizetnie az adót, amire kötelezve van, viszont valószínűleg olyan adót kellene kiróni, hogy azt ne kelljen lehazudni. Azok hazudnak, akik rá vannak kényszerítve, hogy hazudjanak.” V1 (NŐ)

„Mind a ketten jól járnak, igazából az államot hagyják ki a buliból. Gyakran úgy gondolkodnak, hogy miért tartsam el az államot, miért élösködjének még rajtam. Fizessek még egy politikusnak? El lehet így is gondolni, hogy mi is ezt csinálnánk. Nézzünk magunkba, én bevallom őszintén, ezt csinálnám én is mindkettő helyében. [...] én azért vagyok a vállalkozóval szemben megértő, mert munkahelyet teremt.” V5 (FÉRFI)

„Azért a munkavállaló nem jár jól, mert ha a munkáltatója a TB-ét sem fizeti utána, ne adj isten baleset éri, kórházba kerül, kijön neki egy többmilliós számla a kezelésről.” V4 (NŐ)

Arról, hogy a vállalkozó összességében többet kap-e a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a közös kiadásokhoz, vagy többel járul-e hozzá, mint amennyit kap, ellentétes vélemények fogalmazódtak meg.

„Szerintem a vállalkozó többet ad, mint kap vissza. Egy bizonyos részéből leadózik, az ő profitjából is adózik, már amennyit bevall. Harmadrészt, ha senkit sem jelentene be, csak jönne hirtelen a pénz, tételezzük fel, akkor is az embereknek pénzt ad, amit meg tudnak forgatni. Ezáltal forog a tőke. Az áfát mindannyian fizetjük. Ha az embereknek nincsen pénze, nem tudnak vásárolni, nincsen áfa, leáll az egész.” V5 (FÉRFI)

„Nem tesz be többet a közösbe. Hanem többet vesz ki, mert nem fizeti meg az adót azok után, mindegy, hogy mennyi után. Az árut ugyanúgy eladja, többet tud kasszírozni.” V8 (FÉRFI)

„Nem mindegy, hogy hány után fizet adót, hány után nem. Ha 120 dolgozója után fizet adót, 10 után nem, akkor egyértelmű, hogy többet ad, mint amennyit kivesz. Ezért kérdeztem az arányokat. Ha az összes dolgozót nézzük, 130-at, abból a tíz ember elenyésző. Akkor is 130-nak munkahelyet terem, annak a nagyon nagy része után tényleg tisztességesen befizeti az adót. Akkor igazából mért fáj bárkinek, hogy a tíz ember után nem. Akkor inkább kirúgná őket, mint hogy adót fizessen. Azzal tenne igazán rosszat.” V4 (NŐ)

2. Nyugdíjas idős hölgy, egész életét végigdolgozta, fizette a járulékokat, most az állami nyugdíjból szűkösen él.

„Kevesebbet kap, mint amit egész életében befizetett. Talán a nagymamámról is szólhatna ez a leírás. Ha nem segítenék a gyerekei, nehéz helyzetben lenne.” V4 (NŐ)

A résztvevők egyetértének abban, hogy ez valóságos helyzet, igazságtalan, s úgy értékelik, az idős hölgy kevesebbet kap vissza, mint amennyit beadott a közösbe.

3. Középkorú nő állását elvesztette, munkanélküli-segélyen van, közben házaknál takarít, nincs bejelentve.

A résztvevők megértők ezzel a helyzettel, valósnak és kényszerhelyzetnek tartják.

„Sajnos, ez van, és reálisak vagyunk, megértjük.” V6 (FÉRFI)

Procedurális igazságosság

Az ember az állammal nem csak úgy kerülhet kapcsolatba, hogy mennyit kap vagy mennyivel járul hozzá, hanem a mindennapok során, a hivatali ügyintézés kapcsán is. A résztvevők megvitatták a hivatalos ügyintézéssel kapcsolatos tapasztalataikat, sok méltánytalanságot, igazságtalan helyzetet említettek. Általánosságban a „bürokrácia”, a „megvesztegethetőség”, az „időpocsékolás”, a „körülményesség”, az „idegeskedés”, a „költségesség”, a „lekezelés”, és Mikszáth Kálmán *Korlátfa* című novellája az, amire aszociáltak a témával kapcsolatban. A tapasztalatok megoszlanak a tekintetben, hogy

hol, és pontosan milyen ügy intézéséről van szó. Emellett sokan az ügyintézők modorára panaszkodtak, s arra, hogy nem tudják szakszerűen ellátni a feladataikat, pedig az ügyfelek szempontjából sok múlik a hozzáértésükön, a segítőkészségükön. Sok esetben szabálytalan eljárasmóddal találkoztak, s véleményük szerint agresszió, vagy legalábbis határozott fellépés nélkül nem lehet eredményesen hivatali ügyeket intézni.

„Iszonyatosan lekezelők, mint hogyha neked mindent tudnod kéne, mit kell beadni, milyen sorrendben. Tényleg csak azt mondják el, amit kérdezel, azt is úgy kell kihúzni belőlük.” V3 (NŐ)
„Nagyjából képből vagyok ezekkel. Önkormányzattól függ, önkormányzat testületétől. Jegyző, aljegyző, mert nekik a feladatuk az adott hivatal törvényességét... jegyzőnek, aljegyzőnek is van fogadóórája, oda el lehet menni panaszkodni. Azok a tisztviselők, akik ott dolgoznak, ők milyen emberek. Emberi hozzáállásuk milyen. Fizetésben nincs különbség.” V7 (FÉRFI)
„Megint csak személytől függ, mert vannak olyan helyek, ahol igenis nagyon kedvesek. Meglepően kedvesek, tehát teljesen emberiek. Nem a pénztől függ ez, hogy ki mennyi fizetést kap. Szerintem az emberség, hogy hogy állnak az emberhez. Én is voltam ügyfeles, ugyanannyit kaptam, mint a kolleganőm, az meg úgy tudott bánni az ügyfelekkel, hogy inkább kimentem az irodából, ha jöttek. Úristen, szégyelltem, hogy itt dolgozom. Volt ilyen példa.” V2 (NŐ)

Igazságtalan vagy méltánytalan helyzetbe egyének és csoportok is kerülhetnek akár a napi ügyintézés során, akár a rájuk vonatkozó szabályok miatt. Arra a kérdésre, hogy ha igazságtalanságot, méltánytalanságot tapasztalnak, mennyire tudnának ez ellen tenni, akár egyedül, akár másokkal összefogva, az egyik résztvevő ezt a mások véleményével egybevetve választ fogalmazta meg.

„Nagyon nagy szabálysértésnek vagy sérelemnek kell érnie az embert, hogy azt mondja a fene egye meg, még egy ügybe belerángassa magát, megint szembeszálljon egy hivattal, még egy procedúrán végigmenjen. Annak már nagyon nagy dolognak kell lennie, jól van, egyszer túléltem, jó, oké.” V5 (FÉRFI)

Bevándorlók és méltányosság

Az egyes társadalmi csoportok különbözhetnek a tekintetben, hogy mennyire kiszolgáltatottak. A megkérdezettek szerint vannak olyan társadalmi csoportok, amelyek a többiekénél több igazságtalanságot és méltánytalanságot szenvednek el, mint a többiek. Úgy gondolják, hogy a romák, a külföldiek, az idősek csoportja azon hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, amelyek a többiekénél több igazságtalanságot, méltánytalanságot kénytelenek elszenvedni. Arra a kérdésre, hogy mi lehet annak oka, hogy a bevándorlók is ebben a helyzetben vannak, sokféle, például nyelvi akadályokat, jogi és az ügymenetet illető tájékoztatatlanságokat említettek, emellett egészen szélsőséges véleményeket is megfogalmaztak:

„Vigyázni kell velük, kést rántanak.” V6 (FÉRFI)
„Például egy külföldi, ha ő bemegy valahova, azt várja, hogy az a valaki segítsen neki. Szerintem sokkal hamarabb van az, hogy egy külföldi felemeli a hangját, ha valami

nem tetszik neki. [...] Egy olasz biztos felemeli, vagy amit én tapasztaltam, az egy olasz pasi volt, két perc után már szinte üvöltött az ügyintézővel.” V3 (NŐ)

„Más a mentalitásuk a külföldieknek. Nem lehet minden külföldit azonosítani. Lehet egy európai, afrikai, ázsiai, nyilván más a mentalitásuk... ebből is adódhat a különbség. Ázsiaiak viszont elég jól tudnak ügyet intézni, már valamilyen ügyintézővel, jógással érkeznek.” V1 (NŐ)

A bevándorlókkal szembeni igazságtalanságot sokféle formában előfordulónak vélik, így például hátrányos megkülönböztetés érheti őket az oktatásban, a hivatalokban, a munkaerőpiacon, a rendőri intézkedések során, s gyakorlatilag nincs lehetőség jogorvoslatot kérni, csak a nagykövetségeken. A diszkrimináció oka lehet az általánosan tapasztalható előítéletesség, az például, hogy valamely bevándorlót származási országa vagy feltételezett anyagi helyzete szerint ítélnék meg.

„...meglepő volt a számomra, hogy egy erdélyi magyar embert máshogy kategorizáltak be, mint egy kínait. Előrébb volt az a kínai, szívesebben látták a kínait, mint az erdélyit.” V1 (NŐ)

„Nagykövetségen kívül semmit nem tudnak, csak a nagykövetséggel tud védekezni, ha van valami. Idegen, messziről jött emberrel azt csinálunk, amit akarunk, elég durván kifejezve. Maximum annyit tud, hogy elmegy a nagykövetségre.” V5 (FÉRFI)

A megkérdezettek véleménye szerint nemcsak a különböző bevándorlócsoportok megítélésében és helyzetében, hanem bevándorló és bevándorló között is különbség van. E tekintetben például fontos megkülönböztető jegy lehet, hogy beszél-e magyarul vagy sem. Többek szerint a bevándorlók jellemzően feketén dolgoznak.

„...de nem mindenki, mondjuk az arabok megpróbálnak közérteket csinálni... olyan dolgokkal, amivel egy kis pénz van. Kínaiak egymásnak segítenek, ők egy más típus. Vannak a románok, elég sok helyen, feketén dolgoznak. Csak feketén, elveszik a magyartól az állást, mert alacsonyabb bérért elvállalja.” V6 (FÉRFI)

Egyes kivételek mellett az az általános vélemény fogalmazódott meg, hogy az emberek nem, de Magyarország előítéletes és nem befogadó az idegenekkel szemben.

Az alábbi helyzetekkel kapcsolatban azt mérlegelték a megkérdezettek, vajon az említett személy összességében többet kap-e a magyar társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a közös kiadásokhoz, vagy többel járul-e hozzá, mint amennyit kap.

1. Kínai bevándorló olcsó kínai termékeket áruló boltjában kínaiakat és magyarokat is foglalkoztat.

„Szerintem ugyanannyit kap [a magyar társadalomtól, mint amennyivel hozzájárult]. Gyereke ugyanazt kapja, elmegy szülni, segélyt kap.” V6 (FÉRFI)

„Igen, bevándorol, fizeti az adót, részese tud lenni a magyar kormánynak, egy alkotóelemévé válik. Adózik, kap itt hazát, egyéb állami juttatásokat. Ideális szerintem.” V5 (FÉRFI)

„Én is úgy gondolom, hogy ugyanannyit kap a társadalomtól, mint amennyit ad, ha legálisan foglalkoztat mindenkit, ha magyarokat is. Ahol én lakom, nagyon sok kínai étterem van, csak kínaiak dolgoznak ott.” V4 (NŐ)

Ezzel az állítással kapcsolatban legelőbb annak igazságtartalmát próbálták megítélni, mely szerint ez nem igaz, ám a moderátor felhívta a figyelmet arra, hogy nem ez a feladat. Ezután az egyik résztvevő azt az állítást fogalmazta meg, hogy neki erről a helyzetről rossz véleménye van. Érdekes továbbá, hogy azonnal felmerült az alkalmazottak esetleges feketén foglalkoztatása, s míg a korábban említett szituáció kapcsán, melyben a vállalkozó bejelentés nélkül alkalmazott embereket, több felmentő körülményt is említettek a megkérdezettek, az itt felmerült, esetleges fekete alkalmazás esetére határozott véleményük az, hogy a kínai – vagy a bevándorló – tartsa be a törvényeinket.

„Ha már ő bejött egy országba, tartsa be annak az országnak az értékszabályait, törvényeit.” V1 (NŐ)

„Ő választhat, hogy Kínából melyik országban akar letelepedni. Válasszon egy olyan országot, ahol kedvezőbbek az adófeltételek, hogyha neki nem tetszik a magyar rendszer.” V4 (NŐ)

„Ő tovább tud menni, de mi nem. Ő tovább tud menni, mi itt élünk.” V6 (FÉRFI)

A megkérdezettek szerint a kínai ebben a helyzetben ugyanannyit kap a magyar államtól, mint amennyivel hozzájárul a közös kiadásokhoz.

2. Ukrajnai magyar ember építőiparban napi 12 órát dolgozik építőipari segédmunkásként bejelentetten, fizeti az adóit, tizedmagával lakik egy lakásbana kollégáival, háromhavonta látogat haza a családjához.

Erről ellentétes vélemények fogalmazódnak meg. Egyrésztől valós helyzetként ítélik meg a szituációt, és úgy vélik, ez az ember rákényszerül erre a helyzetre, mások azt hangsúlyozták, hogy maga választotta ezt, s ha magyarok mennek külföldre munkát vállalni, ugyanilyen körülmények között élnek. Annak megítélésében, hogy többet kap-e az államtól, mint amennyivel hozzájárult a közöshöz, az alábbi vélemény fogalmazódott meg:

„A kínai munkaadó, ukrán csak munkavállaló. Ha a két példát összehasonlítjuk. A kínai ad öt embernek munkát, de itt van egy ukrán segédmunkás, aki eljött ide dolgozni, 12 órát ledolgoz. Még ha fokozni akarjuk a feszítvált, akkor Ukrajna és Magyarország között a kettős adóztatás-törvényből kiindulva, ez az ukrán választotta, hogy itt adózik Magyarországon, vagy Ukrajnában. Tehát jobban jár.” V7 (FÉRFI)

A kormányzat, politikai döntéshozók, hivatalok, hatóságok különbözően viszonyulhatnak a bevándorlókhoz. A tekintetben, hogyan lehetne a bevándorlók helyzetén javítani, mások mellett az előítéletesség, a megkülönböztetés mellőzését látják megoldásnak.

„...szerintem meg képviselőket kéne számukra biztosítani az ilyen helyekre. Ne kiszolgáltatottan, egyedül menjen egy idegen országba, idegen nyelvet beszélő, akár tele indulatokkal, bármilyen sovínizmussal rendelkező személyhez menjen oda. Legyen mellette egy olyan ember, aki kiáll az érdekeiért magyarul, egy tolmács akár. [...] ezt államilag kéne.” V5 (FÉRFI)

„Megítélésem szerint elég sokat biztosítanak nekik [...] az más kérdés, hogy nagyon sokan idejönnek tudatlanul, nem készülnek fel. Magyarországon 13 kisebbségi önkormányzat van. [...] a kisebbségi önkormányzatnak feladata, hogy az anyaországból ideérkezőknek is segítsen. Egy lengyel kisebbségi, örmény, görög, horvát, szerb, most nem akarom mind a 13-at, ukrán, van egy ilyen feladatuk a 93. évi önkormányzati törvényből fakadóan, hogy az anyaországból ideérkezőknek, ha valami gondjuk, bajuk van, nagykövettségükön, kereskedelmi kirendeltségükön, konzulátuson keresztül nem tudnak eredményt elérni, akkor be lehet hozzájuk kopogtatni, minden gond nélkül.” V7 (FÉRFI)

Felmerült az is, hogy az ukrán ember elveszi a magyarok elől a munkát, míg mások az alábbi a véleményen voltak:

„...annyiért nem vállalta el a magyar, az ukrán elvállalja, bármilyen pénzért dolgozik. Ez ugyanúgy, hogy mi is, ha kimegyünk Németországba, mi is elvállaljuk feleannyi pénzért.” V6 (FÉRFI)

Úgy értékelték, amennyiben munkája után itt adózik, akkor ugyanannyit kap a társadalomtól, mint amennyit ad.

„Ő megkapja az igényeit, ez így egál. Ő kifizeti az adót, hogy ő itt van-Ő tudta, hogy miért jön, megkapta. Megkapja a fizetését, hazaviszi, ha leadózott, azt csinál azzal a pénzzel, amit akar. Ha nem itt vásárolja le, akkor azt mondom, hogy egál. Amúgy többet adna, ha itt élne, itt dolgozna, beépülne a társadalmunkba. Mivel ő hazamegy, otthon költi el.” V5 (FÉRFI)

A BEVÁNDORLÓI ÉS HAZAI FÓKUSZCSOPORT EREDEMÉNYEINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Civil aktivitás

A civil aktivitással kapcsolatos fogalmak tekintetében mindkét csoport általános, mindenkit érintő ügyeket értett közügyekben, melyek leginkább az oktatás, az egészségügy, vagy a politika területéhez köthetők. A bevándorlók ezeken kívül idesorolták a sokféleség elfogadását, a hazai társadalom csoportja pedig az ország politikai, szellemi összetartását is. Mindkét csoport egyformán megkülönböztetett helyi és országos szintű

közügyeket. A bevándorló csoport a közügyektől elzárt, elszigetelt csoportokra is utalást tett, azokra, akiket nem érintenek közvetlenül, mint például a vidéki, saját gazdálkodásából önfenntartó személyeket, megkülönböztetve ezzel országos, illetve budapesti közügyeket. A hazai csoport markáns jellegzetessége a közügyekkel szembeni szkeptizmus, mely az azoktól való elfordulás, a „mindenki ügye senki ügye” hangsúlyozásában nyilvánult meg.

Mindkét csoport egyformán az állampolgári kötelességek közé sorolta a szavazáson való részvételt, a törvények betartását, az adófizetést és az etikus magatartást. További hasonlóság a két csoport között, hogy mindkettőben hangsúlyozták a kötelesség szó negatív, az egyénekre nyomást gyakorló érzelmi aspektusait.

A civil aktivitás kifejezésével kapcsolatban mindkét csoportban elsősorban a környezet- és állatvédők tevékenységét említették, egyformán hangsúlyozva ezen tevékenységek nonprofit jellegét és politikamentességének fontosságát. A hazai csoportban egy résztvevő e tekintetben erősen szkeptikus volt, véleménye szerint civilszervezeteket azért hoznak létre, hogy az egyes pártok szócsövei legyenek, hogy politikájukat széles rétegekkel el tudják fogadtatni. Mindkét csoport hangsúlyozta az egyéni szelektív hulladékgyűjtés jelentőségét is.

A hazai csoport a magyar áruk előnyben részesítését és egyes, állatkísérleteket végző cégek termékeinek mellőzését is fontosnak tartotta megemlíteni. További civil aktivitások, mint például rádióműsorba való betelefonálás, újságcikk vagy hozzászólás írása kapcsán megoszlanak a vélemények a hazai csoportban a tekintetben, hogy mennyire hatásosak. A nem engedélyezett tiltakozó megmozduláson vagy a törvényes szervezett tüntetésen való részvételt egyhangúan hatástalannak minősítették a hazai társadalom tagjai, ugyanígy elutasították a politikai szervezetek számára való pénzadományozás vagy politikai jelvények kihelyezését is. Határozottan fontosnak és hatékonyak nevezték ezzel szemben a tiltakozó levél, petíció aláírását, a politikussal való kapcsolatba lépés, valamint az országgyűlési és önkormányzati választásokon való részvételt.

A bevándorló csoportot az önkormányzati választásoktól való távolmaradás jellemzi, egyrészt idő- és információhiányra, valamint a téma érdektelenségére hivatkozva, mi több, eleve nincsenek tisztában azzal, hogy egyáltalán kinek és mi alapján van jogosultsága azokon megjelenni.

Feltűnő különbség a két csoport között, hogy a hazai csoportban sokkal több ügyet soroltak fel a közügyek, az állampolgári kötelességek, valamint a civil aktivitások körében, mint a bevándorló csoportban. Emellett mindkét csoport egyhangú véleménye szerint ezek a fogalmak, ügyek szorosan összekapcsolódnak egymással.

Disztributív igazságosság

A javak igazságos elosztását tekintve mindenki egyetért azzal, hogy a javakat fair módon kell elosztani, de a tekintetben nincs egyetértés, ez mi alapján történjék. A hozzájárulás, az egyenlőség vagy a szükséglet elve szerint? A hozzájárulások arányában való részesedést mindkét csoport alapvetően igazságosnak érzi „aki nem dolgozik, ne is egyék” elvének hangsúlyozásával, de mindkét csoportban felvetették nemcsak a hozzájárulás mértékének objektív mérhetetlenségi problémáját, hanem a társadalmi szoli-

darítás fontosságát is, hiszen vannak, akik önhibájukon kívül nem képesek hozzájárulni a társadalom működéséhez, s róluk is gondoskodni kell. A bevándorlócsoporthoz egyike a résztvevője azon a véleményen volt, hogy jelenleg nem megfelelően mérik a hozzájárulás mértékét, s olyan emberek kapnak sokat, akik nem adnak sokat a társadalomnak. Más bevándorló pedig azt említette, hogy a magyar állam jelenleg nem így működik, szolidáris mindenkivel szemben, hiszen attól függetlenül, hogy ki mennyi adót fizet, ugyanúgy használhatja például a közutakat. A javak egyenlőség elve szerinti elosztás tekintetében mindkét csoport úgy értékelte, hogy igazságtalan, méltánytalan és megvalósíthatatlan. A szükségleti elv szerinti felosztást mindkét csoport tagjai igazságosnak és méltányosnak minősítették, ugyanakkor kivitelezhetetlennek is, hiszen a szükség nehezen értelmezhető, mérhető fogalom, ezért pusztán ideológia marad. Ezzel együtt ez volt az a modell, amely mindkét csoportban a legelfogadhatóbb, leginkább kíváncsi berendezkedési elvként tűnt fel. Ma Magyarországon legjellemzőbbnek a másodikat tartják mindkét csoportban, ugyanakkor a bevándorlócsoporthoz megjelent annak gondolata is, miszerint vannak olyan hátrányos társadalmi csoportok, amelyeknek eleve többet kellene juttatni a közösen megtermelt javakból.

Emellett a résztvevők három eset alapján beszélgetve mérlegelték, az adott szituációban szereplő személyek összességében többet kapnak-e az társadalomtól, mint amennyivel hozzájárulnak a közös kiadásokhoz, vagy többel járulnak-e hozzá, mint amennyit kapnak. Azt a vállalkozót, aki több embert is feketén foglalkoztat, a bevándorlók körében többen is negatívan ítélték meg, míg a hazai csoportban alapvetően megértően fogadták. A bevándorlók úgy érveltek, hogy ez a helyzet sem a vállalkozónak, sem az alkalmazottnak, sem az államnak nem jó. Ugyanakkor volt, aki szükséges rosszként jellemezte a szituációt, hiszen a munkavállalónak így legalább van jövedelemforrása, s a vállalkozó is fenn tud maradni a rendkívüli adóterhek mellett, s végső soron ezzel munkahelyet teremt. Ez az utóbbi gondolat a hazai társadalom csoportjában is megjelent, s éppen ezért megengedők a vállalkozóval, ugyanakkor a tekintetben, hogy a vállalkozó összességében többet kap-e a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a közös kiadásokhoz, vagy többel járul-e hozzá, mint amennyit kap, ellentétes vélemények fogalmazódtak meg. Az idős hölgy helyzetét, aki végigdolgozta az életét, s most szűkösen él a nyugdíjából, mindkét csoportban együttérzés övezte. Szomorúnak és valóságosnak ítélték a helyzetet. A hazai csoportban úgy ítélték, kevesebbet kap vissza, mint amennyit az államnak adott. A bevándorlócsoporthoz emellett felmerült annak gondolata is, hogy az elvégzett munka szerint kellene a nyugdíjakat kiosztani, azaz egy katona, vagy egy bányász ne kaphasson kevesebbet, mint aki egész életében csak egy irodában üldögélt. A középkorú hölgy helyzetét, aki elvesztette az állását és segély mellett bejelentés nélkül takarít, mindkét csoport tagjai egyértelműen megértéssel fogadták, bocsánatosnak, a valóságban gyakran előfordulónak és kényszerhelyzetnek minősítették.

Procedurális igazságosság

A hivatalokkal, hivatalos ügyintézővel kapcsolatban sok méltánytalanságot, igazságtalan helyzetet említettek mindkét csoport résztvevői. Általánosságban a „megveszte-

gethetőség”, az „időpocsékolás”, a „körülményesség”, a „stressz”, a „költségesség”, a „lekezelés” az, ami előkerült a témával kapcsolatban. Mindkét csoport tagjai panaszkodtak az ügyintézők modorára és arra, hogy nem tudják szakszerűen ellátni a feladataikat, pedig az ügyfelek szempontjából sok múlik a hozzáértésükön, a segítőkészségükön. Sok esetben szabálytalan, szakszerűtlen eljárasmóddal találkoztak. Mindkét csoportban mindezek mellett említettek pozitív példákat is, tehát a tapasztalatok nem kizárólag negatívak. A bevándorlócsoporthoz tartozók a BÁH-ról egyhangúan nagyon rossz véleménnyel voltak. Véleményük szerint a BÁH döntéseit nem megfelelően indokolja meg, és nem mindig világos, hogy az adott helyzetben mik a szabályok, mit kell tenni. De akadt olyan résztvevő is, aki azt tapasztalta, hogy általában véve a szabályoknak megfelelően, mereven, az előírásokat nagyon szigorúan betartva jártak el az ügyekben. Ezenkívül úgy látják, más helyzetben levő ügyfél esetében nem ugyanúgy jártak volna el. E tekintetben különbséget érzékelnek a szerint, hogy valaki mennyi ideje érkezett az országba, illetve hogy az illető magyar származású-e vagy sem. Mindkét csoportban egyhangúan fogalmazódott meg a csoportos és egyéni érdekérvényesítéssel, jogorvoslat szerzésével kapcsolatos szkepticizmus. A bevándorlók saját érdekeik képviseletével, illetve azzal kapcsolatban, hogy mennyire tudnak változtatni a külföldiekkel való bánásmódon maguk a bevándorlók, úgy látják, az önkormányzatok nem képesek az ügyüket felkarolni.

Bevándorlók és méltányosság

Az egyes társadalmi csoportok különbözhetnek a tekintetben, hogy mennyire kiszolgáltatottak. A hazai társadalom tagjai úgy gondolják, hogy a romák, a külföldiek, az idősek csoportja azon hátrányos helyzetű társadalmi csoportok, amelyek a többieknél több igazságtalanságot, méltánytalanságot kénytelenek elszenvedni. Arra a kérdésre, hogy mi lehet annak az oka, hogy a bevándorlók is ebben a helyzetben vannak, sokféle okot, például a nyelvi akadályokat, a jogi és az ügymenetet illető tájékozatlanságokat említettek. A bevándorlók szerint a hátrányos megkülönböztetést elszenvedők a szegények, a betegek, a munkanélküliek, a gyerekek, a várandós asszonyok és a bevándorlók csoportja.

Mindkét csoport tagjai úgy vélik, hogy a bevándorlókkal sokféle igazságtalanság fordul elő: például hátrányos megkülönböztetés érheti őket az oktatásban, a hivatalokban, a munkaerőpiacon, a rendőri intézkedések során, vagy a betegellátásban. A hazai társadalom tagjai úgy látják, a bevándorlóknak gyakorlatilag nincs lehetőségük jogorvoslatot kérni, csak a nagykövetségeken. A diszkrimináció oka lehet az országban általánosan tapasztalható előítéletesség, mint például valamely bevándorlót származási országa, vagy feltételezett anyagi helyzete szerint ítélnék meg. Véleményük szerint a kínaiakkal előzékenyebben bánnak, mint például az erdélyi magyarokkal, s ezt a véleményt a bevándorlók is megerősítették, mi több, ők erős sorrendiséget is éreztek, melylyel az egyes bevándorlói csoportokhoz a magyarok hozzáállnak. A bevándorlók szerint legkönnyebben a kínait, majd a nyugatiakat, végül a határon túli magyarokat fogadják be. Szerintük Magyarország elutasító, nem befogadó, s ebben főként a politika és a média felelősségét hangsúlyozták.

A bevándorlóicsoporthoz szerint biztosítani kellene a bevándorlók számára az integráció, a munkába állás feltételeit, melyet mások mellett különböző integrációs programok segítségével és a média szabályozásával lehetne elősegíteni. A hazai csoportban az integráció elősegítésével kapcsolatban az előítéletesség társadalmi szintű visszaszorítását vélik megoldásnak, s azt, hogy a bevándorlók számára képviselőt kellene államilag biztosítani, melynek révén segítséget kaphatnak érdekeik képviselésében. Ezzel kapcsolatban ellenvélemény is megfogalmazódott a hazai csoportban: egy volt önkormányzati képviselő szerint a bevándorlók számára „elég sokat biztosítanak, [...] az más kérdés, hogy nagyon sokan idejönnek tudatlanul, nem készülnek fel. Magyarországon 13 kisebbségi önkormányzat van. [...] be lehet hozzájuk kopogtatni.” Ugyanő továbbá azon az állásponton volt, hogy a BÁH nagyon jól működik és Magyarországon jól bántak a bevándorlókkal. Meglátása szerint a magyarok és a magyar politika befogadó az idegenekkel: „Vannak olyan törvényeink külföldiekkel kapcsolatban, bevándorlással kapcsolatban, hogy sok nyugati ország megirigyelhetné. Az egész más kérdés, hogy azok a törvények hogyan működnek, illetve maguk az emberek, szerény megítélésem szerint befogadók vagyunk.”

A megkérdezettek csoportja két helyzettel kapcsolatban mérlegelte, vajon az említett személy összességében többet kap-e a magyar társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a közös kiadásokhoz, vagy többel járul-e hozzá, mint amennyit kap. A kínai bevándorló helyzetét, aki kínaiakat és magyarokat is foglalkoztat, a bevándorlók teljesen rendben valónak találták, ha bejelentett alkalmazottai vannak és szabályosan adózik, hiszen egyrészt megtalálta a boldogulását, emellett munkahelyeket teremt. A hazai társadalom csoportja ezt a helyzetet szintén támogatja, s úgy értékeli, a kínai ugyanannyit kap a társadalomtól, mint amennyit betesz a közösbe. Míg a korábban említett szituáció kapcsán, melyben a vállalkozó feketén alkalmaz embereket, több felmentő körülményt is említettek a hazai társadalom tagjai, az itt felmerült, esetleges fekete alkalmazás esetére határozott véleményük az, hogy a kínai – vagy a bevándorló – tartsa be a törvényeinket. Az ukrainai magyar helyzetével kapcsolatban, aki az építőiparban segéd munkásként dolgozik, ellentétes vélemények fogalmazódtak meg a hazai csoportban. Egyrésztől valós helyzetként ítélik meg ezt a szituációt, és úgy vélik, ez az ember rákényszerül erre a helyzetre, mások azt hangsúlyozták, maga választotta ezt, s ha magyarok mennek külföldre munkát vállalni, ugyanilyen körülmények között élnek. De felmerült az is, hogy az ukrán elveszi a magyarok elől a munkát, míg más ezt azzal egészítette ki, hogy olyan munkát végez, amit a magyarok nem vállaltak el. Úgy értékelték a hazai csoportban, amennyiben Magyarországon adózik a munkája után, ugyanannyit kap a társadalomtól, mint amennyit bead. A bevándorló csoportban egyrésztől empátikusak voltak a segéd munkás helyzetével, másrészt a pozitívumként említették azt a körülményt, hogy legálisan, bejelentett munkát végezhet.

Említésre méltó végül az is, hogy a hazai csoportban amellett, hogy többen is azt hangsúlyozták, hogy ők maguk és a magyar emberek általában befogadók az idegenekkel, számos előítéletességre utaló megjegyzés hangzott el: „vigyázni kell velük, kést rántanak”, „szerintem sokkal hamarabb van az, hogy egy külföldi felemeli a hang-

ját”, „vannak a románok, elég sok helyen, feketén dolgoznak. Csak feketén, elveszik a magyartól az állást, mert alacsonyabb bérért elvállalja.”, miközben az arabok vagy a kínaiak „más típus”, ők közértet nyitnak, legálisan dolgoznak. „Ha ember, akkor mindegy, hogy honnan jött. Ha nem ember, akkor ne jöjjön, ha rossz csoportról gondolkodunk, akkor ne jöjjön. [...] ha korrekt, normális, becsületes ember akar idejönni, akkor miért ne. Nagyon sokan jönnek úgy is, hogy itt ügyeskedni, trükközni, lopni, csalni, hazudni.”

Diskurzusok és álláspontok

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a csoportbeszélgetés során nem alakult ki markáns vita vagy hevesebb összeütközés a vizsgált kérdésekben. Ezzel együtt kirajzolódik néhány jellemző vélemény, karakteres álláspont, mely azonosításával árnyaltabb képet kaphatunk a beszélgetések dinamikájáról.

A civil aktivitások, a disztributív igazságosság és méltányosság általános kérdéseivel kapcsolatban mindkét csoportban markánsan jelent meg a közjóért való tevékenység normatív elve és a szolidaritás gyakorlásának általános szükségessége. A procedurális igazságosság kérdéskörében mindkét csoport azonosan értékelte helyzetét, kiszolgáltatottnak, jogainak védelmére, érdekeinek képviseletére képtelen helyzetben érzi önmagát. A bevándorlókkal való bánásmód tekintetében mindkét csoportban megjelent a bevándorlók megfelelő jogi képviseletének szükségességéről szóló diskurzus, emellett kísérletet tesznek különböző bevándorló csoportok azonosítására valamely szelekciós elv kidolgozása révén. Ezenkívül azonosítható a megkérdezettek körében az az általános diskurzus is, melynek keretében kritizálják a jelen állapotokat, a meglévő idegengyűlöletet, hangsúlyozva ebben az állam, a politika és a média felelősségét.

Végül fontos látni, hogy a hazai csoportban megfigyelhető egyfajta részleges, látens értékrendi kettősség is egyrészt az idegengyűlölet, másrészt az alkalmazottak illegális foglalkoztatása kapcsán. Egyrészt jól azonosíthatóan azon a véleményen vannak, hogy a magyar társadalom egyes tagjai – beleértve önmagukat is – befogadók, ám az ország nem az, miközben maguk is számos, a bevándorlók elutasítását sugalló állítást fogalmaznak meg a beszélgetés során. Másrésztől feltűnő, hogy önmaguk, azaz a magyarok esetében megengedők az esetleges feketén alkalmazás kérdésében, míg a bevándorlókkal kapcsolatban rendkívül szigorúan és mereven utasítják el az esetleges törvénszegő magatartás lehetőségét.

ÖSSZEGZÉS

A fókuszcsoportos vizsgálat eredményei szerint számos hasonlóság figyelhető meg a két csoport között, s ez a tény fontos adalék lehet a további migráns politikai gondolkodás alakításában. Azonban itt kell azt is megjegyeznünk, hogy a csoportok magyar nyelven folytak, illetve a bevándorlók átlagosan öt-tíz éve élnek Magyarországon, mely információk magasabb integráltsági fokot vetítenek előre esetlegesen közelebb hozva ezzel élményeiket a hazai társadalom tagjai által megélt tapasztalatokhoz.

Közügyeken, állampolgári kötelességeken és civil aktivitáson közel ugyanazokat az ügyeket, tevékenységeket értik. A bevándorlói csoportot általában véve a közügyektől, s az önkormányzati választásoktól való távolmaradás, a hazai csoportot a közügyekkel, politikával szembeni szkepticizmus jellemzi. A javak hozzájárulások arányában való elosztását mindkét csoport igazságosnak tartja, de egyaránt felvetik a hozzájárulás mértékének mérhetetlenségi problémáját, másrésről a társadalmi szolidaritás fontosságát hangsúlyozzák. A javak egyenlőség elve szerinti elosztását mindkét csoportban igazságtalannak, méltánytalannak és megvalósíthatatlannak ítélik. A szükségleti elv szerinti elosztást igazságosnak és méltányosnak tartják, ugyanakkor kivitelezhetetlennek, hiszen a szükség nehezen mérhető, értelmezhető fogalom. Ezzel együtt ez az az elosztási elv, melyet mindkét csoport szívesen fogadna. Emellett fontos eredmény az is, hogy a hivatalokban, az ügyintézés során mindkét csoport tagjai számos méltánytalanságot és igazságtalanságot kénytelenek elszenvedni, ami azért is fontos tapasztalat, mert a korábbi migrációs kutatások legfőképpen az intézményi xenophóbiának tulajdonították a külföldiekkel való hivatali eljárások nehézségeit. A résztvevők egyaránt szkepticizmussal fogadták az esetleges saját vagy csoportérdekek védelmének, érvényesítésének lehetőségét. Mindkét csoport úgy ítéli meg, hogy a bevándorlók is azon hátrányos társadalmi csoportok közé tartoznak, amelyek másoknál több igazságtalanságot, méltánytalanságot kénytelenek elszenvedni. Mindkét csoport úgy értékeli, Magyarország általában nem befogadó az idegenekkel, de a kínaiakkal előzékenyebb, befogadóbb, mint például a határon túli magyarokkal. Mindkét csoportban hangsúlyozzák az előítéletesség megszüntetésére tett erőfeszítések szükségességét, segítve ezzel a bevándorlók integrációját.

Mindezek mellett azonban néhány különbség is felfedezhető: a bevándorlókat alacsonyabb szintű politikai és civil aktivitás jellemzi, mint a hazai társadalom tagjait. A bevándorlók a politikai és civil aktivitásokkal kapcsolatban több esetben hangsúlyozták a közjóért való cselekvés motívumait, szemben a hazai csoporttal. Azt a vállalkozót, aki több embert is feketén foglalkoztat, a bevándorlók körében többen is negatívan ítélték meg, míg a hazai társadalom tagjai alapvetően megértően fogadták.

IRODALOM

Bijl, R. V.–Zorlu, A.–Jennissen, R. P. W.–Bloom, M. (2008): The integration of migrants in the Netherlands monitored over time: Trends and cohort analyses. In: Bonifazi, C.– Okolski, M.– Schoorl, J.– Simon, P. (eds.): *International Migration in Europe: New Trends and New Methods of Analysis*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008

Bilodeau, A. (2008): Immigrants' Voice through Protest Politics in Canada and Australia: Assessing the Impact of Pre-Migration Political Repression. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34 (6), 975–1002.

Black, J. H. (1987): The practice of politics in two settings: political transferability among recent immigrants to Canada. *Canadian Journal of Political Science* 20 (4), 731–753.

ETK Empirikus Társadalomkutató Központ (2009): *Állampolgári Tanácskozás a bevándorlók integrációjáról. Összefoglaló tanulmány*. Budapest. Budapesti Corvinus Egyetem

Szociológia és Társadalompolitika Intézet (http://www.etk.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/tanszekek/tarsadalomtudomanyi/szti/etk/vegyes_2010/Kutatasi_Jelentes.pdf)

Fischer Gy. (2001): *Hihetünk-e a közvélemény-kutatásoknak?*. Budapest: Bagoly Kiadó

Füleki D. (2002): A társadalmi kirekesztés és befogadás indikátorai. In: Lengyel 2002, 49–62.

Gödri I.–Tóth P. P. (2005): *Bevándorlás és beilleszkedés. A szomszédos országokból Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentései 80.

Harles, J. C. (1997): Integration before assimilation: immigration, multiculturalism and the Canadian polity. *Canadian Journal of Political Science* 30 (4), 711–736.

Klandermans, B.–J. van der Toorn–J. van Stekelenburg (2008): Embeddedness and Identity. How Immigrants Turn Grievances into Action. *American Sociological Review* 73, December, 992–1012.

Lengyel Gy. (szerk.) (2002): *Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből*. Budapest: BKÁE

Maiese, M. (2003): *Types of Justice. Beyond Intractability*. Eds. G. Burgess–H. Burgess. Boulder: Conflict Research Consortium, University of Colorado. Posted: July 2003. http://www.beyondintractability.org/essay/types_of_justice/

Melegh A.–Kovács É.,– Gödri I. (2010): „Azt hittem, célt tévesztettem.” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban. KSH Kutatási Jelentés 88. Budapest: KSH

Melegh, A.–Kondrateva, E.–Salmenhaara, P.–Forsander, A.–Hablicsek, L.–Hegyesi, A. (2004): *Globalisation, Ethnicity and Migration. The Comparison of Finland, Hungary and Russia*. Working Papers on Population, Family and Welfare. No. 7. Budapest: Népeségutodományi kutatóintézet, KSH. Lásd még: *Demográfia, angol nyelvű különszám*. 2005

Oblath M. (2007): A fókuszcsoporthoz. In: Kovács É. (szerk.) (2007): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2007. Regio Könyvek, 278–295.

Örkény A.–Székelyi M. (szerk.) (2011): *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó

Paskeviciute, A.–Anderson, C. J. (2007): *Immigrants, Citizenship, and Political Action: A Cross-National Study of 21 European Democracies*. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Chicago, 2007 http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/1/0/9/9/p210993_index.html (letöltve: 2009. 10. 06.)

Rawls, J. (1997): *Az igazságosság elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó, 1997

Sik E. (szerk.) (2001): *A migráció szociológiája*. Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium

Síklaki I. (2006): *Vélemények mélyén. A fókuszcsoporthoz, a kvalitatív közvéleménykutatás alapmódszere*. Budapest: Kossuth Kiadó

Vicsek L. (2006): *Fókuszcsoporthoz*. Budapest: Osiris

MELLÉKLET

1. táblázat

A fókuszcsoporthoz tartozók összetétele és jellemzői

		Bevándorló (fő)	Hazai társadalom (fő)
	Összesen	8	8
Nem	Férfi	4	4
	Nő	4	4
Kor	18–35	6	3
	36–55	2	3
	56+	0	2
Iskolai végzettség	Középfokú vagy alatta	3	4
	felsőfokú	5	4
Aktivitás	aktív	5	6
	inaktív	3	2
Származási ország	Szerbia (szerb)	2	-
	Szerbia (magyar)	2	-
	Ukrajna (ukrán)	1	-
	Ukrajna (magyar)	1	-
	Afrika	2	-
	Közel-Kelet	0	-
	Kína	0	-
	Egyéb Ázsia	0	-
Civil aktivitás	Szűrő kérdőív 5. kérdés ² – legalább egy „igen” válasz	1	8
	Szűrő kérdőív 6. kérdés ³ – „nagyon/elég valószínű” válasz	1	8
	Szűrő kérdőív 7. kérdés ⁴ – „tagja” válasz	2	4

2 Szűrő kérdőív 5. kérdés: Az elmúlt öt évben előfordult-e, hogy Ön ezek közül a dolgok közül valamelyiket megpróbálta? 1. Kapcsolatba lépett politikussal vagy önkormányzati képviselővel. 2. Tiltakozó levelet, petíciót írt alá. 3. Részt vett törvényes, nyilvános tüntetésen (demonstráción). 4. Szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikkeket. 5. Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket (politikai, etikai, környezetvédelmi megfontolásból).

3 Szűrő kérdőív 6. kérdés: Tegyük fel, hogy az Országgyűlés elfogad egy olyan törvényt, amit Ön igazságtalannak vagy károsnak tart. Ha ilyen helyzet állna elő, mennyire valószínű, hogy Ön egyedül vagy másokkal összefogva képes lenne tenni valamit ez ellen? 1. Nagyon valószínű, 2. elég valószínű, 3. nem túl valószínű, 4. egyáltalán nem valószínű.

4 Szűrő kérdőív 7. kérdés: Jelenleg Ön részt vesz-e aktív módon, vagy dolgozik-e önkéntes formában egy vagy akár több szervezetnek? 1. igen. 2. nem.

sorszám	csoport	nem	kor	státus	tartózkodási cél	állampolgárság	iskolai végzettség	munkaerő- piaci státus	jelenlegi foglalkozás	tanult szakma
1	bevándorló	férfi	27	tartózkodási engedély	letelepedés	Nigéria	egyetem	munkanélküli	-	-
2	bevándorló	férfi	42	tartózkodási engedély	letelepedés	Sierra Leone	egyetem	munkanélküli	-	-
3	bevándorló	férfi	21	letelepedési engedély	letelepedés	Szerbia (szerb)	érettségi	tanuló	-	-
4	bevándorló	férfi	33	tartózkodási engedély	munkavállalás	Szerbia (magyar)	érettségi	alkalmazott	minőségbiztosítási mérnök asszisztens	autószerelő
5	bevándorló	nő	26	tartózkodási engedély	letelepedés	Macedónia (szerb)	egyetem	alkalmazott	könyvelő	könyvelő
6	bevándorló	nő	50	tartózkodási engedély	letelepedés	Szerbia (magyar)	alapfokú	alkalmazott	szociális gondozó	szociális gondozó
7	bevándorló	nő	27	letelepedési engedély	letelepedés	Ukrajna (ukrán)	felsőfokú szaktanfolyam	alkalmazott	ügyvezető asszisztens	süketnéma tolmács, idegenforgalmi menedzser
8	bevándorló	nő	26	tartózkodási engedély	munkavállalás	Ukrajna (magyar)	felsőfokú szaktanfolyam	alkalmazott	logisztikai menedzser	-
9	hazai társadalom	férfi	20	-	-	magyar	érettségi	tanuló	-	-
10	hazai társadalom	férfi	53	-	-	magyar	érettségi	alkalmazott	anyagbeszerző	nyomdász
11	hazai társadalom	férfi	57	-	-	magyar	főiskola	alkalmazott	gazdasági tanácsadó	tanár
12	hazai társadalom	nő	31	-	-	magyar	főiskola	alkalmazott	biztosítási asszisztens	bölcsész
13	hazai társadalom	nő	42	-	-	magyar	főiskola	alkalmazott	számvetési ügyintéző	számvetési ügyintéző
14	hazai társadalom	nő	20	-	-	magyar	érettségi	tanuló	-	-
15	hazai társadalom	nő	47	-	-	magyar	egyetem	önálló vállalkozó	idegenvezető	mérnök
16	hazai társadalom	férfi	57	-	-	magyar	érettségi	alkalmazott	gépjárművezető	mechanikai műszerész

Civil aktivitás		Mióta él Magyarországon? (év)		Közügyekben való aktivitás**		Törvény elleni összefogás**	Szervezeti aktivitás***	Viszony a bevándorlókhoz****
sorsszám	csoport							
1	bevándorló	–		nem fordult elő		egyhátalan nem valószínű	nem	–
2	bevándorló	13		nem fordult elő		nem túl valószínű	igen	–
3	bevándorló	10		nem fordult elő		elég valószínű	nem	–
4	bevándorló	6		nem fordult elő		nem túl valószínű	nem	–
5	bevándorló	5		nem fordult elő		nem túl valószínű	nem	–
6	bevándorló	2		Szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikkeket, Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket		nem túl valószínű	igen	–
7	bevándorló	7		nem fordult elő		nem túl valószínű	nem	–
8	bevándorló	10		nem fordult elő		egyhátalan nem valószínű	nem	–
9	hazai társadalom	–		Tiltakozó levél, petíció aláírása, Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket		elég valószínű	igen	1–4
10	hazai társadalom	–		Kapcsolat politikussal, petíció, tüntetés, Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket		elég valószínű	igen	1–4
11	hazai társadalom	–		Kapcsolat politikussal, Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket		elég valószínű	igen	2
12	hazai társadalom	–		petíció aláírása, Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket		elég valószínű	nem	1–5
13	hazai társadalom	–		Kapcsolat politikussal, petíció aláírása, Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket		elég valószínű	igen	1–5
14	hazai társadalom	–		Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket		elég valószínű	nem	4
15	hazai társadalom	–		Kapcsolat politikussal, Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket		elég valószínű	nem	2–4
16	hazai társadalom	–		Kapcsolat politikussal, petíció		elég valószínű	nem	2

* Szűrő kérdőív 5. kérdés: Az elmúlt öt évben előfordult-e, hogy Ön ezek közül a dolgok közül valamelyiket megpróbálta? 1. Kapcsolatba lépett politikussal vagy önkormányzati képviselővel. 2. Tiltakozó levelet, petíciót írt alá. 3. Részt vett törvényes, nyilvános tüntetésen (demonstráción). 4. Szándékosan nem vásárolt: bojkottált bizonyos árucikkeket. 5. Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket (politikai, etikai, környezetvédelmi megfontolásból).

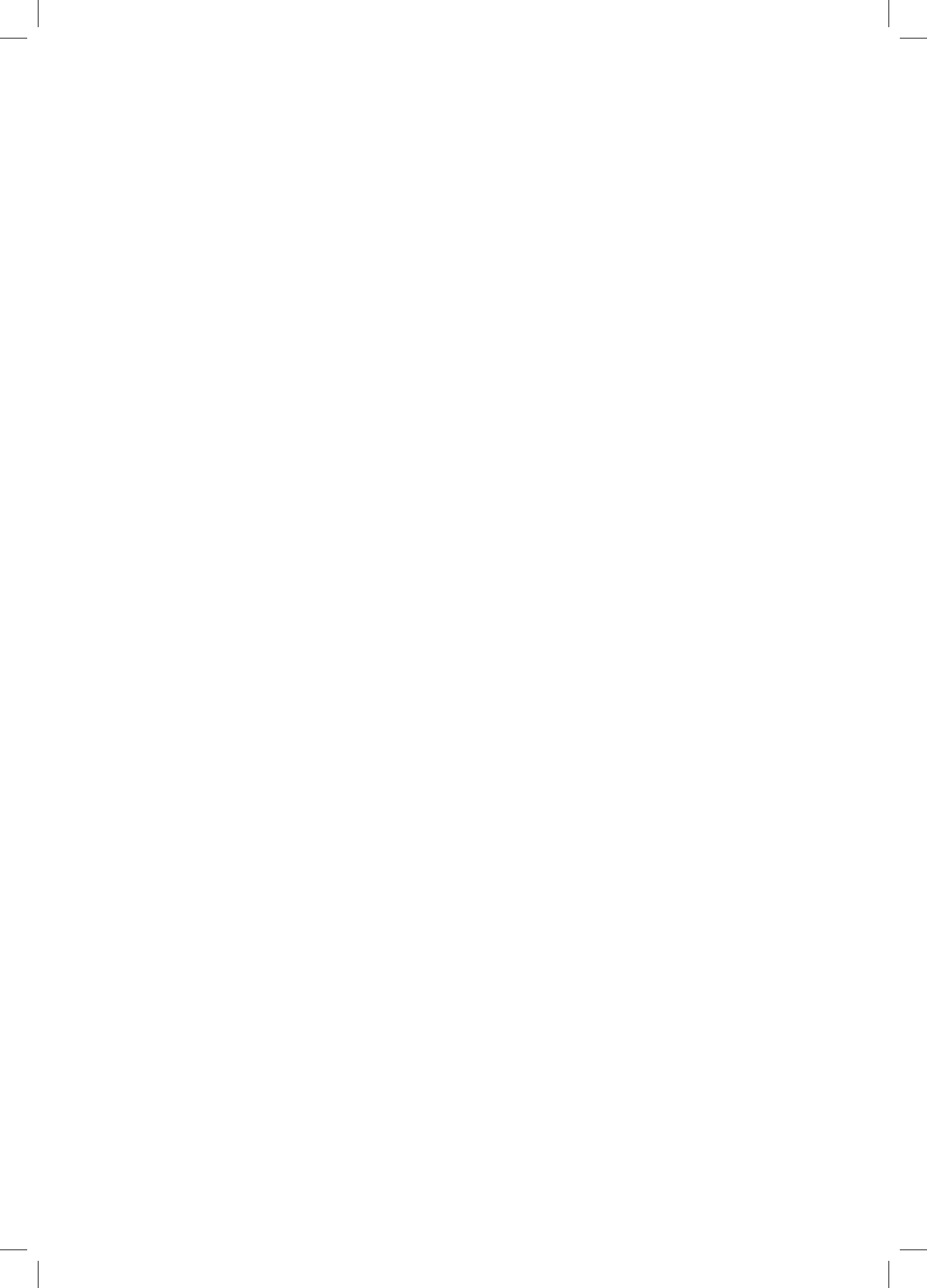
** Szűrő kérdőív 6. kérdés: Tegyük fel, hogy az Országgyűlés elfogad egy olyan törvényt, amit Ön igazságtalannak vagy károsnak tart. Ha ilyen helyzet állna elő, mennyire valószínű, hogy Ön egyedül vagy másokkal összefogva képes lenne tenni valamit ez ellen? 1. Nagyon valószínű. 2. elég valószínű. 3. nem túl valószínű. 4. egyáltalán nem valószínű.

*** Szűrő kérdőív 7. kérdés: Jelenleg Ön részt vesz-e aktív módon, vagy dolgozik-e önkéntes formában egy vagy akár több szervezetenek? 1. igen. 2. nem.

**** Szűrő kérdőív 10. kérdés: Az alábbi lehetőségek közül melyiket tartja elképzelhetőnek a bevándorlókkal való viszonyát tekintve? 1. El tudom képzelni, fogadni, hogy családi kapcsolatba kerüljünk (házasság, gyerekeim bevándorló társat választ). 2. El tudom képzelni, hogy baráti viszony alakul ki közöttünk. 3. El tudom képzelni, hogy szomszédok lennénk. 4. El tudom képzelni, hogy munkatársak legyünk. 5. Lehetünk beszélő viszonyban. 6. Azt tudom elfogadni, hogy csak látogatásban vannak az országba. 7. Szerintem ki kellene tiltani a bevándorlókat.

III. RÉSZ

MÉLTÓSÁG, IGAZSÁGOSSÁG
ÉS POLITIKAI RÉSZVÉTEL
A BEVÁNDORLÓK
ÉS A MAGYAR TÁRSADALOM
KÖRÉBEN



Lengyel György

AKCIÓPOTENCIÁL, MÉLTÓSÁG, CIVIL RÉSZVÉTEL ÉS SZUBJEKTÍV JÓLÉT

BEVEZETÉS

Tanulmányomban először azt a kérdést járom körül, hogy miként függ össze a kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet a gazdasági, kulturális és társadalmi erőforrásokkal a társadalom egészében és a bevándorlók körében. Másodikként azt vizsgálom, hogy miként befolyásolják mindezek a civil társadalmi részvételt és a szubjektív jólétet.

Az egyének és kollektív aktorok különböző készségekkel és képességekkel rendelkeznek arra, hogy helyzetükön javítsanak vagy annak romlását megakadályozzák. Ez utóbbi, reaktív akciópotenciál formái a kivonulási és a tiltakozási hajlandóság, ahogyan azt Hirschman (1970, 1978, 1993) kifejtette. Ha elégedetlenek vagyunk egy cég teljesítményével, figyelmeztethetjük a tulajdonost, vagy nem vásárolunk többé nála, nem vesszük igénybe szolgáltatásait, s ha részvényesei voltunk, megszabadulunk a papíroktól. Ha egy párttal vagy politikával vagyunk elégedetlenek, nem szavazunk többé rá, vagy petíciót, újságcikket írhatunk, tüntethetünk, vagy emigrálhatunk. Ennek analógiájára, ha társadalmi helyzetünkkel, vagyunk elégedetlenek, elköltözünk, kivándorlunk, esetleg vállalkozásba kezdünk, vagy felháborodásunkban az utcára vonulunk. Mivel a bevándorlók körében mind a költözési, mind pedig a vállalkozói hajlandóság nagyobb lehet, mint a hazai társadalom egészében, kézenfekvő a feltevés, hogy az ezek kombinációjaként értelmezett kivonulási hajlandóság is magasabb a bevándorlók, mint a hazai társadalom körében. A tiltakozási hajlandóságot a civil részvétel egy formájaként értelmezzük, így e projekt függő változójának csoportjába tartozik, s később tárgyaljuk. Hirschman (1978) úgy érvel, hogy kivonulás és tiltakozás alternatív megoldásokat kínálnak egy problémára, s amennyiben a kivonulás esélyei nagyobbak, a tiltakozási opció gyengülhet. Kézenfekvőnek tűnik ugyanakkor az a feltevés is, hogy a *kivonulási hajlandóság*, valamint a civil részvétel különböző formái között pozitív összefüggés van, mivel hasonló érzéseken és helyzetértékelésen nyugszanak. Ezzel szemben a kivonulási hajlandóság, valamint a *szubjektív jólét* közötti összefüggés inkább negatív lehet, hiszen a kivonulási hajlandóság feltehető fő forrása az elégedetlenség. Hozzá kell tennünk: a szubjektív jólétet itt az utilitarista hagyományokra épülő hedonikus jólét-felfogás értelmében használjuk, az empirikus jólét-kutatások többségéhez hasonlóan. Megfontolandó ugyanakkor, hogy másik függő változónk, a civil részvétel komponensei – a közéleti aktivitás és involváltság tényezői – sok tekintetben érintkeznek a jólétet mint jó cselekvést értelmező, arisztotelési alapokon nyugvó eudaimonikus felfogással (Ryan–Deci, 2001; Wood–Joseph, 2009).

Van egy, az empirikus társadalomkutatásban viszonylag ritkán használt fogalom, a *méltóság*, amelynek mérésével és összefüggéseinek vizsgálatával megpróbálkozunk. Azt gondolhatjuk, hogy a méltóságprobléma viszonylagos mellőzöttsége mögött az állhat, hogy a méltóság absztrakt fogalom, normál esetben viszonylag ritkán sérül, s így kicsi a variabilitása. Pedig ha belegondolunk, háborúk, válságok, az elnyomás és a kiszolgáltatottság feltételei közt a méltóság sérelme tömeges méreteket ölthet és egész generációkat érinthet. Válságos és konszolidált társadalmi körülmények között egyaránt adódhatnak olyan élethelyzetek és szervezeti körülmények, amelyek közt a méltóság könnyen sérül: az öregség, a betegség, a kórház, a börtön például erősen valószínűsítik a méltóságérzet súlyos és gyakori sérülésének lehetőségét (Kathib–Armenian, 2010). A munkahely és a hétköznapi élet számos területe – a közlekedéstől a vásárlásig – ugyancsak kínál alkalmat a méltóságérzet megsértésére (Hodson, 2004). E tanulmány a bevándorlók civil integrációjával foglalkozó kutatás keretében készül, s ennek kapcsán feltételezhetjük, hogy a bevándorlás olyan életesemény, amelynek vizsgálata során a méltóság aspektusa fontos lehet, amennyiben a bevándorló élethelyzetben a méltóság gyakrabban sérülhet. Különösen így lehet ez egy olyan országban, ahol az idegekkel szembeni elutasítás kiugróan magas (Göncz et al., 2011) és a bizalom szintje alacsony (Giczi–Sik, 2009; Tóth, 2009). Logikus feltevésnek tűnik tehát, hogy a méltóságérzet sérülése (alacsonyabb volta) nagyobb kivonulási hajlandósággal és nagyobb civil társadalmi részvétellel társul, továbbá, hogy a méltóság és a szubjektív jólét között pozitív összefüggés van. Látni fogjuk, hogy az összefüggések bonyolultabbak, s a civil akciókra nem mindig azok vállalkoznak, akik a sérelmeket elszenvedték (Lengyel, 1999; Klandermans et al., 2008).

Kérdés ugyanis, így van-e valóban mindez, ha kontrolláljuk a bevándorlók szociodemográfiai sajátosságait, hiszen könnyen belátható, hogy a bevándorlók kor, nem, képzettség, gazdasági aktivitás tekintetében speciális társadalmi összetételűek. Az alábbiakban tehát először elemi statisztikai mutatók segítségével leírom az akciópotenciált és a méltóságérzet komponenseit. Ezt követően táblaelemzéssel és regressziós modellekkel megvizsgálom, milyen társadalmi, gazdasági és kulturális sajátosságokat mutat a kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet a hazai és a bevándorló társadalom körében. Végül pedig ugyancsak regressziós egyenletek segítségével szemügyre veszem, milyen összefüggésben áll a kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet a civil részvétellel és a szubjektív jóléttel.

KIVONULÁSI HAJLANDÓSÁG ÉS MÉLTÓSÁGÉRZET

A kivonulási potenciált a migrációs hajlam és a vállalkozói hajlam tényezőiből becsüljük, úgy, hogy ha bármelyik érintett kérdésre igennel válaszolt a kérdezett, ez a kivonulási index pozitív értékét eredményezi. Értelemszerűen, így azonban ha több tényezőt is említett, ezeknek az értéke nem adódódik össze, egyszer kerül beszámításra. Alacsony, 10% alatti értéket mutatott a más településre vagy más országba költözni tervezők aránya mind a hazai, mind pedig a bevándorló társadalomban, s a közöttük lévő különb-

ség ebben a tekintetben nem volt szignifikáns. Nem sokkal volt magasabb azoknak az aránya sem, akik elképzelhetőnek tartották, hogy más országba települjenek (minden tízből, illetve hétből egy), s ez a különbség még éppen szignifikáns volt. Igazán jelentős arányeltérést a vállalkozói hajlandóság tekintetében tapasztalunk: a hazai társadalom egészében körülbelül minden nyolcadik, a bevándorlók közül minden harmadik nyilatkozott úgy, hogy szívesen lenne vállalkozó. Mindez együttesen vezetett oda, hogy a hazai társadalom körében a kivonulási potenciál közel egynegyedese volt. Egy, a kilencvenes évek végén szervezett vizsgálatunkban a migrációs szándékokra hasonló arányt kaptunk, ám míg ott a vállalkozói hajlandóság egyötödös, itt csupán egynyolcados volt (Lengyel, 1999). Ennek ellenére a kivonulási hajlandóság összességében azonos volt a két évben, ami tehát arra utal, hogy a magyar társadalomban a kilencvenes években nagyobb volt az átfedés a migrációra és a vállalkozásra hajlók körei közt mint napjainkban, bár a két csoport közt most is pozitív korreláció van.

1. táblázat

A kivonulási hajlandóság komponensei 2011-ben (%)

	hazai társadalom	bevándorlók	N (Chi-négyzet)
Tervezi, hogy elköltözik másik településre	8,6	7,9	1416 (n.s.)
Elképzelhetőnek tartja, hogy áttelepül másik országba	10,9	14,7	1390 (3,9**)
Tervezi, hogy áttelepül másik országba	6,3	7,9	1411 (n.s.)
Szívesen lenne vállalkozó	13,0	32,1	1319 (71,8****)
Kivonulási potenciál (fentiek közül bármelyik)	22,9	37,2	1500 (34,1****)

Általában elmondható, hogy az emberi méltóságérzet mérésére javasolt állítások döntő többségét részben vagy egészben igaznak érzik magukra az emberek, mind a hazai, mind pedig a bevándorló társadalom körében. Ha az egyszerűbb prezentálhatóság kedvéért az erős azonosulás kategóriáját vesszük alapul, azt látjuk, hogy a bevándorlók magasabb arányban érzik teljes mértékben igaznak magukra ezen állításokat.

Egy olyan komponens van, ahol a hazai és a bevándorló válaszadók hasonló arányban értettek teljesen egyet az állítással, nevezetesen abban, hogy jogukban áll meggyőződésük szerint cselekedni. Itt azonban a teljesen igaz és részben igaz opciók összehasonlásával már ismét a bevándorlók előnyösebb önértékelése derül ki. Az eredeti, 5 fokú skála értékein mérve az összefüggést kiderül, hogy a különbség a hazai és a bevándorló társadalom között minden esetben szignifikáns és jelentős. Kathib és Armenian (2010) a méltóságérzetet tizennégy kérdéssel vizsgálták. Tartalmi okokból, s mert a tizennégy kérdésre a Cronbach-alfa értéke nálunk redundanciát jelzett, a méltóságérzet összevont mutatójának kialakításakor mi csupán kilenc kérdést vettük figyelembe. A méltóságérzet összevont mutatója úgy állt elő, hogy a kilenc kérdésre adható pontokat összegeztük, s ez alapján a felső ötödbe tartozókat tekintjük teljes méltóságérzettel rendelkezőknek.

2. táblázat

A méltóságérzet komponensei 2011-ben (a „teljesen igaz” válaszok aránya (%))

	hazai társadalom	bevándorlók	N (Chi-négyzet, 5 fokú skálán mért érték)
Amikor fizikai fájdalmaim vannak, a körülöttem élő emberek általában nem tudnak róla	24,9	29	1472 (31,3****)
Amikor a dolgok rosszul mennek körülöttem, általában nem hibáztatok másokat	29	36,3	1480 (14,7****)
Az életemben én hozom meg a döntéseket, például azt, hogy hol dolgozzam, vagy mikor hagyjam el az otthonomat	38,6	46,7	1478 (25,5****)
Az emberekkel úgy bánok, ahogy szeretném, hogy ők bánjanak velem	48,7	61,7	1475 (34,4****)
Jogom van a meggyőződéseim szerint cselekedni	49,1	47,7	1471 (16,1****)
Magas az önbecsülésem	21,6	38,6	1469 (73,6****)
Nem kell másokra támaszkodnom azért, hogy a dolgok el legyenek végezve	32,6	39,6	1471 (13,8****)
Szabadságomban áll, hogy mint emberi lény a jogaimat gyakoroljam	46,4	61,3	1467 (51,8****)
Tisztetem a többi embert	47,5	67,1	1478 (79,7****)
Méltóságérzet	46,4	61,9	1442 (30,9****)

Ha az alapmegoszlásokból indulunk ki, azt látjuk, hogy a hazai és a bevándorló társadalom jelentősen eltér egymástól a kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet tekintében.

3. táblázat

Kivonulási hajlandóság és méltóságérzet a hazai és a bevándorló társadalom körében, átlagok

	kivonulási hajlandóság	méltóságérzet
Hazai társadalom	0,23	0,46
Bevándorlók	0,37	0,62
F	35****	31****

A megoszlások azt mutatják, hogy a kivonulási potenciál lényegesen magasabb a bevándorlók között, mint a hazai társadalomban. (Meggjegyezzük: a másik hirschmani reakcióforma, a tiltakozás tekintetében – amit később elemzünk – az a tendencia érvényesül, hogy a bevándorlók jóval kevésbé élnek ezzel a reakcióformával, mint a hazai társadalom tagjai.)

Míg a társadalom tagjainak csak kevesebb mint fele érzi úgy, hogy átlag feletti a méltóság-érzete, a bevándorlók körében ötből három vélekedett így. Mindez azonban – mint már a bevezetőben utaltam rá – nyilván nem független attól, hogy a bevándorlók sajátos összetételű társadalmi csoportot alkotnak: fiatalabbak, körükben nagyobb a férfiak aránya, képzetebbek, nagyobb az aktivitási rátájuk és magasabb közöttük a vállalkozók aránya is. Kérdés, hogy megmarad-e a kivonulási hajlandóság, valamint a méltóságérzet eltérő szintje a bevándorlók és a hazai társadalom körében, ha ezekkel a szociodemográfiai változókkal kontrolláljuk a hatást. Kétféle módon ellenőrizhetjük ezt a kérdést: egyrészt háromdimenziós táblákkal, másrészt pedig logisztikus regressziós modellekkel, amelyekben a bevándorlás és a szociodemográfiai változók együtt szerepelnek.

4. táblázat

Kivonulási hajlandóság és méltóságérzet a bevándorlók és a hazai társadalom körében, nemek szerint (%)

		kivonulási hajlandóság	N (chi-négyzet)	méltóság	N (chi-négyzet)
Férfi	hazai társadalom	25,5	466 (12,7****)	45,3	446 (21,6****)
	bevándorlók	38,1	231	63,5	255
Nő	hazai társadalom	20,4	534 (21,4****)	47,4	519 (9,7****)
	bevándorlók	36,2	232	59,9	222

Azt látjuk, hogy a kivonulási hajlandóság tekintetében nemek szerint különböztetve is megmarad a bevándorlók és a hazai társadalom közti eltérés. A különbség jelentősebb a nők körében. A bevándorlók körében a férfiak és a nők egyaránt viszonylag magas, közel kétötödös arányban hajlandók a kivonulási opciókkal élni. A hazai társadalomban ezzel szemben nem csupán az arány alacsonyabb, de van is eltérés férfiak és nők között: a férfiak negyede, a nők ötöde mutat kivonulási hajlandóságot, tehát lenne hajlandó változtatni, s elmozdulni a földrajzi vagy a társadalmi térben.

Férfiak és nők között nincs számottevő eltérés a méltóságérzet tekintetében, ám megmarad a bevándorlók javára mutató jelentős előny, akkor is, ha a nemek szerinti bontást alkalmazzuk. Itt a bevándorlók körében mutatkozik nemek szerinti eltérés: míg a hazai férfiaknak és nőknek egyaránt kevesebb mint fele mutat magas fokú méltóságérzetet, addig a bevándorló férfiak közel kétharmada, a bevándorló nőknek pedig háromötöde. Igaz tehát, hogy a bevándorló nők méltóságérzete alacsonyabb, mint a bevándorló férfiaké, de még mindig magasabb, mint a hazai társadalomból akár a nőké, akár a férfiaké.

5. táblázat

Kivonulási hajlandóság és méltóságérzet a bevándorlók és a hazai társadalom körében, kor szerint (%)

		kivonulási hajlandóság	N (Chi-négyzet)	méltóság	N (Chi-négyzet)
–39	hazai társadalom	37,8	396 (n.s.)	46,3	382 (19,9****)
	bevándorlók	42	290	63,9	277
40–	hazai társadalom	12,9	604 (31,4****)	46,4	582 (9,8****)
	bevándorlók	29,9	211	59,2	201

A kivonulási potenciált illetően a fiatal korcsoport esetében nincs eltérés a bevándorló és a hazai társadalom közt. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy a hazai társadalomban jóval nagyobb az eltérés fiatalok és idősök közt a kivonulási hajlandóságot illetően. A bevándorlók kormegoszlása homogénebb és átlagosan fiatalabbak, így körükben a kor kisebb szerepet játszik a kivonulási potenciálban, bár ott is szignifikáns.

Méltóságérzet tekintetében a hazai társadalom és a bevándorlók közötti különbségek ugyancsak jelentősek maradnak a korcsoportok szerinti bontásban. Látható, hogy a hazai társadalom kevesebb mint felének, a bevándorlók több mint háromötödének van teljes méltóságérzete. Látható továbbá az is, hogy a hazai társadalmat a fiatalabbak és idősebbek közötti eltérés nem tagolja, míg a bevándorlók között némi eltérés mutatkozik a fiatalabbak javára. Az idősebb bevándorlók is magasabb méltóságérzettel élnek, mint a hazai társadalom fiatalabb tagjai.

6. táblázat

Kivonulási hajlandóság és méltóságérzet a bevándorlók és a hazai társadalom körében, iskolai végzettség szerint (%)

		kivonulási hajlandóság	N (Chi-négyzet)	méltóság	N (Chi-négyzet)
Általános iskola, Szakmunkás-képző	hazai társadalom	18,8	574 (10,8****)	41,3	550 (n.s.)
	bevándorlók	31,8	132	50	120
Közép-, vagy felsőfokú	hazai társadalom	28,3	424 (10,3****)	53,4	414 (12,5****)
	bevándorlók	39,1	368	65,9	358

A magasabb iskolai végzettség mind a hazai társadalomban, mind pedig a bevándorlók körében fontos magyarázó tényezője a kivonulási hajlandóságnak, de a bevándorlók és a magyar társadalom közti eltérés azonos képzettségi szintet feltételezve is szignifikáns marad. A magasabb iskolai végzettség esetén az eltérés némileg kisebb a kivonulási hajlandóság tekintetében, de így is szignifikáns és jelentős.

A méltóságérzetet illetően az alacsonyabb képzettségi kategóriák esetében, bár a különbség hazaiak és bevándorlók közt jelentős az utóbbiak javára, a kapcsolat mégsem szignifikáns, mivel a bevándorlók körében az alacsonyabb végzettségű csoport létszáma kicsi. A közép- és felsőfokú képzettséggel rendelkezők körében a hazai és a bevándorló társadalom közötti eltérések még jelentősebbek a méltóságérzet tekintetében, mint az alacsonyabb képzettségi szinten. Az is megállapítható, hogy az iskolai végzettség jelentős mértékben és pozitív irányban befolyásolja a méltóságérzetet, mind a hazai, mind pedig a bevándorló társadalomban.

7. táblázat

Kivonulási hajlandóság és méltóságérzet a bevándorlók és a hazai társadalom körében, aktivitás szerint (%)

		kivonulási hajlandóság	N (Chi-négyzet)	méltóság	N (Chi-négyzet)
Inaktív	hazai társadalom	16,3	540 (39,7****)	39,8	518 (14,2****)
	bevándorlók	34,2	158	58,9	151
Aktív	hazai társadalom	30,3	458 (4,6***)	53,9	445 (12,8****)
	bevándorlók	38,4	341	63,4	325

Különösen jelentős az eltérés a hazai társadalom és a bevándorlók közt a kivonulási potenciált illetően az inaktív csoportján belül. A hazai társadalom inaktívjai jóval a társadalmi átlag alatt választanák a kivonulási opciók valamelyikét. Az aktívak között az eltérés kevésbé számottevő, bár még ugyancsak szignifikáns. Jellegzetes módon a bevándorlók inaktívjai még mindig nagyobb arányban választanák a kivonulási (kivándorlási, költözési, vagy vállalkozási) opciót, mint a hazai társadalom aktívjai.

A méltóságérzet tekintetében ugyancsak megmarad a hazaiak és a bevándorlók közötti különbség az utóbbiak javára, ha gazdasági aktivitás szerinti csoportokban hasonlítjuk össze e két társadalmat. Az inaktívak körében lényegesen nagyobb a bevándorlók és a hazaiak közti méltóságérzetbeli eltérés, mint az aktívak között. Az azonban a méltóságérzetre is áll, hogy az inaktív bevándorlók körében is magasabb a teljes méltóságértéssel bírók aránya, mint a hazai társadalom aktív tagjai között.

A fenti tényezők együttes hatását (itt nem közölt) bináris logisztikus modellekben vizsgálva, arra az eredményre jutunk, hogy a válaszadók neme nem játszik érdemi szerepet sem a kivonulási hajlandóság, sem pedig az emberi méltóságérzet tekintetében. A kivonulási hajlandóság legfontosabb prediktora a fiatal életkor és a gazdasági aktivitás. Ezeknél kisebb, de szignifikáns szerepet játszik az iskolai végzettség.

A méltóságérzet tekintetében sem a nem, sem pedig az életkor nem játszik szerepet. Ezzel szemben az iskolai végzettség szerepe szignifikáns és pozitív, csakúgy mint az aktivitás és a bevándorló státusza. Egészében e tényezők együttesen pontosabb és erősebb becslést adnak a kivonulási hajlandóságra, mint a méltóságérzetre.

A bevándorló státusz kontrollálva a demográfiai, képzettségi és gazdasági aktivitásra utaló tényezőkkel érdemben és pozitív irányban befolyásolja mind a kivonulási potenciált, mind pedig a méltóságérzetet.

Általánosságban elmondható, hogy a kivonulási potenciál és a méltóságérzet között pozitív és szignifikáns összefüggés van, mind a hazai társadalomban, mind pedig a bevándorlók körében.

8. táblázat

A kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet közötti összefüggés a hazai társadalomban és a bevándorlók körében (%)

		méltóságérzet: nem	méltóságérzet: igen	N	phi
Hazai társadalom	kivonulási hajlandóság: nem	56,1	43,9	748	,1****
	kivonulási hajlandóság: igen	44,7	55,3	217	
Bevándorlók	kivonulási hajlandóság: nem	43,4	56,6	304	,15****
	kivonulási hajlandóság: igen	28,3	71,7	173	

A bevándorlók körében a kivonulási hajlandóság szerinti mindkét csoportban magasabb a méltóságérzet, mint a hazai társadalom csoportjaiban, s az összefüggés kivonulás és méltóságérzet között némiképp erősebb.

A KIVONULÁSI HAJLANDÓSÁG ÉS A MÉLTÓSÁGÉRZET ÖSSZEFÜGGÉSE A MATERIÁLIS, KULTURÁLIS ÉS TÁRSADALMI ERŐFORRÁSOKKAL A HAZAI TÁRSADALOM ÉS A BEVÁNDORLÓK KÖRÉBEN

A materiális erőforrások között azokat az indikátorokat vesszük számításba, amelyek közvetve, vagy közvetlenül a munkaerőpiaci, vagy tőkepiaci jelenlétre utalnak. Ilyen mindenekelőtt az aktív–inaktív bontás. (Az aktívak között vesszük számításba a dolgozókat, a munkanélkülieket és a gyesen, illetve gyeden lévőket. Sok attitűdváltozó tekintetében a tanulók is inkább ehhez a csoporthoz állnak közel, s nem a nyugdíjasokhoz, vagy háztartásbeliekhez, mégis inkább az inaktívak közt tartjuk számon őket, mivel a munkaerőpiacon nincsenek jelen.)

A hazai társadalomban az aktív népességből minden harmadik, az inaktívak közül csak minden tizedik mutat hajlandóságot a kivonulásra, tehát arra, hogy más településre költözzön, kivándoroljon, vagy vállalkozásba kezdjen. Kiugróan magas a munkanélküliek kivonulási potenciálja, ötből ketten számolnak ezzel a lehetőséggel. Ez az arány magasabb a tizenöt évvel ezelőtt tapasztaltnál, míg a dolgozók és a népesség egészét tekintve az arányok változatlanok (Lengyel, 1999). A segéd- és betanított munkások, tehát a marginális munkaerőpiaci helyzetben lévő munkavállalók – szemben a munkanélküliekkel – az átlagosnál jóval kevésbé élnének a kivonulás lehetőségével. Az átlag feletti jövedelem – meglehet, az ilyen természetű adatok bizonytalanságai miatt – nem mutat összefüggést a kivonulási potenciállal, ezzel szemben az átlagosnál magasabb vagyon jelentősen és szignifikánsan növeli a kivonulási esélyeket.

A méltóságérzet sok tekintetben együtt jár a kivonulási hajlandósággal, általában pozitívan kapcsolódik a munkaerő- és tőkepiaci indikátorokhoz. Míg azonban a munkanélkülieket átlag felett jellemezte a kivonulási hajlandóság, jóval átlag alatt vallják

magukra nézve jellemzőnek a méltóságérzet vonásait. Ez, mivel a méltóságérzet komponensei az önállóság, a jog, a tisztelet, a szabadság, az önbecsülés kategóriáiból építkeznek, s mivel a munkanélküliek élethelyzetéből következően ezek az elemek egyenként és együttesen is sérülékenyek, kézenfekvő lehet. Azt, hogy a munkanélküliség és a hátrányos munkaerőpiaci helyzet miféle módokon befolyásolja a méltóságérzetet, a szociográfia és a szociológiai szakirodalom jól dokumentálta (Hodson, 2004; Burawoy, 1979; Jahoda, 1999; Simonyi, 2001; Liebow, 2003).

9. táblázat

Kivonulási hajlandóság és méltóságérzet a materiális erőforrások szerint, a hazai társadalom és a bevándorlók egyes kategóriáin belül

	Hazai társadalom				Bevándorlók			
	Kivonulási hajlandóság		Méltóságérzet		Kivonulási hajlandóság		Méltóságérzet	
	%	N, phi, sign.	%	N, phi, sign.	%	N, phi, sign.	%	N, phi, sign.
Felnőtt népesség	22,9	1001	46,4	963	37,2	500	61,9	478
Aktív népesség	32,3	581,26 ****	50,8	561,10****	38,8	363 n.s.	62,9	348 n.s.
Inaktív népesség	10,2	420	40,3	402	32,8	137	59,2	130
Munkanélküliek	41,2	102,15****	36,4	99,03*	71,4	14,12****	50,0	14 n.s.
Dolgozók	29,8	446,15****	54,5	433,15****	38,8	338 n.s.	63,4	320 n.s.
Vezető, értelmiségi, fehérgalléros	31,5	327 n.s.	57,8	315,11*	37,3	314 n.s.	63,2	399 n.s.
Marginális munkaerőpiaci pozícióban dolgozó	17,5	298,08***	39,0	272,09***	26,5	34 n.s.	31,3	32,17****
Vállalkozó	27,6	58 n.s.+	69	55,11**	38,5	109 n.s.+	73,5	102,4****
Az egyéni átlag-jövedelemnél többel rendelkezők	21,4	419 n.s.	51,7	412,09****	38,5	205 n.s.	60,6	198 n.s.
A háztartási átlag-jövedelemnél többel rendelkezők	24,3	383 n.s.	51,2	369,08**	43,9	173,1**	59,1	171 n.s.
Átlag feletti vagyonnal rendelkezők	28,8	416,12****	54,3	409,14****	43,5	306,16****	66,0	300,11**
Lakáskörülmények (panel, szükséglet)	23,0	273 n.s.	39,5	253,08***	30,6	235,13****	61,0	223 n.s.

Megjegyzés: + csak a migrációs komponensek szerint mérve

Itt inkább az okozhat eredményeinkben első pillantásra meglepetést, hogy a kapcsolat munkanélküliség és méltóságérzet között éppen hogy csak szignifikáns. Azonban ez elsősorban a kis elemszámnak betudható hatás, mivel a dolgozók és a munkanélküliek közt csaknem húsz százalékos rés tátong a méltóságérzet tekintetében. A munkanélkü-

liekhez hasonlóan lényegesen átlag alatti a méltóságérzetet magukénak vallók aránya a marginális munkaerőpiaci helyzetűek körében. Ugyancsak a felnőtt népesség átlaga alatti a versenyszférában dolgozó beosztott értelmiségiek és közsférában dolgozó irodai alkalmazottak méltóságérzete; ágazatok szerint tagolva pedig különösen a pénzügyi szektorban dolgozóké, az oktatás és a kultúra területén tevékenykedőké, valamint a mezőgazdasági alkalmazottaké. A jövedelmi és vagyoni indexek, mint a materiális erőforrások indikátorai, szignifikáns pozitív kapcsolatban állnak a méltóságérzettel, bár hatásuk kevésbé erős mint a vállalkozói lété, vagy a belső munkaerőpiaci pozícióé.

A bevándorlók körében a materiális erőforrások operacionalizálására választott indikátorok csak kevésbé tagolják a kivonulási hajlandóságot és a méltóságérzetet. Az inaktívak ugyan a bevándorlók átlagánál kisebb hajlandóságot mutatnak a kivonulásra, az összefüggés azonban nem szignifikáns, mivel a bevándorlók számottevő aktív többsége az átlaghoz közelien vélekedik. A munkanélküliség az, ami az átlagosnál lényegesen nagyobb arányban készíti a kivonulásra az érintetteket. Másfelől – csakúgy, mint a hazai társadalomban – az átlagosnál jobb anyagi helyzet társul az átlagosnál nagyobb mobilitási hajlandósággal.

A bevándorlók körében a méltóságérzet tekintetében a vagyoni helyzet és különösen a vállalkozói státusz járul hozzá az átlag feletti arányú méltóságérzethez. A marginális munkaerőpiaci helyzetben lévő bevándorlók körülbelül olyan arányban érzékelik a méltóságérzet sérelmét, mint a hazai hasonló helyzetben lévők és munkanélküliek. A versenyszférában dolgozó beosztott értelmiségiek nem ilyen jelentős mértékben, de ugyancsak a bevándorlók átlagánál kedvezőtlenebbül értékelik méltóságérzetük alakulását, körülbelül úgy, ahogy a hazai társadalom átlaga.

Láttuk, hogy a bevándorlók sok tekintetben különböznek a hazai társadalomtól, egyebek között az iskolai végzettséget tekintve is. A bevándorlók közül csak kevesebb mint minden tizediknek volt általános iskolai végzettsége, a hazai társadalomban több mint minden harmadik tartozott ide. A képzettségi skála másik végén a hazai társadalomban minden hetedik, a bevándorlók közül több mint minden negyedik rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A felnőtt társadalmat reprezentáló hazai minta háromnegyede nem beszél idegen nyelvet, s csupán minden tizenkettedik ember beszélt kettőt vagy többet. A bevándorlók közt, nem meglepő módon, az utóbbiak aránya közel háromötödös, ez a dimenzió a legmarkánsabb kulturális különbség a hazai és a bevándorló társadalom között. Amikor a migrációval foglalkozó ajánlások – így a magunk korábbi kutatási ajánlásai is – arra hívják fel a figyelmet, hogy a bevándorlók beilleszkedésének egyik legfontosabb feltétele a nyelvismeret, ehhez hozzá kell tennünk, hogy a magyar társadalom nemzetközi beilleszkedésének kulcsa is az idegen nyelvi kommunikációs készségek tömeges elterjedése. A kulturális erőforrások másik fontos indikátora, az internethasználat tekintetében ugyancsak jelentős különbségeket találunk a bevándorlók javára: míg a magyar felnőtt társadalom közel fele egyáltalán nem használja az internetet, s közel harmada rendszeres napi felhasználó, a bevándorlók közül csupán minden nyolcadik nem használja, s minden második rendszeresen használja az internetet.

Ami a szubjektív helyzetértékelést illeti, a magyar társadalom több mint fele gondolja az átlagosnál rosszabbnak helyzetét, s közel harmada az átlagosnál jobbnak. A bevándorlók negyede az átlagosnál rosszabbnak, közel fele pedig az átlagosnál jobbnak

gondolja helyzetét, körükben tehát a helyzet fordított. A magyar társadalom negyede gondolja úgy, hogy többet kap a társadalomtól, mint amennyit ad, s közel fele úgy véli, hogy kevesebbet kap, mint amennyit ad, azaz többet érdemelne. A bevándorlók körében csupán valamelyest magasabb azok aránya, akik úgy érzik a társadalomtól többet kapnak a megérdemelnél, ám lényegesen alacsonyabb azoké, akik úgy érzik, kevesebbet kapnak vissza a társadalomtól.

A magyarok tíz százaléka nyilatkozott úgy, hogy nincs barátja, a bevándorlók között az ilyenek aránya elenyésző, három százalékos volt. Tíz vagy több barátról a magyarok harmada, a bevándorlók háromötöde számolt be. A kognitív mobilizáció tekintetében azonban fordított összefüggések érvényesülnek. Azok aránya, akik gyakran vitatnak meg politikai kérdéseket barátaikkal, ismerőseikkel, a magyarok körében sem magas, egyhetedes, ám a bevándorlók között ennek csupán a fele. Míg a baráti kapcsolatok száma a primer kapcsolatháló terjedelmét, a kognitív mobilizáció az intenzitását van hivatva becsülni. Emellett utóbbi sokat elárul a társadalom participációs hajlandóságáról is. Mindez azonban a hazai társadalom egészére igaz. Nem tudjuk, hogy a bevándorlók milyen intenzíven használják primer kapcsolathálójukat valóban személyes, baráti, kölcsönösen segítő, erőforrás-bővítő célból, vagy pusztán rekreációs időtöltések alkalmával. Tény, hogy a bevándorlók a hazai társadalomnál kevésbé érdeklődnek a hazai közéleti kérdések iránt és kevésbé aknázzák ki a személyes kapcsolathálójukban rejlő lehetőségeket a közéleti kérdések iránti érdeklődés kielégítésére.

A hazai társadalomban a kulturális és társadalmi erőforrások döntő többsége erősíti a kivonulási hajlandóságot. Így az általános iskolai végzettségűek az átlagosnál lényegesen kevésbé, míg a felsőfokú végzettségűek az átlagosnál inkább élnének ezzel az opcióval (az utóbbiak hatása azonban kis arányuk miatt önmagában nem szignifikáns). Az idegen nyelvet nem beszélő döntő többség ugyancsak az átlagnál kevésbé, míg a két nyelvet beszélők az átlagot csaknem kétszeresen meghaladó mértékben nyitottak a kivonulási formák iránt. Hasonlóképpen hat az infokommunikációs tapasztalat. Az internetet nem használók még az elemi végzettségűeknél is kevésbé mutatnak kivonulási hajlandóságot, míg a rendszeres használók a felsőfokú végzettségűeknél is inkább. Ebben az esetben a statisztikai kapcsolat is különösen erős, ami azzal is összefüggésben áll, hogy a cellák gyakorisága kiegyenlítettebb, a válaszadók közel harmada rendszeres internethasználó. A szubjektív társadalmi helyzet megítélésére vonatkozó, három osztályközös változó nem mutat érdemi összefüggést a kivonulási hajlandósággal. (Bizonyosnak látszik azonban, hogy amennyiben az eredeti tizenegy fokú skála szélső értékeit, alsó és felső ötödét vennénk szemügyre, a kapcsolat erősebbnek mutatkozna.) A szubjektív társadalmi helyzetmegítélés másik indikátora – annak megítélése, hogy a válaszadó mennyire érzi arányban egymással azt, amit a társadalomtól kap és annak ad – érdekes összefüggésre világít rá. A válaszadók mintegy negyede érezte úgy, hogy többet kap a társadalomtól, mint amit adni tud, s körükben a kivonulási hajlandóság lényegesen átlag alatti volt. E jelenség mögött csaknem bizonyosan az áll, hogy e kategóriában felülreprezentáltak az idős, inaktív emberek, akik a domináns társadalmi sztereotípiák szerint értelmezik helyzetüket. Mint láttuk, minden tizenegyedik ember nyilatkozott úgy, hogy nincs barátja, s körükben a kivonulási hajlandóság minden eddigi csoportnál alacsonyabb, tízszázalé-

kos. Ezzel szemben, akiknek sok barátjuk van, azok az átlagosnál lényegesen nagyobb arányban mutatnak kivonulási hajlandóságot, s a kapcsolat csaknem olyan erős, mint az infokommunikációs kulturális erőforrások esetében. A kognitív mobilizáció tekintetében a kapcsolat ugyancsak erős és szignifikáns. Akik soha nem szoktak barátaikkal, ismerőseikkel politikai kérdésekről beszélgetni, az átlagosnál lényegesen kisebb, akik rendszeresen szoktak, az átlagosnál jóval nagyobb kivonulási potenciállal bírnak.

A bevándorlók körében a kulturális és társadalmi erőforrások zöme sem tagolja a kivonulási hajlandóságot. Ugyanakkor megállapítható, hogy a bevándorlók e finomabb társadalmi osztatok egy kivételével mindegyikében nagyobb kivonulási hajlandósággal rendelkeznek, mint a hazai társadalom tagjai. Az egy kivétel az internethasználat, mivel az internetet nem használók körében egyaránt igen alacsony a kivonulási hajlandóság mindkét társadalomban. A lényeges különbség éppen abban rejlik, hogy míg az ilyenek a magyar társadalom felét tették ki a vizsgálat időpontjában, 2011-ben, a bevándorlók közt csupán mintegy egynyolcados volt az arányuk.

A méltóságérzet jelentős összefüggésben áll az iskolai végzettséggel: a felsőfokú végzettségűek több mint másfélszer annyian azonosulnak teljesen a méltóságteli önképpel, mint az általános iskolai végzettségűek. A nyelvismeret és az információs technológiai ismeretek ez esetben nem hordoznak ilyen mérvű különbségeket. A hazai válaszadók mintegy fele gondolta, hogy az átlagosnál rosszabb helyzetben van a társadalomban, s az ő méltóságérzetük is jóval átlag alatti volt, míg az a harminc százalék, aki az átlagosnál jobb helyzetüként jellemezte magát, az átlagosnál lényegesen magasabb méltóságérzettel is bírt, hiszen a méltóságérzet komponensei és a szubjektív társadalmi önbesorolás hasonló reflexiókra készítette a válaszadókat. Hasonló irányú és intenzitású összefüggést mutatott a másik szubjektív társadalmi helyzet-indikátor is, amellyel azt mérlegelik, hogy megfelelő mértékben kapnak-e a társadalomtól, erőfeszítéseikhez képest. Akik úgy érzik, hogy többet kapnak a társadalomtól mint amennyit adni tudnak, az átlagosnál jóval sérülékenyebb méltóságérzettel bírnak, míg a társadalom közel fele, amelyik úgy érzi, hogy nem kap eleget, mindazonáltal az átlagosnál jobban azonosul a méltóságérzettel.

10. táblázat

Kivonulási hajlandóság és méltóságérzet a társadalmi és kulturális erőforrások szerint, a hazai társadalom és a bevándorlók egyes kategóriáin belül

	Hazai társadalom				Bevándorlók			
	Kivonulási hajlandóság		Méltóságérzet		Kivonulási hajlandóság		Méltóságérzet	
	%	N, phi, sign.	%	N, phi, sign.	%	N, phi, sign.	%	N, phi, sign.
Felnőtt népesség	22,9	1001	46,4	963	37,2	500	61,9	478
Iskola: 8 általános, vagy kevesebb	15,8	361 ,13****	36,7	341 ,15****	25,5	47 n.s.	40,9	44 ,14****
Iskola: felsőfokú	28,1	135 n.s.	62,7	134 ,13****	40,9	132 n.s.	69,5	131 ,1****
Nyelvismeret: nem beszél idegen nyelvet	18,1	725 ,19****	44,3	700 n.s.	27,3	73 n.s.	49,2	65 ,13**

	Hazai társadalom				Bevándorlók			
	Kivonulási hajlandóság		Méltóságérzet		Kivonulási hajlandóság		Méltóságérzet	
	%	N, phi, sign.	%	N, phi, sign.	%	N, phi, sign.	%	N, phi, sign.
Nyelvismeret: 2 vagy több idegen nyelvet beszél	42,2	83	51,3	78	39,7	295 n.s.	66,7	282
Internethasználat: nem használja	12,2	482 ,25****	43,2	458 n.s.	12,3	65 ,21****	35,9	64 ,23****
Internethasználat: naponta használja	36,3	317	50,7	304	43,0	251	70,0	237
Társadalmi önbesorolás: átlagosnál rosszabb	21,9	511 n.s.	37,5	488 ,19****	32,6	135 n.s.	50,0	126 ,15****
Társadalmi önbesorolás: átlagosnál jobb	25,8	299	58,9	292	39,1	230	67,9	224
Szubjektív társadalmi helyzet 2: többet kap a társadalomtól, mint amennyit ad	15,6	257 ,12****	30,8	247 ,19****	32,9	143 n.s.	58,2	134 n.s.
társadalmi önbesorolás Szubjektív társadalmi helyzet 2: kevesebbet kap a társadalomtól, mint amennyit ad	22,7	467	52,7	455	36,8	163	61,0	159
Barátok: nincs barátja	10,1	89 ,2****	25,3	75 ,17****	31,3	16 n.s.	33,3	15 n.s.
Barátok: 10 vagy több barátja van	34,9	301	56,3	293	36,3	271 n.s.	62,5	259
Kognitív mobilizáció: szinte soha nem beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről	18,0	428 ,13****	43,3	404 ,15****	37,3	260 n.s.	62,8	247 n.s.
Kognitív mobilizáció: gyakran beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről	34,7	144	64,3	140	38,9	36 n.s.	69,8	36

Akiknek nincs barátjuk, elmagányosodtak, azoknak az átlagosnál lényegesen sérülékenyebb a méltóságérzete; minden eddig vizsgált erőforrás közül a barátok, a primer kapcsolatok hiánya okozta a legjelentősebb esést a méltóságérzet tekintetében. Akiknek sok barátjuk van, ezzel szemben jóval nagyobb arányban vallják magukénak a méltóságérzetet is. Különösen így van ez a baráti kapcsolatok intenzitására utaló kognitív mobilizáció esetében: akik gyakran beszélgetnek barátaikkal, ismerőseikkel közéleti kérdésekről, azok az átlagnál közel másfélszer inkább érzékelik méltóságteljesnek helyzetüket. A bevándorlók körében átlagosan is és csaknem minden vizsgált dimenzióban külön-külön is magasabb a méltóságot érzékelők aránya. Itt is kivétel azoknak a csoportja, akik egyáltalán nem használják az internetet: ők a hasonló helyzetű magyarokhoz képest is kisebb arányban vallják magukat méltóságteljesnek. Ez a bevándorlók körében igen alacsonynak számító, egyharmados arány megegyezik a barátokkal nem

rendelkezők körében tapasztalattal. Azonban azok, akiknek nincs barátjuk, a bevándorlók körében igen kis arányt tesznek ki: míg a magyar mintában minden tizennegyedik, addig a bevándorlók közt minden harmincharmadik számolt be erről. A kis elemszám magyarázhatja, hogy bár a méltóságérzettel bírók aránya a magányosok körében igen alacsony, a kapcsolat mégsem szignifikáns.

11. táblázat

Többszörös elemzés: az erőforrások hatása a kivonulásra és a méltóságérzetre a hazai társadalom és a bevándorlók körében

	Hazai társadalom				Bevándorlók			
	kivonulás		méltóságérzet		kivonulás		méltóságérzet	
	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.
Munkaerőpiaci aktivitás	2,511	,000	1,401	,083	1,523	,219	1,312	,400
Marginális munkaerőpiaci helyzet	1,143	,661	,841	,473	,901	,844	,358	,042
Kedvezőtlen lakáskörülmények	1,122	,560	,740	,076	,513	,003	,880	,569
Vezető, értelmiségi, fehérgalléros	1,071	,727	1,431	,028	,433	,007	,890	,700
Munkanélküli	1,809	,049	,684	,184	5,044	,029	1,366	,661
Átlagosnál jobb jövedelem	,683	,129	1,182	,377	,917	,765	1,084	,775
Átlagosnál jobb házt. jövedelem	1,030	,898	1,030	,872	1,883	,025	,646	,110
Barátok száma (alap = 0)		,000		,005		,850		,404
Barátok száma 1–9	1,108	,801	2,003	,025	1,037	,959	2,306	,191
Narátok száma 10+	2,267	,048	2,757	,002	1,174	,817	2,016	,267
Iskolai végz.: ált.	1,242	,482	,822	,422	1,061	,897	,678	,374
Internethasználat (alap = 0)		,000		,055		,000		,069
Internethasználat: hetente vagy ritkábban	2,489	,006	,584	,065	1,824	,248	1,361	,465
Internethasználat: többször egy héten	2,451	,004	,727	,229	4,387	,001	1,850	,095
Internethasználat: mindennap, majdnem mindennap	3,709	,000	,567	,011	5,250	,000	2,358	,015
Kognitív mobilizáció: (alap = soha nem beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről)		,110		,001		,284		,912
Kognitív mobilizáció: ritkán beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről	1,221	,321	,896	,509	,763	,244	,918	,712
Kognitív mobilizáció: gyakran beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről	1,729	,036	2,083	,002	,566	,181	1,053	,903
Társadalmi önbesorolás (alap = átlagosnál rosszabb)		,025		,000		,808		,457
Társadalmi önbesorolás: átlagos	,603	,045	1,469	,054	,816	,524	1,035	,911

	Hazai társadalom				Bevándorlók			
	kivonulás		méltóságérzet		kivonulás		méltóságérzet	
	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.
társadalmi önbesorolás: átlagosnál jobb	,574	,013	2,254	,000	,914	,757	1,342	,295
idegen nyelv ismerete (alap = 0)		,087		,642		,158		,223
1 idegen nyelv ismerete	1,434	,104	1,122	,578	2,052	,065	1,558	,219
2 vagy több idegen nyelv ismerete	1,786	,057	,833	,548	1,885	,079	1,770	,083
Konstans	,049	,000	,291	,000	,142	,020	,289	,087
N,	870		842		446		434	
Nagelkerke R négyzet	.22		.14		.17		.12	
helyesen besorolt esetek (%)	78.2		62.6		70.3		68.2	

Megjegyzés: bináris logisztikus regresszió, enter módszer

A kivonulási hajlandóság magyarázatában a figyelembe vett materiális, kulturális és társadalmi erőforrások közül a társadalom egészében jelentős befolyást gyakorol a munkaerőpiaci aktivitás és a munkanélküliség, a primer társadalmi kapcsolatok terjedelme és intenzitása (a barátok száma és a kognitív mobilizáció), a szubjektív társadalmi helyzetmegítélés és a digitális írástudás (az internetezés gyakorisága).

A bevándorlók körében igen erős pozitív hatást gyakorolt a munkanélküli helyzet, negatív hatással volt viszont a vezetői, szakértelmiségi és fehérgalléros pozíció a kivonulási hajlandóságra. Hasonlóan visszatartó hatással vannak a kedvezőtlen lakáskörülmények, ám pozitív hatással volt az internetezés intenzitása és a háztartási jövedelem. Azt mondhatjuk tehát, hogy a kivonulási hajlandóságot növelhetik pozitív és negatív adottságok is.

A hazai társadalomban a méltóságérzet esélyeit jelentősen növeli a vezetői, a szakértelmiségi, a fehérgalléros munkaerőpiaci pozíció, a barátok száma és a pozitív szubjektív társadalmi helyzetmegítélés. Ezzel szemben az intenzív internethasználat, kontrollálva a többi változó hatásával, az átlagosnál kisebb mértékben valószínűsíti a méltóságérzet meglétét.

A bevándorlók körében ez utóbbi jelenség fordított módon viselkedik, s a digitális írástudás erősíti a méltóságérzetet. Mindez bizonyára összefügghet az internet rekreációs célú, illetve erőforrás-bővítő használati módjának eltéréseivel, s a felhasználók kormegoszlásával. A bevándorlók körében – összhangban a táblaelemzések eredményeivel – a legjelentősebb negatív irányú befolyást a marginális munkaerőpiaci helyzet gyakorolja a méltóságérzetre.

A modellek erősebben magyarázzák a kivonulási hajlandóságot és a méltóságérzetet a hazai társadalom egészében, mint a bevándorlók körében. Általában mindkét társadalmi közegben erősebb az erőforrások összefüggése a kivonulási hajlandósággal, mint a méltóságérzettel.

A KIVONULÁSI HAJLANDÓSÁG ÉS A MÉLTÓSÁGÉRZET ÖSSZEFÜGGÉSE A CIVIL RÉSZVÉTELLEL

A civil részvételnek itt két komponensét, a tiltakozási hajlandóságot és a civilszervezeti tagságot vesszük szemügyre. A változók leírását Göncz Borbála tanulmánya tartalmazza e kötetben.

12. táblázat

A kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet összefüggése a tiltakozási hajlandósággal és a civilszervezeti tagsággal a bevándorlók és a hazai társadalom körében (phi, szign.)

	Hazai társadalom			Bevándorlók		
	méltóság	tiltakozási hajlandóság	civilszervezeti tagság	méltóság	tiltakozási hajlandóság	civilszervezeti tagság
Kivonulási hajlandóság	,1****	n.s.	,05**	,15****	,16****	,07**
Méltóság	-	,17****	,1****	-	n.s.	n.s.
Tiltakozási hajlandóság		-	,25****		-	,26****

Egyfelől igaz az, hogy a bevándorlók körében alacsonyabb a tiltakozási és magasabb a kivonulási potenciál, mint a hazai társadalom egészében. Másrészt azt is látni kell, hogy a két akciópotenciál forma nem mutat szignifikáns kapcsolatot a társadalom egészében, ám szignifikáns pozitív kapcsolatban áll a bevándorlók körében: minden hetedik bevándorló vett részt tiltakozási akcióban, a kivonulási opciót igénylő bevándorlók közt minden ötödik.

13. táblázat

A kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet erőforrásokkal kontrollált hatása a tiltakozásra és a civilszervezeti részvételre a hazai társadalomban és a bevándorlók körében

	Hazai társadalom				Bevándorlók			
	tiltakozási hajlandóság		civilszervezeti tagság		tiltakozási hajlandóság		civilszervezeti tagság	
	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.
Munkaerőpiaci aktivitás	1,230	,371	1,202	,402	,673	,375	2,408	,030
Marginális munkaerőpiaci helyzet	1,304	,370	,512	,017	2,042	,374	3,104	,111
Kedvezőtlen lakáskörülmények	1,088	,672	1,313	,142	,493	,043	,514	,016
Vezető, értelmiségi, féhérgalléros	1,180	,387	,919	,644	,517	,109	,139	,000
Munkanélküli	,659	,226	,700	,316	,708	,767	,332	,337
Átlagosnál jobb jövedelem	,700	,132	1,780	,007	,935	,874	1,118	,749

	Hazai társadalom				Bevándorlók			
	tiltakozási hajlandóság		civilszervezeti tagság		tiltakozási hajlandóság		civilszervezeti tagság	
	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.
Átlagosnál jobb házt. jövedelem	1,412	,124	1,278	,228	,406	,035	1,210	,582
Barátok száma (alap = 0)		1,000		,161		,951		,301
Barátok száma 1–9	,999	,998	2,137	,056	1,431	,756	2,721	,409
Barátok száma 10+	,995	,989	2,022	,090	1,370	,783	3,760	,269
Iskolai végz.: ált.	,783	,423	1,200	,511	,156	,123	,051	,010
Internethasználat (alap = 0)		,442		,412		,001		,001
Internethasználat: hetente vagy ritkábban	1,146	,687	1,664	,092	5,659	,031	6,136	,019
Internethasználat: többször egy héten	1,220	,507	1,231	,463	2,475	,240	13,862	,000
Internet használat: mindennap, majdnem mindennap	,797	,398	1,199	,461	,959	,957	6,665	,009
Kognitív mobilizáció: (alap = soha nem beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről)		,000		,000		,006		,271
Kognitív mobilizáció: ritkán beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről	2,252	,000	1,553	,020	1,513	,243	,657	,128
Kognitív mobilizáció: gyakran beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről	7,270	,000	2,746	,000	5,242	,002	1,049	,920
Társadalmi önbesorolás (alap = átlagosnál rosszabb)		,242		,852		,022		,047
Társadalmi önbesorolás: Átlagos	,658	,092	,972	,900	2,860	,051	,668	,316
Társadalmi önbesorolás: Átlagosnál jobb	,865	,507	1,097	,650	4,088	,006	1,442	,307
Idegen nyelv ismerete (alap = 0)		,003		,145		,283		,058
1 idegen nyelv ismerete	2,100	,001	,991	,966	2,536	,201	2,909	,053
2 vagy több idegen nyelv ismerete	1,884	,053	1,773	,060	2,920	,113	3,373	,017
Kivonulási hajlandóság	,881	,554	1,027	,895	2,625	,004	,944	,832
Méltóságérzet	1,813	,001	1,034	,849	,979	,949	,691	,174
Konstans	,098	,000	,076	,000	,017	,006	,018	,006
N,	842		842		434		434	
Nagelkerke R négyzet	,2		,16		,27		,32	
helyesen besorolt esetek (%)	76.9		74.1		89.3		79.0	

Megjegyzés: bináris logisztikus regresszió, enter módszer

A társadalom egészében a tiltakozási potenciál szignifikáns pozitív kapcsolatban áll a méltóságérzettel és a kulturális erőforrásokkal, mindenekeelőtt a kognitív mobilizációval és a nyelvismerettel. Azonban nincs szignifikáns kapcsolat a kivonulási és a tiltakozási hajlandóság között. Ez az összefüggés az elemi, nem kontrollált összefüggések szintjén sem létezik: a felnőtt népesség mintegy egynegyede mutatott tiltakozási hajlandóságot, s azok körében, akik valamelyik kivonulási opciót elfogadták, az arány hasonló volt. A tiltakozás és a civilszervezeti tagság közt viszont jelentős pozitív kapcsolat van: akik nem tagjai civilszervezetnek, azok közt minden hatodik vett részt valamilyen tiltakozási akcióban; akik tagjai civilszervezetnek, azok között ötből több mint kettő.

A társadalom egészét tekintve a civil szerveződésekben való részvétel valamivel több mint egynegyedét tesz ki, s igen jelentősen összefügg a kognitív mobilizációval (a baráti kapcsolatok terjedelme is pozitív hatást fejt ki, noha a kapcsolat éppen a szignifikanciahatáron mozog). A jövedelmi helyzettel pozitív, míg a marginális munkaerőpiaci helyzettel negatív kapcsolata van a civilszervezeti tagságnak. A kivonulási hajlandóság és a méltóságérzékelés nincs kapcsolatban a civilszervezeti aktivitással, erőforrásokra kontrollált feltételek között. Ez utóbbi azért érdemel említést, mert a méltóságérzet figyelembe vett komponensei között szerepe volt a társadalmi környezetre való reflektálás képességének.

A tiltakozási hajlandóság a bevándorlók közt alacsonyabb, mint a hazai társadalomban. Minden hetedik bevándorlóra jellemző, s ennek meglétét valószínűsíti a kivonulási hajlandóság, a kognitív mobilizáció, a szubjektív társadalmi helyzet pozitív megítélése és a digitális írástudás. Azonban az átlagosnál jobb háztartási jövedelem és a kedvezőtlen lakáskörülmények egyaránt ellene hatnak a tiltakozási hajlandóságnak, ami első pillantásra arra utal, hogy a materiális erőforrások indikátorai inkonzisztensek. Mivel azonban igen széles, dichotóm kategóriákat alkalmazunk és az összefüggések szignifikanciaszintje alacsony, úgy ítéltük meg, hogy a tiltakozási hajlandóság magyarázatában fontosabb szerepet játszanak a társadalmi és kulturális erőforrások, mint a materiális életfeltételek.

A bevándorlók közt ugyancsak mintegy egynegyedek a civilszervezeti tagság aránya és ezt sem a kivonulási hajlandóság, sem méltóságérzet nem befolyásolja. Ezzel szemben igen erős hatást gyakorolnak a kulturális erőforrások, különösen a digitális írástudás és az iskolai végzettség. A vezetők, értelmiségiek, fehérgallérosok az átlagosnál kevésbé élnek a civilszervezeti tagsággal a modellben, aminek az lehet a magyarázata, hogy körükben többen vannak a versenyszférában dolgozó fehérgallérosok és a beosztott értelmiségiek, mint az egyébként átlagosnál nagyobb civilszervezeti aktivitással jellemezhető vezetők.

A KIVONULÁSI HAJLANDÓSÁG, A MÉLTÓSÁGÉRZET ÉS A CIVIL RÉSZVÉTEL ÖSSZEFÜGGÉSE A SZUBJEKTÍV JÓLÉTTAL

A szubjektív jólétet itt az elégedettség és a boldogság átlagaként értelmezzük, s az egyszerűbb összehasonlíthatóság kedvéért a szubjektív jólét esetében is az átlagnál nem nagyobb, illetve az átlagnál nagyobb dichotom kategóriákkal számolunk.

Nem áll az a feltevés, hogy a kivonulási hajlandóság és a szubjektív jólét között negatív összefüggés van: sem a hazai, sem a bevándorló társadalomban nincs érdemi összefüggés. Amennyiben nem feledkezünk meg arról, hogy a szubjektív jólétet komponenseire bontva vizsgáljuk, élve a gyanúperrel, hogy az elégedetlenség és a kivonulás korrelál, megállapíthatjuk, hogy nincs ilyen összefüggés miként a boldogsággal sem. Megjegyezzük: a tiltakozási hajlandóság, szemben a kivonulási potenciállal, szignifikáns módon összefügg a szubjektív jóléttel. Aki részt vettek valamilyen tiltakozási akcióban, elégedettebbnek és boldogabbnak mondják magukat a hazai társadalom átlagánál. A bevándorlók körében az összefüggés nem szignifikáns.

14. táblázat

Az akciópotenciál, a méltóságérzet és a civilszervezeti tagság kapcsolata a szubjektív jóléttel (átlag feletti SWB az egyes kategóriákon belül, %)

	Hazai társadalom		Bevándorlók	
	SWB	szign.	SWB	szign.
Kivonulási hajlandóság: nem	40,1	n.s.	77,5	n.s.
Kivonulási hajlandóság: igen	41,6		75,6	
Méltóság: nem	31,2	,21****	65,3	,19****
Méltóság: igen	51,7		83,4	
Tiltakozási hajlandóság: nem	37,7	,1****	75,8	n.s.
Tiltakozási hajlandóság: igen	48,5		80,6	
Civilszervezeti tagság: nem	37,4	,1****	72,7	,15****
Civilszervezeti tagság: igen	48,1		87,4	

Ezzel szemben a méltóságérzet mindkét csoportban az átlagosnál magasabb boldogsággal és elégedettséggel jár. A szubjektív jólét érzete átlagosan lényegesen magasabb a bevándorlók körében.

15. táblázat

Az akciópotenciál, a méltóságérzet és a civilszervezeti tagság kontrollált hatása a szubjektív jólétre a hazai társadalomban és a bevándorlók körében

	Hazai társadalom		Bevándorlók	
	Exp (B)	szign.	Exp (B)	szign.
Munkaerő-piaci aktivitás	,573	,018	1,070	,883
Marginális munkaerő-piaci helyzet	,758	,353	,310	,064
Kedvezőtlen lakáskörülmények	,986	,946	,886	,706
Vezető, értelmiségi, fehérgalléros	1,287	,198	,880	,781
Munkanélküli	,980	,954	,085	,016
Átlagosnál jobb jövedelem	,751	,214	1,165	,682
Átlagosnál jobb házt. jövedelem	1,053	,815	1,459	,308
Barátok száma (alap = 0)		,048		,068
Barátok száma 1–9	1,210	,640	3,916	,104
Barátok száma 10+	1,892	,133	5,798	,034
Iskolai végz.: ált.	,733	,302	3,809	,048
Internethasználat (alap = 0)		,112		,001
Internethasználat: hetente vagy ritkábban	1,560	,182	1,315	,599
Internethasználat: többször egy héten	1,345	,337	4,730	,003
Internet használat: minden nap, majdnem minden nap	1,878	,018	4,509	,002
Kognitív mobilizáció: (alap = soha nem beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről)		,615		,623
Kognitív mobilizáció: ritkán beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről	,849	,423	,730	,333
Kognitív mobilizáció: gyakran beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről	1,048	,869	,891	,855
Társadalmi önbesorolás (alap = átlagosnál rosszabb)		,000		,000
Társadalmi önbesorolás: átlagos	4,080	,000	2,531	,015
Társadalmi önbesorolás: átlagosnál jobb	9,848	,000	7,069	,000
Idegen nyelv ismerete (alap = 0)		,861		,362
1 idegen nyelv ismerete	1,019	,938	2,010	,184
2 vagy több idegen nyelv ismerete	1,212	,586	1,347	,539
Kivonulási hajlandóság	,715	,136	,505	,044
Méltóságérzet	1,783	,002	2,207	,011
Tiltakozási hajlandóság	1,385	,136	1,417	,477
Civilszervezeti tagság	1,306	,188	1,519	,323
Konstans	,145	,000	,051	,005
N,	810		410	
Nagelkerke R négyzet	.4		.4	
helyesen besorolt esetek (%)	77.2		85.2	

Megjegyzés: bináris logisztikus regresszió, enter módszer

A hazai társadalomban sem a kivonulási, sem pedig a tiltakozási hajlandóság nem mutat összefüggést a szubjektív jóléttel. Ezzel szemben a méltóságérzet pozitív és erős kapcsolatot mutat az elégedettséggel és a boldogsággal, miként a társadalmi önbesorolás is. Pozitív hatással van a szubjektív jólétre nem is annyira a barátok száma, mint inkább az, hogy vannak-e barátok, valamint a digitális írástudás is. Ezzel szemben, kontrollált feltételek közt, gyenge negatív kapcsolatban áll a szubjektív jólét a munkaerőpiaci aktivitással. Ez utóbbi jelenségre nem utal semmiféle jel a táblaszintű elemzésekben, mivel a két változó között nincs kapcsolat. A munkanélküliség önmagában negatív kapcsolatban áll a szubjektív jóléttel, s valószínűsíthető, hogy a modellben ez okozza az aktivitási hatás torzulását. Erre utal, hogy amennyiben a munkanélküliség változóját kihagyjuk a modellből, az aktivitás szignifikanciája nő.

A bevándorlók körében a barátok száma és a kulturális erőforrások is pozitív szignifikáns hatással vannak a szubjektív jólétre, továbbá mindkét kiemelten vizsgált változónk, a kivonulási hajlandóság és a méltóságérzet is kapcsolatban áll a szubjektív jóléttel, éspedig ellentétes irányú kapcsolatban. A kivonulási hajlandóság kisebb szubjektív jóléttel társul, míg a méltóságérzet – miként a hazai társadalom egészében – pozitívan kapcsolódik a szubjektív jóléthez. Külön figyelmet érdemel, hogy a kivonulási hajlandóság és a szubjektív jólét között – kontrollált feltételek esetén – negatív kapcsolat van, hiszen ezt a kapcsolatot a kétdimenziós táblaelemzésekben nem érzékeltük. Arról van tehát szó, hogy azonos erőforrás-kombinációk esetén a magas kivonulási hajlandóság alacsony szubjektív jóléttel jár együtt.

Mivel ez utóbbit a kognitív és affektív aspektusok, az elégedettség és a boldogság átlagaként operacionalizáltuk – Inglehart megoldását követve –, érdemes ellenőrizni, hogy a szubjektív jólét két komponense egyformán negatív és szignifikáns kapcsolatot mutat-e a kivonulási hajlandósággal.

A közvetlen kapcsolatokat táblastatisztikákkal ellenőrizve a kivonulási hajlandóságról láttuk, hogy nincs kapcsolatban sem az elégedettséggel, sem a boldogsággal. A tiltakozás gyenge pozitív kapcsolatot mutat az elégedettséggel és erős pozitív kapcsolatot a boldogsággal a hazai társadalomban. (A bevándorlók közt azok boldogabbak, akik nem vettek részt tiltakozási akciókban, ám itt az összefüggés nem szignifikáns.)

Amennyiben az erőforrásokkal kontrollált modellekben a szubjektív jólét komponenseit külön-külön jelenítjük meg, azt látjuk, hogy a kivonulási hajlandóság az elégedettséggel kontrollált feltételek közt sem mutat kapcsolatot, ám a bevándorlók közt a kivonulás és a boldogság hiánya igen erősen kapcsolódik. Ez okozza tehát a szubjektív jóléttel való ilyen jellegű összefüggést is.

A BEVÁNDORLÓK TÁRSADALMI PROFILJA: NÉHÁNY KÖVETKEZTETÉS

Végezetül röviden arra teszek kísérletet, hogy a tanulmányban említett tulajdonságok számbavételével megrajzoljam a bevándorlók társadalmi profilját, s röviden összefoglaljam a tanulságokat. Olyan logisztikus regressziós modellt építünk erre a célra, melynek függő változója a bevándorlók és a hazai társadalom kettőssége, míg a magyarázó

változók a korábban megismert erőforrások, a demográfiai változók, valamint az akciópotenciál, a méltóság és a civil részvétel tényezői.

A bevándorlók, munkaerőpiaci státuszukat tekintve, az átlagosnál lényegesen nagyobb arányban vállalkozók, vezetők, értelmiségiek, vagy fehérgallérosok. Életkörülményeiket illetően pedig az átlagosnál nagyobb arányban laknak panellakásban, ami a túlnyomórészt városi életformával hozható összefüggésbe. Az átlagosnál nagyságrendekkel inkább beszélnek idegen nyelveket, jellemző rájuk, hogy az átlagosnál inkább használják az internetet és vannak barátaik. Az átlagosnál kevésbé jellemző rájuk a kognitív mobilizáció, a tiltakozási hajlandóság és a civilszervezeti részvétel. Méltóságérzetük és kivonulási hajlandóságuk nem különbözik az átlagtól, azonos erőforrások megléte esetén.

16. táblázat

A bevándorlók sajátosságai az erőforrások, az akciópotenciál, a civil részvétel és a szubjektív jólét tekintetében

	Exp (B)	szign.		Exp (B)	szign.
Kedvezőtlen lakáskörülmények	1,809	,009	idegen nyelv ismerete (alap = 0)		,000
Átlagosnál jobb jövedelem	,848	,566	1 idegen nyelv ismerete	8,458	,000
Átlagosnál jobb házt. jövedelem	,784	,397	2 vagy több idegen nyelv ismerete	68,487	,000
Barátok száma (alap = 0)		,006	kivonulási hajlandóság	1,129	,622
Barátok száma 1–9	,895	,843	méltóságérzet	,819	,383
Barátok száma 10+	1,805	,290	tiltakozási hajlandóság	,195	,000
Iskolai végz.: átl.	,689	,450	civilszervezeti tagság	,385	,000
Internethasználat (alap = 0)		,060	aktív	1,323	,681
Internethasználat: hetente vagy ritkábban	1,689	,213	munkanélküli	,465	,324
Internethasználat: többször egy héten	1,609	,217	vezető, értelmiségi, fehérgalléros	3,535	,000
Internethasználat: mindennap, majdnem mindennap	,806	,549	marginális_mp	1,154	,755
Kognitív mobilizáció: (alap = soha nem beszél barátaival, ismerőseivel politikai kérdésekről)		,000	szubjektív jólét átlag fölött	3,591	,000
Kognitív mobilizáció: ritkán beszél	,490	,003	dolgozó	1,347	,632
Kognitív mobilizáció: gyakran beszél	,234	,000	kor 40 fölött	1,760	,023
Társadalmi önbesorolás (alap = átlagosnál rosszabb)		,973	vállalkozó	2,027	,023
Társadalmi önbesorolás: átlagos	1,042	,896	férfi	1,012	,958
Társadalmi önbesorolás: átlagosnál jobb	1,074	,815	Konstans	,006	,000
N = 1500 ; Nagelkerke R négyzet = 0.67, helyesen besorolt esetek: 88.6 %					

Megjegyzés: bináris logisztikus regresszió, enter módszer

A tanulmány elején feltételeztem, hogy a kivonulási hajlandóság magasabb a bevándorlók, mint a hazai társadalom körében. Ez az egyszerű megoszlások összehasonlítása-kor igaznak bizonyult, s még akkor is állta a próbát, amikor háromdimenziós megoszlásokkal kontrolláltuk a kapcsolatot, illetve az aktivitás, a képzettség és a demográfiai változók együttes bevonásával ellenőriztük a hatást. A bevándorlók körében az átlagosnál nagyobb a kivonulási potenciál és a méltóságérzet, kisebb a tiltakozási hajlandóság és átlagos mérvű a civil szervezeti tagság. Látjuk azonban azt is, ha az összefüggéseket az erőforrások tágabb körére kontrolláljuk, a kivonulásnak nincs érdemi kapcsolata a bevándorló léttel, s hasonló mondható el a méltóságérzetről is. A bevándorlók ilyen sajátosságai tehát – az átlagosnál nagyobb kivonulási hajlandóság és magasabb fokú méltóságérzet – az eltérő erőforrás-kombinációknak, a bevándorlók sajátos összetételének tudhatók be. A bevándorlók átlagosnál kisebb tiltakozási hajlandósága nem tudható be pusztán sajátos társadalmi összetételüknek, ez a sajátosság a kibővített modellben is megmarad. Látható az is, hogy a bevándorlók átlagos mértékben vesznek részt a civil szervezetekben, de kisebb mértékben, mint hasonló társadalmi-gazdasági adottságokkal rendelkező hazai pályatársaik.

Abból indultam ki, hogy a kivonulási hajlandóság, valamint a civil részvétel különböző formái között pozitív összefüggés van, mivel hasonló helyzetértékelésen nyugszanak. Ez részben igazolható feltevés. Azt találtuk, hogy a bevándorlók körében a kivonulási és a tiltakozási hajlandóság között pozitív kapcsolat van, ha az erőforrásokkal kontrolláljuk.

Feltételeztem, hogy a kivonulási hajlandóság, valamint a szubjektív jólét között negatív összefüggés van, s ez részben igaznak bizonyult. A táblastatisztikákban ugyan nincs szignifikáns összefüggés, de az erőforrásokkal kontrollált modellben, a bevándorlók körében igen.

Azt is gondoltam, hogy a bevándorlás olyan életesemény, amelynek során a méltóságérzet gyakrabban sérülhet, s alacsonyabb, mint a társadalomban általában. Ezt a feltevést támasztották alá az interjúk és civil tanácskozások tapasztalatai (lásd a kötetben), amelyek jócskán szolgáltattak ilyenre példát. Bár ezek a példák valósak, összességében mégis téves az a feltételezés, hogy a bevándorlók közt a méltóságérzet alacsonyabb szintű lenne. A táblázatokban az összetétel hatás következtében inkább magasabbnak mutatkozik, az összevont modellben pedig nem szignifikáns a kapcsolat.

A méltóságérzet és a szubjektív jólét között pozitív összefüggés van, ezek egy tőről fakadó szubjektív értékelések. Az a logikusnak tűnő feltevés azonban, hogy a méltóságérzet sérülése (alacsonyabb volta) nagyobb kivonulási hajlandósággal társul, tévesnek bizonyult: mind a hazai társadalomban, mind pedig a bevándorlók közt a magasabb fokú méltóságérzet jár magasabb mérvű kivonulási hajlandósággal. Tehát nem azok fordítanak a sorsukon, vándorolnának el, vagy vállalkoznának, akiknek a méltóságán csorba esett, hanem azok, akik a méltóságukat intaktnak tudják, s előre akarnak jutni.

Az a logikus feltevés sem bizonyult igaznak, hogy a méltóságérzet és a civil részvétel között negatív összefüggés van. A társadalom egészében a nagyobb méltóságérzet társul a nagyobb tiltakozási potenciállal. A civilszervezeti tagságra, s a bevándorlók körére általában ilyen összefüggés nem érvényesül.

IRODALOM

- Burawoy, M. (1979): *Manufacturing Consent*. Chicago: Chicago University Press
- Giczi, J.–Endre S. (2009): Trust and social capital in contemporary Europe. In: I. Gy. Tóth (ed.): *European Social Report 2009*. Budapest: Társi, 63–82.
- Göncz B.–Kisfalusi D.–Szanyi-F. E.–Tóth L.–Vépy-Schlemmer É. (2011): *Felmérés a bevándorlók civil integrációjáról. Korábbi hazai és nemzetközi kutatások áttekintése*. Kézirat, Budapest: Corvinus, ETK
- Hirschman, A. O. (1970): *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Hirschman, A. O. (1978): Exit, Voice and the State. *World Politics*, 90–107.
- Hirschman, A. O. (1993): Exit, Voice and the fate of the German Democratic Republic. An Essay in Conceptual History. *World Politics*, 173–202.
- Hodson, R. (2004): *Dignity at Work*. Cambridge: Cambridge University Press
- Jahoda, M.–P. E. Lazarsfeld–H. Zeisel (1999): *Marienthal. Szociográfiai kísérlet a tartós munkanélküliség hatásairól*. Budapest: Új Mandátum
- Kathib, R.–Armenian, H. (2010): Developing an Instrument for Measuring Human Dignity and Its Relationship to Health in Palestinian Refugees. *World Medical & Health Policy* 2 (2), 36–49.
- Klandermans, B.–Toorn J.–Stekelenburg J. (2008): *Embeddedness and Identity*. How Immigrants Turn Grievances into Action (2008): *American Sociological Review* 73, December, 992–1012.
- Lengyel Gy. (1999): Akciópotenciál, kivonulás, radikális tiltakozás. *Századvég*, 13. szám, 221–239.
- Liebow, E. (2003 [1967]): *Tally's Corner: A Study of Negro Streetcorner Men*. Lanham: Rowman and Littlefield
- Ryan, R. M.–Deci E. L. (2001): On Happiness and Human Potentials: A Review of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being. *Annual Review of Psychology* No. 52, 141–166.
- Simonyi Á. (szerk.) (2001): *Tizenegy falu, ötvenöt család*. Budapest: Struktúra–Munkaügy Kiadó
- Tóth I. Gy. (2009): *Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében*. Budapest: Társi
- Turner, B. S. (2010): Ralf Dahrendorf on citizenship and life chances. *Citizenship Studies* 14 (2), 237–244.
- Wood, A. M.–Joseph S. (2009): The absence of positive psychological (eudemonic) well-being as a risk factor for depression: A ten year cohort study. *Journal of Affective Disorders*, <http://www.elsevier.com/locate> (utolsó letöltés: 2012. 02. 01.)

Tóth Lilla

A KOLLEKTÍV CSELEKVÉS ÉS A POLITIKAI RÉSZVÉTEL ELŐFELTÉTELEI: IGAZSÁGOSSÁGÉRZET, IDENTITÁS, ÉRZELMEK, HATÉKONYSÁG ÉS BEÁGYAZOTTSÁG

BEVEZETÉS

A bevándorlók aktív polgárként való részvétele a demokratikus folyamatokban segíti a hazai társadalomba történő integrációjukat és erősíti az odatartozás-érzésüket. Az olyan tényezők javítása – mint a közintézményekbe vetett bizalom, a választásokon való részvétel a választásra jogosultak körében és az odatartozás érzése – a hivatalos integrációs politikák részét képezik.¹

A kollektív cselekvésben és a politikai aktivitásban való részvétel feltételeit vizsgáló irodalom meghatároz néhány előfeltételt, amely magyarázza az egyéni részvételt. Ezen tényezők súlyát, sajátosságait vizsgáltuk meg a két almintán, a hazai társadalom és a bevándorlók csoportja esetében. A sérelmek, azaz az észlelt igazságtalanság, a civil aktivitás hatékonyságával kapcsolatos várakozások, az identitás és az érzelmek (félelem, harag), valamint a társadalmi beágyazottság tényezőit vesszük sorra. Ezen tényezők hatása a politikai és civil részvételre a vizsgálatok többségében megerősítést nyert (Klandermans et al., 2008).

A bevándorlók integrációját és a kollektív politikai cselekvésben való részvételük összefüggéseit vizsgáló tanulmányok (Klandermans et al., 2008) a következő magyarázó változókat használják a kollektív cselekvés értelmezéséhez: a sérelmek, a hatékonyság percepciója, az identitás, az érzelmek és a civil társadalmi hálózatokba való beágyazottság hatása. Kollektív cselekvésben való részvételnek tekintenek minden olyan alkalmat, amikor az emberek csoportjukat képviselve cselekszenek és a cselekvés célja, hogy a csoport egészének helyzetén javítson.

¹ A 2010-es zaragozai integrációs konferencia zárodokumentuma különböző, a migránsok integrációját mérő indikátorok bevezetését javasolja a tagországokban. Az indikátorok egyik kategóriája az aktív állampolgárság kategória.

A társadalmi mozgalmakról szóló tanulmányok (Van Stekelenburg–Klandermans, 2007) már régóta foglalkoznak a nem bevándorló állampolgárok kollektív cselekvésben való részvételét leíró szociálpszichológiai mechanizmusokkal, a bevándorlók részvételéről azonban keveset tudunk.

A kollektív cselekvés klasszikus elméletei szerint (Berkowitz, 1972; Lind–Tyler, 1988) az emberek azért vesznek részt a kollektív cselekvésben, hogy kifejezzék azokat a sérelmeiket, amelyek a relatív deprivációból, frusztrációból és az észlelt igazságtalanságokból erednek.

A társadalmi mozgalmak kutatói viszont úgy látják, hogy az alapkérdés nem az, hogy a tiltakozásban résztvevők sértettek-e, hanem az, hogy a sértett emberek részt vesznek-e a tiltakozásban. A hatékonyság, a források és a lehetőségek azok a tényezők, amelyek meghatározzák, hogy a sértettek részt vesznek-e a tiltakozásban, kifejezik-e sértettségüket (Klandermans, 1984, 1997).

Az identitás szerepét a tiltakozó viselkedésben az utóbbi évtizedekben számos szociológus és szociálpszichológus vizsgálta (Taylor–Whittier, 1992; Simon et al., 1998; De Weerd–Klandermans, 1999).

A politikai befolyás érzése a migráns számára a befogadó országban különbözhet attól, amit a hazai társadalom polgárai éreznek. Mind a kollektív identitás, mind a társadalmi beágyazottság sajátos szerepet játszik a tiltakozásban való részvételben, mivel lehetséges, hogy a bevándorlók esetében etnikai alapon meghatározott.

A SÉRELMEK

A sérelem – egyik meghatározása szerint – a felháborodás érzése, amely azzal kapcsolatos, ahogyan a hatóságok egy társadalmi vagy politikai problémát kezelnek (Klandermans, 1997).

A relatív depriváció elmélete szerint az egyén saját helyzetére vonatkozóan összehasonlításokat végez egy bizonyos standard szerint; saját múltbeli helyzete, mások helyzete, vagy olyan absztrakt alapelveknek való megfelelés tekintetében mint a méltányosság vagy igazságosság. Ha az összehasonlításból az a következtetés adódik, hogy az egyén nem azt kapja, amit érdemel, az eredmény relatív depriváció. A relatív depriváció lehet egyéni, illetve csoportdepriváció; élményét egyéni és csoportszintű összehasonlítás is megalapozhatja (Kelly–Breinlinger, 1996). A kollektív cselekvésben különösen fontos a csoportszintű relatív depriváció (Major, 1994; Martin, 1986), ezen belül a kognitív elemek (annak tudása, hogy amit az egyén vagy csoport kap, nem felel meg egy elvárásnak) szerepe kisebb, sokkal erősebb viszont az affektív elemek, az érzelmek, indulatok hatása (kielégületlenség, elégedetlenség, sértettség).

Az igazságossággal összefüggő normák

A *társas viszonyosság normája* (Gross–Latané, 1974) szociálpszichológiai terminus, azt írja elő, hogy viszonyozzuk azokat a javakat, szolgáltatásokat és engedményeket amelyeket mások felajánlanak vagy nyújtanak nekünk. A társadalmak majdnem mindegyikében

működik ez a norma (Gouldner, 1960) és csak bizonyos szűk csoportok (gyermekek, öregek, betegek) mentesülnek az ennek való megfelelés alól. A norma funkciója: az egyének számára biztosítani azt, hogy visszakapják másoktól amit megosztottak velük. A viszonyosság normája erősíti a csoporton belüli kapcsolatokat, a bizalmat és a tagok közötti kölcsönös elköteleződést.

A *társas elkötelezettség normája* a megállapodások betartását és a kötelezettségek teljesítését írja elő. Ez a norma biztosítja, hogy egy csoport vagy társadalom tagjai kiszámítható módon viselkedjenek.

A források elosztására vonatkozó normák milyensége függ azon csoport sajátosságaitól, ahol az elosztás megvalósul. Az *igazságosság normája* (Mikula, 1980) gyakran meritokratikus elvek mentén működik, eszerint a jutalmakat az egyén érdemeinek arányában kell nyújtani. Különösen kohézív csoportokban a meritokratikus igazságosság normáját felváltja egy másik igazságossági norma, a *közösségi elosztás normája* (Clark–Mills, 1979; Fiske, 1991), amely azt írja elő, hogy tekintet nélkül az egyéni hozzájárulásra, egyenlően osszák el a forrásokat. A *társas felelősség igazságossági normája* különböző kultúrákban eltérő erővel azt írja elő, hogy mindenkin, aki képtelen magán segíteni, segíteni kell (Berkowitz, 1972; Berkowitz–Daniels, 1963).

A társas kapcsolatok szociálpszichológiai vizsgálatának eredményei rámutattak, hogy az emberek olyan jutalmakat szeretnének kapni, amelyek arányban állnak a befektetéseikkel. Ha egyenlőtlenség áll fenn, akkor elégedetlenek lesznek. A társas kapcsolatokban nem a haszonelvűség érvényesülése, hanem az egyensúlyi helyzet jár elégedettséggel. Az arányos jutalomban részesülők – akik úgy érzik, hogy az, amit kapnak arányban áll befektetéseikkel – elégedettebbek, mint a túljutalmazottak, és azok a legcsalódottabbak, akik méltánytalanul kevésnek érzik a kapott jutalmat (Hatfield–Utne–Traupmann, 1979).

A kísérleti közgazdaságtan irodalmában találunk arra vonatkozó közléseket, hogy az igazságosság nemcsak a társadalmi béke, az élhető társadalom feltétele, amely az egyén számára a kognitív folyamatok szintjén meghatározó, hanem neurohormonális szinten is megalapozott és megerősített mechanizmusokra épül. Kísérletekben bizonyították, hogy az egyének akkor is akarják az igazság győzelmét, ha az költségekkel jár és akkor is, ha személyesen nincs belőle hasznuk (Fehr–Gächter, 2000), valamint, hogy az igazság érvényre jutásának észlelése az idegrendszeri működésben a biológiailag jelentős nagy jutalom által kiváltott aktivitásokhoz hasonló mintázatot mutat (De Quervain, 2004).

Korábbi kutatásokból is tudjuk (Állampolgári Tanácskozás a bevándorlók integrációjáról, 2009, lásd a kötetben), hogy a hazai társadalom határozott elvárása, hogy a bevándorlók asszimilálódnak a hazai társadalomba. Ha ezt nem teszik, azt a lojalitás hiányaként értékeli a hazaiak, és különösen így van ez akkor, ha a migránsok tiltakozó akciókban, mozgalmakban vesznek részt. Ezen körülmények között nehezen eldönthető, hogy mi lenne a legmegfelelőbb viselkedés: a sérelmeik ellenére maradjanak távol a tiltakozástól, vagy viselkedjenek úgy, mint bármely más polgár és fejezzék ki elégedetlenségüket.

A társadalmi igazságosság elmélete – disztributív és procedurális igazságosság

Amikor a társas összehasonlítás elvont elvek mentén történik, gyakran felmerül az igazságosság fogalma. A társadalmi igazságosság elmélete (Rawls, 1971) megkülönbözteti a procedurális (eljárási) és disztributív (elosztási, gazdasági) igazságosságot.

A *procedurális igazságosság* az igazságosságot jelenti olyan folyamatokban, amelyek során vitákat oldanak meg és a források allokációját szabályozzák. A procedurális igazságosság egyik aspektusa az igazságszolgáltatás, de használható nem jogi kontextusban is, amely során különböző eljárásokat alkalmaznak konfliktusok megoldására, vagy előnyök és terhek elosztására a társadalom tagjai között. A döntéshozatali folyamatok igazságossága, átláthatósága és a folyamatok társas-kapcsolati vonatkozásai tartoznak ide: a hatóságok tisztelettel bánnak-e az emberekkel és lehet-e bízni abban, hogy részrehajlás nélkül és a társadalom hasznára cselekszenek.

A *disztributív igazságosság* (méltányos elosztás, gazdasági igazságosság) az, amit a javak igazságos elosztásának hiszünk. A disztributív igazságosság a társadalom minden tagjának juttat egy „fair” részesedést a rendelkezésre álló erőforrásokból. Ugyanakkor, míg mindenki egyetért azzal, hogy a javakat „fair” módon kell elosztani, nincs egyetértés abban, hogy mi is lenne a „fair” elosztás, hiszen mind a hozzájárulás alapú megközelítés (equity) – a hozzájárulások arányában való részesedés –, mind az egyenlőségi elv (equality), mind a szükségleti elv (need) lehet az alapja ennek meghatározásának. Az erőforrások „fair” elosztása, azaz a disztributív igazságosság, meghatározó szerepet játszik egy társadalom stabilitásának és tagjai jólétének biztosításában. A társadalom tagjai által észlelt igazságtalanság a szubjektív jólét csökkenéséhez, elégedetlenséghez vezethet. A disztributív igazságossággal foglalkozók gyakran kötik a fogalmat az emberi jogokhoz. Úgy érvelnek, hogy a társadalomnak, csakúgy, mint az egyéneknek, kötelessége a bajba jutottak megsegítése. A disztributív igazságossági elvek választását az egyén részéről különböző szociálpszichológiai mechanizmusok is befolyásolhatják. Az önmegerősítő attribúciók (Mullen–Riordan, 1988) a saját sikerre és kudarcra vonatkozó magyarázatokat torzítják, funkciójuk a pszichológiai én-védelem, a pozitív én-kép, az önbecsülés fenntartása. Ezen attribúciók során az egyének saját sikereiket a személyes tulajdonságokra (mentális képességek, motiváció), a kudarcokat pedig külső tényezőkre vezetik vissza. Eszerint, ha valakinek kedvezőbb a társadalmi státusza, hajlamosabb lesz arra, hogy ezt saját érdemének tulajdonítsa, és ennek társadalmi igazságosság elvként történő általánosítása a hozzájárulás elvű, meritokratikus értékrend választásában fejeződhet ki. A rossz társadalmi státusz ugyancsak attribúciós torzításhoz vezethet, amennyiben a rossz helyzetért külső körülményeket okolnak és tagadják a kedvezőtlen helyzet megváltoztatásának egyéni lehetőségét; ennek általánosítása lehet az egyenlőség vagy a szükségletalapú elosztási elv választása. Egy másik logika mentén is ilyen jellegű torzítás állhat elő: annak, aki átlag alatt részesedik, az egyenlőség egy magasabb szintet jelentene, míg annak, aki átlag felett részesedik, az egyenlőség csökkenéshez vezetne.

Az *interakcionális igazságosság* fogalma a döntéshozók és a döntés alanyai interperszonális kommunikációjának fontosságát hangsúlyozza. Vita tárgya, hogy az igazságosság interperszonális jellege különálló igazságossági elvként vagy az eljárási igazságos-

ság részeként értelmezendő. Számos kutatás rávilágított az interakcionális igazságosság két megkülönböztető aspektusára: a társas/szociális érzékenységre, amely az emberekkel való tiszteletteljes bánásmódot jelenti, és az információs igazságosságra, amely a döntések magyarázatát takarja. Ezen tényezők mind az eljárási, mind a disztributív igazságosságtól megkülönböztetik a fogalmat (Colquitt, 2001; Jouglaard–Steiner, 2005).

Az egyén számára a mindennapi személyes tapasztalat szintjén az igazságosság azt jelenti, hogy az emberek az őket megillető arányban részesednek a rendelkezésre álló javakból; az emberekkel megfelelő módon bánnak a társadalom intézményei; az emberek a „fair play” szabályai szerint viselkednek; és az igazságtalanságokat megfelelően kezelik (Maiese, 2003).

Vannak olyan vizsgálati eredmények, amelyek szerint az embereket jobban érinti az, hogy hogyan bánnak velük, mint az, hogy az egyes esetekben milyen lesz a kimenetel, az őket érintő eredmény (Tyler–Smith, 1998).

Magyarországon a Társadalmi Igazságosság Nemzetközi Összehasonlító Kutatása (International Social Justice Project, ISJP) a rendszerváltás óta négy hullámban országos reprezentatív mintán vizsgálta, hogy milyen igazságossági elveket, ideológiákat vallanak az emberek, illetve milyen, ezek háttérében álló értékekkel azonosulnak. Az adatok faktorelemzéssel történő feldolgozása során az igazságossági ideológiák négy látens dimenzióját tárták fel (Örkény–Székelyi, 2011). Az első, az *etatista egalitáriánus* felfogás szerint az államnak aktív szerepet kell vállalnia és feladata egy viszonylagos egyenlőség fenntartása; a második, a *fatalista* értékvilág szerint kérdéses az, hogy az igazságosság egyáltalán létezik-e és az is, hogy képesek vagyunk-e felismerni, az anómia mérésére használt standard kérdőívkérdések tartalmának felel meg: a világban nem lehet eligazodni, de nincs is értelme. A harmadik dimenzió, az *individualista*, az egyéni teljesítményt hangsúlyozza és az érdem szerinti elosztást tekinti igazságosnak (akár a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése árán is), a negyedik, a szerzők által *méltányos meritokratikusnak* nevezett dimenzióban az egyéni teljesítmény elismerése mellett hangsúlyt kap a közösséggel szembeni szolidaritás is. Ugyanezen vizsgálatsorozatban mérték az úgynevezett delegitimációs potenciált is. Míg a disztributív igazságosságnak – az elosztásra vonatkozó elveknek – a faktorelemzéssel feltárt fent ismertetett négy dimenzió felel meg, addig a delegitimációs potenciál mérésére használt állítások tartalmukban a procedurális igazságosságnak feleltethetők meg. A magyar társadalomban az individualista ideológia tűnt a vizsgált időszakok mindegyikében a társadalmilag leginkább elfogadott ideológiának, míg a méltányos meritokrata értékrend népszerűsége végig alacsony volt. A delegitimációs potenciál, amelyből következtethetünk a procedurális igazságosság észlelésére is, minden időszakban ugyanolyan, a közepesnél alig magasabb szintűnek mutatkozott.

A fenti, majdnem két évtized időtávot átfogó, vizsgálat eredményeiből fontos információkkal gazdagodhatunk a honos társadalom tagjainak attitűdjeivel kapcsolatban, azonban a hazai migránsok igazságosságra vonatkozó felfogása, igazságosság percepciója mostanáig nem képezte felmérések tárgyát.

A HATÉKONYSÁG

A sérelmek önmagukban nem adnak megfelelő magyarázatot a kollektív cselekvésben való részételre, a sérelmet szenvedők száma mindig sokkal nagyobb, mint a kollektíven cselekvők száma (Obershall, 1973). Az erőforrások és lehetőségek megléte adják a csoportok mobilizációja számára a megfelelő hátteret. Az emberek inkább vesznek részt kollektív cselekvésben, akkor, ha úgy vélik, hogy a részvételük segít a sérelmeik orvoslásában és a részvétel költségei elfogadhatók. A mozgalmi részvétel ezen instrumentális útjának (Simon et al., 1998) kulcseleme a hatékonyság; az egyén arra vonatkozó várakozása, hogy a részvétel hozzájárul a kívánt változások eléréséhez.

IDENTITÁS

A mozgalmi részvétel instrumentális útja mellett működő másik mobilizáló tényező az identitásszükségletek kielégítésére való törekvés. Az egyén erős kollektív identitása, amely egy csoporthoz köti, valószínűsíti részvételét ezen kollektív cselekvésben. Az identitás különböző részelemei olykor konfliktusba kerülhetnek egymással; tiltakozó szakszervezeti tagokat lehet azzal vádolni, hogy nem lojálisak a cégükkel, és a tiltakozó megmozdulásban részt vevő bevándorlók viselkedését gyakran értelmezik úgy, hogy nem lojálisak új hazájukkal. A migránsnak a befogadó országban megvalósuló kulturális adaptációja Berry (1984) szerint eredményezhet integrációt (amely mindkét – az eredeti és a befogadó országbeli – kultúrával való azonosulást jelenti), asszimilációt (kizárólag a bevándorlási ország kultúrájával való azonosulást), marginalizációt (amikor egyik kultúrával sem azonosul) és szeparációt (kizárólag az eredeti ország kultúrájával való azonosulást). Kutatási tapasztalatok azt mutatják, hogy a kettős identitás, vagyis Berry tipológiájából az integráció, az egyént helyzetével elégedettebbé teszi (Sam–Berry, 2006) és fokozza az adott kettős identitású csoport mobilizációját (Klandermans,–Sabucedo–Rodríguez 2004). Az eredmények alapján várható, hogy az integrálódott migránsok elégedettebbek, de ha mégsem, akkor nagyobb valószínűséggel vesznek részt kollektív cselekvésben, mint nem kettős identitással jellemezhető társaik.

AZ ÉRZELMEK

Az érzelmek jelentősége a kollektív cselekvésben szintén az utóbbi évtizedben került az érdeklődés homlokterébe. Van Stekelenburg–Klandermans (2007) négy tényezőt integrált egy elméleti keretbe: ez a sérelmek, a hatékonyság, az identitás és az érzelmek. Ezt később (Klandermans, 2008) egy ötödik elemmel egészítették ki: a társadalmi beágyazottsággal.

A társas hálózatok mobilizáló struktúráként működnek (Diani–McAdam, 2003), és biztosítják azokat a forrásokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az egyén investáljon a kollektív cselekvésbe.

A mozgalmi részvételt megelőző érzelmek leírhatók az elkerülés–közelítés dimenziójában. A félelem, ami visszatartja az embereket a cselekvéstől, egy elkerülésre orientáló érzelem, a harag egy közelítésre orientáló érzelem. Az érzelmek és a hatékonyság észlelése között sajátos összefüggés van; amikor az emberek nem észlelik a hatékonyságot, félelmet élnek át, a hatékonyság pedig a harag érzésével asszociálódik (Mackie–Devos–Smith, 2000).

TÁRSADALMI BEÁGYAZOTTSÁG

A társadalmi beágyazottságot általában a civil társadalom valamely szervezetében való részvétellel azonosítják. Megfigyelték, hogy pozitív korreláció van valamely önkéntes szervezetben való részvétel és a szubjektív politikai kompetencia között. Az emberek az önkéntes szervezetekben tanulják meg, hogyan működnek a politikai intézmények. Az ilyen módon kialakuló társadalmi tőkének van egy strukturális eleme: maga a társadalmi hálózat és egy *szubjektív elem: a bizalom és a lojalitás*. A politikai részvétel valószínűsége a hálózatokban folyó politikai tárgyú beszélgetésekkel, illetve az ott megszerzett politikai tárgyú információ mennyiségével arányos (McClurg, 2003).

Holland városok migráns közösségeiben végzett kutatások eredményei szerint a migránsok civil részvétele fokozza a politikai részvételt az olyan típusú cselekvésekben, mint a szavazás, vagy az, hogy valaki jelöltként indul a választásokon, gyűléseken vesz részt (Tillie, 2004; Van Heelsum, 2005). A civil aktivitásnak a politikai részvétel nem konvencionális formáira (demonstráció, bojkott, tiltakozás) gyakorolt hatásáról még nem rendelkezünk információval.

A Magyarországon élő, harmadik országból érkező migránsok bizalomszintjéről a 2006 és 2009 között zajló LOCALMULTIDEM-kutatás adataiból szerezhetünk információkat (Örkény–Székelyi, 2011). A vizsgálatban nyolc különböző európai nagyvárosban élő migráns csoport és a többségi társadalmak összehasonlítására került sor. Budapesten a muszlimok, kínaiak és határon túli magyarok csoportjait hasonlították össze a hazai társadalom sajátosságaival. Mérték az általános, az emberekkel kapcsolatos bizalmat, a befogadó ország intézményeivel kapcsolatos bizalmat, a saját etnikai csoportba vetett bizalmat és azt, hogy mindezek milyen szerepet játszanak a migránsok integrációjában. A szerzők eredeti hipotézise az volt, hogy a bizalom a tőkeszegény migráns csoportok esetében tőkeként funkcionál és segíti az integrációt. Az eredmények viszont azt igazolták, hogy a bevándorló csoportok esetében a bizalom nem ok, hanem következmény, a bevándorlóknak nincs más választásuk, kiszolgáltatottak és rákényszerülnek, hogy nagyobb bizalommal legyenek az emberek és a befogadó ország intézményei iránt. Az integrálódott bevándorlók bizalomszintje, ahogy veszítenek illúzióikból, idővel csökken. A budapesti eredmények szerinti a bevándorlók körében magasabb a bizalom szintje, mint a hazai társadalomban, kivételt képez a határon túli magyarok csoportja, akik kevésbé bíznak mind az intézményekben, mind az őslakosokban.

Az eddigi kutatási eredmények szerint a politikai részvétel előfeltételei (Klandermans, 2008) a következők: a sérelmek, különösen a procedurális igazságtalanság; a hatékonyság

ság percepciója; a kettős, etnikai–nemzeti identitás; az érzelmek – a harag, illetve a félelem – hiánya és a civil társadalom intézményeibe való beágyazottság.

Ebben a tanulmányban a saját magyarországi bevándorló és hazai társadalmat reprezentáló mintánk adatainak elemzésekor a fenti tényezők vizsgálatát végeztük el. Arra törekedtünk, hogy összehasonlító módon feltárjuk a két csoport, a honos többségi társadalom és a migránsok sajátosságait a kollektív cselekvés és a politikai részvétel előfeltételeinek tekintett változók tekintetében.

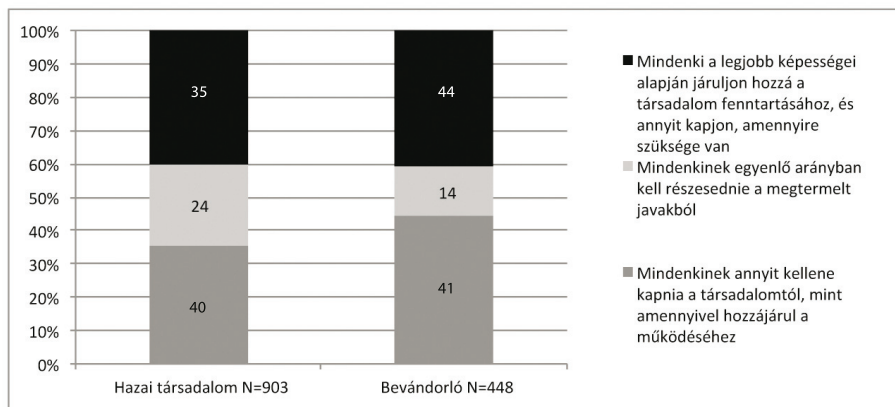
A KOLLEKTÍV CSELEKVÉS ÉS A POLITIKAI RÉSZVÉTEL ELŐFELTÉTELEI A HAZAI TÁRSADALOMBAN ÉS A BEVÁNDORLÓK CSOPORTJÁBAN

Az igazságosság és méltányosság percepcióján keresztül következtettünk a két csoport sérelmeire, illetve ezen sérelmeknek a kollektív cselekvésben játszott szerepére. Az igazságosságra vonatkozóan mind a kívánatosnak tartott elosztási elvekre, a disztributív igazságosságra vonatkozóan tettünk fel kérdéseket, mind a procedurális igazságossággal kapcsolatos tapasztalatokra rákérdeztünk.

A disztributív igazságosság

Az elosztás elveit, a disztributív igazságosságra vonatkozó elképzeléseket három olyan állítással vizsgáltuk, amelyek politikai rendszerekhez is kötődnek. A hozzájárulás alapú (*equity*) megközelítés – mindenkinek annyit kellene kapni a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárult a működéséhez; az egyenlőségi (*equality*) elv – mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból; és a szükségleti (*need*) elv – mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van – elfogadottságára vonatkozóan a két mintában szignifikánsan eltérő eredményekre jutottunk: mindkét csoportban a szükségleti elv kapta a legnagyobb támogatást, és ebben a tekintetben nincs is szignifikáns különbség a két csoport között. A meritokratikus, hozzájárulás alapú elvvel többen értnek egyet a bevándorló csoportból és kevesebben támogatják az egyenlőség elvű elosztást, mint a hazai társadalomban. A többségi magyar társadalomra, a hazaiakra vonatkozó adatok némileg ellentmondanak a magyarországi ISJP-kutatások (Örkény–Székelyi, 2011) korábbi eredményeinek, amely szerint minden vizsgált időszakban² az általuk individualistának nevezett, de a mi meritokratikus kategóriánknak megfeleltethető felfogás volt a legnépszerűbb a magyar társadalomban. Az ISJP utolsó kérdezési hulláma 2008-ban zajlott. Most, négy évvel a pénzügyi válság kezdete után, a hazai társadalom számára úgy tűnik, hogy a szükségleti elv felértékelődött, és jelenleg ez tűnik a legnépszerűbbnek.

² A magyarországi adatfelvétel időpontjai: 1991, 1996, 2005 és 2008.



1. ábra

Disztributív igazságossági elvek választásának megoszlása a hazaiak és bevándorlók csoportjában

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: A következők közül Önhez melyik állítás áll a legközelebb? 1. Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a működéséhez; 2. Mindenki egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból; 3. Mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van

Hazai társadalom – bevándorlók (hozzájárulás alapú elv) $t = -3,054^{****3}$

Hazai társadalom – bevándorlók (egyenlőségi elv) $t = 4,291^{****}$

Hazai társadalom – bevándorlók (szükségleti elv) $t = -2,72$ n.s.

Feltételeztük, hogy az, hogy az egyén mit tekint igazságos elvnek egy társadalomban, multifaktoriális meghatározottságú, továbbá, hogy a szubjektív társadalmi helyzet, az életkor és az iskolai végzettség meghatározó mértékben befolyásolja az egyének és csoportok percepcióját és elvárásait az igazságos elosztással kapcsolatban. A szubjektív társadalmi helyzet milyensége is meghatározhat egy, a korábbiakban bemutatott szociálpszichológiában leírt oksági attribúciós torzítást és ezen keresztül az adott torzításnak megfelelő igazságossági elv választását.

Az életkor növekedésével azt feltételezhetjük, hogy van egy eltolódás a meritokratikus megközelítés választása csökken, míg a szükségletalapúé nő. A magasabb iskolai végzettségnek kétféle hatása lehetséges: növelheti a meritokratikus értékrend népszerűségét, de csökkentheti is azzal, hogy a magasabb végzettségűek társadalomképe komplexebb és toleránsabb lehet, amiből az következik, hogy bár társadalmi státuszuk kedvezőbb, ez nem jár együtt feltétlenül a meritokratikus elvek választásával.

3 Szignifikanciaszintek jelzése itt és a továbbiakban:

**** < 0.001, *** < 0.01, ** < 0.05, * < 0.1.

1. táblázat

Disztributív igazságossági elvek választása a különböző iskolai végzettségű csoportokban, hazai népesség–bevándorlók almintában (%)

Bevándorlók N = 445 Hazaiak N = 904		Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a működéséhez	Mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból	Mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van	Összesen
8 általános és alatta	Bevándorló	44	31	25	100
	Hazai	30	31	39	100
Szakmunkás-képző	Bevándorló	52	7	41	100
	Hazai	37	21	42	100
Gimnázium, szak-középiskola	Bevándorló	39	15	46	100
	Hazai	38	22	40	100
Főiskola, egyetem	Bevándorló	49	14	38	100
	Hazai	44	18	38	100
Összesen	Bevándorló	44	15	41	100
Összesen	Hazai	36	24	40	100

Megjegyzés: Pearson Chi-négyzet értéke: Bevándorlók: 15,695**; Hazaiak: 14,978**.

2. táblázat

Disztributív igazságossági elvek választása a különböző életkorú csoportokban, hazai népesség–bevándorlók almintában (%)

Bevándorlók N = 448 Hazaiak N = 904		Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a működéséhez	Mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból	Mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van	Összesen
–29	Bevándorló	41	15	44	100
	Hazai	30	29	40	100
30–39	Bevándorló	49	14	38	100
	Hazai	31	26	43	100
40–49	Bevándorló	53	8	38	100
	Hazai	43	17	40	100
50–59	Bevándorló	46	10	44	100
	Hazai	38	19	43	100
60–	Bevándorló	25	34	41	100
	Hazai	36	27	37	100
Összesen	Bevándorló	44	15	41	100
Összesen	Hazai	36	24	40	100

Megjegyzés: Pearson Chi-négyzet értéke: Bevándorlók: 21,657***; Hazaiak: 14,010*.

Az iskolai végzettség és az elosztási elvek választása között van kapcsolat. A hazai társadalom csoportjában az iskolai végzettség emelkedésével párhuzamosan nő a meritokratikus elv választása, a bevándorlók körében ez a trend megtörik a szakmunkásképző és a gimnáziumi szint között. A gimnáziumot végzettek körében több mint tíz százalékkal csökken a hozzájárulás-elvű igazságfogalom népszerűsége, ennek oka lehet az, hogy egy migráns számára egy idegen kultúrában az általános akadémiai jellegű képzettség, szemben a szakmaival, kevésbé piacképes, kevésbé nyújt lehetőséget az érdekem gyakorlására. A szükségletelvű megközelítés minden végzettségi szinten népszerű: egy esetet kivéve, a migráns alapfokú végzettségűeknek csak negyede választotta ezt.

Az életkorral egy darabig nő a meritokratikus elvek népszerűsége, aztán az 50. életévét követően mindkét csoportban csökken. Úgy tűnik, hogy az időskor közeledtével a teljesítőképesség csökkenésének veszélye (és ténye) a nem meritokratikus elosztási elvek vonzerejét növeli. Az egyenlőségelv elfogadottsága a hazai társadalom körében korosztályonként hullámzó, a bevándorlók körében pedig csak a 60 év felettiek körében nő meg.

3. táblázat

Disztributív igazságossági elvek választása a különböző társadalmi státuszú⁴ csoportokban, hazai népesség–bevándorlók almintában (%)

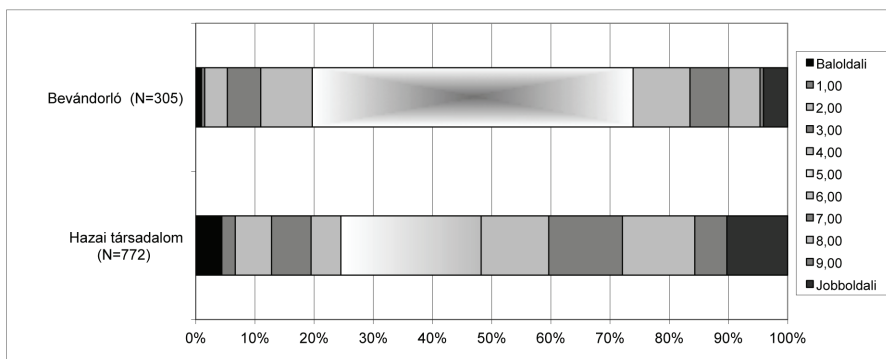
Bevándorlók N = 448 Hazaiak N = 904		Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a működéséhez	Mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból	Mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van	Összesen
Szubjektív társadalmi státusz rossz	Bevándorló	37	24	39	100
	Hazai	31	25	43	100
Szubjektív társadalmi státusz átlagos	Bevándorló	42	13	45	100
	Hazai	39	23	39	100
Szubjektív társadalmi státusz jó	Bevándorló	51	17	32	100
	Hazai	35	25	40	100
Összesen	Bevándorló	44	15	41	100
Összesen	Hazai	36	24	40	100

Megjegyzés: Pearson Chi-négyzet értéke: Bevándorlók: 8,727*; Hazaiak: 4,482 nem szignifikáns

⁴ A szubjektív társadalmi státuszt eredetileg a következő kérdéssel mértük: „Hol helyezné el egy létrán Önmagát, ahol 0-val a legalsó és 10-essel a legfelső társadalmi helyzetet jelöltük?”, a keresztábra elemzés számára ebből képeztünk egy három értékű „Szubjektív társadalmi helyzet”-változót, amelynek értékei: 1. rossz, 2. átlagos, 3. jó.

A fent bevezetett változók közül statisztikailag a szubjektív társadalmi státus kapcsolata a leggyengébb, az igazságelv választással. A bevándorlók csoportjában a magasabb társadalmi státusz növeli a meritokratikus elv választását. Az egyenlőségelv a hazai társadalom esetében minden státuszcsoportban egyforma elfogadottságú, a bevándorlók esetében viszont – előzetes feltevéseinknek megfelelően – a rossz státuszú csoportban a leggyakoribb, majd csökken az átlagos helyzetű csoportban és várakozásainkkal ellentétesen enyhén emelkedik a legjobb helyzetűeknél. Ez utóbbi néhány százalékos többletre a már említett magyarázatot alkalmazhatjuk a kedvezőbb társadalmi helyzetűek árnyalt gondolkodásmódjáról.

A bevándorlói csoport határozottan meritokratikusabb elképzeléseket vall és kevésbé egyenlőségpárti, mint a hazai társadalom csoportja. Ha megnézzük, hogy ugyan-ezen csoportok hogyan sorolták be magukat a jobboldali–baloldali beállítottság-skálán, felfedezhetünk némi ellentmondást, elsősorban a hazai csoport értékválasztásai tekintetében. A hazai csoport politikai beállítottságát tekintve inkább jobboldali, a disztributív igazságossági elvek választása alapján pedig baloldali irányultságú.



2. ábra

Bal–jobb skála szerinti megoszlás, hazai társadalom–bevándorlók

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Hol helyezné el saját magát a következő skálán, ahol a „0” jelenti a „baloldali” beállítottságot, és a „10” jelöli a „jobboldali” beállítottságot?

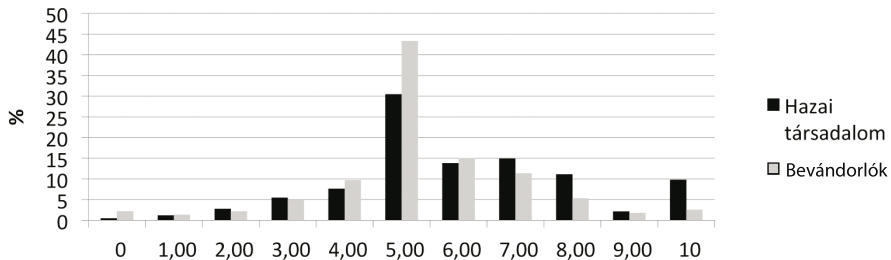
Hazaiak – bevándorlók $t = 3,409^{****}$

Az ábrából látszik, hogy a bevándorlók inkább a közép közelében helyezik el magukat, a hazaiak esetében pedig némi jobbra tolódás mutatkozik. Eredményeink egybeesengenek a 2009-es „Bevándorlók Magyarországon”-kutatás egyik megfigyelésével: a migránsok általában a bal–jobb skálán középre helyezik magukat (Örkény–Székelyi, 2010).

A homogenitásvizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a bal–jobb skálán elfoglalt pozíció független attól, hogy milyen igazságossági elvet választ az egyén.

A kíváncsúnak tartott elvek mellett arról is tettünk fel kérdést, hogy a megkérdezett hogyan ítéli meg saját helyzetét a társadalomtól kapott és a társadalom működéséhez nyújtott hozzájárulása terén. Az eredmények azt mutatják, hogy a hazai társadalom na-

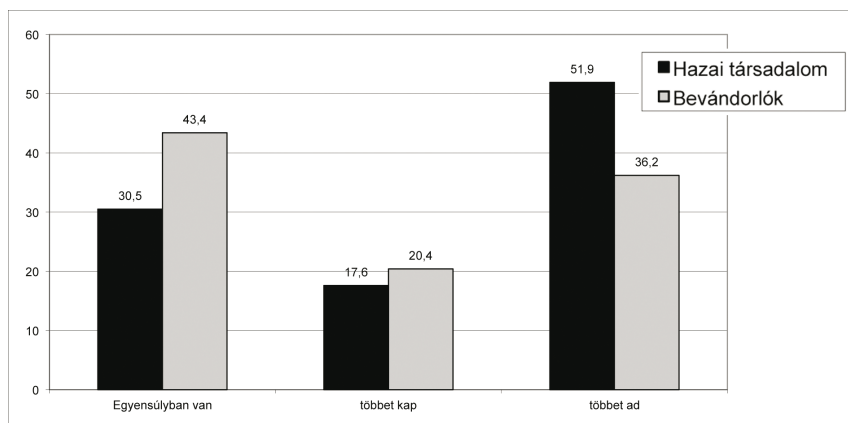
gyobb része érzi úgy, hogy hozzájárulásai meghaladják azt, amit a társadalomtól kap. Ez a kiábrándultsággal, csalódottsággal jellemezhető állapot. A bevándorlók nagyobb része látja úgy, hogy ez a két dolog esetükben egyensúlyban van. Feltehetően dinamikus viszony van az általános elégedettség és annak észlelése között, hogy a társadalommal való cserekapcsolat méltányos-e. Az elégedettebb emberek előnyösebbnek látják a hozzájárulások és hasznok egyenlegét, illetve akik úgy ítélik meg, hogy jól járnak, elégedettebbek.



3. ábra
Az egyén hozzájárulásai és haszna

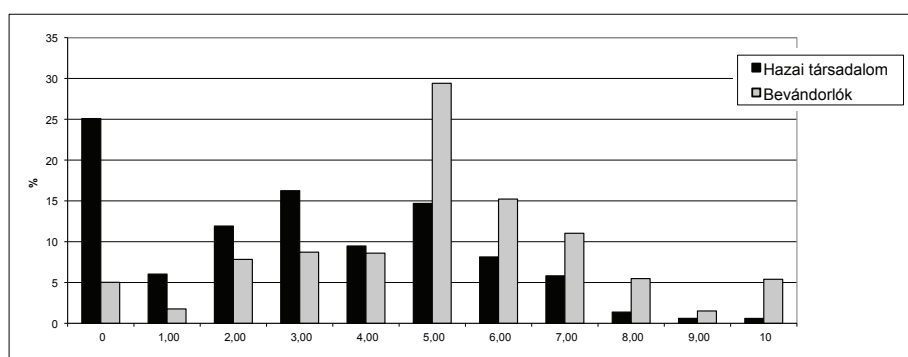
Megjegyzés: A kérdés így hangzott: És mit gondol Ön a saját helyzetéről. Ön szerint, Ön összességében többet kap a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a közös kiadásokhoz, vagy többel járul hozzá, mint amennyit kap? „0” azt jelenti, hogy sokkal többet kap, mint amennyivel hozzájárul, a „10” pedig azt, hogy sokkal többel járul hozzá, mint amennyit kap. Hazaiak – bevándorlók $t = 6,295^{****}$

Ha ugyanezen adatokat más csoportosításba rendezzük, még határozottabban látszik, hogy a migránsok esetében sokkal gyakoribb az elégedettségre okot adó egyensúlyi helyzet és kevesebben érzik, hogy rosszul járnak a társadalommal való csereviszonyban.



4. ábra
Az egyéni befektetések és a társadalmi juttatások

A méltányosság vonatkozásában a politikai döntéshozók viselkedését is értékeltettük a megkérdezettekkel. Az igazságosság érvényesülésének fontos biztosítója lehetne a politikai elit törekvése a méltányosságra. Ebben az esetben is azt láttuk, hogy a bevándorlók optimistábban látják a helyzetet, több méltányosságot észlelnek, nagyobb a bizalmuk a politikusokban. Ugyanakkor létezik egy határozott közép felé orientálódó tendencia is a migránsok körében: ők többségükben tartózkodnak attól, hogy a politikusokat akár elítéljék, akár lelkesedjenek értük. A honos, többségi társadalom negyede súlyosan negatívan ítéli meg a politikusok méltányosságát. Egyáltalán nem értenek egyet azzal, hogy a politikai döntéshozatal során a hozzájuk hasonló emberek érdekeit figyelembe vennék. Ha összevonnuk a kategóriákat, akkor a hazai társadalom közel kétharmada nem, vagy inkább nem hisz a politikusok méltányosságában, míg a bevándorlók csak egyharmada tartozik ebbe a csoportba.



5. ábra
Politikusok méltányosságának megítélése

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Mennyire igaz az az állítás, hogy a politikusok a döntéseikben méltányosak az olyan emberekkel, mint Ön? „0” azt jelenti, hogy egyáltalán nem ért egyet ezzel az állítással, a „10” pedig azt, hogy teljes mértékben egyetért. Hazaiak – bevándorlók $t = -34,669^{****}$

A procedurális igazságosság

A procedurális igazságosság minden lényeges elemére rákérdeztünk. Azt szeretnénk volna megtudni, hogy a megkérdezett általában, amikor eddig a magyar hivatalokkal kapcsolatba került, milyen benyomásokat szerzett az ügyintézésről. Mennyire teljesült az igazságosság *információs dimenziója*, vagyis az, hogy a hivatal megfelelően indokolt és az, hogy világosak voltak a szabályok. Gyakori, hogy a hivatali ügyintézés akár az egyénre nézve kedvező végkimenetel esetén is negatív élmény, mert az ügyfelek és a hivatalnok közötti információs aszimmetriát a hivatalnokok és a jogalkotók, jogalkalmazók nem csökkentik, illetve viselkedésük sokszor arra utal, hogy érdekük ezt fenntartani. Az információigazságosság-deficit növeli az anómia érzését. Az egyéni hatékonyság, a saját élet irányításával kapcsolatos kompetenciaélmény csökken, nő a külső kontroll

érzése, a tapasztalatokkal párhuzamosan kifejlődő apátia (az egyén nem tudja, hogyan folynak az ügyek, mi miért történik, és egy idő után nem is érdekli) pedig elindít egy negatív spirált, amelyben a tudatlanság erősíti a kiszolgáltatottságot és viszont.

A procedurális igazságosság legtisztább formában kifejezve *a szabályok szerinti eljárásmodot* jelenti. Az erre vonatkozó kérdés azt célozta, hogy megtudjuk, a kérdezett, hogyan látta, ügyében általában véve a szabályoknak megfelelően jártak-e el. A kérdőíves vizsgálatban nem tértünk ki annak az esetleges ellentmondásnak a vizsgálatára, hogy amennyiben az információs igazságosság nem teljesül, vagyis nem lehet tudni, hogy melyek voltak a szabályok, akkor nem lehet megítélni azt sem, hogy ezeknek megfelelően jártak-e el.

A *semlegesség elvének* megítélése, vagyis az azzal kapcsolatos tapasztalat, hogy más, hasonló helyzetben levő ügyfél esetében is ugyanígy jártak volna el, függhet egyrészt a szabályok ismeretétől, másrészt a társadalmi kapcsolatokban, hálózatokban felhalmozódott ismeretektől. A semlegesség megítélése rendszerint közvetett tapasztalatokon, illetve felületes benyomásokon alapul és minél alacsonyabb az információs igazságosság szintje, annál nagyobb tér nyílik az összeesküvés elméletek számára a semlegesség elve vonatkozásában.

A procedurális igazságosságba beleértjük *a jóindulatot* (vagy legalábbis a rosszinulat hiányát): az emberek igazságosabbnak vélik az olyan helyzeteket, amelyekben az ügyintézők igyekezete és jóindulata nyilvánvaló. További dimenzió a tiszteletteljes bánásmód, azok az eljárások, amelyek során a résztvevők méltósága nem sérül, amikor még a nagyon finom személyes interakciók során, a gesztusok és utalások szintjén is tisztelettel bánnak az ügyféllel, igazságosabbnak tűnnek, mint az egyébként hasonló kimenetelű, de méltóságot sértő helyzetek. Ha a fenti dimenziókban az észlelt igazságosság szintje magas, adott *kimenetelt* kedvezőbbnek ítélnék, illetve a kedvezőbbnek ítélt döntés kihat az igazságosság észlelésre általában. A *döntés elfogadása*, az azzal való azonosulás teljesebb, ha a procedurális igazságosság minden más dimenziójában kedvező a helyzet.

A procedurális igazságoságnak tehát fontos aspektusai az interperszonális viszonyokban megvalósuló, a gyakorlati ügyintézés során megélt információs igazságosság és a kommunikációban megnyilvánuló szociális érzékenység. Az, hogy a kérdéses ügyben a döntéseket megfelelően indokolják-e, lehet-e tudni, hogy melyek a szabályok, a hivatalok, illetve ügyintézők betartják-e ezeket, a semlegesség elve alapján, részrehajlás nélkül működnek-e, elkötelezettek-e a helyzet megoldásának irányába, megfelelő tisztelettel bánnak-e az emberekkel és a kedvező, illetve az elfogadható kimenetel észlelése, mind hozzájárulnak ahhoz, hogy az egyén a körülötte levő világot igazságosnak, élhetőnek élje meg, vagy ellenkezőleg, olyannak, ahonnan mindig újabb sérelmekre számíthat.

A procedurális igazságosság különböző elemei erősen korrelálnak, határozottan egy struktúrába rendeződnek amint azt a két almintán lefuttatott főkomponens elemzés eredménye is mutatja.⁵

4. táblázat

A procedurális igazságosság főkomponense

	Bevándorlók Főkomponens	Hazai társadalom Főkomponens
A hivatal megfelelően megindokolta a döntést	,811	,805
Világos volt, hogy az adott helyzetben mik a szabályok és Önnek mit kell tennie	,810	,783
Általában véve a szabályoknak megfelelően jártak el az Ön ügyében	,829	,861
Más, hasonló helyzetben levő ügyfél esetében is ugyanígy jártak volna el	,760	,800
A hivatal mindent megtett az Ön helyzetének megoldása érdekében	,872	,891
A megfelelő tisztelettel bántak Önnel	,842	,834
Az Ön számára kedvező eredmény állt elő	,884	,872
Az Ön számára elfogadható eredmény állt elő	,880	,882
Magyarázott variancia	70,050%	70,869%
Kaiser–Meyer–Olkin ⁶	,935	,926
Bartlett ⁷	2460,900****	5170,719****

Mind a magyar társadalom, mind a migránsok csoportjában az eljárások igazságosságára vonatkozó észlelésben az egyes dimenziók egységes, konzisztens benyomásban rendeződnek. A konzisztens benyomás kialakításában egyrészt szerepe lehet a konzisztens helyzeteknek: például, ha egy hivatali ügyintézés során világosak a szabályok, akkor tiszteletteljes a bánásmód is. Másrészt azoknak a kognitív folyamatoknak, amelyek a benyomások kialakításában általában részt vesznek – ez utóbbi esetben feltételezhetjük, hogy mint minden benyomás formálódás esetén az észlelt környezetnek – lesznek centrális és perifériális elemei, vagyis olyanok, amelyek nagyon erősen, és olyanok, amelyek nem vagy alig játszanak szerepet egy adott impresszió kialakításában. A bemutatott változók faktorsúlyai és kommunalitás értékei is közel egyforma mértékben magasak, így nem áll módunkban ezekből centrális és perifériális elemeknek az elkülönítése, annyi azonban elmondható, hogy a kimenetel kedvezősége, az eredmény, illetve elfogadhatósága szerepelnek a legmagasabb értékekkel.

⁵ A főkomponens-analízist megelőzően az itt szereplő itemekre ellenőriztük a Cronbach-alfa értékét. Ez a megbízhatósági mutató, amely a skála belső konzisztenciáját fejezi ki egy 0 és 1 közötti számmal, esetünkben 0,948 volt.

⁶ A KMO teszt fontos mérőszám annak megítélésében, hogy a változók mennyire alkalmasak faktorelemzésre, a 0,9 feletti értékek ebből a szempontból a kiváló tartományba esnek.

⁷ A Bartlett-teszt értéke a legmagasabb szignifikanciaszinten mutatja azt, hogy a változók erősen korrelálnak.

Megvizsgáltuk azt is, hogy a befogadó országban töltött idő, a kor és a szubjektív társadalmi helyzet hogyan hat a procedurális igazság percepciójára. Feltételezhető, hogy azok a migránsok, akik régebb óta tartózkodnak Magyarországon, a helyi társadalomba történő integrációjuk során a többségi attitűdök egy részét is elsajátítják, és egyre kevésbé látják igazságosnak a helyzetet.

A társadalmi integráció mértékét és sikerességét az itt-tartózkodás idejének hosszával és a szubjektív státus segítségével mértük. A hazaiak esetében értelemszerűen csak a szubjektív státus állt rendelkezésünkre. Itt jegyezzük meg, hogy bár a szubjektív státus nagyon absztrakt szinten tekinthető a procedurális igazságosság kimenetelével, illetve elfogadásával kapcsolatos dimenziójának is, most itt magyarázó változóként értelmezzük.

A felsőfokú végzettség hatása többféle lehet. Az első magyarázatípus az elégedetlenségi hipotézis: lehetséges, hogy az értelmiségi státus érzékenyebb és kritikusabbá teszi az egyént, amikor társadalmi jelenségek vagy a procedurális igazságosság megítéléséről van szó; magasabb végzettséggel igazságtalanabbnak tűnik a világ. A másik hipotézis lehetne az elégedettségi hipotézis: eszerint, a felsőfokú végzettség emeli a társadalmi státust, ezen keresztül az elégedettséget és javít az észlelt igazság minőségén, a világ jobbnak, igazságosabbnak tűnik magasabb iskolai végzettséggel.

5. táblázat

A procedurális igazság mértékének magyarázó modellje a bevándorlók körében

	Beta	Szign.	Beta	Szign.	Beta	Szign.	Beta	Szign.
Szubjektív társadalmi státus	,144**	,00	,122	,014	-,079	,156	-,078	,161
A magyarországi tartózkodás hossza	,087*	,083	,028	,578	,050	,299	,048	,324
Kötődés Magyarországhoz			,245****	,000	,165****	,001	,166****	,001
Elégedettség					,399****	,000	,400****	,000
Felsőfokú végzettség					,031	,519	,035	,487
Angolszász kulturális háttér							-,020	,688
Illesztett R ²	,024		,078		,178		,177	

A szubjektív társadalmi státust a következő kérdéssel mértük: „Hol helyezné el egy létrán Önmagát, ahol 0-val a legalsó és 10-essel a legfelső társadalmi helyzetet jelöltük?” Ez a változó a magyarországi tartózkodás időtartamával együtt az első kéttényezős, összességében nagyon gyenge magyarázó erejű modellben szignifikáns hatásúnak mutatkozik. A Magyarországhoz való kötődés beléptetésével mindkét tényező elveszíti magyarázó erejét és az újonnan bevezetett tényező szignifikáns hatása látható a második, még mindig gyenge modellben. Az, hogy az migráns mennyire kötődik a befogadó országhoz, jobban hat arra, hogy hogyan, milyennek észleli a hivatalokban való ügyintézés során a procedurális igazságosság dimenzióit, mint az, hogy társadalmi helyzetét milyennek látja, vagy hogy mióta tartózkodik az országban. Egy további tényező, az elégedettség (az élet fontos területeivel kapcsolatos elégedettség főkomponense), je-

lentősen javít a modell magyarázóerején és a további tényezők (felsőfokú végzettség és angolszász kulturális háttér) beléptetése esetén is szignifikáns és a legerősebb hatású marad.

Abból, hogy más változók bevonásával változnak a paraméterek értékei (és szignifikanciájuk), arra lehet következtetni, hogy egyedül az elégedettségnek van robusztus hatása az igazságosságészlelésre. Ugyanakkor ez az oksági viszony fordított irányú is lehet, ami azt jelenti, hogy az igazságosság percepciója hatással van az elégedettségre.

A felsőfokú végzettség vagy a hiánya nem magyarázza az igazságosság percepcióját, ahogyan az eltérő szocializációs háttér, angolszász vagy nem angolszász környezet sem.

A hazai társadalom tagjai között szintén megvizsgáltuk ezen tényezők hatását a procedurális igazságosság észlelésére; ebben az esetben csak a szubjektív státust, a kötődést, az elégedettséget és a felsőfokú végzettséget tudtuk a modellben szerepeltetni.

6. táblázat

A procedurális igazság mértékének magyarázó modellje a hazai társadalomban

	Beta	Szign.	Beta	Szign.
Szubjektív társadalmi státus	,231****	,000	-,007	,861
Kötődés Magyarországhoz	,141****	,000	,062*	,069
Elégedettség			,418****	,000
Felsőfokú végzettség			-,012	,722
Illesztett R ²	,074		,180	

Az első kéttényezős modellben mind a szubjektív társadalmi státus, mind a Magyarországhoz való kötődés hatása szignifikáns. Az elégedettség és a felsőfokú végzettség beléptetésével a modell magyarázóereje az előzőhöz képest jelentősen nő, de még mindig gyenge marad. A szubjektív társadalmi státus magyarázóereje megszűnik, a kötődés csökken és az elégedettség jelentős szignifikáns hatást mutat az igazságosságészlelésre. A felsőfokú végzettség hatása nem mutatkozik ebben a modellben. Úgy tűnik, hogy az elégedettség-főkomponens értéke, amely az élet számos területével kapcsolatos elégedettség összesített mérőszáma, magában foglalja a társadalmi státus bizonyos aspektusait is és bizonyos mértékben a Magyarországhoz való kötődést is. Azok, akik éppen abban az országban élnek, amelyhez kötődnek, valószínűbb, hogy elégedettebbek, mint azok, akik olyan országban kénytelenek élni, amelyhez nem kötődnek, illetve az elégedettség részben tartalmazza ennek a helyzetnek szubjektív értékelését, lenyomatát is.

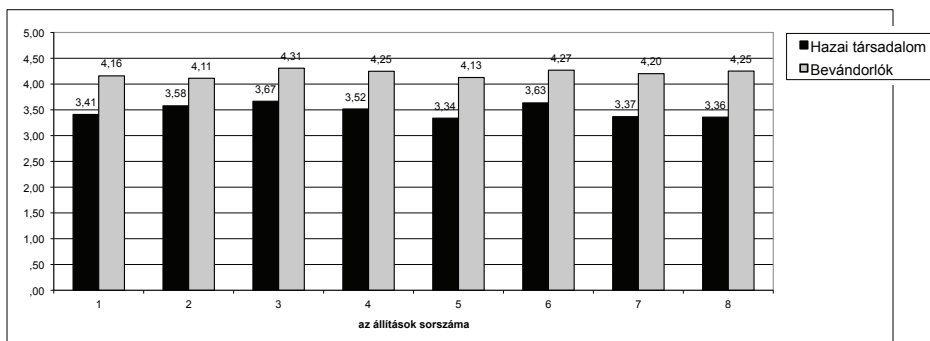
Mind a hazai társadalom, mind a bevándorlók csoportjában a kötődés és az elégedettség az a két tényező, amelyek a leginkább hatással van a procedurális igazságosság észlelésére.

A procedurális igazságosság egyes elemeinek összehasonlításakor látható, hogy a bevándorlók csoportjának igazságosság- és méltányosságpercepciója kedvezőbb, mint a hazaiaké (a két csoport összehasonlítására végzett t-próba értékei minden dimenzióban szignifikáns különbségre utalnak). Ennek több magyarázata lehetséges: a harmadik országból érkező migránsok döntően kevésbé civilizált és kevésbé jogállamibb környezetben szereztek negatív tapasztalatokat a hivatali ügyintézésben, és a magyarországi viszonyokat a kontraszt miatt ítélik relatíve kedvezőbbnek. A migrációs döntés igazolásának vagy megváltozhatatlanságának szociálpszichológia-mechanizmusa is szerepet játszhat: amennyiben a döntést követően a választott alternatíva vagy az egyébként megváltoztathatatlanul ítélt helyzet (esetünkben Magyarország) mindig kedvezőbbnek minősül. A kérdőíves felvételek (például Eurobarometer) során tapasztalt pesszimista értékelés, illetve magyar panaszskultúra hagyománya szintén állhat a fenti jelenség mögött. Érdemes megjegyezni, hogy olyan más, közvetlenebb vizsgálati módszerrel, mint a mélyinterjú vagy fókuszcsoportos szituációk, a hivatali ügyintézés sokkal negatívabb megítélés alá esik.

7. táblázat

A procedurális igazságosság megítélésének összehasonlítása a hazaiak és bevándorlók csoportja között (t-értékek)

Procedurális igazságosság Hazaiak-bevándorlók	t-érték
A hivatal megfelelően megindokolta a döntést (információs igazság: magyarázat)	-12,354****
Világos volt, hogy az adott helyzetben mik a szabályok és Önnek mit kell tennie (információs igazságosság: a helyzet világossága)	-8,647****
Általában véve a szabályoknak megfelelően jártak el az Ön ügyében (tisztá procedurális/eljárási igazságosság)	-8,647****
Más, hasonló helyzetben levő ügyfél esetében is ugyanígy jártak volna el (interakciós igazságosság: semlegesség)	-11,339****
A hivatal mindent megtett az Ön helyzetének megoldása érdekében (interakciós igazságosság: jóindulat)	-12,291****
A megfelelő tisztelettel bántak Önnel (interakciós igazságosság: méltóság)	-10,455****
Az Ön számára kedvező eredmény állt elő (kimenetel)	-13,626****
Az Ön számára elfogadható eredmény állt elő (a döntés elfogadása)	-14,851****



6. ábra
A procedurális igazságosság percepciója

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Arra vagyunk kíváncsiak, hogy általában, amikor eddig a magyar hivatalokkal kapcsolatba került, mi volt a benyomása az ügyintézésről. Mennyire igazak a következő állítások? 5 – teljesen igaz; 4 – részben; 3 – igaz is meg nem is; 2 – inkább nem igaz; 1 – egyáltalán nem igaz.

1. A hivatal megfelelően megindokolta a döntést; 2. Világos volt, hogy az adott helyzetben mik a szabályok és Önnek mit kell tennie; 3. Általában véve a szabályoknak megfelelően jártak el az Ön ügyében; 4. Más, hasonló helyzetben levő ügyfél esetében is ugyanígy jártak volna el; 5. A hivatal mindent megtett az Ön helyzetének megoldása érdekében; 6. A megfelelő tisztelettel bántak Önnel; 7. Az Ön számára kedvező eredmény állt elő; 8. Az Ön számára elfogadható eredmény állt elő.

További fontos kérdés a szocializációs előzmények meghatározó szerepe: a különböző politikai berendezkedésű országokból érkezők csoportjainak eltérő-e a magyarországi igazságpercepciója? Különböznek-e e tekintetben a határon túli magyarok a többi csoporttól? A kibocsátó ország vagy a magyar etnikai-kulturális közösség sajátosságai lesznek-e a meghatározóbbak? Az utóbbi esetben arra lehet számítani, hogy a magyar anyanyelvűek a többi migráns csoporthoz képest kedvezőtlenebbnek fogják ítélni a hivatali ügyintézés igazságosságát és ítéletük közelebb áll majd a honos lakosságéhoz.

Amikor a bevándorlók csoportján belül további bontásokat végeztünk, látható volt, hogy a bevándorlók által jellemzően igazságosnak ítélt hivatali ügyintézés a különböző csoportokban enyhén eltérő minősítést kap. A mongolok látják legigazságosabbnak a helyzetet, aztán a magyar etnikumú bevándorlók, őket követik az oroszok, a japánok és az ukránok. Az átlagtól legnagyobb mértékben kedvezőtlenebbnek ítélik az izraeliek, majd a szerbek, a törökök és a kínaiak. Az angol anyanyelvűek csoportja a migránsokon belül nem mutatkozik különösebben kritikusnak. Lehetséges, hogy ennek nem az az oka, hogy a magyarországi hivatali ügyintézés minden tekintetben megfelel az angol-szász normáknak, előfordulhat, hogy a fejlett országokból érkező harmadik országbeliek kedvezőbb fogadtatásban részesülnek a hivatalokban, az őket foglalkoztató szervezetek nagyobb presztízsűek és hatékonyabban képviselik, támogatják őket az ügyintézésben. Az angol anyanyelvű csoport tehát ebben az esetben nem kedvezőbben látja a helyzetet, hanem a helyzet tényszerűen kedvezőbb számára.

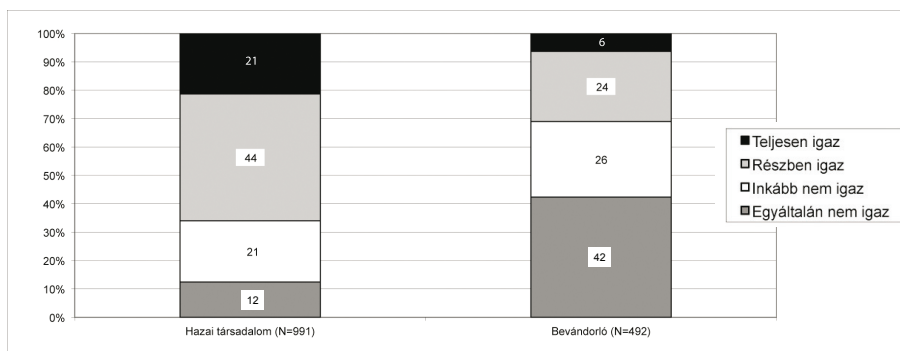
A magyar anyanyelvű bevándorlók esetében megvizsgáltuk azt is, hogy a szocializációs előzmények, a kibocsátó országok politikai kulturális sajátosságai hatással lehet-

nek-e arra, hogy hogyan érzélik a magyarországi helyzetet a procedurális igazságosság tekintetében. Melyik a meghatározóbb: az esetleges kulturális hasonlóság a többségi magyar társadalomhoz vagy inkább a kibocsátó ország sajátosságai?

Két csoport esetében azt láttuk, hogy az átlagtól való eltérés megegyezik az adott ország többségi migráns csoportjának véleményével. Ukrajna esetében az ukránokkal megegyezően a migránsok többségétől kedvezőbbnek, Izrael esetében az izraeli migránsokkal egybehangzóan az átlagtól kedvezőtlenebbnek, igazságtalanabbnak látják a hivatali ügyintézés az adott helyről érkező magyar anyanyelvű bevándorlók. A szerbiai magyarok látják a legkedvezőbbnek a procedurális igazságosság szempontjából a helyzetet, míg a szerb anyanyelvűek az izraeliek után a második legkritikusabb csoport. Adatainkon nem ellenőrizhető, hogy ez mennyire függ össze a határon túli magyarok által szülőföldjükön elszenvedett vélt vagy valódi sérelmekkel, illetve azzal, hogy a Jugoszlávia felbomlását követő délszláv háború pontosan hogyan befolyásolta Magyarországon a szerbek, illetve a Magyarországra migrált szerbek megítélését. Korábbi kutatásunkból⁸ csak mélyinterjú tapasztalataink vannak erre vonatkozóan, ezek szerint a „befogadó”, többségi magyar társadalom más etnikumú bevándorlókkal összehasonlítva kevésbé volt befogadó a szerbekkel.

A hatékonyság

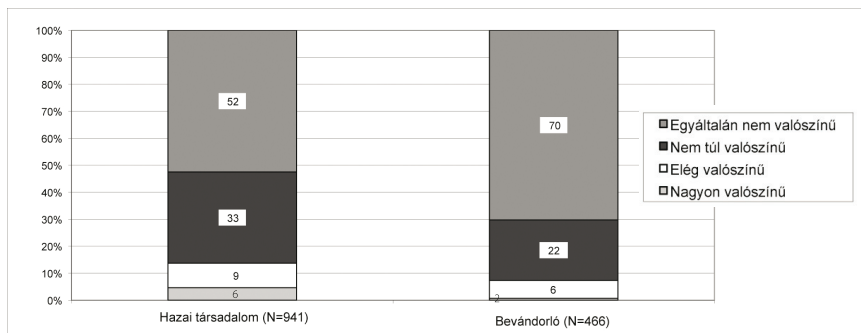
A kollektív civil és politikai cselekvésben való részvétel egyik faktora az észlelt *hatékonyság*. Ennek mérésére a kérdőívben két módon tettünk kísérletet: az egyik az anómia mérésénél használt egyik kérdés, amely az én-hatékonyságot, az egyéni hatóerőt, az egyén saját élete alakításában megélt kontrollt vizsgálja. A bevándorlók csoportja határozottan több belső kontrollt tulajdonít magának, mint a hazai társadalom. A migránsok életük során legalább egy komoly, következményekkel járó döntést hoztak, a migrációval kapcsolatos elhatározást, míg a honos népesség lehet, hogy sokkal kevésbé élt meg olyan élethelyzeteket, amelyek autonóm döntéssel jellemezhetők.



7. ábra
Egyéni hatékonyság, belső kontroll

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Mennyire igazak Önre az alábbi állítások? Élete alakulását alig tudja befolyásolni.

A másik kérdés arra vonatkozott, hogy a megkérdezett lát-e arra esélyt, hogy egyedül vagy másokkal összefogva megváltoztasson egy magas szinten született igazságtalan döntést. Ebben a kérdésben viszont igen alacsony általános esély becslése mellett a hazai csoport kismértékben inkább tartja valószínűnek azt, hogy képes lenne valamit tenni az igazságtalan vagy káros törvény ellen.

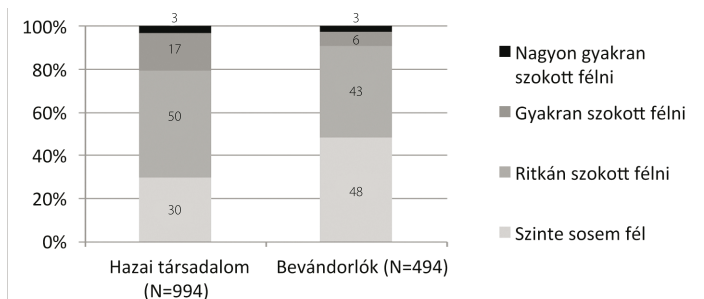


8. ábra
Kollektív hatékonyság

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Tegyük fel, hogy az Országgyűlés elfogad egy olyan törvényt, amit Ön igazságtalannak vagy károsnak tart. Ha ilyen helyzet állna elő, mennyire valószínű, hogy Ön egyedül vagy másokkal összefogva képes lenne valamit tenni ez ellen?

Az érzelmek – a félelem

A félelem elkerülésre orientáló érzelem csökkenti a kollektív cselekvésben való részvétel esélyét. Ebben a vonatkozásban a bevándorlók csoportja kedvezőbb helyzetben van, ritkábban élnek át félelmet, mint a hazai társadalom tagjai. A bevándorlók relatív félelemmentessége is magyarázható azzal, hogy ez a csoport egy ebből a szempontból is sajátosan szelektált csoport; azok, akik alkatilag vagy egyéb okokból többször élnek át félelmet, sokkal kisebb valószínűséggel lesznek bevándorlók.

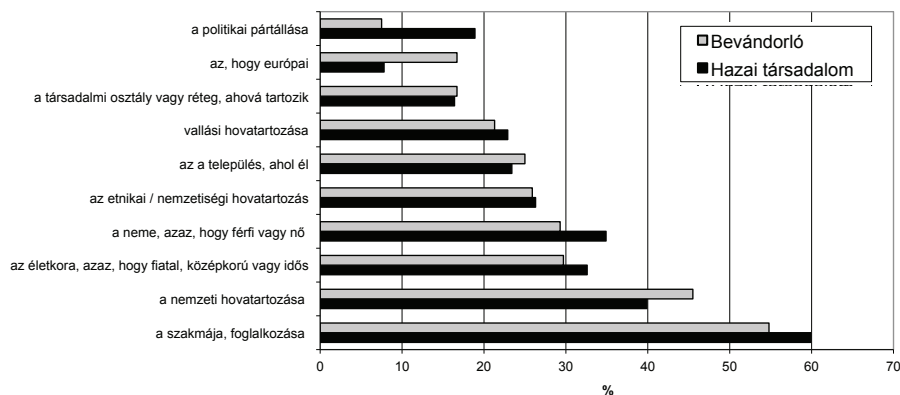


9. ábra
A félelem

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Vannak, akik gyakran szoktak félni és vannak, akik egyáltalán nem. Ön milyen gyakran szokott félni?

Az identitás

Az identitás jelentős kategória mind a migránsok integrációjának értelmezésében, mind a civil és politikai részvétel magyarázatában. A csoportidentitások motivációs erőt képviselnek, csoportkonform viselkedést és attitűdöket tartanak fent. Kutatásunk kiterjedt annak vizsgálatára is, hogy a hazai társadalom és a migránsok csoportja milyen kategóriákat használ, amikor saját önmeghatározásáról van szó.

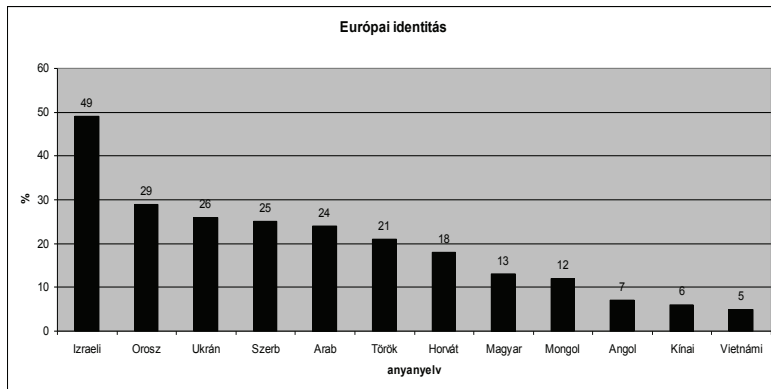


10. ábra
Az identitáskategóriák jelentősége

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Mi mindannyian különféle társadalmi kategóriákba tartozunk. Vannak közülük fontosabbak számunkra, míg mások kevésbé fontosak, ha saját magunkra gondolunk. Kérem, mondja meg, hogy a felsoroltak közül az Ön számára melyik a legfontosabb, ha magát akarja jellemezni? És a második legfontosabb? És a harmadik?

A megkérdezett identitása szempontjából fontosnak tartott kategóriák vonatkozásában a két csoport között csak politikai pártállás és európaiság esetében van jelentős különbség. Míg a hazai társadalom tagjainak 18 százaléka gondolja legfontosabbnak az önmeghatározásban a politikai pártállást, addig a bevándorlók esetében ez csak 7,5 százalék. Az, hogy valaki európai, a migránsok 16,7 százaléka szerint a legfontosabb, míg a hazaiaknak csak 7,8 százaléka gondolja ugyanezt.

Az európai identitáskategóriát (legfontosabbnaként, második vagy harmadik legfontosabbnaként) választó migránsok anyanyelv szerinti csoportosításából egyrészt látszik, hogy az ázsiaiak is választják ezt a kategóriát, másrészt érdekes, hogy a magyar anyanyelvű migránsokhoz képest még az arabok és törökök csoportjában is nagyobb azok aránya, akik az európaiságot fontosabbnak tartják.

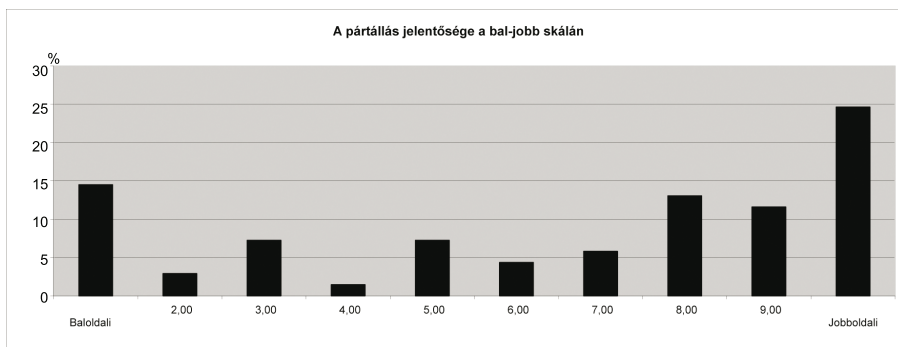


11. ábra

Az európai identitást választók aránya a különböző migráns csoportokban (azok aránya, akik az első három legfontosabb kategória egyikeként említették)

Az iskolai végzettség csak a bevándorlók esetében mutat szignifikáns kapcsolatot az európaiság választásával. Ebben a csoportban az iskolai végzettséggel nő az európaiságot az én-identitásban fontosnak tartók aránya (Pearson Chi-négyzet értéke: 11,535*). A hazaiak esetében az európaiságot fontosnak tartó csoporton belül a nyolc általános iskolai osztályt végzettek aránya: 33; a szakmunkás végzettségűeké: 15; a gimnáziumot végzetteké: 44, míg a felsőfokú végzettségűeké mindösszesen: 9 százalék.

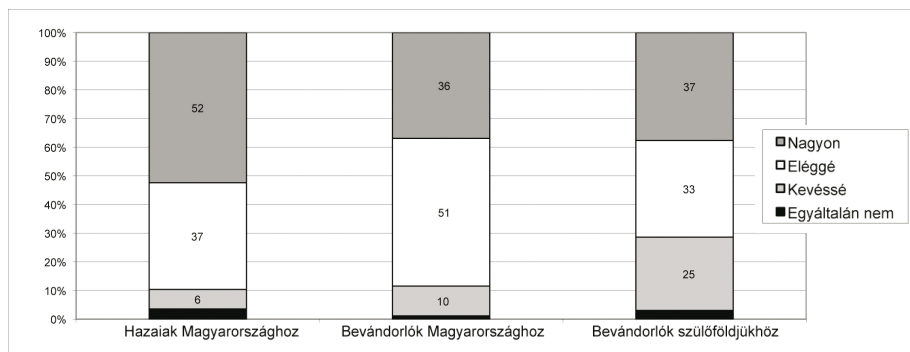
A politikai pártok szerinti hovatartozás a hazaiak számára lényegesen jelentősebb kategória; a bal–jobb skálán való helyzettel való összevetésből látszik, hogy a politikailag szélsőségesebb pozícióban lévők számára az identitásuk meghatározásában sokkal fontosabb ez a kategória, mint a mérsékelt pozíciót elfoglalók esetében. Ez megfelel annak a szociálpszichológiai és mindennapi tapasztalatnak is, amely szerint minél szélsőségesebb egy attitűd, annál fontosabb az identitásképző szerepe.



12. ábra

A politikai pártállást választók aránya a bal–jobb skála különböző pontjain; hazai társadalom (%)

Az identitáskategóriák jelentőségének felmérése mellett azt is vizsgáltuk, hogy a Magyarországhoz való kötődés mennyire erős a megkérdezettek körében. A bevándorlók körében a születési országhoz való kötődést is mértük.



13. ábra

A bevándorlók és a hazai társadalom kötődései

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Kérem, mondja meg, hogy mennyire kötődik Ön... És mennyire kötődik Magyarországhoz? Az országhoz, ahol született?

A Magyarországhoz való kötődés mindkét almintában egyformán magas, és látható, hogy a bevándorlók általában nem kötődnek jobban a szülőföldjükhöz, mint Magyarországhoz. Érdekes módon körükben a szülőföldhöz való kötődés hiánya gyakoribb, mint a Magyarországhoz való kötődés gyengesége. A kettős kötődésre, a bevándorlók integrációjára utal az, hogy Magyarországhoz és a születési országukhoz egyaránt kötődnek.

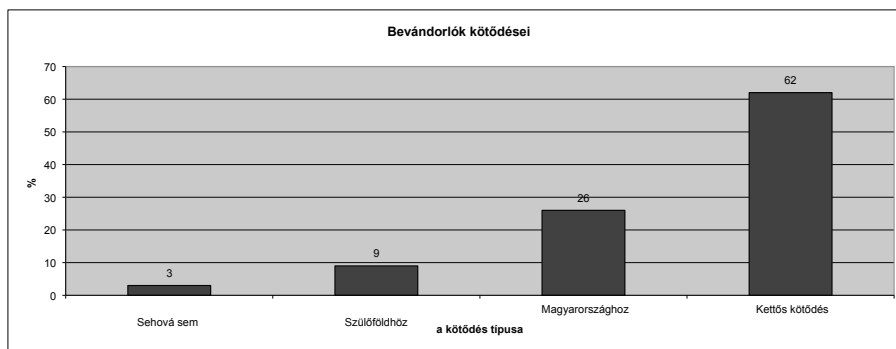
7. táblázat

Bevándorlók kötődései

		Az országhoz, ahol született				Total
		Egyáltalán nem	Kevéssé	Eléggé	Nagyon	
Magyarországhoz	Egyáltalán nem	0	2	2	2	6
	Kevéssé	1	12	24	15	52
	Eléggé	6	55	96	100	257
	Nagyon	8	59	46	70	183
Total		15	128	168	187	498

Fenti keresztátláblából a következő kategóriákat alakítottuk ki: 1. Sehova sem kötődők: akik egyáltalán nem, vagy kevéssé kötődnek mind a születési országukhoz, mind Magyarországhoz; 2. Magyarországhoz kötődők: akik születési országukhoz nem, vagy kevéssé, miközben Magyarországhoz eléggé vagy nagyon kötődnek; 3. Szülőföldjük-

höz kötődők: akik Magyarországhoz egyáltalán nem vagy kevéssé kötődnek, miközben szülőföldjükhöz eléggé vagy nagyon; 4. Kettős kötődésűek: mind Magyarországhoz, mind szülőföldjükhöz eléggé vagy nagyon kötődnek.



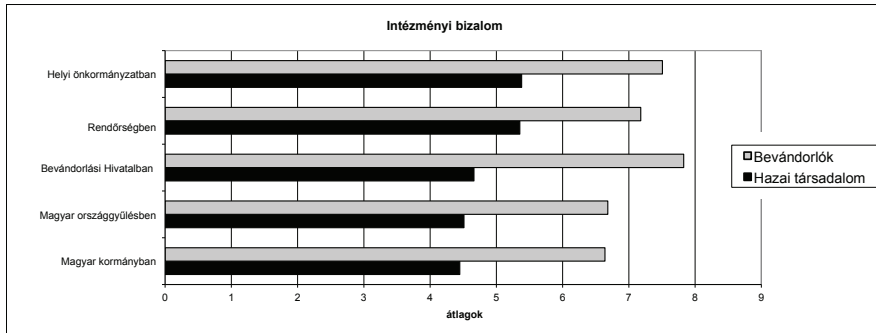
14. ábra

Kötődéstípusok gyakorisága a bevándorlók csoportjában

Integrációs szempontból pozitív, hogy a bevándorlók majdnem kétharmada a megvalósult integrációra utaló kettős kötődéssel jellemezhető. Sajátos, hogy a második leggyakoribb kötődéstípus a Magyarországhoz való kötődés, ami feltehetően asszimilációs tendenciára utal. Tíz százalék alatt van a szegregációt – vagy Berry (1984) kifejezésével szeparációt – kifejező, csak a szülőföldhöz való kötődés aránya és néhány százalékot képvisel a sehová nem kötődő, marginalizációval járó típus.

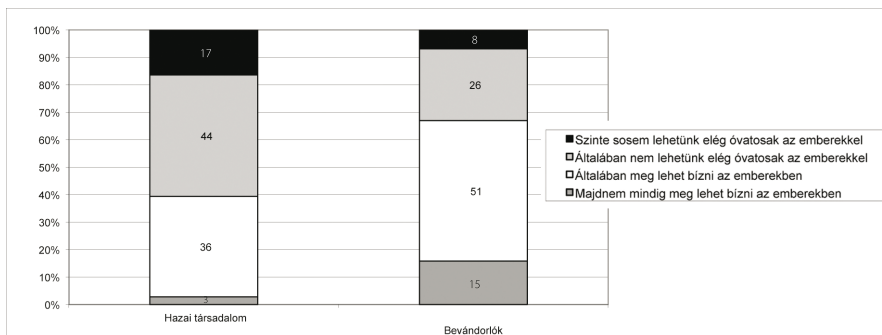
A társadalmi beágyazottság szubjektív aspektusai – a bizalom

A társadalmi beágyazottság, a társadalmi tőke strukturális oldalát azok a networkök jelentik, amelyekhez az egyén tartozik, szubjektív eleme pedig a lojalitás és a bizalom, amely ezekben a kapcsolatokban termelődik. A civilszervezetekben való részvétel mind a hazaiak, mind a bevándorlók csoportjában rendkívül alacsony, mindkét csoportban a megkérdezettek több mint kétharmada nem vesz részt semmilyen civilszervezet munkájában. A hazaiak 20, a bevándorlók 14 százaléka egy szervezetnek a tagja. Az intézményekkel kapcsolatos bizalom tekintetében a bevándorlók csoportja pozitívabban nyilatkozott, a hazaiak sokkal kevésbé bíznak az országgyűlésben, a rendőrségben, a magyar kormányban, a Bevándorlási Hivatalban és az önkormányzatban.



15. ábra
Intézményi bizalom

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Kérem határozza meg egy 0-tól 10-ig terjedő skálán, hogy személy szerint mennyire bízik meg a következő intézményekben abból a szempontból, hogy rendszerint helyes döntéseket hoznak-e. A 10 azt jelenti, hogy teljes mértékben megbízik benne, a 0 pedig azt, hogy egyáltalán nem bízik az adott intézményben.



16. ábra
Az általános bizalom

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: Általánosságban mit mondana, mennyire lehet megbízni az emberekben? 1. Majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben, 2. Általában meg lehet bízni az emberekben, 3. Általában nem lehetünk elég óvatossak az emberekkel, 4. Szinte sosem lehetünk elég óvatossak az emberekkel

Az intézményi bizalom magasabb szintje a bevándorlók esetében megerősíti a korábbi kutatások eredményeit. A LOCALMULTIDEM kutatás (Örkény–Székelyi, 2011) szintén magasabb bizalomszintet talált a bevándorlók esetében, illetve azt, hogy a befogadó országban töltött idő hossza olyan módon befolyásolta ezt az eredetileg magasabb bizalomszintet, hogy az a többségi társadalom szintjére csökkent. A jelenség magyarázata a társadalmi (és egyéb) tőkedeficit kompenzációja volt: a migránsok kénytelenek nagy bizalommal lenni a befogadó ország intézményei iránt, mert ez az egyetlen tőkéjük. Amikor már bizonyos mértékig integrálódnak, az ilyen módon való kompenzációs mechanizmus gyengül és a hazaiak bizalomhiánya lesz rájuk is jellemző. Ez némileg

ellentmond annak az elképzelésnek (Klandermans, 2008), hogy a bizalom integrációs termék és szintje a hazai társadalomba való beágyazottsággal párhuzamosan nőne. Ez utóbbi esetben magyarázatot kellene találnunk a többségi társadalom bevándorlókkal való összevetésben alacsonyabb bizalomszintjére.

A bevándorlók csoportjában az általános bizalom is nagyobb, ők inkább értenek egyet azzal, hogy az emberekben általában meg lehet bízni.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az előbbiekben bemutatott néhány változó alapján a hazai társadalom tagjainak és a bevándorlók csoportjának eltérő esélyei vannak a politikai aktivitásban való részvételre.

A sérelmek, az észlelt igazságtalanság és méltánytalanság tekintetében a hazai társadalom tagjai negatívabban ítélik meg a helyzetet, tehát ebből a szempontból az ő politikai részvételük jobban motivált, valószínűbb. A bevándorlók igazságosabbnak látják a hivatali ügyintézés minden dimenzióját. A Magyarországhoz való kötődés és elégedettség általában és mindkét csoportban növeli a procedurális igazságossággal kapcsolatos helyzetek kedvezőbb értékelésének esélyét. A magyar etnikumú bevándorlók a hazai társadalommal ellentétben általában igazságosabbnak ítélik a magyarországi hivatali ügyintézt.

A disztributív igazságossági elvek választásából az látszik, hogy mindkét csoportban a legnépszerűbb a szükségletelvű, és a legkevésbé népszerű a egyenlőségelvű megközelítés, de a bevándorlók csoportjában szignifikánsan a gyakoribb a meritokratikus, hozzájárulás-elvű értékrend választása. A kimenetellel kapcsolatos helyzetet (mennyit kap a társadalomtól és mennyit ad az egyén a társadalomnak) a bevándorlók sokkal gyakrabban értékelik egyensúlyban levőnek, mint a hazaiak.

Az észlelt hatékonyság az egyéni, saját élet feletti kontrollváltozóban jobb a bevándorlók esetében, de a kormánydöntések elleni fellépést a hazai társadalom tagjai látják hatékonyabbnak. Kérdés, hogy aki úgy érzi, hogy képes befolyásolni a saját élete alakulását, a befolyásoláshoz a politikai részvételt választja-e, vagy más utakat keres a boldoguláshoz. A kritikus élethelyzetekben a problémamegoldás egyik módja az, amikor a kivonulási opció választásával az egyén elhagyja a kritikus szituációt és más helyet keres. A migráció értelmezhető egy ilyen probléma megoldási módként és valószínű, hogy a migránsok inkább ezt preferálják; ez azt jelenti, hogy hisznek abban, hogy az életüket irányíthatják, de nem jósznak sikert a kollektív cselekvésnek.

Az érzelmek terén *a félelemmentesség* valószínűsíti a politikai részvételt, ebben a tekintetben a bevándorlók jobb helyzetben vannak, kevesebbszer élnek át félelmet, mint a befogadó csoport. A kérdőív alapján nem volt módunk a másik meghatározó érzelem, a harag vizsgálatára.

Az integráció, illetve a kettős identitás, segíti a migráns csoport tagjai a politikai részvételben, és a születési országhoz és egyidejűleg Magyarországhoz való magas fokú kötődés arra utal, hogy ebben a dimenzióban nincs akadálya a hazai népességéhez hasonló aktivitásnak. Az egyes identitáskategóriák jelentősége tekintetében két ponton

van számottevő különbség a két csoport között: az európaiság és a politikai pártállás kategóriájában. Az európaiság a bevándorlók számára fontosabb identitásképző, míg a magyar társadalom a politikai hovatartozást tartja nagyobb arányban jelentősnek, első-sorban azok, akik a bal–jobb skála szélső pontjain helyezik el magukat.

A *társadalmi beágyazottság* strukturális mutatóját tekintve (civilszervezeti tagság) a két csoport egyaránt kevésbé beágyazottnak tűnik, azonban szubjektív aspektusában, amelyet az általános, illetve intézményi bizalommal mérünk, a bevándorló csoport jobban beágyazottnak tűnik, ami politikai részvételének valószínűségét emeli, ha Klandermans (2008) megközelítését fogadjuk el. Amennyiben a bizalmat a tőkedeficitet kompenzáló mechanizmusként értelmezzük (Örkény–Székelyi, 2010), akkor a bevándorlók magyar társadalomhoz képest magasabb bizalomszintje nem a beágyazottságra utal, hanem éppen a hiányára, és ezért a politikai részvétel valószínűségét csökkentő tényező lehet.

IRODALOM

Berkowitz, L. (1972): Social norms, feelings and other factors affecting helping behavior and altruism. In: Berkowitz L. (ed.): *Advances in Experimental Social Psychology* 6. New York: Academic Press, 63–108.

Berkowitz, L.–Daniels, L. R. (1963): Responsibility and dependency. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 66, 429–436.

Berry, J. W. (1984): Cultural relations in plural societies: Alternatives to segregation and their sociopsychological implications. In: Miller, N.–Brewer, M. B. (eds.): *Groups in Contact: The Psychology of Desegregation*. San Diego: C. A. Academic Press, 11–27.

Clark, M. S.–Mills, J. (1979): Interpersonal attraction in exchange and communal relationships. *Journal of Personality and Social Psychology* 37, 12–24.

Colquitt, J. A. (2001): On the dimensionality of organizational justice: A construct validation of a measure. *Journal of Applied Psychology* 86, 386–400.

De Quervain, D. J.-F.–Fischbacher, U. –Treyer, V. –Schellhammer, M.–Schnyder, U.–Buck, A.–Fehr, E. (2004): *The Neural Basis of Altruistic Punishment*. *Science*, 27 august 2004, vol 305, 1254–1258.

Downs, A. (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row

ETK Empirikus Társadalomkutató Központ (2009): *Állampolgári Tanácskozás a bevándorlók integrációjáról*. Összefoglaló tanulmány. Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézet, Budapest (http://www.etk.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/tanszekek/tarsadalomtudomanyi/szti/etk/vegyes_2010/Kutatasi_Jelentes.pdf)

Fiske, A. P. (1991): The cultural relativity of selfish individualism. In: Clark, M. S. (ed.): *Prosocial Behavior*. Newbury Park, CA: Sage Publications, 176–214.

- Fehr, E.–Gächter, S. (2000): Cooperation and Punishment in Public Goods Experiments. *American Economic Review* 90 (4), 980–994.
- Gouldner, A. W. (1960): The Norm of Reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review* 25, 161–178.
- Gross, A. E.–Latané, J. G. (1974): Receiving help, reciprocation, and interpersonal attraction. *Journal of Applied Social Psychology* 4, 210–223.
- Jouglaard-Tritschler, D.–Steiner, D. D. (2005 April): *Validation of the four-factor model of organizational justice in France*. Communication présentée au congrès annuel de la Society for Industrial/Organizational Psychology, Los Angeles
- Lind, E. A.–Tyler, T. R. (1988): *The Social Psychology of Procedural Justice*. New York: Plenum Press
- Klandermans, B.–van der Toorn J.–van Stekelenburg J. (2008): Embeddedness and Identity. How Immigrants Turn Grievances into Action. *American Sociological Review* 73, December: 992–1012.
- Maiese, M. (2003): Types of Justice. *Beyond Intractability*. Burgess, G. – Burgess, H. (eds.). Conflict Research Consortium, University of Colorado, Boulder. Posted: July 2003 <http://www.beyondintractability.org/essay/types_of_justice/>
- Mikula, G. (1980): *Justice and Social Interaction*. New York: Springer-Verlag.
- Mullen, B.–Riordan, C. A. (1988): Self-serving attributions for performance in naturalistic settings: A metaanalytic review. *Journal of Applied Social Psychology* 18, 3–22.
- Oberschall, A. (1973): *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Örkény A.–Székelyi M. (szerk.) (2010): *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó
- Örkény A.–Székelyi M. (2010): Hat migráns csoport összehasonlító elemzése. In: Örkény–Székelyi 2010, 49–97.
- Örkény A.–Székelyi M. (2010): A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában. In: Örkény–Székelyi 2010, 123–169.
- Örkény A.–Székelyi M. (2011): Az igazságosság labirintusaiban. A társadalmi igazságosság normatív elveitől az igazságos elosztás gyakorlatáig, 1991–2008. In: Örkény A.–Székelyi M. (szerk.): *Az igazságosság labirintusaiban. Társadalmi méltányosság és generációs igazságosság a 21. század Magyarországon*. Budapest: Sík Kiadó, 19–50.
- Rawls, J. (1997): *Az igazságosság elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó

Juhász Pál

POLITIKAI VÉLEMÉNYEK ÉS ÍTÉLETEK

BEVEZETÉS

A hazai lakosság és a bevándorlók helyzetét és véleményeit vizsgáló kérdőívünkben – az elégedettségre és a bizalomra vonatkozó kérdések mellett – két olyan kérdés is szerepelt, amely rokonságban van olyan kérdésekkel, amelyeket a World Values Survey, illetve az európai országok lakosságának attitűdjeire vonatkozó Eurobarometer-felvételek során 2009-ben vizsgáltak. Egyik ilyen kérdés, hogy a kérdezett polgár mennyire tekinti magát sorsa formálójának, a másik pedig, hogy mennyire kívánja, hogy az állam a szegények javára újraossza a jövedelmeket. Mivel a kérdések megfogalmazása és kérdőívben belüli környezete az értékrendszer-vizsgálatokban és a mi vizsgálatunkban eltér, a konkrét megoszlásokat nem hasonlíthatjuk össze, ám az értékvizsgálatok tanulságait felhasználhatjuk az általunk tapasztalt véleménymegoszlások értelmezéséhez.

A World Values Survey egyre több országra kiterjedő vizsgálatai Ronald Inglehart 1977-es könyvének inspirációjára (Inglehart, 1977) 1981-ben indultak. A vizsgálatsorozat szervezőinek honlapja szerint eddig öt hullámban kérdezték le reprezentatív mintán az Inglehart és munkatársai által kidolgozott kérdőíveket: 1981-ben, 1990-ben, majd – mivel gyorsan szaporodott a vizsgálatban részt vevő országok száma és ez a felvételek elhúzó-dásához vezetett – 1999–2000-ben, 2005 és 2007 között, végül 2009–2010-ben.

AZ EMBER SORSÁNAK FORMÁLÓJA?

Inglehart kulturális evolúciós sémájában az egyes országok népességében a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan egyre nő azok aránya, akik az anyagi boldogulás, az „érvényesülés” világias értékeit választják a hagyományos vallási értékek helyett. Párhuzamosan, az elemi szükségletek kielégítésének gondjain túljutva, a „posztmaterális” (avagy posztmodern) értékek felértékelődése következik be. Inglehart szerint – összhangban a felvételek keresztmetszeti elemzésével és az egymás utáni felvételekben tapasztalt elmozdulásokkal – az elemi szükségletek kielégítésének növekvő biztonságával felértékelődik az „önmegvalósítás”, valamint az empátia és a tolerancia igénye. (Az új, lelkeségre figyelő vallásosság is ebben a kontextusban jelenik meg.) Az „önmegvalósítás” akkor lehet reális igény, ha az ember *vállalja sorsának formálását* és bízik annyira a többi emberben és az intézményekben, hogy elhiggye: van értelme tetteinek és vállalni tudja e tettek következményeit.

Az egyre több országban elvégzett vizsgálatok eredményeit szokásszerűen az általa vezetett team egy olyan koordinátarendszerben foglalja össze, amelynek függőleges

tengelye mentén az anyagi és „szekularizált” értékek indexének átlaga jelenik meg, vízszintes tengelyén pedig az „önmegvalósítás” indexének átlaga. A Magyarországot jelző pont az előző (4. hullám) és a 2009-ben végrehajtott legutolsó (5. hullám) eredményeinek feldolgozása után is azon – többnyire balkáni – országok szomszédságában jelent meg a Survey honlapján, ahol az anyagi–szekularizált értékek választása jelentősen meghaladja az ország gazdasági fejlettsége alapján várható szintet. Az „önmegvalósítás” dimenziójában azonban jelentősen elmaradunk a várható szinttől. Az anyagi–szekularizált tengelyen a szomszéd országok is előbb állnak annál, mint ami gazdasági erejükből következne, az „önmegvalósítás” akarásában azonban előttünk járnak. Csak Romániában hasonlóan alacsony az emberekbe és intézményekbe vetett bizalom szintje, és hasonlóan kevesen érzik úgy, hogy maguk formálják a sorsukat.

2003-ben, Huntington kultúrák törésvonalairól szóló könyvének (Huntington, 1996) állításait a felmérés 3. hullámának anyagán tesztelve, Inglehart és Norris (Inglehart és Norris, 2003) azt igyekeztek bizonyítani, hogy a demokrácia jövője szempontjából közel sem olyan sorsszerűek azok a múltból jövő kulturális meghatározottságok, amelyek a mohamedán (valamint a görögkeleti) és a nyugatias (protestáns és római katolikus) hagyományú népek közt kibontakozóban lévő antagonizmusok vizionálására készítik Huntingtont. Hiszen a muszlim országokban végzett értékvizsgálatok azt mutatják, hogy a demokratikus értékeket ezen országok polgárai is vallják. A mohamedán hagyományból származó, feltételezett intolerancia nem a szólásszabadság és a szervezkedési szabadság kérdésében, hanem a női egyenjogúságra és a nonkonform szexualitásra vonatkozóan jelenik meg. A muszlim országok népei „nem a Démoszról, hanem az Éroszról” gondolkoznak másképp, mint a nyugatiak. Ezen elemzések optimizmusában nem bízva, a muszlim bevándorlókkal adódó problémákat látva és a terrorizmus miatti izgalmakat átélve, az angol konzervatívok, majd a német kereszténydemokraták a huntingtoni világrépre támaszkodva fogalmazták meg a „muscular liberalism” elvét, vagyis azt, hogy szakítani kell a multikulturalizmus relativista politikai erkölcsével és a bevándorlóktól is meg kell követelni a liberális jogi és politikai alapelvek elfogadását (összefoglalva: Inglehart, 2003, előszó).

Huntington és Inglehart vitája mögött a gazdasági fejlődésről (vagy egyszerűen csak növekedésről) valló gondolkodás két típusa áll. Inglehart, noha semmiképp sem tekinthető gazdasági deterministának, hajlik arra, hogy a jólét növekedésével és a piacgazdaság igényelte liberális polgárjog kibontakozásával az emberek értékrendszere is a nyugatias értékrend irányába változik, megőrizve persze néhány sajátosságot. Mások azonban úgy vélik, hogy az uralkodó értékrend meghatározó egyrészt abban, hogy mennyire tudja egy nép a gazdasági fejlődés lehetőségeit kihasználni, másrészt pedig abban, hogy milyen állam, milyen együttélési formák kialakítására használják a gazdasági növekedés által nyújtott új lehetőségeket.

Yilmaz Esmer (Esmer, 2003) is azok közé tartozik, akik nem elégedtek meg Ingleharték elemzésével s új rendszerben dolgozta föl a 3. hullám kérdőíveire adott válaszokat. Az ő csoportosításában a fatalizmus kontra „én vagyok sorsom formálója” kérdés nem az ön-megvalósítás-index egyik összetevője, hanem a modernitást eredményező értékrendszer összetevőjeként az „efficacy”, a hatékonyságra törekvés jelzője. Úgy gondolkozik,

hogyan – Weber *Protestáns etikájának* gondolatmenetét követve – a sorsformálás vállalása a feltétele annak, hogy a munka hivatássá váljon, több legyen, mint a rám rótt feladat végrehajtása. Kimutatja, hogy a mohamedán hagyományból is következően, a muszlim államokban az emberek sokkal nagyobb arányban érzik a körülményeknek kiszolgáltatottságát magukat, mint a hasonló fejlettségű keresztény vagy távol-keleti államokban. Ám, hogy ellenőrizze magát, megnézte, hogy a keresztény többségű balkáni államokban honos muszlim közösségekben is jellemző-e a sorsnak kiszolgáltatottság élménye. Úgy találta, hogy igen. De az ezekben az országokban élő keresztény hagyományú közösségek tagjait is majdnem olyan kis arányban jellemzi az, hogy sorsuk formálójának tekintse magát, mint a muszlim közösség tagjait. Az elemzésnek ez az eleme persze nem mond ellent Huntington világértelmezésének, hiszen a görögkeletieket ő sem tekinti a nyugati (keresztény) kultúrkörbe tartozónak.

Ingleharték, hogy a huntingtoni elképzelések tesztelését is jelezzék, a 4. és 5. hullám eredményeinek összefoglalását olyan formában közölték, hogy a kétdimenziós koordináta-rendszerben az egyes országok értékrendszerét jelölő pontokat körberajzolták úgy, hogy egy-egy forma a vallási-kulturális hagyományok alapján egy csoportba tartozó országokat fedje le. Ezzel jelzik, hogy a döntően vallási hagyományok alapján egy csoportba tartozó országok értékvilága nem válik el a más hagyományú országok értékvilágától. Például az európai katolikus országcsoport jelző amőba benyúlik a görögkeletiek csoportjába. A Magyarországot és a Litvániát jelző pont a balkáni országokat jelző pontok közé keveredett (Inglehart–Welzel, 2005).

A magyar elemzőket nem lepte meg a világ és az európai értékrendszer-vizsgálatok magyar értékrendszert finoman szólva sajátosnak bemutató eredménye. Keller Tamás összefoglalása (Keller, 2010) szerint a Hankiss által kezdeményezett értékvizsgálatok már a nyolcvanas években is azt jelezték – még a Rokeach-teszt alapján –, hogy a magyarokra igen kevésbé jellemző a posztmaterális értékek választása. A TÁRKI 1993-ban kezdett panelvizsgálatának már az első lépcsőjébe beépített értékvizsgálat azt mutatta, hogy ez nem változott. A Schwartz-féle értékteszten alapuló első felmérés eredményeit értékelve Róbert Péter 1996-ban megállapította (Róbert, 1996), hogy a magyarok többsége frusztráltnak tűnik, történelembe vetettségét a körülményeknek kiszolgáltatottságnak érzi, és a fent lévőkől várna gondjai megoldását. E megoldás híján valamiféle „panasz-kultúra” jellemzi. (Ez a kifejezés rögzült is a magunkról szóló félszakmai beszédben.) A Schwartz-féle értékteszt alapján a nyitott gondolkozású–zárt gondolkozású tengelyen feltűnően a zárt gondolkozású pólus felé tolódunk: „A magyarok zárt gondolkozásúak, vagyis passzívak a közügyekben, kevésbé öngondoskodóak, s nem igazán vállalják a felelősséget.”¹ Hofstede értékesztjén minősítve, „a magyarokra a bizonytalanság kerü-
lés és a rövid távú gondolkodás jellemző”²

Keller a TÁRKI-vizsgálatok alapján kialakított „fatalitás-indexet” annyira meghatározónak érzi nemcsak a közösség, hanem az egyén sorsának alakításában is, hogy

¹ Keller, 2010, 42.

² Uo., 43.

mikroszociológiai szintre leszállva azt mutatja ki, hogy azok és azok gyermekei boldogulnak inkább, akik vállalják sorsuk formálását (és nem elsősorban a körülményeknek kiszolgáltatva érzik magukat). Ez persze nem ad választ a tyúk vagy a tojás kérdésre, vagyis arra, hogy az öntudatosabb értékválasztás segíti-e a sikerességet, avagy a sikeresebbek nagyobb valószínűséggel öntudatosak, mint a sikertelenek. A kulturális tőke átörökítésének azonban jelzi egy sajátos formáját (Keller, 2008).

Keller a „saját sors kézben tartást mérő indexet” a következő hat, részben egymást kontrolláló kérdés alapján alakította ki: a1: Problémáimat nem tudom megoldani; a2: Amit elhatározok, azt véghez is viszem; a3: Sorsom alakítását alig tudom befolyásolni; a4: Jövőm alakulása elsősorban tőlem függ; a5: Gondjaim többségén alig tudok változtatni; a6: Bízom a jövőben. Ezzel szemben a mi kérdőívünkben – mivel a kérdőív omnibusz jellege miatt nem volt hely és idő tagolt értékvizsgálatot is beleépíteni – egyetlen kérdés áll. Mennyire érzi igaznak a következő állítást: Élete alakulását alig tudja befolyásolni?

Keller Tamás megpróbált azzal is szembenézni, hogy a magyar öntudatnak az a devianciája, amelyik a világ értéktérképén is kiütkezik, mennyire „sorsszerű”, azaz mennyire mélyen ágyazódott be a magyar kulturális hagyományba (Keller, 2011). A nyolcvanas évek értékelői, például Hankiss és Róbert, úgy gondolták, hogy a magyar földhözragadság a Kádár-rendszer sajátos klímájából következett. A rendszerváltás utáni vizsgálati eredményeket látva már hajlunk arra, hogy az oksági összefüggés fordított: azért működött majdnem közmegegyezésre a Kádár-kor nem egészen egyértelmű (bizonytalannak is mondható) intézményrendszerében az ország, s azért olyan bizonytalan az intézményrendszer 1989 utáni formálása, mert ilyen a magyar értékrendszer.

Keller, azt vizsgálva, hogy a zártság–nyitottság tengelyen nézve enyhül-e az „ortodox népek közé zártságunk”, ha csak a fiatal korcsoportokat hasonlítja össze, azt találta, hogy nem. A diplomások ugyan kisebb arányban zárt gondolkodásúak, mint a lakosság többi része, de nem nagyobb mértékben, mint a balkániak. Ma ugyan nyitottabbak vagyunk valamivel, mint az előző hullámban mutatkoztunk, de szomszédainknál, Románia kivételével, nagyobb mértékű volt a javulás. Ha az egy főre jutó reál GDP-vel meghatározható trendhez viszonyítva helyezi el az országokat a nyitottság–zárttság tengelyen, a magyarok, átlagosan, akkor is zártabb gondolkodásúak, mint a trend szerint lenniük kellene. Még a jobbágyfelszabadítás megkésettisége sem magyarázza megfelelően gondolkozási zártságunkat. (Már csak azért sem, mert akkor a szlovákok és lengyelek átlaga sem lenne jobb.)

Így Keller okkal veti föl, hogy Szűcs Jenő elemzéséhez kell visszamenni Európa három régiójáról az érett középkorban. Mert a mi feudalizmusunkban szűkebb körben alakult ki „a szabadságok kis világa”, mint a Lajtától nyugatra, és egész a jobbágyfelszabadításig a „szabad emberek” csoportja szinte csak a nemességre korlátozódott. Nem gondolom, hogy az „ezeréves magyar történelem” végzetként ül rajtunk – úgy vélem, hogy a 19. század vége felé indult hanyatlásnak a magyar politikai kultúra és hogy az az elfojtás, amely a közbeszéd főáramában akkor kialakult (s az azzal járó ködösítés, ami Adyt és a radikális értelmiséget annyira dühítette) máig akadályozza hogy kívülről néző tárgyla-

gossággal tárgyaljuk meg gondjainkat és céljainkat –, ám valószínűleg Kellernek igaza van abban, hogy ez a mentalitás gazdasági esélyeinket is rontja.

A JAVAKAT MÉLTÁNYOSAN KELL ELOSZTANI?

Az állam, többek között, azért van, hogy újraossza a jövedelmeket. Nyilvánvalóan elsősorban az úgynevezett közjavak biztosítása érdekében. Emellett persze kezelnie, irányítania kell a társadalombiztosítást, segítenie az elesetteket, támogatnia, hogy a hátrányos helyzetűek előre jussanak, családpolitikát kell folytatnia stb. De dolga-e, hogy kiegyenlítse, akárcsak érezhetően enyhítse a jövedelem-egyenlőtlenségeket? Az erre vonatkozó vélemények általában az egyes országok között nem elsősorban a gazdasági fejlettség függvényében szóródnak, hanem erős a hatása annak is, hogy a „kapitalizmus melyik típusa” alakult ki egy-egy országban. Mégis, a magyar válaszok nem illeszkednek a közép-európai válaszokhoz.

A 2009-es Különleges Eurobarometer³ több kérdéssel vizsgálta a polgárok újraosztási igényét – összevetve azt a szegénységről és a költségvetési korlátról alkotott képzeleteikkel. A kérdőívünk értékelése szempontjából nemzetközi összehasonlításban az az érdekes eredmény jött ki, hogy a különböző típusú redisztribúciós igényekre vonatkozó válaszokból kialakított (–1 és +1 között változó) indexértékek alapján Magyarország az élbolyba került. A befutó hármas: Görögország (0,78!), Ciprus (0,59), Magyarország (0,58). Utánunk Bulgária és a balti államok következnek. Országunk ebből a szempontból is ortodox hagyományú államokkal és a baltiakkal került egy csoportba, mint az értékrendszer-vizsgálatok során.

A kérdésblokk meghatározó kérdése az volt, hogy mennyire ért egyet a következő állítással: A kormánynak biztosítania kell, hogy az ország gazdagsága méltányosan legyen újraosztva? A magyarok majd háromnegyede „teljesen egyetértett” ezzel az állítással. Ennél nagyobb arány csak a görögök közt volt (Keller–Tóth, 2011). Az e kérdésre adott válaszok megoszlása persze még annyira sem vethető össze a kérdőívünkben szereplő kérdés válaszmegoszlásával, mint a fatalizmusváltozót generáló kérdések valamelyike. Ezt három mozzanat is kizárja.

- a) A méltányos („fair way”) elosztás nem szükségszerűen jelent egyenlősítést.
- b) Egy „igazságos világban” nem biztos, hogy egyedül az állam az, ami a méltányos elosztást biztosítja.
- c) A mi kérdésünk nem az volt, hogy mi a véleménye egy elosztási elvről, hanem azt kértük, hogy a kérdezett válasszon a következő három elv közül:
 1. Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul működéséhez.
 2. Mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból.
 3. Mindenki a legjobb képességei szerint járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van.

³ Special 72.1 Eurobarometer on poverty and social exclusion.

POLITIKAI VÉLEMÉNYEK ÉS ÍTÉLETEK VIZSGÁLATUNKBAN

Az itthon lakók és a bevándorlók között nem csupán azért vannak eltérő arányban a különböző politikai (és erkölcsi) elveket valló közösségek, mert a bevándorlók közt nagyobb arányban vannak iskolázott és aktív életkorú csoportok, mint a befogadó népességben, hanem azért is, mert:

- azok az emberek, akik idegen szokásokkal (és nyelvvel) rendelkező környezetben alakítanak ki egzisztenciát, többnyire kénytelenek reflexív, azaz mérlegelő értékelésre a közösséget érintő kérdések megítélésében;
- valószínűleg néhány szempont szerint szelektáltak, azaz az otthoni alapsokaság modális értékrendjétől eltérő elveket vallanak azok, akik egy kívülről idegennek tűnő „világban” keresik boldogulásukat;
- a Magyarországon akárcsak átmenetileg letelepülő külföldiek zöme nem valamilyen gazdasági vagy politikai kényszer miatt jött ide, hanem vagy azért, mert karrierépítése szempontjából célszerűnek tűnt ez a választás, vagy érzelmi okból.

A tartósan Magyarországon élő, unión kívüli állampolgárok körülbelül negyede telepedett le itt azért, mert szülei, felnőtt gyermeke vagy házastársa itt alakítottak ki egzisztenciát és ő hozzájuk csatlakozott. Háromnegyedük „szabadon” mérlegelve döntött úgy, hogy szakmai pályafutását itt folytatja vagy a hazainál kedvezőbbnek ítélt munkalehetőségek miatt ide költözik, itt fog tanulni, avagy épp valamilyen érzelmi ok miatt ezentúl itt fog élni. A két legnépesebb csoport, a Magyarországon aktív keresők és a tanulók, életstratégia szempontjából elkülönülő alcsoportokra oszlanak. Más perspektívában alakítják életüket a karrierjük egy lépcsőjét Magyarországon megélők, másban azok a kínai és vietnami kereskedők, akik egy transznacionális, etnikai jellegű hálózat részeként végzik munkájukat, másképp élik meg ittlétüket azok a kárpátaljaiak, akik itteni egzisztenciájukkal családjuk hazai boldogulását segítik és másképp azok a jövevények, akik nálunk kívánnak otthon lenni. A diákok közt is vannak, akiket magyar nyelvtudásuk terelt hazai iskolákba, s ezért valóságos trilemma számukra, hogy majdan itt rendezkedjenek-e be, otthon keressék-e boldogulásukat, vagy majdani szakmájukat az unió tágas terében próbálják értékesíteni; mások azonban azért tanulnak itt, mert épp itt adódott lehetőségük rá, s a Magyarországon maradásnak nincs szemükben különösebb értéke. E különböző csoportok tagjai számára közös azonban az az élmény, hogy *maguk döntöttek sorsuk látványos alakításáról*.

A bevándorlók sajátos helyzete, a helyben maradókhoz képest „szelektált” volta és a lehetőségek mérlegelésére való késztetettsége magyarázza azt is, hogy miért magasabb szintű köztük az életformájukból *kilépési potenciál*, mint a hazaiak között. Az *önbecsülés* magasabb szintje azonban valószínűleg nem egyszerűen a bevándorló helyzetből következik, hanem sokkal inkább a Magyarországon élő bevándorlók sajátos összetételéből és szerepeiből.

A FATALIZMUSSAL KACÉRKODÓK LÁTVÁNYOSAN KISEBB ARÁNYA

Míg az itthon maradó *hazai népesség kétharmada* részben vagy egészen egyetért azzal, hogy élete a körülményeknek van kiszolgáltatva, *a bevándorlóknak csak harminc százaléka* érzi úgy, hogy sorsa nem elsősorban saját magán múlik. Az egyén szabadságát és sorsáért való felelősségét vállaló álláspontot vallók több mint kétszer nagyobb aránya az „idegenek” között valószínűleg döntően az előbb felsorolt sajátosságokból adódik. Ám valószínűleg szerepe van ebben annak is, hogy a magyar közbeszédben – ahogy a már idézett vizsgálatok eredményei is mutatják – uralkodó a „panasz kultúra”, a polgárok többsége „zárt gondolkozású”, más megvilágításban: nem bízik az „önmegvalósítás” lehetőségében, nem magát, hanem a „körülményeket” tartja sorsa formálójának. (Ezért tartják egyes moralisták „erkölcstelennek”, mindig másramutogatónak, felelősség elől elbújónak a „tipikus magyart”).

Az *Élete alakulását alig tudja befolyásolni* kérdésre adott válaszok négyértékű változóját (teljesen igaz, részben igaz, inkább nem igaz, egyáltalán nem igaz) kétértékűvé alakítottuk (fatalizmussal kacérkodó és nem fatalista), az eredmények plasztikusabb megjelenítése érdekében.

1. táblázat

A kétértékű fatalizmusváltozó megoszlása az itthon lévők és a bevándorlók mintájában (N, %)

	Nem fatalista	Fatalizmussal kacérkodó	Összesen
Hazai	346	654	1000
	35	65	100
Bevándorló	347	153	500
	69	31	100
Összesen	693	807	1500
	46	54	100

A „fatalizmussal kacérkodók” arányának korcsoportok közti eltérései is valószínűsítik, hogy a *körülményekre hagyatkozás* (hivatkozás) a hazai (a nem vándorló) társadalomban felnőttkorban is ható „szocializációs ártalom”. Az arányuk korcsoportonként nő, a 60 éven felüli népességnek már 75 százaléka talál igazolást a körülményekben. Ugyanakkor a bevándorlók minden korcsoportjában jelentősen nagyobb a polgári-individualistának tekintett értéket választók aránya, mint az „itthon lévők” mintájában. Ráadásul köztük az arányváltozás nem egyirányú a korosodással: a sorsuk formálását öntudattal vállalók aránya a legaktívabb 30 és 60 év közötti korosztályban a legnagyobb (77,1%). (Az egyes cellák kielégítő elemszámának biztosítása érdekében csupán három korcsoportra bontottuk az almintákat: 30 év alattiak – 1. 30 és 60 év közöttiek – 2. és 60 év felettiek – 3. korcsoport.)

2. táblázat

A kétértékű fatalizmusváltozó megoszlása a hazaiak és a bevándorlók almintájában (N, %)

	Kor	Nem fatalista	Fatalista
Hazai	30 alatt	46	54
	30-60	34	66
	60 felett	25	75
Bevándorló	30 alatt	67	33
	30-60	77	23
	60 felett	42	58

A bevándorlók között a fatalizmussal kacérkodók aránya egynegyed alatt van a kínaiak és az angolszászok között, és legmagasabb, egyharmad körüli a szovjet utódállamokból és a Balkánról érkezettek között. Még ez az egyharmados arány is alig több mint fele a hazai lakosságon belülnek, noha tudjuk, hogy az „otthon maradt” népességben a magyarok közt tapasztalhoz hasonlóan nagy az életüket a körülményeknek kiszolgáltatottnak érzők aránya. A bevándorlók csoportjai közti különbségeket azonban valószínűleg elsősorban nem a kibocsátó államok közbeszédében meglévő különbségek magyarázzák, hiszen a kivándorlást vállalók közt túlreprezentáltak azok, akik szembeállnak ezzel a közfelfogással. A származási országból hozott gondolkodásmód különbségei mellett jelentős szerepe lehet a különböző országokból érkezettek magyarországi társadalmi státuszaiban meglévő különbségeknek is.

Természetesen az *ittthon lévő népesség*ből vett mintában sem elhanyagolható a sorsuk formálásában személyes szerepüket fontosnak tartók aránya: a felsőfokú iskolát végzettek fele (köztük a 60 év alattiak háromötöde) és az érettségizettek 40 százaléka alkotja e csoport zömét a hazaiak között. (Úgy tűnik, az elismert teljesítmény segíti személyes szerepünk jelentőségének elfogadását.) Az iskolázottság szintjének ugyanakkor, érthetően, nincs szignifikáns jelentősége a *bevándorlók között* abban, hogy ki mennyire a körülményekkel magyarázza élete alakulását. Az idegenből jött szakmunkásoknak éppúgy több mint háromnegyede érzi úgy, hogy maga formálja a sorsát, mint a főiskolát vagy egyetemet végzetteknek.

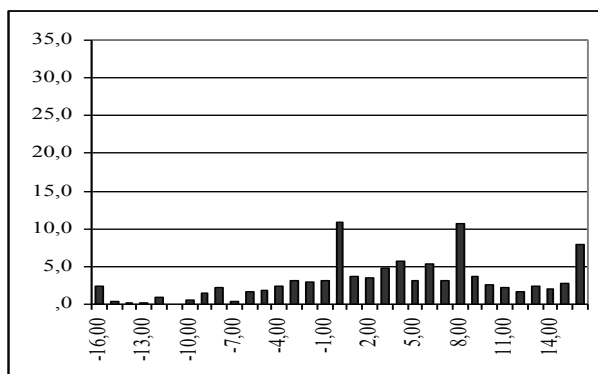
ELÉGEDETTSÉG A HIVATALOKKAL

A hivatali ügyintézésről való véleményeket kérő nyolc kérdés a *procedurális igazságság* egyes összetevőiről alkotott vélemények összegyűjtésére készült. A különböző szempontokra figyelő kérdésekre adott válaszok közti erős korreláció jelezte, hogy a válaszadók csak korlátozottan érzékelik az analitikus különbségeket. Értékelésüket min-

den szempontból az dominálja, hogy mennyire elégedettek az ügyintézés eredményével vagy modorával. Ez nehezíti az eredeti célok szerinti elemzést, viszont lehetőséget kínál egy egységes változó, a *hivatalokkal való elégedettség* kialakítására. (Kétféleképpen: a nagy magyarázó erejű főkomponenst használva indexként és úgy is, hogy a válaszokat összegeztük egy $(-16, +16)$ terjedelmű új indexbe, illetve egy „elégedetlen (0), nem elégedetlen (1) a hivatalokkal” változóba.)⁴ A bevándoroltakkal készített korábbi fókusz-csoportos és „állampolgári tanácskozás” jellegű adatgyűjtések alapján azt vártuk, hogy jelentős lesz köztük a magyar hivatali szabályok és eljárási gyakorlat miatt frusztráltak aránya. Ám az derült ki, hogy a bevándorlók megértőbbek, s mivel végül ügyeik általában elintéződtek, sokkal kisebb arányban elégedetlenek a magyar hivatalokkal, mint a befogadó lakosság. Sőt, míg a befogadó lakosság modális csoportja elégedettnek semmiképp sem nevezhető, a bevándorlók között az inkább elégedettek vannak többségben.

Az a feltételezésünk, hogy azok, akik a frusztrációval fenyegető eljárásokon már túljutottak, illetve akiknek már rutinszerűvé vált a kapcsolatuk a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatallal, dominálják a mintát, és ezért kaptunk ilyen szintű elégedettséget a bevándorlók közt, *nem igazolódott*. Az elégedettség szintje nem függ össze jelentősen az itt tartózkodás idejével és korrelál a hivatallal való elégedettséggel.

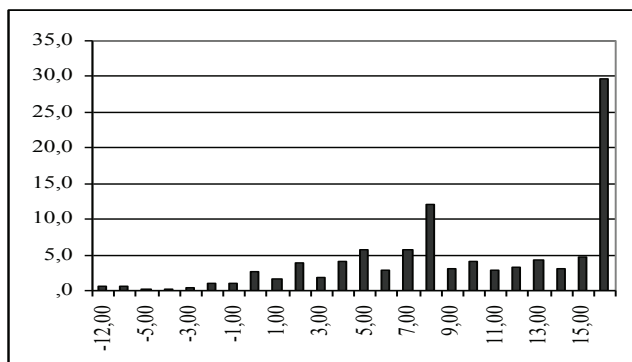
A vélemények megoszlásának plasztikusabb érzékeltetése érdekében az egyes kérdésekre adott válaszok összegzésével nyert $(-16$ és $+16$ közt mozgó) index értékeinek eloszlását ábrázoljuk s az ebből nyert elégedetlen (0), nem elégedetlen (1) kétértékű változót a logit függvényekben.



1/a. ábra

A hivatalokkal való elégedettség indexének megoszlása a magyar mintában (%)

⁴ A hivatalokkal való elégedettség additív indexét úgy képeztük, hogy a hivatalokra vonatkozó nyolc kérdést mindegyike esetén a válaszokhoz aszerint rendeltünk -2 és $+2$ közé eső értékeket, hogy a válaszoló mennyire értett egyet az adott pozitív állítással. A -16 és $+16$ között szóródó index alapján elégedetlennek minősítettük a -16 és -1 tartományba eső válaszsorozatokat és nem elégedetleneknek a többiekét.



1/b. ábra

A hivatalokkal való elégedettség indexének megoszlása a

dig a bevándorlók közt ilyen összefüggés szignifikánsan nem állítható. Vagyis a hivatalokkal elégedetlenek arányának ingadozása a bevándorlók korcsoportjain belül a részmintán lefuttatott regresszió szerint nem jelentős. A közölt logisztikus regressziós modell eredménye azt jelzi, hogy az egyesített mintában az iskolázottság szintje és a korcsoport csak keveset magyaráz meg az elégedetlenek arányából, a különbségek döntően abból fakadnak, hogy a bevándorlók közt minden iskolázottsági szinten és minden korcsoportban jelentősen kisebb a hivatalokkal elégedetlenek aránya, mint az „őslakosságban”.

Ez persze valószínűleg nem azt jelenti, hogy a bevándorlóknak kevesebb bajuk lenne a hivatalokkal, mint a hazaiaknak, hanem azt, hogy kevésbé szigorúan ítélkeznek.

A procedurális igazságosság különböző dimenzióiban alkotott ítéletek befogadók és bevándorlók közti eltérésére egy illusztráció: a „befogadók” 20 százaléka volt elégedetlen a hivatali eljárások eredményével (vagy a kérdés kapcsán olyan ügyre asszociált, amely nem megfelelően zárult), és ennek az egyötödnek a 60 százaléka határozottan feltételezte, hogy vele szemben nem úgy jártak el, mint más ügyfelekkel. Az elégedetlenek további 25 százaléka sem zárkózott el a paranoiás értelmezéstől. Ugyanakkor a bevándorlóknak csak 4,2 százaléka asszociált a kérdés kapcsán számára kedvezőtlen kimenetelű ügyintézésre, s nekik is csupán 30 százalékuk vélekedett úgy, hogy a hivatal pikkelt rá.

AZ OSZTÓ IGAZSÁGRÓL

A 46. kérdésben választásra felkínált három elv három spekulatív lehetséges politikai berendezkedés közhelyszinten használt alapelvét fogalmazta meg. A kérdés feltételezte, hogy a *Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a működéséhez* norma, a konzervatív piacgazdaság (a kapitalizmus) meritokratikus alapelvét fogalmazza meg. A *Mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból* norma, a szocializmus (és a minden ember méltóságát hangsúlyozó szociálliberális mozgalom) azon törekvését tükrözi, hogy az elosztási szabályokkal csökkentse az emberek lehetőségei közti különbségeket (ezt mondják egyenlősdi-nek). A *Mindenki a legjobb képességei szerint járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van* norma a történelem utópikus célját jelöli, a kommunizmust, azt a paradicsomi állapotot, amelyben a bőség és az egyéni szabadság világa kiteljesedik.

Bár a szocialista korban szocializálódott tanult emberek számára egyértelmű, hogy az egyes elvek milyen „társadalmi-gazdasági formációra” utalnak, a válaszok megoszlása azt jelzi, hogy a válaszolók számára két, elváló síkon értelmeződött a kérdés. A meritokratikus és az egyenlősítésre törekvő elosztási elv a jelen mindennapi élethelyzetekben is döntésre kényszerítő politikai dilemmáját fogalmazza meg, az utópikus elv pedig azt, hogy milyen világ lenne jó. Az utóbbit választókról feltételezhetjük ugyan, hogy a választ a „kommunista utópia” vállalása implikálta, de azt is, hogy az utópiához fordulás a jelen dilemmájában való állásfoglalás elkerülését szolgálja. Ám az is lehet, hogy nem a jelen-

re, hanem egy szép jövőre figyel, ha politikai alapelvek közt kell választania. S nem csak a kommunisták utópiája a szabad egyének kommunizmusa.

Mivel az értékvizsgálatok tanulsága szerint a hazai lakosságon belül karakteresen eltérnek a főiskolát és egyetemet végzettek értékválasztásai a lakosság többi részének választásaitól, mind a két almintán különválasztottuk a legalább főiskolát végzettek válasz megoszlását a többiekétől. (Keller vizsgálatai szerint a zártság–nyitottság dimenzióban – s az „önmegvalósítás” dimenzióban is – jelentősen pozitívabb eredményt mutatnak a felsőfokon végzettek, mint a többiek, míg a fiatalok–idősek megosztás mentén nem elég jelentősek a különbségek.)

4. táblázat

Az „osztó igazságról” alkotott vélemények megoszlása a hazaiak és a bevándorlók mintájában (%)

	Hazai		Bevándorló	
	Nincs felsőfokú végzettsége	Van felsőfokú végzettsége	Nincs felsőfokú végzettsége	Van felsőfokú végzettsége
A következők közül Önhez melyik állítás áll a legközelebb önhez?				
Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a működéséhez	34	44	43	49
Mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból	25	18	15	14
Mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van	41	38	42	38

Mind a „befogadók”, mind a bevándorlók közt a válaszadók több mint 40 százaléka kitért a jelen dilemmájában való állásfoglalás elől. (Talán azért is, mert e dilemma túl sarkosan lett megfogalmazva.) Ám a dilemmában állást foglalók arányai karakteres különbségeket mutatnak. Míg a színt valló „befogadók” 60 százaléka választja a meritokratikus elosztási elvet, a bevándorlóknak több mint háromnegyede. A *hazai társadalomban* mind a jelen politikai dilemmájában való állásfoglalás, mind a meritokratikus elosztási elv választásának valószínűsége határozottan összefügg az iskolázottsággal. A csupán alapfokon iskolázottak közt már többen vannak az egyenlősítés hívei, mint a teljesítményre ösztönző elvet vallók.

A *bevándorlók* közt nem szignifikáns az igazságos osztózásról vallott elv és az iskolázottság összefüggése. Egyrészt minden iskolázottsági csoportjukban határozottan többen vannak a teljesítményelvűek, mint az egyenlősítők, másrészt a nálunk dolgozó szakmunkás bevándorlók még a diplomásoknál is nagyobb arányban vállalják az önmagukban bízók meritokratikus elosztási elvét.

Az eredmények összhangban vannak azzal a várakozásunkkal, hogy a sorsuk formálását (és a saját sorsukért való felelősséget) vállalók hajlanak a meritokratikus elosztási elv elfogadására (és kevésbé valószínűen menekülnek a döntés elől utópiába). Valóban:

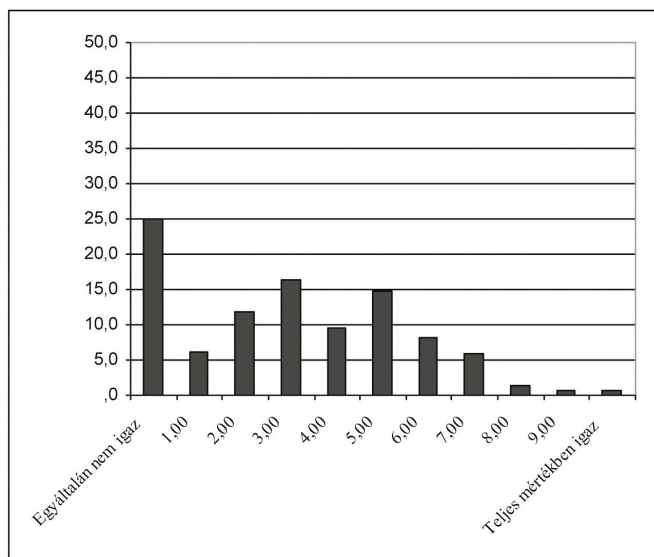
a keresztátlák azt mutatják, hogy a fatalizmussal kacérkodók inkább fordulnak az utópia felé és inkább választják az egyenlősítő elvet, mint a „magukban bízók”, ám jelentős az utóbbiak közt is a dilemma elől kitérők és az egyenlősítők száma. (A „fatalizmusváltó” a véleményoszóródásnak csak kisebb részét magyarázza és az összefüggés csak a hazai népességből vett mintán tekinthető biztonsággal szignifikánsnak.)

Megállapíthatjuk, hogy a bevándorlók között jelentősen nagyobb arányban vannak a polgári (konzervatív liberális) értékeket valló csoportok, az olyan értékrendűek, amelyek jelentős arányban nálunk csak az iskolázottak közt mutatkoznak meg, ám e csoportokról sem állíthatjuk, hogy világképük ideológiailag konzisztens (másképp nézve egysíkú) lenne.

A POLITIKUSOK MÉLTÁNYOSSÁGA

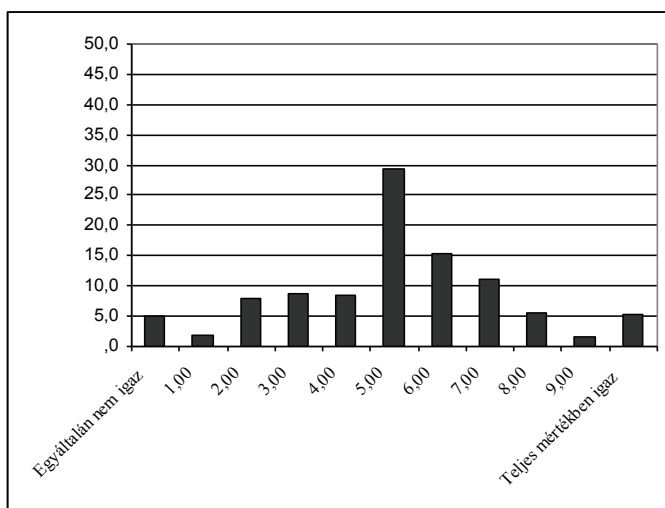
A „Mennyire igaz az az állítás, hogy a politikusok döntéseikben méltányosak az olyan emberekkel, mint Ön?” kérdés ugyan szofisztikáltabb a politikai intézményekbe vetett bizalomra vonatkozó kérdéseknél, de a várakozásoknak megfelelően az erre adott válaszok összecsengenek a (hivatalokkal való elégedettségénél sokkal rosszabb képet tükröző) politikai intézményekbe vetett bizalomra vonatkozó kérdésekkel. Ám az eloszlások még markánsabban mutatják a hazai társadalom és a bevándorlók különböző beállítottságú csoportjai közti aránykülönbséget.

A válaszokat egy olyan tízfokú skálán adandó minősítéssel kértük, amelyben a „0” azt jelentette, hogy a kérdezett szerint az állítás *egyáltalán nem igaz*, a legmagasabb, a „10”-es osztályzat pedig azt, hogy az állítás *teljesen igaz*.



2/a. ábra

A politikusok méltányosságában való bizalom megoszlása a hazaiak mintájában (%)



2/b. ábra

A politikusok méltányosságában való bizalom megoszlása a bevándorlók mintájában (%)

Míg a hazai társadalmat dominálják a politikusok együttérzésében nem bízók, a bevándorlók modális csoportja a politikusok méltányosságában mértékkel hívók (5–7 pontot adó) közé tartozik.

Ebben az esetben is csak jelentéktelen részét magyarázza az eloszlások különbségének, hogy a bevándorlók iskolázottabbak, mint az alapsokaság. A politikusok méltányosságára vonatkozó feltételezés elutasítottsága ugyanis az iskolázottsági hierarchián lefelé haladva a hazai társadalomban gyorsan nő. A bevándorlók különböző iskolázottságú csoportjainak véleményeloszlásában viszont nincs szignifikánsnak tekinthető mértékű különbség. (Ez esetben is a szakmunkás bevándorlók közt nem kisebb az 5-nél nagyobb pontot adók aránya, mint a diplomások közt. Ráadásul a föltevést elutasító alig van köztük, míg a diplomások véleménye jobban szóródik.)

A saját társadalmi helyzet megítélése és a politikusok méltányosságának megítélésében megmutatkozó különbségek közti összefüggés ugyan szignifikáns: aki saját helyzetét jobbnak értékeli az kisebb valószínűséggel tekinti részvétlennek a politikusokat, a saját jobb vagy rosszabb társadalmi helyzetéről való vélemény a „befogadó társadalom” közel 20 százalékban „magyarázza” a politikusok megítélésében mutatkozó különbségeket, de épp a bevándorlók közt e változónak a magyarázó ereje kicsi. (Ahogy keveset magyaráz a vagyoni helyzetet tükröző háttérváltozó, a vagyoniindex is.)

Mivel a bevándorlók közt nagyobb arányban vannak az iskolázottak, az aktív korúak, az átlagnál jobb anyagi helyzetűek, a magasabb társadalmi státuszúak – és van köztük egy öntudatos szakmunkáscsoport –, természetes, hogy kisebb arányban hajlanak a politikusokat lélektelen, önmagukkal törődő csoportnak tekintő megnyilatkozásokra, mint a hazai lakosság. Ám ezek a bevándorlók szempontjából kedvezőbb szerkezeti jellemzők együttesen sem értelmezik eléggé a bevándorlók magasabb tolerancia- és

bizalomszintjét. Hiszen az egyes statisztikai csoportokon belül általában nagyobb a véleménycsoportok arányának eltérése a „befogadók” és a bevándorlók között, mint a bevándorlók statisztikai csoportjai között.

Nilván további együtttható okokat, magyarázatokat kell keresnünk. Valószínűleg szerepe van a sokkal kevésbé kritikus ítéletek túlsúlyában a konformizmusnak is: ne ítélkezzünk túl keményen a kérdezők, a „vendéglátók” világáról. Mivel azonban a kérdés – eltérően a politikai intézményekre vonatkozó kérdésektől – nem specifikusan magyar politikusokra vonatkozott, ez a magyarázat sem tűnik elégségesnek. Annak a korábbiakban kimutatott értékrendszerbeli különbségeknek a hatását sejtethjük itt, amelyikbe beletartozik, hogy saját sikerünk, sikertelenségünk okait ne a körülményekben, így „a politikában” keressük. Avagy abban a (kis)polgári elvben, hogy ne viszonyuljunk el-lenségesen egy másik „szakma” képviselőjéhez, higgyük el, hogy ő is igyekszik végezni dolgát. S nyilván annak is szerepe van a különbségek kialakulásában – s ezt sejtetik az Eurobarometer felmérései is –, hogy nem mindenütt olyan természetes a bűnbakkere-sés, mint nálunk, s így az sem, hogy a hatalomban lévőköt hibáztassák mindazon gond miatt, amit a jóisten nem oldott meg.

IRODALOM

Esmer, Y. (2003): Is there an Islamic civilization? In: Inglehart, 2003, 35–68.

Huntington, S. P. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster

Inglehart, R. (1977): *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton University Press

Inglehart, R. (ed.) (2003): *Human Values and Social Change*. Leiden–Boston: Brill

Inglehart, R.–Norris, P. (2003): The True Clash of Civilization, *Foreign Policy* no. 135 (már-cius–április), 62–70.

Inglehart, R. (2003): Preface. In: Inglehart, 2003, 3–18.

Inglehart, R.– Welzel, C. (2005): *Modernization, Cultural Change and Democracy*. New York: Cambridge University Press

Keller T. (2008): Értékrend és társadalmi pozíció. *Századvég*, 47. szám, 151–187.

Keller T. (2010): The position of Hungary on World-wide map of Human Values. *Review of Sociology* 6 (1), 27–60; magyarul: Magyarországi értéktérkép. Normakövetés, egyéni teljesítmény. szolidaritás és öngondoskodás elfogadottsága. *Szociológiai Szemle* 20 (2), 42–70.

Keller, T.–Tóth, I. Gy. (2011): *Income Distribution, Inequality Perception and Redistribution Claims in European Societies*. GINI Discussion Paper 7. Amsterdam, AIAS

Róbert P. (1996): Fogcsikorgatva, a megkeseredett rendszerváltás. *Századvég*, 2. szám, 59–86.

Göncz Borbála

POLITIKAI AKTIVITÁS ÉS CIVIL RÉSZVÉTEL A MAGYAR TÁRSADALOM ÉS A BEVÁNDORLÓK KÖRÉBEN

BEVEZETÉS

Ebben a fejezetben a civil részvétel és politikai aktivitás különböző mutatói kerülnek áttekintésre, egyrészt a magyar társadalom és a bevándorlók összehasonlítása során, másrészt a korábban már bemutatásra került egyéb tényezők viszonylatában. A bevándorlók integrációjának gazdasági, társadalmi és kulturális aspektusa mellett egyre inkább a figyelem előterébe kerül a politikai vagy civil integráció, tehát az, hogy a bevándorlók hogyan kapcsolódnak be a befogadó társadalom politikai életébe. A téma két szempontból érdekes: egyrészt miképpen illeszkednek be a gyakran nem demokratikus országból származó, de legalábbis eltérő politikai kultúrával rendelkező bevándorlók egy demokratikus rendszerbe, másrészt a civil aktivitás hogyan kínál a bevándorlóknak lehetőséget érdekeik érvényesítésére.

A politikai integráció fogalma általában kiterjed a fogadó országbeli jogokra, a fogadó országgal való identifikációra, a demokratikus normák és értékek elfogadására, a politikai részvételre, a mobilizációra mint a kollektív identitás kiépítésének folyamatára és a reprezentációra vagy képviseltségre, amely viszont egyfajta legitimációs folyamatot jelenít meg (Martiniello, 2006).

A témával foglalkozó kutatások többféle célcsoportot is elkülönítenek. A téma vizsgálható abból a szempontból, hogy az állampolgárság megszerzése milyen hatással van a civil aktivitásra: ebben az esetben már állampolgár státuszban levő bevándorlók attitűdjeit és viselkedését hasonlítják össze állampolgárságot még nem kapott bevándorlókéval; ezenkívül még a többedgenerációs migránsok attitűdjeit is vizsgálják (Röder-Mühlau, 2011), illetve a migráns közösségek és a kisebbségek összevetése is fontos eredményekkel bírhat (Martiniello, 2006).

Egy társadalom esetében a civil integráció fogalma (Lockwood, 1999) az állampolgársághoz kötődő intézményrendszer integritására vonatkozik, azaz idetartoznak az intézményi bizalom, a politikai részvétel és aktivitás, a politikai aktivitás jelenségei. Ebben a bevándorlók civil integrációját mérő kutatásban ugyanakkor az állampolgárságot még meg nem szerzett bevándorlók és a magyar társadalom összevetésével jártuk körbe a civil integráció kérdéskörét. Ezért is fontos, hogy a továbbiakban elkülönítve jelenjenek meg a politikai részvétel hagyományos, választáson vagy szavazáson alapuló formái – amelyek általában nem hozzáférhetők az állampolgári státuszt még nem szer-

zett személyeknek –, illetve a nem hagyományos, nem szavazáshoz kapcsolódó formái, amelyek számukra is hozzáférhetők.

A bevándorlók politikai integrációjának kérdése különösen érdekes Magyarország esetében, ahol a politikai aktivitás és a civil részvétel az egyik legalacsonyabb szinten van Európában. Ez a jelenség összefüggésben állhat a demokrácia fejlettségével, amennyiben a demokratikus társadalmi és politikai intézményrendszernek nincsenek olyan hagyományai, mint a nyugat-európai országokban (Angelusz–Tardos, 2000). Ily módon a volt szocialista országok esetében általában, és Magyarország esetében különösen, a véleménynyilvánítástól való tartózkodásnak, a politikai közömbösségnek hagyományai vannak, mivel a Kádár-rendszerben ez megengedett volt (Angelusz, 2000). Ebbe a politikai környezetbe kellene tehát a bevándorlóknak integrálódniuk.

Magyarország esetében két korábbi kutatás is vizsgálta a bevándorlók politikai integrációját.¹ Noha e korábbi kutatások fókusza és módszere némileg eltérő volt, az eredmények ismertetése a korábbi eredményekkel összevetve történik majd, amennyiben erre a témabeli átfedések lehetőséget adnak.

A KÉRDÉSKÖR BEMUTATÁSA: ÉRTELMEZÉSI KERET

A politikai részvétel és a civil aktivitás meghatározó tényezői

Nemzetközi szinten az elmúlt években több olyan kutatás született, ami arra tett kísérletet, hogy megvizsgálja a bevándorlók politikai és civil részvételét. A kutatások elsődleges kérdése általában arra vonatkozik, hogy van-e különbség a többségi társadalom és a bevándorlók politikai magatartásában, s amennyiben van, mivel magyarázható.

Fontos megemlíteni, hogy a bevándorlók politikai integrációja nem feltétlenül egy lineáris folyamat, hanem változó dinamikájú lehet, megszakított és akár be nem fejezett is (Hochschild–Mollenkopf, 2009). A korábbi kutatások többféle megközelítésben vizsgálták a politikai integráció hátterében álló tényezőket. A politikai részvételt befolyásoló klasszikus változók mellett (nem, kor, iskolai végzettség, jövedelem, politika iránt mutatott érdeklődés, munkaerőpiaci státusz, csoporttagság, kormány munkájával való elégedettség, materialista értékrend, autoritás elfogadása, politikai meggyőződés stb.), a belpolitikai környezet (már integrált szereplők mobilizáló képessége, iskolák, szakszervezetek, egyesületek stb.) és a politikai intézmények is hatással vannak. Azok a kutatók, akik a migrációnak független hatást tulajdonítanak, többnyire arra vezetnek vissza érvelésüket, hogy a származási országban szerzett korábbi tapasztalatok (Black, 1987; Harles, 1997), s így a politikai szocializáció maradandó nyomot hagy a bevándorlók részvételi magatartásán. Mások ugyanakkor azt hangsúlyozzák, hogy a bevándorlók politikai inak-

¹ Egyrészt a LOCALMULTIDEM nemzetközi kutatás 2008-ban, másrészt a „Bevándorlók Magyarországon” EIA által finanszírozott kutatási projekt 2009-ben. A két kutatás részleteiről már volt szó a Bevezetésben.

tívitásának okai a rövid távú gazdasági célokban és az elköteleződés hiányában inkább keresendő, mint a politikai és demokratikus kultúra hiányában (Martiniello, 2006).

Ebből a szempontból felmerül a származási ország és korábbi politikai szocializáció fontossága. Nem demokratikus országokból érkező bevándorlók esetében a politikai bizalom, a civil kötelességtudat és a civil aktivitás szintje feltételezhetően alacsonyabb (Paskeviciute–Anderson, 2007; Hochschild–Mollenkopf, 2009). A származási ország mellett fontos meghatározó szerepe lehet még annak, hogy az egyén mikor érkezett és mióta tartózkodik a fogadó országban.

A politikai aktivitás és civil részvétel témakörének vizsgálatakor a materiális és kulturális erőforrásokkal való összefüggés mellett a társadalmi erőforrásokkal való kapcsolatot, illetve a társadalmi tőke fogalmával való átfedéseket érdemes figyelembe venni (Putnam, 1993; Angelusz–Tardos, 2003; Klandermans et al., 2008). A civilszervezeti tagság egyrészt értelmezhető a társadalmi tőke egy aspektusának. A társadalmi tőke négy aspektusát, a bizalmat, a kapcsolati tőkét, a társadalmi normákat, illetve a civil társadalmi aktivitást vizsgálva európai összehasonlításban például az látható, hogy Magyarország Romániával és Bulgáriával együtt a legrosszabbak között van (Giczi–Sik, 2009). Másrészt a civilszervezeti tagság a civil aktivitás indikátora is lehet, s ennyiben a társadalmi tőke nemcsak a civil vagy politikai aktivitás egy meghatározója, hanem a két fogalom fedi egymást. Ezt a kérdéskört vizsgálva Kmetty és Tóth (2011) például arra a megállapításra jut, hogy a civilszervezeti tagság Magyarország esetében kevésbé a társadalmi tőke egy mutatója, mint inkább a demokratikus attitűd egy indikátora.

A társadalmi tőke bizalmi aspektusát vizsgálva, különös tekintettel az intézményekbe vetett bizalomra, érdekes eredmények születtek a befogadó társadalom és a bevándorlók összehasonlításakor, amennyiben az első generációs, állampolgársággal még nem rendelkező migránsok, akik az intézményekkel kapcsolatos tapasztalataikat nem vagy nem kizárólag a fogadó országban szerezték, inkább bíztak a fogadó ország intézményeiben, mint a helyi társadalom (Röder–Mühlau, 2011). Ugyanakkor a korábbi kutatási eredmények áttekintése során nem egyértelmű, hogy az intézményekbe vetett bizalom hogyan hat a politikai aktivitásra a bevándorlók esetében. Amennyiben ezen intézmények részéről valamely vélt vagy valós sérelem éri a bevándorlókat, azaz sérül az igazságosság- vagy méltányosság-érzetük, ez a fokozottabb politikai aktivitás irányába hat (Klandermans et al., 2008).

Mindemellett egyre több vizsgálat foglalkozik a migránsok csoporttagságának hatásával (Myberg, 2011), amely, a politikai részvételhez hasonlóan összefüggésben áll a nyelv ismeretének hiányával vagy bizonytalanságával, esetleg a helyi szociális kapcsolatok ritkaságával. Ennek sajátos formája az etnikai szervezetekben való tagság, amely a csoporttagság hatását és a migráns származás független hatását ötvözi. Tillie (Fennema–Tillie, 1999; Tillie, 2004) több kutatásában is foglalkozott az etnikai/nemzeti alapú csoporttagság hatásával, amely eredményei alapján növelte a politikai részvétel, sőt a hatás individuális és csoportszinten egyaránt érvényesült. A kilencvenes években, hollandiai muszlim közösségben folytatott kutatásuk egyik meglepő eredménye volt, hogy olyan szervezetek is fokozták a politikai részvételt, és ez által a helyi demokrácia

hatékonyabb működését, amelyeket a holland törvényhozók fundamentalista, autoriter szervezeteknek minősítettek.

A csoporttagságot ugyanakkor nem kizárólag a társadalmi tőke fogalmán keresztül lehet vizsgálni, hanem az egyéni identitás, kötődés szempontjából is (Martiniello, 2006, Odmalm, 2005). Az identitás, amely különböző identitáselemek dinamikusan változó összessége, szintén meghatározó lehet a politikai részvétel szempontjából a bevándorlók esetében. A befogadó társadalommal való nagyobb fokú azonosulás vagy kettős identitás ugyanis aktívabb politikai részvétellel járhat (Odmalm, 2005; Klandermans et al., 2008).

Hagyományos vs. nem hagyományos politikai részvételi formák

A politikai, civil részvételt ugyanakkor érdemes *választási és nem választási* elemeire elkülöníteni (electoral vs. non electoral). A választási jellegű politikai részvétel mutatói például a választási részvétel, a választási listákon való megjelenés, a saját politikai párt, illetve a konzultatív intézmények létrejötte. A választási politikai részvételi formákat véve alapul, a tengerentúlon és Európában is születtek olyan eredmények, amelyek azt bizonyítják, hogy a migránsok és a többségi társadalom ugyanolyan arányban megy el szavazni (Ramakrishnan et al., 2001). Egészen pontosan vannak különbségek a befogadó társadalom és a migránsok között, de a megfigyelhető különbségeket az erőforrásokkal való ellátottság alacsonyabb szintjére vezetik vissza, ahogy azt Tillie (2004) bemutatta a Hollandiában élő etnikai csoportok szociális tőkét elemezve, vagy Maxwell (2010) a franciaországi bevándorlók körében, akiknek többsége rosszabb városi környezetben élt, mint francia társaik.

A politikai részvétel nem választási formái a szakszervezetekben, vagy az etnikai, faji, nemzeti, kulturális, vallási alapon szerveződő kollektív érdekérvényesítő szervezetekben való részvétel (Martiniello, 2006), s általában a nem választásokhoz köthető civil részvétel egy sor egyéb tevékenység kapcsán is megragadható. Korábbi kutatások különböző intenzitású elkötelezettséget mérő politikai tevékenységeket vesznek alapul, s az ezekből képzett (általában additív) indexeket használják elemzéseikben (Paskeviciute–Anderson, 2007; Klandermans et al., 2008). Ilyen tevékenységek lehetnek a tiltakozó levél vagy petíció aláírása, bizonyos politikai gyűléseken való részvétel, kapcsolatfelvétel politikussal, legális vagy akár illegális demonstráción való részvétel. A politikai tevékenységek mellett a szervezeti tagság és társadalmi beágyazottság is fontos mutatója lehet a civil aktivitásnak, egyszersmind az érdekérvényesítés lehetőségének, csakúgy, mint a civil aktivitással és kötelességtudattal mint értékkel kapcsolatos attitűdök. Tulajdonképpen ezek az aktivitási formák megfelelnek az akciópotenciál „voice” típusú formáinak,² azaz a tiltakozási hajlandóságnak vagy potenciálnak. Ezeket elemezve Bilodeau (2008)

² Az akciópotenciál az egyéni és kollektív szereplők azon hajlandóságainak és képességeinek eredője, amelyekkel helyzetük javítását akarják elérni, illetve – romló feltételek esetén – további romlását megakadályozni. Ez a kutatási irány arra hívja fel a figyelmet, hogy az élethelyzetek kondicionáltságát nem csupán a társadalmi adottságok és egyéni képességek, hanem a hajlandóságok, szándékok, aspirációk is befolyásolják (Lengyel, 2002).

azt találta, hogy a migránsok kevésbé voltak aktívak, mint a többségi társadalom tagjai. Az eredmények azt is megmutatták, hogy az elnyomó országból származó bevándorlók a migránscsoporton belül is alacsonyabb arányban vettek részt hasonló akciókban, és az átlagtól való legmarkánsabb eltérést a petíciók aláírásában mutatták, vagyis olyan cselekvés esetén, ami nem biztosít számukra anonimitást.

A politikai részvétel elemzésekor számos egyéb, a fogalomhoz szélesebb értelemben kapcsolódó indikátort is figyelembe vesznek a témában készült kutatások. Ilyen a „politikai mikromilió” fogalma (Angelusz–Tardos, 2009), de hozzájuk hasonlóan, a médiaközelség, a politikai érdeklődés és a politikai tárgyú beszélgetések, a politikai tájékozódás és a különböző politikai kezdeményezésekben való aktív részvétel szerepét hangsúlyozza Devine (1970) a figyelő közönséget leíró elméletében. Tehát az érdeklődés és informálódás együtt jelenik meg a politikai aktivitás fogalmával, s a politikai „cinizmus”, vagy kiábrándultság a bevándorlók esetében is visszafogja a politikai, civil aktivitást (Klandermans et al., 2008).

A továbbiakban a politikai és civil aktivitásnak ezen mutatóit tekintem át a hazai társadalom és a bevándorlók összehasonlításában, összefüggésbe hozva ezeket a korábbi fejezetekben már részletesen tárgyalt objektív és szubjektív jóléttel, a gazdasági, kulturális és társadalmi erőforrásokkal, a procedurális és disztributív igazságosság érzékelésével és az identitással.

A CIVIL RÉSZVÉTEL ÉS POLITIKAI AKTIVITÁS MUTATÓI

Hagyományos politikai aktivitás – választási részvétel

Már említettük, hogy érdemes különbséget tenni a politikai aktivitás választási és nem választási formái között. A választási jellegű politikai részvételt kérdőívünkben az országos és helyi választásokon való részvételen keresztül mértük. Az országgyűlési választásokon a magyar törvények értelmében és hasonlóan a többi európai országhoz csak magyar állampolgárok szavazhatnak, ilyen módon ezt csak a hazai társadalom körében kérdeztük. Ezzel szemben a helyi választásokon való részvétel lehetősége fennáll a bevándorlók bizonyos csoportjainak az esetében.³

Ha megnézzük a válaszokat, látható, hogy van egy csekély, de statisztikailag szignifikáns eltérés az országgyűlési választásokon és az önkormányzati választásokon való részvétel tekintetében a hazai társadalom körében: valamivel többen mondták, hogy szavaznának az önkormányzati választásokon, mint az országgyűlési választásokon, 37-38% biztosan elmenne szavazni, 20-22% valószínűleg elmenne, míg 30-32% biztosan nem menne el (1. táblázat). Ezt az alacsony részvételi szándékot egy 2011 decemberé-

³ A mintánkba bevont személyek közül a tartózkodási engedéllyel rendelkezők nem szavazhatnak, de azok, akik bevándorlási engedéllyel vagy letelepedési engedéllyel rendelkeznek, tehát a tartózkodási engedélyesek kivételével mindenki, szavazati joggal rendelkezik (Alaptörvény XXIII. cikk).

ben készült kutatás is alátámasztja, amennyiben „az idén húsz éve nem látott mélypontra, 40 százalékra süllyedt a magukat biztos szavazónak vallók aránya”,⁴ míg 2010-ben a választások előtt ez az arány még 60% volt.⁵

A bevándorlók esetében ezek az arányok eltérően alakultak: 48% mondta, hogy nincsen választójoga, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy sokan nem tudják, hogy valójában szavazhatnának, illetve úgy tudják, hogy szavazhatnak, miközben ez nincs így. A tartózkodási engedéllyel rendelkezők közül például nagyobb arányban, 58% mondta, hogy nincs választójoga, ugyanakkor a maradék 42 százaléknak, aki válaszolt a kérdésre, valójában nincs választójoga. Azok közül, akik ezzel szemben rendelkeznek szavazati joggal – a bevándorlási és letelepedési engedéllyel rendelkezők –, 37% tudta úgy, hogy nem szavazhat. Ha csak azokat a válaszokat tekintjük, akik válaszoltak a kérdésre, függetlenül attól, hogy ténylegesen van-e szavazati joguk, a kérdést pusztán a civil attitűd egy mutatójának kezelve, látható, hogy szignifikánsan alacsonyabb arányban mennének el szavazni a bevándorlók, mint a hazai társadalom tagjai – pusztán 15,5% mondta, hogy biztosan elmenne, s 64% mondta, hogy valószínűleg vagy biztosan nem menne el. Ennyiben ezek az eredmények tükrözik azokat a korábbi nemzetközi kutatási eredményeket, amelyek szerint a bevándorlók politikai aktivitása alacsonyabb szinten van, mint a befogadó társadalomé (Martiniello, 2006).

1. táblázat

Választási részvételi szándék (%)

	Országgyűlési választások	Önkormányzati választások		
	Hazai társadalom	Hazai társadalom	Bevándorlók	Bevándorlók
N =	960	960	459	238
	100,0	100,0	100,0	100,0
Biztosan elmenne szavazni (4)	36,8	38,1	8,1	15,5
Valószínűleg elmenne (3)	20,1	21,7	10,5	20,2
Valószínűleg nem menne el (2)	11,4	10,3	12,0	23,1
Biztosan nem menne el szavazni (1)	31,8	29,9	21,4	41,2
nincs választójoga	–	–	48,1	–
Átlag (1–4)	2,62	2,68		2,10

Megjegyzés: Hazai társadalom (országgyűlési vs. önkormányzati): $t = -3,88^{****}$

Önkormányzati választások (hazai társadalom vs. bevándorlók): $t = 6,98^{****}$

A kérdés így hangzott: „Ha most vasárnap lennének az országgyűlési/ önkormányzati választások, Ön...”

⁴ Forrás: Medián, a kutatás 2011. decemberében készült. (<http://www.median.hu/object.52e79dc7-adcc-4f25-9ed4-4baabb89553b.ivy>)

⁵ Forrás: DKMKA Magyar Választáskutatás Program 2010 adatfelvétel (Kmetty–Tóth, 2011).

Mindazonáltal, megnézve a választadók szociodemográfiai jellemzőit és kulturális erőforrásokkal való ellátottságát, a hazai társadalom és a bevándorlók választási részvételi szándékai különböznek. A magyar társadalom tagjai esetében mind az országgyűlési, mind az önkormányzati választások esetében az idősebbek inkább elmennének, az iskolázottabbak is, ugyanakkor nagyok a régiók közötti különbségek, s így például a Dunántúlon kevésbé mennének el az emberek szavazni. Igaz az is, hogy az inaktívok esetében nagyobb a polarizáltság, mint az aktívok körében – nagyobb arányban mondják, hogy biztosan elmennének, illetve, hogy biztosan nem mennének el szavazni, mint az aktívok. A bevándorlók esetében az iskolázottságnak szintén pozitív hatása van a részvételi szándékokra, és kevesebben vannak az iskolázottak között, akik azt mondták, hogy választójoggal nem rendelkeznek. Emellett az is fontos, hogy milyen régóta él valaki Magyarországon; a 9 évnél régebb óta itt tartózkodók között alacsonyabb azok aránya, akik azt mondták, hogy nincs választójoguk, és körükben a részvételi hajlandóság is magasabb.

Nem hagyományos politikai aktivitás

A politikai aktivitásnak ugyanakkor van egy nem hagyományos, nem szavazással összefüggő formája, amelynek a vizsgálata a bevándorlók esetében több tartalommal bír, mint a hagyományos részvételi formák. A nem hagyományos politikai aktivitást a mi esetünkben a különböző politikai tevékenységekben való részvétellel, a civilszervezeti tagsággal mérjük, valamint azzal, hogyan látják a választadók saját érdekérvényesítési képességüket.

A különböző, szavazáson túli politikai cselekvések a hirschmani értelemben vett akciópotenciál tiltakozási hajlandóságnak („voice”) felelnek meg, s ennyiben közvetlenül kapcsolódik a kérdéskör az akciópotenciál kivonulási hajlandóság fogalmához („exit”), amelyet a könyv egy korábbi fejezetében Lengyel György már tárgyalt (Hirschman, 1978). Az akciópotenciál fogalma arra vonatkozik, hogy az egyének és kollektív aktorok különböző készségekkel és képességekkel rendelkeznek arra, hogy helyzetükön javítsanak vagy a romlását megakadályozzák.

A 2. táblázatban egy sor, politikai aktivitást, tiltakozási potenciált mérő politikai cselekvés látható. Általában elég alacsony az egyes cselekvések előfordulási gyakorisága, ugyanakkor a hazai társadalom közel egynegyede (24,5%) már részt vett legalább egy ilyen tevékenységben, míg ez az arány a bevándorlók között pusztán 13,8%. A tiltakozás legelterjedtebb formája a politikussal, vagy önkormányzati képviselővel való kapcsolatba lépés, a hazai társadalom esetében 15%, míg a bevándorlók körében 9% élt ezzel a lehetőséggel az elmúlt öt évben. További 8% írt tiltakozó levelet vagy petíciót, ez az arány a bevándorlók esetében ismét szignifikánsan alacsonyabb: 5%. A magyar társadalom esetében ezek az eredmények megfelelnek korábbi kutatási eredményeknek, egy 2010-es kutatás 30 százalékra tette azok arányát, akik ilyen politikai tevékenységekben részt vettek, és az egyes tevékenységek aránya is nagyon hasonló (Kern–Szabó, 2011).

2. táblázat

Különböző politikai tevékenységekben való részvétel – tiltakozási hajlandóság (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók	
N =	1000	500	
	100,0	100,0	<i>T-test</i>
Kapcsolatba lépett politikussal vagy önkormányzati képviselővel	14,6	8,7	3,52****
Tiltakozó levelet, petíciót írt alá	7,5	4,9	2,07**
Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket	6,4	5,3	<i>n.s.</i>
Szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikkeket	5,5	4,5	<i>n.s.</i>
Részt vett törvényes, nyilvános tüntetésen	4,8	4,3	<i>n.s.</i>
Tevékenykedett egy politikai pártban, részt vett a rendezvényein	4,1	3,3	<i>n.s.</i>
Viselt vagy kihelyezett politikai jelvényt, jelképeket	3,7	3,4	<i>n.s.</i>
Újságcikket vagy hozzászólást írt valamilyen ügyben	2,6	1,3	1,78*
Pénzt adományozott egy politikai szervezetnek vagy csoportnak	1,8	1,2	<i>n.s.</i>
Részt vett más politikai szervezet vagy politikai mozgalom munkájában	1,8	3,1	<i>n.s.</i>
Legalább egy tevékenység	24,5	13,8	5,14****

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Különböző módokon lehet a közügyekben cselekedni, a problémák megoldásáért fellépni. Az elmúlt öt évben előfordult-e, hogy Ön ezek közül a dolgok közül valamelyiket megpróbálta?”

A hazai társadalom esetében a 30–59 éves korosztály az, amely magasabb tiltakozási hajlandóságot mutatott, a fiatalabbak, illetve idősebbek kevésbé éltek ezekkel a lehetőségekkel. Ezen túl, vagy épp ezzel összefüggésben, a gazdasági aktivitásnak és a kulturális erőforrásoknak, mint az iskolázottság vagy az idegen nyelvek ismerete, is pozitív hatása van. A bevándorlók esetében ez valamelyest eltérő képet mutatott, ugyanis minél idősebb valaki, annál kevésbé vett részt ezekben a nem hagyományos politikai aktivitásokban, de az aktivitásnak, illetve a kulturális erőforrásoknak hasonló a hatása. Emellett azok körében a legmagasabb a tiltakozási potenciál, akik egy ideje (5–8 éve) már Magyarországon tartózkodnak.

A tiltakozási potenciál mérésére alkalmas további mutató, ha megkérdezzük a válaszadókat, hogy mennyire érzik magukat képesnek arra, hogy eredményesen tiltakozzanak, ha valami nem tetszik. A 3. táblázatban látható módon arra a kérdésre, hogy „Tegyük fel, hogy az Országgyűlés elfogad egy olyan törvényt, amit Ön igazságtalannak vagy károsnak tart. Ha ilyen helyzet állna elő, mennyire valószínű, hogy Ön egyedül vagy másokkal összefogva képes lenne tenni valamit ez ellen?“, a bevándorlók szignifikánsan nagyobb arányban válaszolták, hogy egyáltalán nem valószínű (70%), mint a magyar társadalom tagjai (53%).

3. táblázat

Az érdekvérvényesítés percepciója (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók
N =	941	465
	100,0	100,0
Nagyon valószínű (4)	4,7	,6
Elég valószínű (3)	9,0	6,7
Nem túl valószínű (2)	33,8	22,4
Egyáltalán nem valószínű (1)	52,5	70,3
Átlag (1–4)	1,66	1,38

t = 6,99****

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Tegyük fel, hogy az Országgyűlés elfogad egy olyan törvényt, amit Ön igazságtalannak vagy károsnak tart. Ha ilyen helyzet állna elő, mennyire valószínű, hogy Ön egyedül vagy másokkal összefogva képes lenne tenni valamit ez ellen?”

Az érdekvérvényesítési képesség mutatóját tekintve szintén elmondható, hogy a gazdaságilag aktívak és a kulturális erőforrásokkal inkább ellátottak valószínűbbnek tartják, hogy tudnának egy kedvezőtlen helyzet ellen tenni, s ez jellemző mind a hazai társadalomra, mind a bevándorlókra. Szintén igaz mindkét csoportra, hogy a fiatalabbak bizakodóbbak, csakúgy, mint a bevándorlók esetében azok, akik kevesebb ideje tartózkodnak Magyarországon. Az ő esetükben a származási hely is meghatározó, az észak-amerikai régióból érkezők, érthető kulturális, szocializációs helyzetüknél fogva, pozitívabban nyilatkoztak, mint a többiek.

A civilszervezeti tagság a civil aktivitásnak szintén gyakran alkalmazott mutatója, amely ugyanakkor, az elméleti keret taglalásakor már említett módon, a társadalmi tőke egyik megnyilvánulásként is értelmezhető. Ebben a tekintetben a hazai társadalom és a bevándorlók között összességében nincs szignifikáns különbség: általában a válaszadók egynegyede (25-28%) tagja legalább egy ilyen szervezetnek. Különbség a szervezetek számában van, a bevándorlók 14 százaléka tagja egy szervezetnek és további 7% két szervezetnek, míg a hazai társadalom esetében 20% tagja egy szervezetnek és kevesebben, pusztán 4% tagja egy másodiknak is. Abban a tekintetben is van különbség, hogy mely szervezetekben tevékenykednek inkább. A hazai társadalom tagjaira jellemzőbb a helyi események, közösségi megmozdulások szervezése (7%), a vallási, egyházi szervezetek (7%) és a társadalmi mozgalmak, civilszervezetek (3%) munkájában való részvétel. Ezzel szemben a bevándorlók elsősorban sportklubok (12%), kulturális vagy hobbikörök (9%), vagy környezetvédő, zöld mozgalom, egyesület (4%) tagjai. A magyar társadalomra vonatkozó adatok ebben a tekintetben is nagyon hasonlóak egy 2010-es felmérés eredményeihez, ahol a válaszadók 20 százaléka vett valamilyen formában részt valamely civilszervezet munkájában, s a kulturális, hobbikör, sportklubok, vallási vagy egyházi szervezetek szintén a legelterjedtebbek között voltak (Kern–Szabó, 2011). A bevándorlók esetében egy korábbi, 2009-ben ké-

szült kutatás eredményei azt mutatták, hogy a bevándorlók 18 százaléka volt tagja valamely szervezetnek (Örkény–Székelyi, 2010) – ezek az adatok sem különböznek jelentősen az itt bemutatott eredményektől.

4. táblázat

Civilszervezeti tagság (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók	
N =	1000	500	
	100,0	100,0	<i>T-test</i>
Helyi esemény, közösségi megmozdulás szervezése	6,6	2,5	3,96****
Vallási, egyházi szervezet	6,6	4,1	2,14**
Sportklub	5,9	11,9	-3,7****
Helyi sportesemény szervezése	4,9	3,5	<i>n.s.</i>
Kulturális vagy hobbi kör	3,4	9,0	-3,99****
Társadalmi mozgalom, civilszervezet	3,2	,8	3,5****
Szakmai kör, társaság	2,9	3,1	<i>n.s.</i>
Politikai szervezet	2,4	,2	4,35****
Helyi kör, település-szépítő stb. társulat	2,4	2,0	<i>n.s.</i>
Segítő szervezet	2,2	3,3	<i>n.s.</i>
Szakszervezet	2,2	,5	3,01***
Környezetvédő, zöld mozgalom, egyesület	1,5	4,3	-2,8***
Házépítő közösség, kaláka	1,4	,8	<i>n.s.</i>
Tagja legalább egy szervezetnek	27,9	25,3	<i>n.s.</i>

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Jelenleg Ön részt vesz-e aktív módon, vagy dolgozik-e önkéntes formában egy vagy akár több szervezetnek a következők közül?”

A civilszervezeti tagság jellemzőbb a gazdaságilag aktívakra és a kulturális erőforrásokkal inkább ellátottakra. Ugyanakkor nem elhanyagolható regionális különbségek vannak. A hazai társadalom esetében a Dunántúlon, illetve az Észak-Alföldön lakók kevésbé tagjai szervezeteknek, míg a bevándorlók esetében ez inkább a Budapesten lakókra jellemző. A fiatalabb, illetve az Ázsiából érkezett bevándorlók inkább tagjai valamely szervezetnek, míg ez kevésbé jellemző az Európából érkezettekre, akik leginkább a határon túli magyarok.

Politikai érdeklődés, informálódás

A politikai aktivitás és civil részvétel vizsgálatakor a politikai érdeklődést, tájékozódást is érdemes figyelembe venni. Az 5. táblázatból látható, a bevándorlók statisztikailag is szignifikáns módon kevésbé érdeklődnek a politika iránt, mint a hazai társadalom tagjai. Míg mindkét csoport esetében körülbelül egyharmad mondta, hogy érdekli is a politika és nem is, addig azok aránya, akiket ez érdekel vagy nagyon érdekel, 26% a hazai társadalom és csupán 11% a bevándorlók körében. A magyar társadalom politikai érdeklődését 2008-as és 2010-es adatokkal összehasonlítva, ugyanakkor az látható, hogy míg a

korábbi két évben ezek hasonlóan alakultak (3,03-3,04 átlaggal egy 1–5 skálán mérve) (Szabó, 2011), addig ez ebben a felmérésben valamelyest lecsökkent, a válaszok átlaga csupán 2,74 volt.

5. táblázat

Politikai érdeklődés (%)

	Hazai társadalom	Bevándorlók
N =	997	492
	100,0	100,0
Egyáltalán nem érdeklő (1)	18,4	34,8
Nem érdeklő (2)	20,6	23,2
Érdeklő is, meg nem is (3)	34,8	31,1
Érdeklő (4)	21,4	8,7
Nagyon érdeklő (5)	4,9	2,2
Átlag (1–5)	2,74	2,21

t = 8,642****

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „Egészében véve, Önt mennyire érdeklő a politika?”

Az előzőhöz hasonló különbség figyelhető meg a tekintetben, hogy mennyire kísérik figyelemmel a Magyarországon zajló politikai, társadalmi, gazdasági eseményeket a hazai társadalom tagjai és a bevándorlók. Míg a magyar társadalom esetében 31% kíséri eléggé vagy nagyon figyelemmel ezeket az eseményeket, addig a bevándorlók esetében ez az arány csupán 19% (6. táblázat). További érdekesség, hogy a bevándorlók esetében felmerülhet, a transznacionális jellegű migrációs elméleteknek megfelelően, hogy fenntartják kapcsolataikat származási országukkal, s továbbra is, illetve adott esetben a magyarországi eseményeknél inkább figyelemmel kísérik az ország eseményeit. Adataink ezt alá is támasztják, a bevándorlók valóban szignifikánsan jobban érdeklődnek a származási országuk hírei iránt.

Érdekes, hogy a bevándorlók körében 2009-ben végzett kutatás eredményei ettől valamelyest eltérő tendenciát mutatnak. A Bevándorlók Magyarországon 2009 kutatás eredményei azt mutatták, hogy a bevándorlók a hazai társadalom tagjainál erősebb politikai érdeklődéssel rendelkeznek – Magyarország közügyei iránt több mint 70 százalékuk, a származási ország közügyei iránt pedig 85 százalékuk mutatott érdeklődést (Örkény–Székelyi, 2010). A korábbi kutatás és a jelen kutatás közötti eltérést részben magyarázhatja az eltérő kérdésfeltevés, illetve az eltérő mintavétel és mintaösszetétel.

6. táblázat

Politikai, gazdasági, társadalmi események figyelemmel kísérése (%)

	Magyarországi események		Események a szülő- hazában
	Hazai társadalom	Bevándorlók	Bevándorlók
N =	1000	498	500
	100,0	100,0	100,0
Egyáltalán nem (1)	11,9	21,7	15,1
Kicsit (2)	20,6	31,3	28,2
Valamelyest (3)	36,3	28,1	30,1
Eléggé (4)	24,4	14,7	17,6
Nagyon (5)	6,9	4,2	4,2
Átlag (1–5)	2,94	2,49	2,77

Megjegyzés: Magyarországi események (hazai társadalom vs. bevándorlók): $t = 7,46^{****}$

Bevándorlók (Magyarország vs. származási ország): $t = -5,24^{****}$

A kérdés így hangzott: „Mennyire kíséri figyelemmel a Magyarországon/ az Ön szülőhazájában zajló politikai, társadalmi, gazdasági eseményeket?”

Mind a politikai érdeklődés, mind a hírek figyelemmel kísérése esetében jobban érdeklődnek az iskolázottabbak. Ezen túl, a hazai társadalomban a férfiakat jobban érdekli a politika és jobban figyelemmel is kísérik, mint a nők, érdeklődőbbek a Budapesten élők, a 30 évnél idősebbek, míg az inaktívak polarizáltabbak a témában, mint az aktívak. A bevándorlók esetében az inaktivitás egyértelműen pozitívan hat a politikai érdeklődésre, az európai és észak-amerikai régióból érkezők szintén jobban érdeklődnek, míg az Ázsiából vagy Afrikából érkezettek kevésbé, s a hosszabb ideje Magyarországon tartózkodók jobban figyelemmel kísérik a magyar híreket. A származási ország híreit tekintve szintén igaz, hogy az iskolázottabbak és a hosszabb ideje Magyarországon tartózkodók jobban figyelemmel kísérik, ugyanakkor ez jellemzőbb az idősebbekre (50–59 évesekre) és, a valószínűleg inkább fiatalokból álló, inaktív bevándorlókra kevésbé.

A politikai érdeklődés mellett a politikai aktivitás és civil részvétel szempontjából a médiaközelség – milyen gyakran tájékozódik valaki politikai ügyekről – is fontos mutató. Az egyes hírforrások, médiumok esetében hasonlóan szignifikáns különbségek figyelhetők meg. Míg televízióból a hazai társadalom 55 százaléka tájékozódik majdnem minden nap, addig ez az arány a bevándorlók esetében 19%, és ehhez hasonló tendencia figyelhető meg a rádió, a napilapok és a hetilapok esetében is. Általában mindkét csoportra igaz, hogy a legelterjedtebb hírforrás a televízió, majd a rádió, a napilapok, s végül a hetilapok. Egyedül az internet nem illeszkedik ebbe a trendbe: ezt a bevándorlók gyakrabban használják a politikai hírekkel kapcsolatos tájékozódásra. Míg a magyar társadalom 61 százaléka majdnem soha vagy soha nem használja az internetet tájékozódásra, addig ez az arány a bevándorlók esetében csupán 40% – ennek esetlegesen nyelvi okok is állhatnak a hátterében, illetve a két csoport eltérő demográfiai összetétele is okozhatja ezt az eltérést.

7. táblázat

A politikai hírek követése, médiaközlés (%)

	Televízióból		Rádióból		Napilapokból		Internetről		Hetilapokból	
	Hazai társadalom	Bevándorlók	Hazai társadalom	Bevándorlók	Hazai társadalom	Bevándorlók	Hazai társadalom	Bevándorlók	Hazai társadalom	Bevándorlók
N =	999	499	999	497	998	498	995	498	999	499
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Soha, vagy majdnem soha (0)	5,8	24,0	24,9	51,1	30,9	56,0	61,0	39,8	46,2	64,3
Ritkábban (0,5)	10,5	22,4	18,6	21,1	21,7	22,7	10,8	27,1	29,2	26,5
Hetente egyszer-kétszer (1,5)	9,8	16,2	12,6	10,5	13,2	10,8	8,2	10,8	14,5	6,8
Hetente többször (3)	19,4	17,8	19,4	9,3	16,8	6,4	9,7	11,6	7,3	1,4
Minden nap, vagy majdnem minden nap (6)	54,5	19,4	24,4	8,0	17,3	4,0	10,3	10,6	2,7	1,0
Átlag	4,05	2,06	2,33	1,02	1,85	0,71	1,09	1,28	0,74	0,34

T-test 16,32****

12,21****

12,51****

-1,89*

7,86****

Megjegyzés: A kérdés így hangzott: „A következő hírforrásokból milyen gyakran kísérik figyelemmel a politikai híreket? Milyen gyakran informálódnak...?”

A CIVIL RÉSZVÉTEL ÉS POLITIKAI AKTIVITÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI ÉS MAGYARÁZÓ TÉNYEZŐI

A megközelítés

Keresztábra-elemzések alapján a politikai aktivitás és civil részvétel különböző mutatói különbözőképpen függenek össze a hazai társadalom és a bevándorlók esetében. A különböző politikai aktivitásokban való részvétel (2. táblázat), illetve a civilszervezeti tagság (4. táblázat) pozitívan összefügg azzal, hogy valaki mennyire gondolja, hogy tudna ellene tenni, ha az országgyűlés számára kedvezőtlen döntést hozna, azaz mennyire lenne képes tiltakozni és érdekét érvényesíteni. Ez az összefüggés mind a magyar társadalom, mind a bevándorlók esetében fennáll.

Ugyanakkor, ha a politikai részvétel egyéb mutatóit tekintjük, akkor ezek már eltérést mutatnak a két csoport között. Míg a hazai társadalom esetében mind a különböző politikai tevékenységekben való részvétel, mind a szervezeti tagság pozitívan összefügg az országgyűlési és önkormányzati választásokon való részvételi szándékkal, a politikai érdeklődéssel és a politikai, társadalmi és gazdasági témájú hírek figyelemmel kísérésével, addig ezek a bevándorlók esetében függetlenek egymástól. Egyedül a származási ország politikai, társadalmi és gazdasági híreinek követése az, amely pozitív kapcsolatban van a szervezeti tagsággal, azaz minél inkább követi valaki ezeket a híreket, annál nagyobb valószínűséggel tagja valamely szervezetnek, vagy éppen fordítva.

A továbbiakban a politikai vagy civil aktivitást három változó mentén vizsgáljuk. Egyrészt a szavazási részvételi hajlandóság, másrészt a nem szavazási részvétel két aspektusán keresztül amennyiben, a különböző politikai tevékenységekben való részvétel (vagy tiltakozási hajlandóság), és a civilszervezeti tagság lesz az alapja a további elemzéseknek. A szavazási hajlandóság, ahogy az már említésre került, csak a hazai társadalom esetében függ össze a nem szavazási aktivitást mérő két változóval, míg ez utóbbiak, amint az a 8. táblázatból látható, szignifikáns pozitív kapcsolatban vannak egymással mind a hazai társadalom, mind a bevándorlók körében. Aki tagja valamely civilszervezetnek, az nagyobb valószínűséggel vesz részt politikai megmozdulásokban – ez az összefüggés hasonló erősséggel jelentkezik a hazai társadalom és a bevándorlók körében. A hazai társadalom körében például a szervezeti tagok 42 százaléka vesz részt valamely politikai aktivitásban a nem tagok 18 százalékos arányával szemben, míg a bevándorlók között a szervezeti tagok 29 százaléka vett részt valamely politikai megmozduláson a nem szervezeti tagok 8 százalékal szemben.

8. táblázat

Tiltakozási hajlandóság és a civilszervezeti tagság összefüggése (%)

	Tiltakozási hajlandóság	Civilszervezeti tagság		Összesen
		nem tagja egy szervezetnek sem	tagja valamely szervezetnek	
Hazai társadalom (Cramer's V: 0,249****)	nem vett részt	82,2	58,4	75,6
	részt vett valamely tevékenységben	17,8	41,6	24,4
	Összesen	721	279	1000
		100,0	100,0	100,0
Bevándorlók (Cramer's V: 0,255****)	nem vett részt	91,2	70,9	86,0
	részt vett valamely tevékenységben	8,8	29,1	14,0
	Összesen	374	127	501
		100,0	100,0	100,0

Az említett összefüggések mélyebb vizsgálatára többváltozós elemzés készült, amelyben a politikai és civil részvételt meghatározó tényezők feltárása volt a cél. A politikai és civil részvétel mérésére használt három függő változó dichotóm változóként került kialakításra. A szavazási részvétel mutatója az összehasonlíthatóság kedvéért az önkormányzati választásokon való részvételi szándék volt oly módon, hogy mi határozza meg annak esélyét, hogy valaki „biztosan elmenne szavazni” az összes többi válasszal szemben. Mivel a bevándorlók körében a megkérdezettek közel fele úgy tudta (jól vagy rosszul), hogy nincs szavazati joga, ők ebbe az elemzésbe nem kerültek be (1. táblázat). Ugyanígy nem tesz az elemzés különbséget azok között, akik ténylegesen rendelkeznek szavazati joggal és azok között, akik nem. Amennyiben kinyilvánították a szavazási hajlandóságot, azt a továbbiakban a „civil” attitűd egy mutatójaként felfogva kerülnek vizsgálat alá. A nem szavazás jellegű politikai részvétel mutatójaként, ha valaki bármilyen, a 2. táblázatban szereplő politikai tevékenységben részt vett, akkor politikailag aktívnek tekinthető. Ennek megfelelően, ha valaki bármelyik, a 4. táblázatban szereplő szervezet tagja volt, akkor az aktív civil részvételnél volt kódolva.

A többváltozós elemzés legfontosabb célja, hogy feltárja a harmadik országbeli állampolgárok politikai és civil részvételének sajátosságait és összefüggéseit a magyar társadalommal összehasonlítva. Ilyen módon a hazai társadalom tagjaira és a bevándorlókra külön modellek kerültek kialakításra, amelyekben az összehasonlíthatóság fontos szempont volt. Az elemzés elsősorban feltáró jellegű, s azt vizsgálja, van-e különbség a hazai társadalom és a bevándorlók között a következő kérdéskörökben:

A társadalmi, kulturális és materiális erőforrásokkal való ellátottság, illetve a szubjektív jólét hogyan befolyásolja a politikai és civil részvételt?

A materiális erőforrásokkal való ellátottságot egyrészt egy, a gazdasági aktivitást mérő változó, másrészt egy különböző vagyontárgyakból⁶ képzett vagyoniindex jeleníti meg. Az iskolai végzettség a kulturális erőforrások mutatója – ebben az esetben egyéb tényezők, mint például az idegennyelv-tudás, a redundancia, a változók közötti erős kapcsolat miatt nem kerültek a modellekbe. A társadalmi erőforrások hatása egyrészt a különböző intézményekbe vetett bizalmon, a személyes bizalmon, illetve a barátokkal való politikai témájú beszélgetések gyakoriságán keresztül került be a modellekbe. Az intézményi bizalom egy, korábban (Kisfalusi Dorottya tanulmányában) már részletesebben bemutatott főkomponens formájában került elemzésre. A szubjektív jólét már szintén bemutatásra került a könyvben a Szanyi-F. Eleonóra tanulmányában, s az ott bemutatott főkomponens-elemzés eredményeit használtuk fel ebben a fejezetben.

Hogyan befolyásolja a politikai és civil részvételt a disztributív és procedurális igazságosság érzékelése, vagyis az, hogy mennyire érzi valaki méltányosnak a vele való bánásmódot és, hogy mennyire részesedik korrekt módon a rendelkezésre álló forrásokból?

Az identitásnak, kötődésnek van-e szerepe a politikai és civil részvétel meghatározásában?

A disztributív és procedurális igazságosság fogalmával, elemeivel Tóth Lilla tanulmánya foglalkozott részletesen; a következő regressziós elemzésbe annak a percepciója került, mennyire méltányosak a politikusok döntéseik során, illetve a procedurális igazságosság érzékelésének főkomponense. Emellett vizsgáltuk az identitás, az új vagy a származási országhoz való kötődés hatását is (Klandermans et al., 2008).

Az akciópotenciál kivonulási hajlandósága hogyan befolyásolja a politikai és civil részvételt?

Az akciópotenciál fogalma, illetve kivonulási („exit”) aspektusát már Lengyel György tanulmánya részletesen vizsgálta. Az itt kialakított index, amely azt mérte, hogy a válaszadó tervezi-e, hogy elköltözik másik településre, hogy áttelepül másik országba, hogy szívesen lenne-e vállalkozó, a kivonulási potenciált méri, s ez az index kerül majd a többváltozós elemzésbe. Hirschman, aki az akciópotenciál kivonulási és tiltakozási formáinak fogalmát bevezette, a kivonulás, a tiltakozás és az állam kapcsolatát vizsgáló egyik tanulmányában említi, hogy az akciópotenciál e két formája egymás ellenében hat. Minél

⁶ A standardizált additív index tartalma: 3 évnél újabb személygépkocsi, nyaraló, értékes művészeti tárgy, digitális fényképezőgép, automata mosógép, mp3, személyi számítógép, bankkártya, folyószámla, mobiltelefon.

kevésbé elérhető lehetőség a kivonulás, amely egy személytelen aktus a probléma és konfliktus megkerülésére, annál inkább rákényszerül az egyén arra, hogy elégedetlensége esetén az anonimitásból kilépve annak hangot is adjon. Feltételezve, hogy a vándorlás, egy ország elhagyása ilyen kivonulási akció, megállapítja, hogy az I. világháborút megelőző Európából Amerikába tartó migrációs hullámmal érkező bevándorlók tiltakozási aktivitása nagyon alacsony volt új hazájukban, s a politikai tiltakozás mind a küldő, mind a fogadó országokban lecsökkent (Hirschman, 1978). Érdemes megemlíteni, hogy ebből a szempontból alapvető különbség van az általunk vizsgált két csoport között: a kérdőív kivonulási potenciált mérő kérdéseire adott, jövőre vonatkozó szándékokat tartalmazó válaszokon túl a bevándorlók csoportja már ténylegesen élt legalább egyszer a kivonulás egy lehetőségével, amikor elhagyta a hazáját és Magyarországra jött, s ilyen szempontból már tényleges tapasztalattal rendelkezik a kivonulásról.

Van-e a kognitív mobilizációs kapacitásoknak, azaz a politikai érdeklődésnek és a médiaközelségnek hatása a politikai és civil részvételre?

A kognitív mobilizációs kapacitások, vagy devine-i értelemben (1970) a „figyelő közönység” jellemzői, azaz a politikai érdeklődés, a hírek figyelemmel kísérése, a médiából való tájékozódás mind összefügg a politikai és civil aktivitással. Ez a feltételezett összefüggés kerül majd itt vizsgálat alá az 5–7. táblázatokban bemutatott változók alapján, ahol a médiaközelséget egy egyszerű additív index jeleníti meg (7. táblázat).

És végül: a migránsok esetében mennyiben határozza meg a korábbi szocializációs közeg, illetve a migráns életút sajátosságai és megélése a politikai és civil részvételt?

A bevándorlók politikai és civil aktivitásával foglalkozó tudományos kutatások nagy része a szocializációs környezetre, a származási ország sajátosságaira, a migráció jellemzőire vezeti vissza meghatározó tényezőit (Bauböck, 2006). Egy ilyen elemzés nem hagyhat figyelmen kívül olyan egyéni tényezőket, mint a Magyarországon tartózkodás hossza, a származási ország vagy kontinens, hogy általában hogyan értékeli a migrációt, vajon életkörülményei ezáltal javultak vagy romlottak, hogy magyar nemzetiségű-e az illető, illetve, hogy mennyire beszél magyarul. Mindezek mellett a többváltozós modellek olyan megszokott kontroll változókat is tartalmaznak majd, mint a nem, a kor és a régió, ahol a válaszadó lakik.

Az említett kérdéskörök egy része tehát már részletes tárgyalásra került a könyv korábbi fejezetei kapcsán. Ennek az elemzésnek az a célja, hogy ezen tényezők összegeve, egy magyarázó modellbe kerüljenek.

Mivel mindhárom függő változó kétértékű, logisztikus regressziós modellek segítségével történt az elemzés.⁷ A regressziós elemzés ebben az esetben alapvetően feltáró jellegű és egyfajta áttekintését kívánja adni a könyvben eddig tárgyalt tényezőknek. Az egyes magyarázó tényezők fokozatosan, egymás után kerültek a modellbe annak érdekében, hogy a lehető legnagyobb legyen a modellek magyarázóereje, lehetőleg minden összefüggés szignifikáns legyen, illetve a paraméterek robusztusak maradjanak, azaz az egymás után bevont változók ne változtassák meg a korábban bevont változók regressziós paramétereit.

Emellett még fontos megemlíteni, hogy annak ellenére, hogy egy összefüggés szignifikáns és robusztus, ezek a modellek nem feltétlenül jelenítenek meg oksági kapcsolatot. Ilyen módon oksági viszonyról csak részben lehet majd beszámolni, ugyanakkor iránymutatásul szolgálnak a magyarázó modelleknél a korábbi elméleti és empirikus kutatások eredményei.

Az eredmények

Összesen tíz regressziós modell kerül a továbbiakban bemutatásra. Az 1–3. modellek eredményei (9. táblázat) az önkormányzati választásokon való „biztos” részvételre vonatkoznak, a 4–7. modellek a politikai aktivitásra, a különböző politikai tevékenységekben való részvételre (10. táblázat), míg az 8–10. modellek eredményei (11. táblázat) a civil részvételre, a civilszervezeti tagságra. Az összes modell szignifikáns, de magyarázóerejük eltérő, a bevont magyarázó változók általában a függő változónak 9–41 százalékát magyarázzák – a legtöbbet a szavazási hajlandóság esetében magyaráznak a bevont változók, különösen a bevándorlók esetében az egyéni migrációs sajátosságokat is bevonó modell. Emellett a politikai aktivitást a vizsgált változókkal nagyobb arányban lehetett magyarázni, mint a civil részvételt, különösen a bevándorlók esetében, ahol a származási hely jelentős mértékben magyarázta a politikai részvételt.

Összességében a hazai társadalom tagjait vizsgálva nagyon hasonló modellek álltak elő az országgyűlési választásokon és az önkormányzati választásokon való részvétel ese-

⁷ A logisztikus regresszió, a lineáris regresszióval ellentétben, nem a legkisebb négyzetek módszerével becsli a regressziós együtthatókat, hanem maximum likelihood becslést alkalmaz, amely a log-likelihood (LL) függvény értékét maximalizálja, hogy a lehető legjobban illeszkedő modellt hozza létre. A logisztikus regresszió nem kívánja meg a homoszkedaszticitás teljesülését, és nem tartalmaz kikötést a változók eloszlásával kapcsolatban sem. Ellenben az eredmények értelmezése bonyolultabb, s a modellbe bevont változók közötti redundancia sem mérhető úgy, ahogy a lineáris regresszió esetében. A tesztelendő modellek esetében a modell „jósága” a következő mérőszámokkal került mérésre (Székelyi–Barna, 2003):

1. A modell találataránya: az esetek hány százalékában becsülte a modell helyesen a függő változó által felveendő értéket.
2. $R^2_L = ((-2LL_0) - (-2LL_M)) / (-2LL_0)$, ahol $-2LL_0$ a log-likelihood függvény csak nem negatív értékeket felvevő, közelítőleg χ^2 eloszlású változó. Azt mutatja, hogy magyarázó változók bevonása nélkül, csak a konstans bevonásával mekkora a „hiba” a modellben. A $-2LL_M$ már a megfelelő magyarázó változók utáni értéket mutatja.
3. Korrigált R^2 – ez a mutató a logisztikus regressziós modell magyarázóerejét méri. Lineáris regressziós eljárással készül úgy, hogy a függő változó a logisztikus regressziós modell által becsült valószínűség, a magyarázó tényező pedig az eredeti dichotóm változó.

tében, így a továbbiakban az összehasonlíthatóság miatt csak az utóbbiról lesz szó. Az önkormányzati választásokon való szavazási hajlandóság esetében regionális különbségek a magyar társadalom esetében figyelhetők meg (a Nyugat-Dunántúlon alacsonyabb szavazási hajlandósággal), míg a bevándorlói mintában ez kevésbé volt jellemző amellet, hogy a minta nagy része Budapesten koncentrálódott. A kognitív mobilizációs képességek mutatója, azaz a barátokkal való politikai tárgyú beszélgetés, elsősorban a hazai társadalom körében határozza meg szignifikánsan a választási részvételt: akik gyakran beszélgetnek barátaikkal politikáról, hatszor nagyobb eséllyel vennének részt az önkormányzati választásokon, míg ilyen összefüggés nem figyelhető meg a bevándorlók körében. Ugyanakkor a politikai érdeklődés mindkét csoport esetében pozitív befolyásoló szereppel bír. Emellett mindkét csoportra igaz, hogy a 29 évnél fiatalabbak kevésbé mennének el választani. A materiális erőforrások mutatójának, a különböző vagyontárgyakkal való rendelkezésnek, csak a bevándorlók esetében van hatása, ugyanakkor az egyéni migrációs sajátosságokat mérő mutatók bevonása után ez a hatás megszűnik. A bevándorlók esetében ezen változók bevonása után a modell magyarázóereje különösen megnő 26 százalékról 41 százalékra, s ez elsősorban a származási országbeli különbségeknek köszönhető. A kínaiak kevésbé mennének el szavazni, míg az egyéb ázsiai országokból származók inkább. Emellett a tartózkodás különböző jogcímeinek, az itt tartózkodás hosszának, a magyar nyelv ismeretének nincs szignifikáns hatása.

Érdemes megemlíteni, hogy a többi magyarázó változó nem került be a modellekbe a szignifikáns hatás hiánya miatt, így nincs fontos szerepe a szavazási hajlandóság esetében az aktív munkaerőpiaci helyzetnek, a kulturális erőforrások különböző mutatóinak, a szubjektív jólétnek, az elégedettségnek, a méltányosság és igazságosság érzékelésének. Ugyanakkor vannak bizonyos tényezők, amelyek hatása nem robusztus, modelltől modelltől változik a bevont többi változó függvényében, így ezek sem kerültek be a végső modellekbe. Ilyen például az intézményi bizalom és a Magyarországhoz való kötődés hatása a magyar társadalom esetében, vagy a kivonulási potenciál a bevándorlók esetében.

A különböző politikai tevékenységekben való részvétel meghatározó tényezői a hazai társadalom esetében (lásd 4. és 6. modell) a materiális erőforrások, a különböző vagyontárgyakkal való ellátottság, azaz minél több vagyontárggyal rendelkezik valaki, annál inkább vesz részt valamilyen politikai tevékenységben. Emellett a társadalmi erőforrások is szignifikánsan befolyásolják a politikai aktivitást a hazai társadalom esetében: minél gyakrabban folytat valaki politikai témájú beszélgetést, annál inkább nő az aktivitás esélye, amely akár négyszeresére is megnőhet. Ugyanakkor a személyes bizalom ezzel ellentétesen hat: akik szerint majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben, azok kevésbé aktívak politikailag. Emellett a politikai érdeklődés és a médiaközelség is pozitívan befolyásolja a politikai aktivitást.

Ezzel szemben a bevándorlók esetében a vizsgált tényezők eltérően hatnak a politikai aktivitásra – kizárólag a materiális erőforrások, azaz a vagyontárgyakkal való ellátottság, illetve kisebb mértékben a barátokkal való politikai tárgyú beszélgetés alakul hasonlóan, mint a hazai társadalom esetében (lásd 5. és 7. modell). A bevándorlók körében a fiatalabbak és az iskolázottabbak azok, akik aktívabbak. A materiális és kulturális

erőforrások mellett ugyanakkor a társadalmi erőforrásoknak nincs szignifikáns hatása az ő esetükben. Ha az egyéni tényezőket vizsgáljuk (lásd 7. modell), akkor az látható, hogy a Magyarországon eltöltött idő, a származási ország híreinek követése, az életkörülmények változásának percepciója, a magyar etnikai tagság, vagy a magyar nyelv ismerete, az előzetes feltevésekkel szemben, nem határozza meg szignifikáns módon a politikai aktivitást, s ezért nem is került be a modellbe. Hatása a származási országhoz való kötődésnek van – méghozzá oly módon, hogy a nagyon erős kötődés a politikai aktivitás ellenében hat –, valamint a származási helynek. Az angolszász politikai kultúrával rendelkező országokból, azaz az Amerikai Egyesült Államokból, Kanadából, Ausztráliából vagy Új-Zélandról származó migránsok aktívabbak, mint a többiek, s érdekes módon ugyanez mondható el a Kínán kívüli ázsiai országokból érkezőkről is.

Mindezek mellett a politikai aktivitásra sem a hazai társadalom esetében, sem a migránsok esetében nincs szignifikáns hatása a gazdasági aktivitásnak, az intézményekkel szembeni bizalomnak, a szubjektív jólét mutatójának, a Magyarországhoz való kötődésnek, a kivonulási hajlandóságnak, a településtípusnak és a régiónak. Az igazságosság érzékelése sem befolyásolja szignifikánsan a politikai aktivitást a migránsok esetében, míg az, hogy a magyar társadalom körében valaki úgy gondolja, hogy a politikusok méltányos döntéseket hoznak, valóban negatívan hat az aktivitásra. Azaz a méltánytalanság érzése növeli inkább a politikai aktivitás esélyét.

A civil részvétel esetében a politikai aktivitáshoz hasonlóan a materiális erőforrásoknak van pozitív befolyásoló szerepe, azaz minél több vagyontárggyal rendelkezik valaki, annál nagyobb valószínűséggel tagja valamely szervezetnek. A materiális erőforrások további mutatójának, a gazdasági aktivitásnak a szervezeti tagság esetében a hazai társadalom körében pozitív a hatása, az aktívak inkább tagjai valamely szervezetnek. Az iskolázottságnak, mint a kulturális erőforrások egy mutatójának, ebben az esetben mindkét csoportban van hatása, noha a migránsok esetében jelentősebb. Míg a felsőfokú végzettség a hazai társadalom esetében kétszeresére növeli annak esélyét, hogy valaki valamely szervezet tagja legyen, addig a migránsok esetében négyszeresére nő a szervezeti tagság esélye. Ezzel szemben a társadalmi erőforrásoknak elsősorban a magyar társadalom körében van befolyásoló szerepe, amennyiben a politikai tárgyú be-
szélgetéseket gyakrabban folytatók inkább tagjai valamely szervezetnek, csakúgy, mint azok, akik gyakrabban tájékozódnak különböző médiumokon a híreket illetően. A kor-
nak viszont a bevándorlók esetében van hatása, a 29 évesek vagy annál fiatalabbak civil aktivitása magasabb, mint az idősebbeké – ezzel lehet összefüggésben az a jelenség, hogy a migránsok sokkal magasabb arányban tagjai valamely sportegyesületnek, mint a magyarok (lásd 4. táblázat). Ha a migráns sajátosságokat vesszük szemügyre, akkor, az előzőhöz hasonlóan az látható, hogy a határon túli magyar származás, a magyar nyelv ismerete, a Magyarországon eltöltött idő önmagában, más tényezőket hatását kiszűrve nem meghatározó a civil részvétel szempontjából, sőt a származási országhoz való kötődésnek és a származási országnak ez esetben már nincs szignifikáns hatása. Ugyanakkor az, hogy valaki hogyan értékeli a migráció következtében átalakult életkörülményeit, befolyásolja a szervezeti tagságot oly módon, hogy minél pozitívabb a mérleg, annál inkább tagja valaki valamely szervezetnek. Ezen ponton érdemes elgondolkodni

a kauzális kapcsolat irányáról, amely esetleg éppen fordítva alakul, azaz a nagyobb társadalmi beágyazottság hathat esetleg abba az irányba, hogy valaki pozitívabban ítélje meg a vándorlást és az elért életkörülményeket.

A civil részvétel meghatározó tényezői közül, a politikai aktivitáshoz hasonlóan, hiányzik az intézményekbe vetett bizalom, az igazságosság vagy igazságtalanság érzékelése, a szubjektív jólét, a Magyarországhoz való kötődés és a politikai érdeklődés, valamint településtípus szerint sincsenek statisztikailag is szignifikáns eltérések. A szervezeti tagságot tekintve a hazai társadalom esetében vannak regionális eltérések, de ennek hatása nem konzisztens az egyes modellek esetében, így végül nem került be a modellbe.

Összességében arra a kérdésre, hogy adott tényezők figyelembe vétele mellett szignifikánsan eltér-e a migránsok szavazási hajlandósága, politikai aktivitása és civil részvétele a hazai társadalométól, azt lehet mondani, hogy eltér. Egy közös regressziós modell lefuttatásának eredményei⁸ alapján különösen a szavazási hajlandóság és a politikai részvétel esetében van a migráns létnek szignifikáns hatása, amennyiben az ő politikai aktivitásuk alacsonyabb. Hasonló irányú, de kisebb mértékű és statisztikai fontosságú eltérés figyelhető meg a civil részvétel esetében is.

KÖVETKEZTETÉSEK

Ebben a fejezetben a bevándorlók civil vagy politikai integrációjával, s a civil aktivitás háttérben álló tényezők feltárással foglalkoztunk, a civil részvétel és politikai aktivitás különböző mutatóinak áttekintésével, összehasonlítva azokat a magyar társadalom hasonló mutatóival. Szó volt a politikai aktivitás hagyományos, azaz választásokhoz kapcsolódó, illetve nem hagyományos formáiról. Ezeket részletesebben is vizsgáltuk többváltozós elemzéssel, amelynél a cél az volt, hogy összefüggésbe kerüljön a civil vagy a politikai aktivitás fogalma a gazdasági, társadalmi és kulturális tényezőkkel, a szubjektív jólét mutatóival, az érzékelt igazságossággal vagy igazságtalansággal és számos egyéni, integrációt és korábbi szocializációt mérő változóval, elsősorban a migránsok körében.

Összességében az adatok alapján az látható, hogy a migránsok kevésbé aktívak, mint a magyar társadalom tagjai, mind a szavazási, mind a nem szavazási politikai részvételi formákat tekintve. Kevésbé mennének el szavazni az önkormányzati választásokon – ugyan ennek az esetében kérdés, mekkora hatása van az információhiánynak –, kevésbé vesznek részt különböző politikai tevékenységekben és kevésbé tagjai civil-szervezeteknek. Ezen túl kevésbé gondolják, hogy egyedül vagy másokkal összefogva képesek lennének tenni valamit az ellen, ha az Országgyűlés számukra elfogadhatatlan döntést hozna, kevésbé érdekli őket a politika, kevésbé követik a magyarországi híreket, származási országuk híreit valamivel inkább, de ez is elmarad a magyar társadalom mutatóitól, valamint kevésbé követik a híreket a különböző médiumokon. Az egyetlen

⁸ Ezek a modellek nem kerülnek közlésre a két minta együttes kezeléséből adódó módszertani és értelmezésembeli problémák miatt, az eredmények csak tájékoztató jellegűek.

kivétel e tekintetben az internet, de ez esetlegesen visszavezethető a csoport demográfiai sajátosságaira is. Ezek az eredmények tendenciákat tekintve megfelelnek a korábbi nemzetközi kutatási eredményeknek (Martiniello, 2006), ugyanakkor ez az elemzés sem tudott választ adni arra a kérdésre, hogy a migránsok nagyobb fokú passzivitása vajon a rövid távú célokra, a migráció transznacionális és átmeneti jellegére vezethető vissza, vagy az eltérő politikai kultúrára. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az itt-tartózkodás hossza nem befolyásolta a politikai és civil aktivitás mutatóit, így nem biztos, hogy van értelme rövid távú célokról beszélni, amikor a hosszú távon itt tartózkodók hasonlóan viselkednek. Ugyanakkor ennek a háttérében az is állhat, hogy a bevándorlás általában inkább transznacionális jellegű, azaz függetlenül a Magyarországon eltöltött időtől, a bevándorlók nem integrálódnak jobban a magyar politikai térbe, mert fennáll a továbbvándorlás elméleti lehetősége, illetve továbbra is erős a kapcsolat a származási országgal. A politikai kultúra, a korábbi szocializáció hatását mutathatják ugyanakkor a származási országok szerinti különbségek. Míg a szavazási hajlandóság esetében szembetűnő a kínaiak passzivitása, addig a nem szavazási politikai tevékenységek szempontjából az angolszász országokból érkezők aktívabbnak tekinthetők a más országokból érkezőknél.

Ebből a szempontból érdekes, hogy a Hochschild–Mollenkopf-modellt véve alapul (2009) a migránsok kevésbé vesznek részt a politikai és civil életben, de az érdeklődés hiánya miatt a rendszer kevésbé is tud visszahatni rájuk, s ilyen módon, ha nem is teljesen, de valamelyest ki vannak szorulva a politikai élettérből. Az integráció elmaradásának vagy megtorpanásának háttérében személyes okok állhatnak, például az, hogy a bevándorló meg akarja őrizni saját kultúráját. Ezt az elemzés eredményei is igazolták, amennyiben a származási országhoz való nagyon erős kötődés a politikai passzivitás irányába hat.

Ha általában a megkérdezettek politikai és civil aktivitását vagy éppen inaktivitását meghatározó tényezőkről beszélünk, különösen érdekes eredménye a tanulmánynak, hogy független az intézmények megítélésétől és a procedurális igazságosság észlelésétől is. Azaz a nem megfelelő működés és a bizalom hiánya, legyen az személyes tapasztalat vagy attitűd, nem vezet a vélemények politikai artikulációjához. Elgondolkodtató az az eredmény is, hogy a materiális erőforrásokkal inkább rendelkezők azok, akik intenzívebb politikai aktivitást és civil részvételt mutatnak, holott a kevesebb materiális erőforrással rendelkezőknek a politikai artikuláció fontos lenne.

S végül egy további érdekes gondolatkísérlet is felmerül a hazai társadalomnál alacsonyabb politikai aktivitással rendelkező bevándorlók helyzetének magyarázatára. Az itt bemutatott eredmények jól illeszkednek ahhoz a Hirschman-féle megállapításhoz, amely szerint az egyén abban az esetben választja a tiltakozást, amikor nincs, vagy úgy gondolja, hogy nincs lehetőség kivonulásra (Hirschman, 1978). Ennek megfelelően a bevándorlók, akik már egyszer a kivonulást választották tiltakozás helyett, s elhagyták származási országukat, szintén kevésbé élnek a tiltakozás eszközével a fogadóországban. Megjegyzendő azonban, hogy amennyiben nem a valamikori kivonulás tényét, hanem a kivonulási hajlandóságot tekintjük, akkor a kép árnyalódik, és az eredmények azt mutatják, hogy a bevándorlók körében a kivonulási hajlandóság és a tiltakozás, ha gyengén is, de egymást erősítik.

9. táblázat

A szavazási hajlandóságot meghatározó tényezők – önkormányzati választásokon való „biztos” részvétel (logisztikus regressziós modellek)

	1. modell: Hazai társadalom			2. modell: Bevándorló			3. modell: Bevándorló		
	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)
Férfi	-0,08	0,17	0,92	-0,49	0,51	0,62	-0,89	0,69	0,41
-29	-0,50	0,28	*	-2,79	1,09	**	-2,23	1,25	*
30-39	-0,18	0,26	0,84	-1,53	0,84	*	-1,41	1,05	0,24
40-49	-0,13	0,26	0,88	-1,03	0,78	0,36	-0,12	0,97	0,89
50-59	0,12	0,25	1,13	-0,97	0,85	0,38	-0,50	1,07	0,61
60+									
Közép-Magyarország	-0,22	0,27	0,81						
Közép-Dunántúl	0,23	0,33	1,26						
Nyugat-Dunántúl	-1,11	0,38	***						
Dél-Dunántúl	-0,03	0,33	0,97						
Észak-Magyarország	0,46	0,32	1,58						
Észak-Alföld	-0,07	0,32	0,93						
Dél-Alföld									
Vagyoniindex	-0,01	0,02	0,99	0,07	0,04	**	0,08	0,05	1,08
Barátaival, társaságban szinte soha nem szokott politikai kérdéseket megvitatni									
Barátaival, társaságban ritkán szokott politikai kérdéseket megvitatni	0,20	0,19	1,22	-0,38	0,55	0,69	-0,55	0,65	0,57
Barátaival, társaságban gyakran szokott politikai kérdéseket megvitatni	0,97	0,28	****	-1,29	0,89	0,27	-0,42	1,11	0,66
Szubjektív jólét/ elégedettség főkomponens	0,31	0,10	***	0,26	0,31	1,30	0,30	0,39	1,35
Kivonulási potenciál	0,07	0,21	1,07	0,40	0,53	1,49	1,00	0,67	2,71

9. táblázat folytatása	1. modell: Hazai társadalom			2. modell: Bevándorló			3. modell: Bevándorló		
	0,02	0,04	1,02	-0,01	0,11	0,99	0,02	0,14	1,02
A politikuskok a döntéseikben méltányosak	1,72	0,20	****	2,03	0,61	****	2,83	0,83	****
Érdeklő/hagyon érdekli a politika	0,18	0,11	*	0,38	0,28	1,46	0,36	0,34	1,43
Médiaközelség									
Volt Szovjetunió országai									
Kína							-3,33	1,63	**
Balkán							-1,74	0,97	*
USA/Kanada/Ausztrália/Új-Zéland							-0,04	1,21	0,96
Egyéb Ázsiai							-1,57	1,28	0,21
Egyéb (Afrika/Közel-Kelet/Dél-Amerika)							0,86	1,05	2,37
Tökéletesen beszél magyarul							1,87	0,69	***
Tartózkodási engedéllyel									
Bevándorlási engedéllyel							1,44	0,99	4,21
Letelepedési engedéllyel							1,21	0,81	3,35
Ideiglenes letelepedési engedéllyel							2,73	2,37	15,38
Nemzeti letelepedési engedéllyel							-1,12	1,08	0,33
EK letelepedési engedéllyel							-0,48	1,15	0,62
Konstans	-1,60	0,41	****	-1,86	1,25	0,16	-3,67	1,79	**
Találatarány	75,0%		0,20	90,0%			91,9%		
R ² _L	0,20			0,26			0,41		
Adj. R ²	0,25			0,281			0,473		
N	893			205			204		

Megjegyzés: A referenciakategóriák dőlt betűvel szerepelnek.
 Statisztikai szignifikancia: **** < 0,001, *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

10. táblázat

A tiltakozási hajlandóságot meghatározó tényezők (logisztikus regressziós modellek)

	4. modell: Hazai társadalom			5. modell: Bevándorló			6. modell: Hazai társadalom			7. modell: Bevándorló		
	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)
Férfi	-0,26	0,17	0,77	-0,01	0,29	0,99	-0,23	0,18	0,79	-0,31	0,33	0,73
-29	-0,27	0,29	0,77	1,89	0,79	**	-0,34	0,30	0,71	1,75	0,84	**
30-39	0,40	0,27	1,50	1,52	0,81	*	0,30	0,28	1,35	1,50	0,84	*
40-49	0,36	0,28	1,43	1,00	0,84		0,29	0,28	1,34	0,91	0,87	2,49
50-59	0,29	0,26	1,33	0,70	0,89		0,19	0,27	1,21	0,76	0,92	2,13
60+												
Vagyoniindex	0,08	0,02	****	0,09	0,02	****	0,09	0,02	****	0,07	0,02	***
8 általános vagy kevesebb												
Szakk munkásképző	-0,44	0,27	0,65	1,58	1,20		-0,55	0,28	**	1,17	1,23	3,22
Gimnázium, szakközépiskola	0,03	0,24	1,03	1,92	1,14	*	0,03	0,25	1,03	1,27	1,18	3,56
Főiskola, egyetem	-0,01	0,30	0,99	1,95	1,16	*	-0,03	0,31	0,97	1,10	1,20	3,00
Szinte sosem lehetünk elég óvatosak az emberekkel												
Majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben	-2,05	0,86	**	0,36	0,66		-1,88	0,88	**	-0,41	0,73	0,66
Általában meg lehet bízni az emberekben	-0,17	0,25	0,85	-0,34	0,64		0,03	0,27	1,03	-0,74	0,68	0,48
Általában nem lehetünk elég óvatosak az emberekkel	-0,30	0,24	0,74	-0,29	0,67		-0,24	0,25	0,79	-0,99	0,72	0,37
Barátaival, társaságban szinte soha nem szokott politikai kérdéseket megvitatni												
Barátaival, társaságban ritkán szokott politikai kérdéseket megvitatni	0,48	0,20	**	0,48	0,33		0,55	0,21	***	0,79	0,37	**
												2,20

10. táblázat folytatása	4. modell: Hazai társadalom			5. modell: Bevándorló			6. modell: Hazai társadalom			7. modell: Bevándorló						
Barátaival, társaságban gyakran szokott politikai kérdéseket megvitatni	1,45	0,27	****	4,27	0,93	0,55	*	2,53	1,49	0,28	***	4,44	1,63	0,66	**	5,09
Érdeklő/nagyon érdekli a politika	0,55	0,20	***	1,74	-0,40	0,54		0,67	0,56	0,21	***	1,74	-0,59	0,59		0,56
Médiaközelség	0,25	0,11	**	1,28	0,09	0,19		1,09	0,27	0,11	**	1,31	0,10	0,21		1,11
A politikuskok a döntéseikben méltányosak									-0,10	0,04	**	0,90				
Kötődés a származási országhoz: Egyáltalán nem																
Kötődés a származási országhoz: Kevésbé													-0,02	0,73		0,98
Kötődés a származási országhoz: Elégé													-0,83	0,75		0,44
Kötődés a származási országhoz: Nagyon													-2,12	0,78	***	0,12
Volt Szovjetunió országai																
Kína																
Balkán													-0,29	0,65		0,75
USA/Kanada/Ausztrália/Új-Zéland													0,63	0,48		1,87
Egyéb Ázsiai													1,22	0,65	**	3,39
Egyéb (Afrika/Közel-Kelet/Dél-Amerika)													1,28	0,53	**	3,59
Konstans	-2,16	0,40	****	0,12	-5,61	1,41	****	0,00	-1,95	0,42	****	0,14	-3,97	1,54	**	0,02
Találatarány	78,9%				85,9%				78,9%				88,8%			
R ² _L	0,16				0,15				0,17				0,25			
Adj. R ²	0,19				0,15				0,20				0,26			
N	976				478				911				474			

Megjegyzés: A referenciakategóriák dólt betűvel szerepelnek.
 Statisztikai szignifikancia: **** < 0,001, *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

11. táblázat

A civilszervezeti tagságot meghatározó tényezők (logisztikus regressziós modellek)

	8. modell: Hazai társadalom			9. modell: Bevándorló			10. modell: Bevándorló		
	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)	B	S.E.	Exp(B)
Férfi	0,08	0,16	1,08	0,26	0,23	1,30	0,18	0,23	1,20
-29	-0,48	0,34	0,62	1,66	0,87	*	1,71	0,88	*
30-39	-0,42	0,34	0,66	1,13	0,88	3,10	1,11	0,89	3,03
40-49	-0,44	0,34	0,65	1,37	0,88	3,94	1,40	0,90	4,07
50-59	-0,45	0,31	0,64	0,95	0,90	2,60	0,98	0,92	2,67
60+									
Gazdaságilag aktív	0,65	0,29	**	1,24	0,81	3,47	1,12	0,83	3,05
Vagyoniindex	0,04	0,02	**	0,08	0,02	****	0,08	0,02	****
8 általános vagy kevesebb									
Szakképzés	0,23	0,24	1,26	0,40	0,69	1,49	0,49	0,69	1,63
Gimnázium, szakközépiskola	0,15	0,22	1,16	1,55	0,60	****	1,68	0,60	****
Főiskola, egyetem	0,69	0,26	***	1,55	0,61	**	1,68	0,62	***
Barátaival, társaságban szívesen tartózkodó politikai kérdéseket megvitatni									
Barátaival, társaságban ritkán szokott politikai kérdéseket megvitatni	0,35	0,18	**	-0,24	0,25	0,79	-0,20	0,26	0,82

11. táblázat folytatása		8. modell: Hazai társadalom			9. modell: Bevándorló			10. modell: Bevándorló				
Barátaival, társaságban gyakran szokott politikai kérdéseket megvitatni Médiaközeltség Életkörülményeinek vál- tozása Konstans		0,87	0,24	****	2,39	0,09	0,46	1,10	0,16	0,46	1,17	
		0,30	0,10	***	1,35	0,06	0,14	1,06	0,03	0,15	1,03	
									0,10	0,05	**	1,11
		-2,43	0,33	****	0,09	-5,25	1,01	****	0,01	-5,39	1,01	****
Találatarány		74,0%			77,8%			77,8%				
R ² _L		0,09			0,15			0,16				
Adj. R ²		0,10			0,17			0,19				
N		987			482			473				

Megjegyzés: A referenciakategóriák dőlt betűvel szerepelnek.
 Statisztikai szignifikancia: **** < 0,001, *** < 0,01, ** < 0,05, * < 0,1

IRODALOM

- Angelusz R.–Tardos R. (2000): *Pártok között szabadon*. Budapest: Osiris Kiadó
- Angelusz R. (2000): *A láthatóság görbe tükrei*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó
- Angelusz R.–Tardos R. (2003): Miért mennek el mégis? *Századvég* (4), 3–31.
- Angelusz R.–Tardos R. (2009): A kapcsolathálózati szemlélet a társadalom- és politikatudományban. *Politikatudományi Szemle* XVIII (2), 29–57.
- Bauböck, R. (ed.) (2006): *Migration and Citizenship. Legal Status, Rights and Political Participation*. Amsterdam: Amsterdam University Press
- Bilodeau, A. (2008): Immigrants' Voice through Protest Politics in Canada and Australia: Assessing the Impact of Pre-Migration Political Repression. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34 (6), 975–1002.
- Black, J. H. (1987): The practice of politics in two settings: political transferability among recent immigrants to Canada. *Canadian Journal of Political Science* 20 (4), 731–753.
- Devine, D. J. (1970): *The Attentive Public*. Chicago: Rand McNally and Company
- Fennema, M. – Tillie, J. (1999): Political participation and political trust in Amsterdam. Civic communities and ethnic networks, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 25 (4), 703–726.
- Giczi J.–Sik E. (2009): *Bizalom, társadalmi tőke, intézményi kötődés*. Társasági társadalmi jelentés, 65–84.
- Harles, J. C. (1997): Integration before assimilation: immigration, multiculturalism and the Canadian polity. *Canadian Journal of Political Science* 30 (4), 711–736.
- Hirschman, A. O. (1978): Exit, Voice, and the State, *World Politics* 31 (1), 90–107.
- Hochschild, J. L.–Mollenkopf, J. H. (2009): Modeling Immigrant Political Incorporation. In: Hochschild–Mollenkopf (eds.): *Bringing Outsiders In: Transatlantic Perspectives on Immigrant Political Incorporation*. Ithaca: Cornell University Press (http://www.princeton.edu/~piirs/docs/papers/Hochschild_chapter_2.pdf)
- Klandermans, B.–van der Toorn J.–van Stekelenburg J. (2008): Embeddedness and Identity. How Immigrants Turn Grievances into Action. *American Sociological Review* 73, December, 992–1012.
- Kern T.–Szabó A. (2011): A politikai közéleti részvétel alakulása Magyarországon, 2006–2010. In: Tardos–Enyedi–Szabó 2011, 17–56.
- Kmetty Z.–Tóth G. (2011): A politikai részvétel három szintje. In: Tardos–Enyedi–Szabó 2011, 75–115.
- Lengyel Gy. (szerk.) (2002): *Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből*. Budapest: BKÁE
- Lockwood, D. (1999): Civic integration and social cohesion. In: Gough I.–Olofsson G. (eds.): *Capitalism and Social Cohesion*. Basingstoke: Macmillan, 63–83.

- Martiniello, M. (2006): Political participation, mobilisation and representation of immigrants and their offspring in Europe. In: Bauböck R. (ed.): *Migration and Citizenship. Legal Status, Rights and Political Participation*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 83–105.
- Maxwell, R. (2010): Political Participation in France among Non-European-Origin Migrants: Segregation or Integration? *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36 (3), 425–443.
- Myberg, G. (2011): Political Integration through Associational Affiliation? Immigrants and Native Swedes in Greater Stockholm. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 37 (1), 99–115.
- Odmalm, P. (2005): *Migration Policies and Political Participation. Inclusion or Intrusion in Western Europe?* Palgrave Macmillan
- Örkény A.–Székelyi M. (2010): Hat migráns csoport összehasonlító elemzése. In: Örkény A.–Székelyi M. (szerk.): *Az idegen Magyarország. Bevándorlók társadalmi integrációja*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- Paskeviciute, A.–Anderson, C. J. (2007): *Immigrants, Citizenship, and Political Action: A Cross-National Study of 21 European Democracies*. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Chicago, 2007 http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/1/0/9/9/p210993_index.html (letöltve: 2009. 10. 06.)
- Putnam, R. D.–Leonardi R.–Nanetti R. (1993): *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press
- Ramakrishnan, S. et al (2001): Immigrant Incorporation and Political Participation in the United States. *International Migration Review* 35 (3), 870–909.
- Röder, A.–Mühlau P. (2011): Discrimination, exclusion, and immigrants' confidence in public institutions in Europe. *European Societies* 13 (4), 535–557.
- Szabó A. (2011): *A politika iránti érdeklődés a felnőttek és a fiatalok körében. Az Ifjúság kutatási sorozat és a DKMKA MVP 2010-es tavaszi kutatási eredményeinek összehasonlítása. Módszertani tanulmányok és kutatási jelentések. Magyar Választáskutatási Program. 2011. március* (http://www.valasztaskutatas.hu/eredmenyek/kutatas-jelentesek?b_start:int=20)
- Székelyi M.–Barna I. (2003): *Túlélőkészlet az SPSS-hez*. Budapest: Typotex Kiadó
- Tardos R.–Enyedi Zs.–Szabó A. (szerk.) (2011): *Résztétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány
- Tillie, J. (2004): Social Capital of Organisations and Their Members: Explaining the Political Integration of Immigrants in Amsterdam. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30 (3), 529–541.

FÜGGELÉK



1. függelék

A KUTATÁS MINTAKÉSZÍTÉSÉVEL, ADATFELVÉTELÉVEL KAPCSOLATOS BESZÁMOLÓ

(Ipsos Zrt.)

KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS – MAGYAR TÁRSADALOM

Az adatfelvétel az Ipsos Omnibusz felmérésének részeként került lekérdezésre. A Corvinus Egyetem számára készült blokk a több témát is felölelő omnibuszvizsgálat első felében szerepelt. Ezt megelőzően csak az Ipsos Omnibusz felméréseinek állandó kérdéscsoportjai álltak, amelyek közéleti és gazdasági tartalmúak. Az omnibuszvizsgálat második felében piackutatási témába illeszkedő kérdéssorok szerepeltek, továbbá a kérdezettek társadalmi-demográfiai státuszára vonatkozó kérdéssor. Ez utóbbit minden ügyfél számára átadjuk.

A felmérés mintavétele kétlépcsős, arányosan rétegzett, véletlenszerűen kiválasztott 1000 személyt tartalmazó valószínűségi minta.

Az 1000 fős lakossági minta Magyarország településhálózatát arányosan reprezentálta, 111 mintavételi egységgel. A mintába kerülő személyek összetételi aránya a legfontosabb társadalmi-demográfiai mutatók szerint (nemek, életkori csoportok, iskolai végzettség, lakóhelytípus) megfelelt a teljes felnőtt népesség összetételének. A minta alapsokasága a Magyarországon élő, magyar állampolgárságú, 18 éves és idősebb korú népesség volt. Ezen információk alapján meghatározható a mintaszemélyek mintába való bekerülési valószínűsége.

Az elsődleges mintavételi egységek a települések – ez a mintaválasztás első lépcsője –, míg a végső mintavételi egységeket a megfelelő korú lakosság alkotta, a mintaválasztás második lépcsőjében.

A mintatelepülések kiválasztási forrása a Központi Statisztikai Hivaltól vásárolt T-STAR, valamint a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalától vásárolt településenkénti, koréves állandó népességet nyilvántartó legfrissebb adatbázis.

Kétlépcsős mintavétel esetén az a követelmény, hogy az alapsokaság minden eleme egyenlő valószínűséggel kerülhessen be a mintába, leginkább úgy teljesül, ha az elsődleges mintavételi egységek (települések) nagyságukkal arányos valószínűséggel kerülnek kiválasztásra, majd a kiválasztott egységeken belül egyenlő valószínűséggel, azonos számú elem (személy) kerül be véletlen kiválasztással a mintába.

A mintaválasztás második lépcsője a mintába kerülő személyek kiválasztása. Ez a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalnak (KEKKH) a 2000.

évi népszámlálás eredményeit magában foglaló, a 2005-ös mikrocenzus eredményeivel frissített számítógépes adatbázisából történik, a teljes véletlenszerűség biztosításával. Az így kiválasztott személyeket konkrét név, lakcím és születési év alapján keresik fel lakásukban az adatfelvétel során kérdezőbiztosaink és ott készítik el a mintába került személyekkel a kérdőíves interjút.

Az adatfelvétel során elsődleges cél volt, hogy az interjúk a KEKKH-tól vásárolt főcímeken készüljenek el. A főcím kiesése esetén a kiesett személy lakóhelyéhez a lehető legközelebb kellett új kérdezettet keresni, lehetőleg a szomszéd házban vagy lakásban. Az új kérdezett nemének és életkori csoportjának meg kellett egyeznie a kiesett személy megfelelő paramétereivel, amelyek egyébként a címkártyán szerepelnek. Ezekkel az eljárásokkal volt biztosítható, hogy a kiinduló minta főcímeinek és a megkérdezettek társadalmi, demográfiai paraméterek szerinti összetételük, s ezáltal véleményük és attitűdjük tekintetében is lényegében azonosak maradjanak.

A felmérést az Ipsos véleménykutatási igazgatója és kutatásvezető szociológusa együttesen irányította. Az adatfelvételi munkát az Ipsos operatív részlegén belül működő, tapasztalt szakmai stáb tagjai, az úgynevezett instruktorok vezették. E vizsgálatban kilencen dolgoztak közülük, ketten Budapesten, heten vidéken. A felmérésben 124 kérdező dolgozott.

Az adatfelvétel CAPI módszerrel készült, azaz a kérdőívet programozást követően, laptopok segítségével kérdezték a kutatócég munkatársai, az adatfelvétel június 29. és július 4. között zajlott.

Az adatfelvétel ellenőrzése több szinten történt. Első körben – telefonos ellenőrzéssel – megvizsgálták, hogy a megkérdezett társadalmi-demográfiai paraméterei megfelelnek-e a címkártyán megadott információknak. A második ellenőrzési fázisban – szintén az adatfelvétel közben – az Ipsos ellenőrzési csoportja telefonon hívott fel 175 véletlenszerűen kérdezettet azon kérdezői adatok figyelembe vételével, amelyeknél a kérdezői viselkedés (például interjú hossza, kérdezési útvonal, válaszok varianciája) az átlagtól való eltérése jelentős és tartós. Személyes ellenőrzésre 32 kérdezett esetében került sor.

KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS – BEVÁNDORLÓI ALMINTA

Az első szakaszban az Ipsos megrendelte a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalától (KEKKH), a világ harmadik országaiból Magyarországra bevándoroltak és letelepedettek statisztikáját, amely tartalmazta a bevándorolt/letelepedett személyek születési országát és a magyarországi tartózkodási lakóhelyét. Az adatok a 2011. január elseji állapotot tükrözték. A projekt vezetői ezeket az adatokat összevetették a Bevándorlási és Állampolgársági Hivattal (BÁH) származó adatbázissal, majd elkészítették a minta összetételét.

A KEKKH adatbázisa 1. bevándorlási engedéllyel, 2. letelepedési engedéllyel és 3. ideiglenes letelepedési engedéllyel itt tartózkodó személyeket tartalmazott. A BÁH adatbázisából állt volna rendelkezésre 1. a tartózkodási engedéllyel, 2. a nemzeti letelepedési engedéllyel és 3. az EK letelepedési engedéllyel hazánkban tartózkodó személyek mintája.

Az Ipsos Zrt. a tervezett 223 fős minta elkészítéséhez, négyszeres pótcímmeel számolva, a KEKKH-tól egy 1115 főből álló speciális véletlenszerűen kiválogatott címlistát kért. A megrendelés alapján a kért lista a világ harmadik országaiból Magyarországra érkezett, bevándorlási vagy letelepedési engedéllyel rendelkező 18-x éves személyeket tartalmazott oly módon, hogy egy címről csak egy személy szerepeljen.

(Születési hely: Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Azerbajdzsán, Bosznia–Hercegovina, Egyiptom, Grúzia, Horvátország, India, Irán, Izrael, Japán, Jemen, Jordánia, Jugoszlávia, Kanada, Kazahsztán, Kína, Koreai Köztársaság, Koszovó, Moldova, Mongólia, Nigéria, Oroszország, Örményország, Szerbia, Szerbia-Montenegró, Szíria, Thaiföld, Törökország, Ukrajna, Üzbegisztán, Vietnam)

A megrendelésben az is szerepelt, hogy egy adott településről hány személy kerüljön véletlenszerűen a mintába, beleértve a származási országukat is. Az így kapott 1115 személy adatát, nevét, címét és a születési ország nevét tartalmazó lista alapján kialakításra került országonként és településenként egy véletlen leválogató program segítségével a 223 főcím és a hozzájuk tartozó pótcímek. A KEKKH-tól kapott 1115 fős címlista azonban nem volt elégséges a 223 interjú elkészítéséhez, mindösszesen 156 főtől sikerült elérni és a kérdőívet lekérdezni. Ezt követően, a kutatás vezetőivel közösen, az a döntés született, hogy a kiesett főcímmel azonos településen, a megfelelő származási országból érkezett személyt kell keresni és megkérdezni. Amennyiben a szükséges országból nem találtak kérdezett, akkor a kontinens azonosságára kellett törekedni.

A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalnál számon tartott jogcímek esetében is meghatározásra került, hogy a 277 fős mintaszelet mely országokból hány személyt tartalmazzon. Az intézménnyel történő tárgyalások során a BÁH vállalta, hogy ezen információk alapján kapcsolatba lépnek bevándorlókkal s azok beleegyezését követően átadják számunkra a kérdezéshez szükséges adataikat. A BÁH végül 13 személy nevét, magyarországi elérhetőségét (lakcímét, telefonszámát, email-címét) és származási országát adta át számunkra.

Mivel a kapott címlisták nem bizonyultak elégségesnek, úgy döntöttünk, hogy hólabdamódszert alkalmazunk, amihez következőképpen rekrutáltuk a kiinduló címeket: olyan szervezeteket (egyesületeket, kisebbségi önkormányzatokat, kulturális központokat, magyar és más országok baráti társaságait), helyszíneket (az érintett országokból érkezett személyek által látogatott boltok, nemzetiségi éttermek, piacok, bevásárlóközpontok, például Asia Center) gyűjtöttünk, ahol nagy eséllyel találhattunk potenciális kérdezetteket. A hólabdamódszerben 119 kiinduló személyt gyűjtöttünk, ők voltak a magok (seedek), közülük 98-an válaszoltak, 21 potenciális válaszadó pedig mégsem vállalta az interjút.

Alábbiakban a hólabdamódszer különböző hosszúságú sorozatait mutatjuk be: a seed válaszolt, de további válaszolót nem tudott biztosítani: 52 eset; a seed válaszolt, ajánlott valakit, de nem volt sikeres az ajánlása: 24 eset; a seed válaszolt, ajánlott valakit és ez sikeres volt: 41 eset (a fenti eseteket összeadva azért kapunk 98-at meghaladó értéket, mert egy seed több hólabdát is elindított, azok közt lehetett sikeres és sikertelen folytatás is). További *egyinterjús szálak*: a seed nem válaszolt, de ajánlott egy főt, akivel sikeres interjú készült, de ő már nem ajánl senkit: 4 eset; a seed ugyan nem válaszolt, de ajánl egy főt, akivel sikeres interjú készült, ő is ajánl valakit, de nem volt sikeres az ajánlása: 3 eset; *kétinterjús szálak*: a seed válaszolt, egy főt ajánlott, akivel sikeres interjú

készült, de ő már nem ajánl senkit: 7 eset; a seed válaszolt, egy főt ajánlott, akivel sikeres interjú készült, ő is ajánl valakit, de nem volt sikeres az ajánlása: 7 fő; a seed ugyan nem válaszolt, de ajánl két főt, akivel sikeres interjú készült, de ő már nem ajánlottak senkit: 5 eset; a seed ugyan nem válaszolt, de ajánlott két főt, akivel sikeres interjú készült, ők is ajánlottak valakit, de nem volt sikeres az ajánlásuk: 5 eset; *hárominterjús szálak*: a seed válaszolt, két főt ajánlott, akivel sikeres interjú készült, de ők már nem ajánlottak senkit: 4 eset; a seed válaszolt, két főt ajánlott, akivel sikeres interjú készült, ők is ajánlottak, de ezek már sikertelenek voltak: 3 eset; a seed ugyan nem válaszolt, de három főt ajánlott, akivel sikeres interjú készült, ők is ajánlottak, de ezek már sikertelenek voltak: 2 eset; *négyszeres szálak*: a seed válaszolt, három főt ajánlott, akivel sikeres interjú készült, ők is ajánlottak, de ezek már sikertelenek voltak: 1 eset; a seed ugyan nem válaszolt, de négy főt ajánlott, akivel sikeres interjú készült, de ők már nem ajánlottak senkit: 5 eset; a seed ugyan nem válaszolt, de négy főt ajánlott, akivel sikeres interjú készült, ők is ajánlottak, de ezek már sikertelenek voltak: 1 eset; *hatinterjús szálak*: a seed válaszolt, öt főt ajánlott, akivel sikeres interjú készült, de ők már nem ajánlottak senkit: 1 eset.

Így végül az 500 fős bevándorlói almintából 156 fő településtípusok szerint rétegzett többlépcsős mintavétellel a KEKKH listája alapján került lekérdézésre, míg a minta másik része, 344 fő, hólabdamódszerrel állt elő.

Az adatfelvételt személyes megkérdezéssel, papíralapon készült. A kérdőíveket kitöltöttség szempontjából az adatfelvételt szervező instruktorok ellenőrizték, és ezt követően adták át rögzítésre. Az ellenőrzésnek a személyes visszatérésen alapuló formája néhány sikertelen próbálkozás után meghiúsult. Ennek oka, hogy erős ellenérzészt tapasztaltunk az ellenőrizni kívánt esetek kérdeztjeinél. Teljes mértékben elzárkóztak a kommunikációtól, valamiféle hivatalos megkeresésnek gondolták, s összefüggésbe hozták korábbi válaszaikkal. Megijedtek, nem voltak hajlandók ebben a kutatási fázisban részt venni. Ezt követően az ellenőrzésnek ezt a típusát leállítottuk.

Összességében a bevándorlóinterjúk tapasztalatai alapján elmondható, hogy a válaszadók részben megértették a kutatás célját, de alapvetően bizalmatlanok voltak. Többen attól féltek, hogy a kérdezők a Bevándorlási Hivaltól érkeztek. Az elutasítás legfőbb oka a bizalmatlanság és a nyelvi nehézségek voltak.

A KEKKH által rendelkezésre bocsátott címlista esetében alapvető probléma, hogy magas azoknak a címeknek a száma, ahova csak bejelentkeztek, azonban nem tartózkodtak ott a címkártyára kiserelt személyek, illetve csak névleg tartózkodtak a megvásárolt lakás miatt. Magas volt azoknak a címeknek a száma is, ahol soha nem is látták a megjelölt személyt, illetve már elhagyta Magyarországot. Ők általában Szerbia, az egykori Jugoszlávia állampolgárai voltak, akik vagy visszamentek az anyaországba, vagy időközben megkapták a magyar állampolgárságot.

A KÉT ALMINTA SÚLYOZÁSA

Az alapsokaság és a felmérésben részt vevők arányainak összevetéséből látható eltérések úgynevezett iterációs súlyozással kerültek helyreállításra, tehát külön-külön, egymást követően vetettük össze a tényleges és az adatfelvételt követő arányokat. Ha például első lépésben csak a nemi arányokat állította helyre a súlyozás, az a többi tényezőt

megváltoztatja, távolabbra viheti a valós megoszlásoktól. Ezért a következő fázisokban a többi tényező általi súlyozásra is sor kerül. Az eljárás addig folytatódott, míg a súlyértékek 1-től való távolsága a lehető legkisebb nem lett, az iterációval előállítható minimális értéket fel nem vette.

A bevándorlói almintá életkori csoportok és nem szerint került súlyozásra, míg a magyar társadalom almintája nem, életkori csoportok, iskolai végzettség és lakóhely-típus szerint.

FÓKUSZCSOPORTOK

A kutatásban két fókuszcsoportos beszélgetés zajlott a bevándorlók és a magyar társadalom körében. A két 3 órás, 8 fős fókuszcsoport Budapesten került megrendezésre 2011. augusztus 17–18-án az Ipsos Zrt. szervezésében. A csoportok résztvevőinek toborzása szűrőkérdőív segítségével zajlott. Az adott kutatás konkrét, téma szempontjából releváns szűrőkérdései mellett néhány standard szűrési kritériumot is alkalmaztunk: e kutatás esetében is – mint ahogy minden hasonló beszélgetésből – kizártuk azokat a potenciális résztvevőket, akik – vagy közeli családtagjuk (a vele egy háztartásban élő családtag) – piackutatási módszertani tapasztalattal rendelkezhetett, vagy akik részt vettek az utóbbi egy évben fókuszcsoportos vagy mélyinterjú kutatásban, illetve valaha részt vettek a társadalmi befogadás és beilleszkedés témájával összefüggő bármilyen kutatásban. Emellett olyan személyt sem szerveztünk a csoportbeszélgetésre, akinek lehetősége volt a beszélgetéseken elhangzottakat a médiában közölni. A szűrőkérdőív a kizáró és demográfiai kérdések mellett a kutatással összefüggő alapvető háttér-információkra is rákérdezett. A mintavétel standard minőségét a szűrőkérdőív felül a csoportösszetételt részletesen leíró kvóta biztosította.

A toborzás, a szűrés és ellenőrzése négy lépcsőben zajlott:

1. Beszervezés: a szűrőkérdőív alapján a résztvevők kiválasztása.
2. Adatellenőrzés: a kitöltött szűrőkérdőív segítségével a beszervezettek visszahívása, a megfelelés ellenőrzése.
3. Készség-ellenőrzés: a csoportinterjú napján annak ellenőrzése, hogy a beszervezett emberek mekkora bizonyossággal várhatók a csoportra.
4. Utószűrés: a helyszínen megjelentekkel (a szűrőkérdőív kérdéseit tartalmazó) önkitöltős kérdőívet töltöttünk ki, így lehetőség nyílt a korábban adott válaszaik ellenőrzésére, a megadott adatok valóságának ellenőrzésére. Mivel a csoportbeszélgetésekre nem ültetünk be olyanokat, akik valahonnan ismerték egymást, az utószűrés arra is módot nyújtott, hogy kiszűrjük azokat is, akik ismerték egymást. Erre jelen esetben is sor került, mivel két szerbiai állampolgár ismerte egymást még korábbi iskolai éveikből, ezért – bár mindketten megfeleltek a szűrési szempontoknak – csupán egyiküket ültettük be a beszélgetésre. Mivel a gördülékeny csoportmunka érdekében most is túlszervezéssel dolgoztunk, hogy biztosan meglegyen az egyes országokból érkezők megfelelő aránya, és egy-egy csoportra 14 főt szerveztünk be, volt módunk arra, hogy a minden kritériumnak megfelelő egyénnel folytatassuk le a csoportbeszélgetést.

A szűrési folyamatban az egyes fázisokat más-más munkatársunk végezte. Összességében a bevándorló csoportok résztvevőinek szervezése sokkal nehezebb feladatot jelentett a szervezőink számára, nem is az elérés-megtalálás szempontjából, mint inkább a részvételre való „rábeszélés”, a felkérés vonatkozásában. Szervezőink főként a távol-keleti országokból származó résztvevők esetében szembesültek azzal, hogy nem szívesen vállalkoztak a részvételre, végül nem is jöttek el a megbeszélt időpontban, és telefonon sem voltak elérhetők. Ezért az előzetesen kialakított kvóta kis mértékben módosult, s távol-keleti országból származó résztvevő nem vett részt a csoportbeszélgetésen.

2. függelék

KUTATÁSI KÉRDŐÍV

BEVEZETÉS/ TARTÓZKODÁS JOGCÍME ÉS OKA

Alminta (A kérdések mindkét almintára vonatkoznak, kivéve, ahol jelölve van):

- 1 – befogadó társadalom
- 2 – bevándorló

Bevándorló

1. Jelenleg Ön milyen státusban (milyen engedéllyel) él Magyarországon?

VÁLASZLAP: EGY VÁLASZ

- 1 – tartózkodási engedéllyel,
- 2 – bevándorlási engedéllyel,
- 3 – letelepedési engedéllyel,
- 4 – ideiglenes letelepedési engedéllyel,
- 5 – nemzeti letelepedési engedéllyel vagy
- 6 – EK letelepedési engedéllyel?
- 7 – egyéb, éspedig:
- 8 – magyar állampolgár → A KÉRDEZÉST ABBA KELL HAGYNI!
- 9 – NT

Bevándorló

2. Melyik évben érkezett Magyarországra?

..... év
X –

Bevándorló

3. Melyik országból érkezett Magyarországra?

VÁLASZLAP: EGY VÁLASZ, A KIINDULÁSI HELYRE (SZÜLŐFÖLD) VAGYUNK KÍVÁNCSIAK

- | | |
|-------------------|-----------------------|
| 01 – Horvátország | 09 – Mongólia |
| 02 – Szerbia | 10 – Szíria |
| 03 – Oroszország | 11 – Vietnam |
| 04 – Törökország | 12 – Egyesült Államok |
| 05 – Ukrajna | 13 – Kanada |
| 06 – Izrael | 14 – Líbia |
| 07 – Japán | 15 – Egyéb, éspedig: |
| 08 – Kína | |
| | X – |

Bevándorló

4. Mely ország állampolgára Ön jelenleg? VÁLASZLAP. HA KETTŐS ÁLLAMPOLGÁR, MINDKETTŐT JELÖLJE! MAGYAR ÁLLAMPOLGÁR NEM LEHET!

- | | |
|-------------------|-----------------------|
| 01 – Horvátország | 09 – Mongólia |
| 02 – Szerbia | 10 – Szíria |
| 03 – Oroszország | 11 – Vietnam |
| 04 – Törökország | 12 – Egyesült Államok |
| 05 – Ukrajna | 13 – Kanada |
| 06 – Izrael | 14 – Líbia |
| 07 – Japán | 15 – Egyéb, éspedig: |
| 08 – Kína | |
| | X – |

Bevándorló

5. Mi az Ön anyanyelve? VÁLASZLAP. TÖBB VÁLASZ IS LEHET.

- | | |
|--------------|----------------------|
| 01 – Horvát | 09 – Mongol |
| 02 – Szerb | 10 – Arab |
| 03 – Orosz | 11 – Vietnámi |
| 04 – Török | 12 – Angol |
| 05 – Ukrán | 13 – Magyar |
| 06 – Izraeli | 14 – Egyéb, éspedig: |
| 07 – Japán | |
| 08 – Kínai | X – |

Bevándorló

6. Miért döntött úgy, hogy elhagyja szülőföldjét?

Bevándorló

7. Miért, milyen fő céllal jött Magyarországra?

EGY VÁLASZ: A LEGFONTOSABB OKOT JELÖLJE

- | | |
|--|-----|
| 1 – ide házasodott | |
| 2 – családegyesítés | |
| 3 – végleges letelepedés nem családi okból | |
| 4 – munkavállalás | |
| 5 – tanulmányok folytatása | |
| 6 – kiskorúként szüleivel jött | |
| 7 – más ok, éspedig: | |
| 9 – NT | X – |

Bevándorló

8. Miért éppen Magyarországra jött?

--

AKCIÓPOTENCIÁL, POLITIKAI ÉS CIVIL RÉSZVÉTELI HAJLANDÓSÁG

Befogadó

9. Ön most ugyanazon a településen lakik, mint ahol született?

1 – igen 2 – nem 9 – NT X –

10. Tervezi-e Ön, hogy elköltözik másik településre?

1 – igen 2 – nem 9 – NT X –

11. Járt-e Ön külföldön (Magyarországon kívül) az elmúlt 5 évben?

1 – igen 2 – nem 9 – NT X –

12. Élt-e Ön külföldön (Magyarországon és származási országán kívül) bármikor három hónapnál hosszabb ideig?

1 – igen 2 – nem 9 – NT X –

13. Elképzelhetőnek tartja-e, hogy áttelepül másik országba?

1 – igen 2 – nem 9 – NT X –

14. Mostanában (1-2 éven belül) tervezi-e, hogy külföldön (Magyarországon és származási országán kívül) éljen?

1 – igen 2 – nem 9 – NT X –

Bevándorló

15. Szívesen visszatelepülne-e szülőföldjére?

1 – igen 2 – nem 9 – NT X –

HA NEM VÁLLALKOZÓ:

16. Szívesen lenne-e Ön vállalkozó? NE AJÁNLJA FEL A VÁLASZLEHETŐSÉGEKET!

1 – igen 2 – nem 3 – attól függ 4 – már az vagyok 9 – NT X –

MINDENKITŐL:

17. (Most másképp kérdezzük:) ha választhatna a két lehetőség között, mi lenne inkább?

1 – alkalmazott, vagy	→ 18-ra
2 – vállalkozó	→ 19-re
3 – egyik sem	→ 20-ra
9 – NT	→ 20-ra
X –	

18. Ha alkalmazott lenne inkább, miért?

NE OLVASD FEL! A SPONTÁN VÁLASZOKAT KÉRJÜK KÓDOLNI

a) rendszeres, fix jövedelem/stabil munka.....	1
b) fix munkaidő.....	2
c) társadalmi biztonság.....	3
d) nincs üzleti ötlete/lehetősége.....	4
e) nincsenek anyagi forrása.....	5
f) nincsenek ilyen készségei, nem ért hozzá.....	6
g) túl nehéz visszafordítani a döntést, odaláncolja a vállalkozáshoz.....	7
h) ez a normális, megszokott, sose gondolkozott a vállalkozóvá váláson.....	8
i) Hivatali, adminisztratív nehézségek miatt.....	9
j) Ha rosszul sikerülne, félne a jogi, társadalmi következményektől.....	10
k) más okból.....	11
l) [NT/NV].....	99

19. Ha vállalkozó lenne inkább, miért?

NE OLVASD FEL! A SPONTÁN VÁLASZOKAT KÉRJÜK KÓDOLNI

a) Függetlenség, önmegvalósítás, érdekes feladatok.....	1
b) Üzleti lehetőségek.....	2
c) Jobb jövedelmi kilátások.....	3
d) Szabadon választhatja meg, hogy hol és mikor dolgozik.....	4
e) Nincsenek jó álláslehetőségek.....	5
f) A családban/barátok közt vannak önállók.....	6
g) Kedvező gazdasági légkör.....	7
h) Az alkalmazotti léttel járó bizonytalanságok elkerülése.....	8
i) Egyéb.....	9
j) [NT/NV].....	99

HA NEM VÁLLALKOZÓ:

20. Személy szerint mennyire tartja vonzónak, hogy a következő öt évben vállalkozó legyen?

1. egyáltalán nem vonzó
2. inkább nem vonzó
3. inkább vonzó
4. nagyon vonzó
9. NT/NV

HA NEM VÁLLALKOZÓ:

21. Függetlenül attól, hogy mennyire vonzó a vállalkozás lehetősége, mennyire tartaná kivitelezhetőnek, hogy vállalkozó legyen?

1. egyáltalán nem kivitelezhető
2. inkább nem kivitelezhető
3. inkább kivitelezhető
4. teljesen kivitelezhető lenne
9. NT/NV

22. Különböző módokon lehet a közügyekben cselekedni, a problémák megoldásáért fellépni. Az elmúlt öt évben előfordult-e, hogy Ön ezek közül a dolgok közül valamelyiket megpróbálta? VÁLASZLAP

	Elő- for- dult	Nem fordult elő	NT	
1. Kapcsolatba lépett politikussal vagy önkormányzati képviselővel.	2	1	9	X
2. Tevékenykedett egy politikai pártban, részt vett a rendezvényein.	2	1	9	X
3. Részt vett más politikai szervezet vagy politikai mozgalom munkájában.	2	1	9	X
4. Viselt vagy kihelyezett politikai jelvényeket, jelképeket.	2	1	9	X
5. Tiltakozó levelet, petíciót írt alá.	2	1	9	X
6. Részt vett törvényes, nyilvános tüntetésen (demonstráción).	2	1	9	X
7. Szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikkeket.	2	1	9	X
8. Elvi okból vásárolt bizonyos árucikkeket (politikai, etikai, környezetvédelmi megfontolásból).	2	1	9	X
9. Pénzt adományozott egy politikai szervezetnek vagy csoportnak.	2	1	9	X
10. Részt vett nem engedélyezett tiltakozó megmozduláson.	2	1	9	X
11. Újságcikket vagy hozzászólást írt valamilyen ügyben.	2	1	9	X
12. Telefonos rádióműsorba betelefonált.	2	1	9	X

23. Tegyük fel, hogy az Országgyűlés elfogad egy olyan törvényt, amit Ön igazságtalannak vagy károsnak tart. Ha ilyen helyzet állna elő, mennyire valószínű, hogy Önegyedül vagy másokkal összefogva képes lenni tenni valamit ezellen?

VÁLASZLAP

- 1 – Nagyon valószínű,
 2 – elég valószínű,
 3 – nem túl valószínű, vagy
 4 – egyáltalán nem valószínű?
 9 – NT
 X –

24. Jelenleg Ön részt vesz-e aktív módon, vagy dolgozik-e önkéntes formában egy vagy akár több szervezetnek a következők közül? VÁLASZLAP. TÖBB VÁLASZ

	Említi	Nem említi	
1. sportklub (illetve természetjáró, horgász stb. egyesület)	1	0	X
2. kulturális vagy hobbikör (tánc, színjátszó stb.)	1	0	X
3. szakszervezet	1	0	X
4. szakmai (gazdasági, tudományos) kör, társaság	1	0	X
5. politikai (párt és egyéb) szervezet	1	0	X
6. társadalmi mozgalom, civilszervezet	1	0	X
7. vallási, egyházi szervezet	1	0	X
8. helyi kör, településszépítő stb. társulat	1	0	X
9. segítő (karitatív) szervezet	1	0	X
10. házépítő közösség, kaláka	1	0	X
11. környezetvédő, zöld mozgalom, egyesület	1	0	X
12. helyi esemény, közösségi megmozdulás (például falunap, búcsú, karnevál) szervezése	1	0	X
13. helyi sportesemény (foci, kézilabda stb. meccs, bajnokság) szervezése	1	0	X

Befogadó

25. Ha most vasárnap lennének az országgyűlési választások, Ön... VÁLASZLAP

- 1 – biztosan elmenne szavazni,
 2 – valószínűleg elmenne,
 3 – valószínűleg nem menne el, vagy
 4 – biztosan nem menne el szavazni?
 9 – NT X –

26. És ha most vasárnap lennének az önkormányzati választások, Ön... VÁLASZLAP

- 1 – biztosan elmenne szavazni,
 2 – valószínűleg elmenne,
 3 – valószínűleg nem menne el, vagy
 4 – biztosan nem menne el szavazni?
 8 – Nincs választójoga
 9 – NT X –

27. Kérem, határozza meg egy 0-tól 10-ig terjedő skálán, hogy személy szerint mennyire bízik meg a következő intézményekben abban a tekintetben, hogy rendszerint helyes döntéseket hoznak. „0” jelöli, hogy „egyáltalán nem bízik az adott intézményben” és „10” jelöli hogy „teljes mértékben megbízik”

Tehát mennyire bízik a magyar Országgyűlésben? ... És ...

MUTASSON VÁLASZLAPOT a skáláról (0–10), a többi választ ne ajánlja fel (spontán)

ROTÁLVA!	Egyáltalán nem bízik meg										Teljes mértékben megbízik										Nem ismeri	NT	
a magyar Országgyűlésben	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10										88	99	X
a Rendőrségben	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10										88	99	X
a magyar kormányban	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10										88	99	X
Bevándorlási Hivatal (BÁH)	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10										88	99	X
a helyi önkormányzatban	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10										88	99	X

28. Hol helyezné el saját magát a következő skálán, ahol a „0” jelenti a „baloldali” beállítottságot, és a „10” jelöli a „jobboldali” beállítottságot? VÁLASZLAP

00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10
 baloldali jobboldali
 99 – NT X –

29. Egészében véve, Önt mennyire érdekli a politika: VÁLASZLAP

- 5 – nagyon érdekli,
 4 – érdekli,
 3 – érdekli is, meg nem is
 2 – nem érdekli, vagy
 1 – egyáltalán nem érdekli
 9 – NT X –

30. A következő hírforrásokból milyen gyakran kíséri figyelemmel a politikai híreket? Milyen gyakran informálódik... VÁLASZLAP

	minden nap, vagy majdnem minden nap	hetente többször	hetente egyszer- kétszer	ritkábban	soha, vagy majdnem soha	NT	
1. internetről?	5	4	3	2	1	9	X
2. napilapokból?	5	4	3	2	1	9	X
3. hetilapokból?	5	4	3	2	1	9	X
4. rádióból?	5	4	3	2	1	9	X
5. televízióból?	5	4	3	2	1	9	X

31. Mennyire kíséri figyelemmel a Magyarországon zajló politikai, társadalmi, gazdasági eseményeket? VÁLASZLAP

5 – nagyon,
4 – eléggé,
3 – valamelyest,
2 – kicsit, vagy
1 – egyáltalán nem?
9 – NT X –

Bevándorló

32. Mennyire kíséri figyelemmel az Ön szülőhazájában zajló politikai, társadalmi, gazdasági eseményeket? VÁLASZLAP

5 – nagyon,
4 – eléggé,
3 – valamelyest,
2 – kicsit, vagy
1 – egyáltalán nem? → MENJ 34-RE
9 – NT X –

Bevándorló

33. Milyen módo(ko)n tájékozódik ezekről az eseményekről? TÖBB VÁLASZ

1 – Ottani média révén
2 – magyarországi média révén,
3 – nemzetközi média révén, vagy
4 – személyes kapcsolatok révén?
5 – egyéb módon, éspedig:
9 – NT X –

IDENTITÁS

34. Mi mindannyian különféle társadalmi kategóriákba tartozunk. Vannak közülük fontosabbak számunkra, míg mások kevésbé fontosak, ha saját magunkra gondolunk. Kérem, mondja meg, hogy a felsoroltak közül az Ön számára melyik a legfontosabb, ha magát akarja jellemezni? És a második legfontosabb? És a harmadik?

VÁLASZLAP: ÖSSZESEN HÁRMAT VÁLASZTHAT (ELSŐ/MÁSODIK/HARMADIK)

	első	második	harmadik	NEM EMLÍTI	NT	
1. a szakmája, foglalkozása	1	2	3	8	9	X
2. a nemzeti hovatartozása	1	2	3	8	9	X
3. a neme, azaz, hogy férfi vagy nő	1	2	3	8	9	X
4. az életkora, azaz, hogy fiatal, középkorú vagy idős	1	2	3	8	9	X
5. vallási hovatartozása	1	2	3	8	9	X
6. a politikai pártállása	1	2	3	8	9	X
7. az etnikai / nemzetiségi hovatartozás	1	2	3	8	9	X
8. a társadalmi osztály vagy réteg, ahová tartozik	1	2	3	8	9	X
9. az a település, ahol él	1	2	3	8	9	X
10. az, hogy európai	1	2	3	8	9	X

35. Kérem, mondja meg, hogy mennyire kötődik Ön ehhez a településhez, ahol él? És mennyire kötődik ... VÁLASZLAP

	nagyon	eléggé	kevésbé	egyáltalán nem	NT	
1. EHHEZ A TELEPÜLÉSHEZ	4	3	2	1	9	X
2. Magyarországhoz	4	3	2	1	9	X
3. Az országhoz, ahol született <Bevándorló>	4	3	2	1	9	X
4. Európához	4	3	2	1	9	X

OBJEKTÍV ÉS SZUBJEKTÍV JÓLÉT, TÁRSADALMI ERŐFORRÁSOK

36. Mennyire elégedett Ön a következő dolgokkal: ha egyáltalán nincs megelégedve, mondjon nullát, ha teljes mértékben elégedett, akkor 10-est. Tehát mennyire van megelégedve... VÁLASZLAP

ROTÁLVA!	Egyáltalán nem elégedett	Teljesen elégedett	NT	
életszínvonalával?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
lakáshelyzetével?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
a környékkel, ahol lakik?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
HA NEM DOLGOZIK = X munkájával?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
HA NEM DOLGOZIK = X szakmai érvényesülésével?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
a háztartása jövedelmével?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
anyagi körülményeivel?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
egészségi állapotával?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
a közbiztonsággal?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
baráti kapcsolataival?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
családi életével?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
saját jövőbeli kilátásaival?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X
társadalmi megbecsültségével, presztízisével?	00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10		99	X

Bevándorló

37. Mit gondol, ha a szülőföldjén maradt volna, most jobb, rosszabb vagy ugyanilyen helyzetben lenne... ROTÁLVA!

	jobb	rosszabb	ugyanilyen	NT	
a. anyagi szempontból?	1	2	3	9	X
b. lakáshelyzet szempontjából?	1	2	3	9	X
c. szakmai szempontból?	1	2	3	9	X
d. baráti kapcsolatok szempontjából?	1	2	3	9	X
e. családi élete szempontjából?	1	2	3	9	X
f. társadalmi megbecsültsége szempont- jából?	1	2	3	9	X
g. otthonosságérzet szempontjából?	1	2	3	9	X
h. egészségi szempontból?	1	2	3	9	X

38. Általánosságban mit mondana; azt, hogy az emberekben meg lehet bízni, vagy azt, hogy sosem lehetünk elég óvatosak velük szemben? VÁLASZLAP

- 1 – Majdnem mindig meg lehet bízni az emberekben.
- 2 – Általában meg lehet bízni az emberekben.
- 3 – Általában nem lehetünk elég óvatosak az emberekkel.
- 4 – Szinte sosem lehetünk elég óvatosak az emberekkel.
- 9 – NT X –

39. Vannak, akik gyakran szoktak félni és vannak, akik egyáltalán nem. Ön milyen gyakran szokott félni? VÁLASZLAP

- 1 – Szinte sosem fél,
- 2 – ritkán szokott félni
- 3 – gyakran szokott félni, vagy
- 4 – nagyon gyakran szokott félni?
- 9 – NT X –

40. Barátaival, társaságban ...

- 3 – gyakran,
- 2 – ritkán, vagy
- 1 – soha nem szokott politikai kérdéseket megvitatni?
- 9 – NT X –

41. Ha összeszámolja, idehaza és külföldön összesen hány barátja van?

- barátja van
- 00 – nincsenek barátai → MENJ 44-RE
- X –

42. Barátai között vannak-e külföldiek (nem magyarok)?

- 1 – vannak 2 – nincsenek 9 – NT X –

Bevándorló

43. Barátai között vannak-e magyarok?

- 1 – vannak 2 – nincsenek 9 – NT X –

44. Ha választania kellene, kivel barátkozna inkább:

- 1 – valakivel a saját társadalmi rétegéből, vagy
- 2 – valakivel a saját nemzetiségéből?
- 3 – egyéb válasz:
- 9 – NT X –

45. Kérem, képzeljen maga elé egy hétfokú létrát. A létra legfelső fokán a legboldogabb emberek állnak (7), míg a létra legalsó fokán a legboldogtalanabbak (1). Hányadik lépcsőfokra helyezné magát ezen a hétfokú létrán? VÁLASZLAP

1	2	3	4	5	6	7
legboldogtalanabb					legboldogabb	
emberek					emberek	
9 – NT			X –			

46. Mennyire igazak Önre az alábbi állítások: VÁLASZLAP

ROTÁLVA!	Teljesen igaz	Részben igaz	Inkább nem igaz	Egyáltalán nem igaz	NT	
Gyakran érzi fáradtnak, kimerültnek magát.	4	3	2	1	9	X
Gyakran érzi magányosnak magát.	4	3	2	1	9	X
Aki vinni akarja valamire, rákényszerül arra, hogy egyes szabályokat megszegjen.	4	3	2	1	9	X
Manapság alig tud eligazodni az élet dolgaiban	4	3	2	1	9	X
Élete alakulását alig tudja befolyásolni	4	3	2	1	9	X

47. Magyarországon vannak magasabb és alacsonyabb társadalmi helyzetű emberek. Hol helyezné el egy létrán Önmagát, ahol 0-val a legalsó és 10-essel a legfelső társadalmi helyzetet jelöltük? VÁLASZLAP

00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
legalsó									legfelső	
társadalmi helyzet									társadalmi helyzet	
99 – NT			X –							

DISZTRIBUTÍV ÉS PROCEDURÁLIS IGAZSÁGOSSÁG

48. A következők közül Önhez melyik állítás áll a legközelebb? VÁLASZLAP. EGY VÁLASZ

- 1 – Mindenkinek annyit kellene kapnia a társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a működéséhez.
- 2 – Mindenkinek egyenlő arányban kell részesednie a megtermelt javakból.
- 3 – Mindenki a legjobb képességei alapján járuljon hozzá a társadalom fenntartásához, és annyit kapjon, amennyire szüksége van.

9 – NT

X –

49. És mit gondol Ön a saját helyzetéről. Ön szerint, Ön összességében többet kap az társadalomtól, mint amennyivel hozzájárul a közös kiadásokhoz, vagy többel járul hozzá, mint amennyit kap? „0” azt jelenti, hogy sokkal többet kap, mint amennyivel hozzájárul, a „10” pedig azt, hogy sokkal többel járul hozzá, mint amennyit kap. VÁLASZLAP

sokkal többet kap, mint amennyivel hozzájárul											sokkal többel járul hozzá mint amennyit kap	nem tudom	válasz- megtagadó
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10		88	77

50. Mennyire igaz az az állítás, hogy a politikusok a döntéseikben méltányosak az olyan emberekkel, mint Ön? „0” azt jelenti, hogy egyáltalán nem ért egyet ezzel az állítással, a „10” pedig azt, hogy teljes mértékben egyetért. VÁLASZLAP

Egyáltalán nem igaz											Teljesen igaz	nem tudom	válasz- megtagadó
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10		88	77

51. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy általában, amikor eddig a magyar hivatalokkal kapcsolatba került, mi volt a benyomása az ügyintézésről. Mennyire igazak a következő állítások? VÁLASZLAP

NEM ROTÁLVA		Teljesen igaz	Részben igaz	Igaz is meg nem is	Inkább nem igaz	Egyáltalán nem igaz	NT	
a)	A hivatal megfelelően megindokolta a döntést	5	4	3	2	1	9	X
b)	Világos volt, hogy az adott helyzetben mik a szabályok és Önnek mit kell tennie.	5	4	3	2	1	9	X
c)	Általában véve a szabályoknak megfelelően jártak el az Ön ügyében.	5	4	3	2	1	9	X
d)	Más, hasonló helyzetben levő ügyfél esetében is ugyanígy jártak volna el.	5	4	3	2	1	9	X
e)	A hivatal mindent megtett az Ön helyzetének megoldása érdekében.	5	4	3	2	1	9	X
f)	A megfelelő tisztelettel bántak Önnel.	5	4	3	2	1	9	X
g)	Az Ön számára kedvező eredmény állt elő.	5	4	3	2	1	9	X
h)	Az Ön számára elfogadható eredmény állt elő.	5	4	3	2	1	9	X

EMBERI MÉLTÓSÁG

52. Mennyire igazak Önre a következő állítások? VÁLASZLAP

ROTÁLVA	Teljesen igaz	Részben igaz	Igaz is meg nem is	Inkább nem igaz	Egyáltalán nem igaz	NT	
a) Amikor fizikai fájdalmaim vannak, a körülöttem élő emberek (akik nem családtagok) általában nem tudnak róla	5	4	3	2	1	9	X
b) Amikor a dolgok rosszul mennek körülöttem, általában nem hibáztatok másokat	5	4	3	2	1	9	X
c) Az életemben én hozom meg a döntéseket, például azt, hogy hol dolgozzam, vagy mikor hagyjam el az otthonomat	5	4	3	2	1	9	X
d) Az emberekkel úgy bánok, ahogy szeretném, hogy ők bánjanak velem	5	4	3	2	1	9	X
e) Elégedett vagyok azzal, amit mostanáig elértem	5	4	3	2	1	9	X
f) Jelentősen hozzájárulok a közösségem életéhez	5	4	3	2	1	9	X
g) Jogom van a meggyőződésem szerint cselekedni	5	4	3	2	1	9	X
h) Magas az önbecsülésem	5	4	3	2	1	9	X
i) Mások tisztelettel bánnak velem	5	4	3	2	1	9	X
j) Nem kell másokra támaszkodnom azért, hogy a dolgok el legyenek végezve	5	4	3	2	1	9	X
k) Nem vagyok teher a barátaim és a családtagjaim számára	5	4	3	2	1	9	X
l) Próbálom leküzdeni a nehéz helyzeteket	5	4	3	2	1	9	X
m) Szabadságomban áll, hogy mint egy emberi lény a jogaimat gyakoroljam	5	4	3	2	1	9	X
n) Tisztetem a többi embert	5	4	3	2	1	9	X

KULTURÁLIS/ MATERIÁLIS ERŐFORRÁSOK

53. Anyanyelvén kívül tud-e valamilyen nyelven legalább közepes szinten?

- 1 – igen----- > Milyen nyelven tud? VÁLASZLAP. TÖBB VÁLASZ
- | | | |
|-------------|--------------|-------------------|
| 01 – cigány | 06 – orosz | 11 – ukrán |
| 02 – cseh | 07 – román | 12 – angol |
| 03 – horvát | 08 – szerb | 13 – francia |
| 04 – magyar | 09 – szlovák | 14 – olasz |
| 05 – német | 10 – szlovén | 15 – spanyol |
| | | 16 – egyéb nyelv: |
- 2 – nem
X – válaszmegtagadó

54. A következő kijelentések közül melyikkel tudná saját magát a legjobban jellemezni? VÁLASZLAP

- 1 – vallásos vagyok, az egyház tanítását követem
2 – vallásos vagyok a magam módján
3 – nem tudom megmondani, vallásos vagyok-e vagy sem
4 – nem vagyok vallásos → 56-ra
5 – más a meggyőződésem, határozottan nem vagyok vallásos → 56-ra
6 – egyéb, éspedig: → 56-ra
X –

55. Melyik valláshoz vagy felekezethez tartozónak érzi magát? VÁLASZLAP

- 1 – római katolikus
2 – református (kálvinista)
3 – evangélikus (lutheránus)
4 – görög katolikus
5 – izraelita (zsidó)
6 – baptista, adventista, egyéb kisegyházak
7 – muzulmán
8 – buddhista
9 – egyéb vallás, éspedig:
10 – nem tartozik felekezethez
88 – Nem válaszol
99 – NT
X –

56. Önök milyen jogcímen laknak jelenlegi lakásukban?

- 01 – tulajdonosként
- 02 – haszonélvezőként
- 03 – főbérőként, bérletársként
- 04 – társbérőként
- 05 – eltartási szerződés alapján eltartóként
- 06 – családtagként
- 07 – jogcím nélküli lakáshasználóként
- 08 – szívésségi alapon (pl. munka fejében)
- 09 – albérőként
- 10 – egyéb
- 99 – NEM TUDJA
- X –

57. Hányan laknak együtt ebben a lakásban/lakrészben/házban?

- fő
- 98 – 98 és ennél több
- 99 – NEM TUDJA
- X –

58. Van-e a lakásban/lakrészben/házban ... AMIT HASZNÁLNI TUDNAK!

	Van	Nincs	NT	
1. ... villany?	1	0	9	X
2. ... folyóvíz?	1	0	9	X
3. ... állandó melegvíz?	1	0	9	X
4. ... fürdőszoba?	1	0	9	X
5. ... szennyvízcsatorna (nem ülepítő)?	1	0	9	X
6. ... házi csatorna (ülepítő, emésztő)?	1	0	9	X
7. ... vízöblítéses WC?	1	0	9	X
8. ... központi cirkó- vagy távfűtés?	1	0	9	X
9. ... vezetékes gáz?	1	0	9	X
10. ... palackos gáz?	1	0	9	X
11. ... villany- vagy gázfűtés?	1	0	9	X
12. ... telefon?	1	0	9	X

Bevándorló

59. Mielőtt Magyarországra jött volna, volt-e az Önök lakásában/lakrészében/házában...

	Volt	Nem volt	NT	
1. ... villany?	1	0	9	X
2. ... folyóvíz?	1	0	9	X
3. ... állandó melegvíz?	1	0	9	X
4. ... fürdőszoba?	1	0	9	X
5. ... szennyvízcsatorna (nem ülepítő)?	1	0	9	X
6. ... házi csatorna (ülepítő, emésztő)?	1	0	9	X
7. ... vízöblítéses WC?	1	0	9	X
8. ... központi cirkó- vagy távfűtés?	1	0	9	X
9. ... vezetékes gáz?	1	0	9	X
10. ... palackos gáz?	1	0	9	X
11. ... villany- vagy gázfűtés?	1	0	9	X
12. ... telefon?	1	0	9	X

SZOCIODEMOGRÁFIAI HÁTTÉR (OMNIBUSZ)

ELLENŐRÍZD A CÍMKÁRTYA ADATOK ALAPJÁN!

D1. A KÉRDEZETT NEME:

1 – férfi

2 – nő

ELLENŐRÍZD A CÍMKÁRTYA ADATOK ALAPJÁN!

D2. Végül szeretnék még néhány kérdést feltenni a háztartásukkal kapcsolatban, melyek a feldolgozáshoz szükségesek. Ön melyik évben született?

--

HA KEVESEBB MINT 20 ÉVES, NEM LEHET FELSORÓFÓKÚ VÉGZETTSÉGE (10-, 11-ES KÓD). HA ÉLETKORA ALACSONYABB MINT 21 ÉV, NEM LEHET EGYETEMI VÉGZETTSÉGE (11-ES KÓD).

D3. Végül szeretnék még néhány kérdést feltenni a háztartásukkal kapcsolatban, melyek a feldolgozáshoz szükségesek.

Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?

TANFOLYAM, MARXISTA EGYETEM NEM SZÁMÍT!

- 01 – nem járt iskolába
- 02 – 1–5 osztályt végzett (elemi)
- 03 – 6–7 osztályt (elemi)
- 04 – 8 osztálynál kevesebb
- 05 – 8 általános (régén: 4 polgári vagy 4 gimnázium, új rendszerben: 9–10. osztály is, befejezetlen középiskola)
- 06 – szakmunkás–, szakiskolai bizonyítvány, vizsga, mesterlevél, segédlevél, tanonciskola
- 07 – szakközépiskolai érettségi (befejezetlen felsőfokú tanintézet)
- 08 – gimnáziumi érettségi (befejezetlen felsőfokú tanintézet)
- 09 – érettségihez kötött szakképzés (nem szakmunkásvizsga!), technikum, felsőfokúnak nevezett, diplomát nem adó felsőfokú képzés
- 10 – főiskolai diploma, felsőfokú technikum
- 11 – egyetemi diploma
- N – Nem tudja
- V – Válasz megtagadás

D4. Ön dolgozik-e, folytat-e valamilyen rendszeres jövedelemszerző tevékenységet?

- 2 – igen
- 1 – nem
- N – N
- V – V

D5. Ön jelenleg:

- 1 – aktív kereső (segítő családtag is),
- 2 – GYES-en, GYED-en, GYÁS-on lévő,
- 3 – nyugdíjas, öregségi (saját jogon), özvegyi nyugdíjas,
- 4 – rokkant nyugdíjas (leszállékolt),
- 5 – munkanélküli,
- 6 – tanuló vagy
- 7 – háztartásbeli, egyéb inaktív kereső (vagyonából, ingatlana, lakása bérbeadásából él, csak eltartási vagy csak életjáradéki szerződése van), egyéb eltartott (szociális segélyből él, intézményi eltartott, csak gyermekei támogatják, fogyatékos)?
- V – Válasz megtagadás

D6. Ön (utolsó) munkahelye:

- 1 – a versenyszférában (egyéni vállalkozó, BT-nél, Kft-nél, Kkt-nél, ZRT-nél, NYRT-nél, szövetkezetnél, stb.),
 - 2 – állami, önkormányzati, költségvetési szervnél, intézménynél,
 - 3 – civilszervezetnél (alapítvány, egyesület, közhasznú-, kiemelten közhasznú társaságnál (Kht) van (volt) vagy _____ 8. kérdés
 - 9 – soha nem volt állása? _____ 11. kérdés
- N – N
V – V

D7. Ön a (utolsó) foglalkozását tekintve (inkább):

CSAK EGY VÁLASZ LEHET, A JELLEMZŐBBET JELÖLD!

- 1 – alkalmazott vagy
 - 2 – vállalkozó, tulajdonos?
- N – N
V – V

D8. Most foglalkozási kategóriákat láthat majd a képernyőn.

D9. Mi (volt) az Ön (utolsó) foglalkozása, beosztása? Kérem, olvassa el a képernyőn látható kategóriákat és segítsen besorolni a foglalkozását. Ha több foglalkozása is van (volt), akkor arra gondoljon, amelyik a legtöbb állandó jövedelmet biztosítja (biztosította)!

- 01 – magas presztízsű önálló értelmiségi tevékenységet folytat saját vállalkozásában (pl. szabadfoglalkozású újságíró, magánorvos, jogász, építész-mérnök, könyvelő, programozó, stb.)
- 02 – mezőgazdasági vállalkozása van, termelő, egyéni gazda, őstermelő
- 03 – egyéb vállalkozás tulajdonosa alkalmazott nélkül
- 04 – egyéb vállalkozás tulajdonosa 1–5 fő alkalmazottal
- 05 – egyéb vállalkozás tulajdonosa 6 és több fő alkalmazottal
- 11 – felsővezető 6 és több fő beosztottal
- 12 – felsővezető 5 vagy 5 főnél kevesebb beosztottal
- 13 – középvezető 5 főnél több beosztottal
- 14 – középvezető 5 vagy 5 főnél kevesebb beosztottal
- 15 – beosztott diplomás a közszférában (diplomás köztisztviselő, közalkalmazott)
- 16 – beosztott diplomás a versenyszférában
- 17 – irodai alkalmazott a közszférában (köztisztviselő, közalkalmazott)
- 18 – irodai alkalmazott a versenyszférában
- 19 – nem fizikai és nem irodai alkalmazott (utazó, szolgáltató jellegű munka, ügyféllátogatás, távmunka)

- 20 – könnyű fizikai munkát végző szakképzett alkalmazott (ápolónő, labor-asszisztens)
 21 – fizikai munkát végző szakmunkás
 22 – betanított- és segédmunkás, fizikai kisegítő, háztartási alkalmazott
 77 – soha nem volt állásom
 (pl. kezdettől fogva munkanélküli) _____ 11. kérdés

N – N

V – V

D10. Az Ön (volt) munkahelye milyen ágazathoz tartozik? Kérem, most Ön is olvassa el a képernyőn szereplő ágazatokat, hogy könnyebben be tudja sorolni a munkahelyét.

- 01 – mezőgazdaság (vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halgazdálkodás, növénytermesztés, állattenyésztés)
 02 – ipar (bányászat, feldolgozóipar, gépgyártás, vegyipar, nehézipar, élelmiszeripar)
 03 – energiaipar (villamos-, gáz-, gőz-, vízenergia)
 04 – építőipar
 05 – kis- és nagykereskedelem
 06 – vendéglátás, turizmus (szálláshely)
 07 – szállítás (személyi és áru), hírközlés, távközlés, posta, raktározás vízgazdálkodás
 08 – pénzügyi szolgáltatás (bank, biztosítás)
 09 – gazdasági szolgáltatás (kölcsonzés, ingatlan, számítástechnika, kutatás-fejlesztés, piackutatás, jogi és biztonsági tevékenység)
 10 – állami, közigazgatás, közszolgálat, védelem (katonaság, tűzoltóság), kötelező társadalombiztosítás is
 11 – oktatás, kultúra
 12 – egészségügy, szociális ellátás
 13 – egyéb közösségi, személyi szolgáltatás, (pl. egyházak, érdekképviselő, szórakoztatás, sport, fodrász, cipész, hulladékkezelés, stb.)

N – N

V – V

D11. Mennyi az Ön nettó (amit kézhez kap) jövedelme (munkahelyi bére/nyugdíja/ösztöndíja) havonta? Kérem, hogy minden plusz munkát (másodállást, mellékállást, alkalmi jövedelmet, stb.) is értsen bele.

_____ Ft

000 – nincs jövedelme

N – Nem tudja

V – Válaszmegtagadás

D12. Most Ön felé fordítom ismét a képernyőt. A monitoron jövedelemkategóriákat lát. Arra szeretném megkérni, hogy sorolja és jelölje be az Ön havi nettó jövedelmét a kategóriák valamelyikébe! Most is a válaszában megfelelő kategória előtti kört jelölje meg úgy, ahogy a beszélgetésünk elején tette a pártoknál, vagyis a nyilak segítségével léptesse a kék kijelölést a megfelelő válaszhoz és utána nyomja meg a legszélesebb (szóköz) billentyűt.

FORDÍTSD A KÉRDEZETT FELÉ A MONITORT!

CSAK AZOKTÓL, AKIK AZ ELŐZŐ KÉRDÉSNÉL NEM TUDTAK KONKRÉT ÖSSZEGET MONDANI

(V, N, X KÓDOK VALAMELYIKE)!

D13. A monitoron jövedelemkategóriákat lát. Arra szeretném megkérni, hogy sorolja és jelölje be az Ön havi nettó jövedelmét a kategóriák valamelyikébe!

ARRA KÉRJÜK, HA BEJELÖLTE A VÁLASZÁT, FORDÍTSA VISSZA A GÉPET MUNKATÁRSUNK FELÉ!

- 01 – 30.000 Ft-nál kevesebb a havi jövedelme
- 02 – 30.001 – 45.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 03 – 45.001 – 60.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 04 – 60.001 – 75.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 05 – 75.001 – 90.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 06 – 90.001 – 110.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 07 – 110.001 – 150.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 08 – 150.001 – 200.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 09 – 200.001 – 250.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 10 – 250.001 – 300.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 11 – 300.001 – 350.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 12 – 350.001 – 400.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 13 – 400.001 – 450.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 14 – 450.001 – 500.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 15 – 500.001 – 750.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 16 – 750.001 – 1.000.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 17 – 1.000.001 – 1.500.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 18 – 1.500.001 – 2.000.000 Ft közötti a havi jövedelme
- 19 – 2 millió Ft feletti a havi jövedelme
- 0 – nincs jövedelme
- N – N
- V – V

D14. Mi az Ön családi állapota?

NE A JOGI ÁLLAPOTOT, A TÉNYLEGEST KÓDOLD!

- 1 – nőtlen, hajadon, egyedülálló
- 2 – házasságban, egyedül él
- 3 – elvált, egyedül él
- 4 – özvegy, egyedül él
- 5 – nőtlen, hajadon, élettársal él
- 6 – házasságban, házastárssal él
- 7 – házasságban, élettársal él
- 8 – elvált, élettársal él
- 9 – özvegy, élettársal él
- V – Válaszmegtagadás

D15. Hányan élnek Önök közös háztartásban (közös kasszán) Önt is beleszámítva?

- 1 – egyedül él ————— 33. kérdés
- 2 – 2
- 3 – 3
- 4 – 4
- 5 – 5
- 6 – 6
- 7 – 7
- 8 – 8
- 9 – 9 és több fő
- V – Válaszmegtagadás

A 18 ÉVEN ALULIAK SZÁMA KEVESEBB KELL LEGYEN, MINT A HÁZTARTÁSTAGOK SZÁMA.

D16. És ebből hány fő a 18 éven aluli személy?

- E
- V – Válaszmegtagadás

D18. Kérem, mondja meg, hogy milyen az Önök családjának összetétele? A közös háztartásban élőket a képernyőn szereplő kategóriák közül melyikbe sorolná?

- 1 – házaspár (élettársak)
- 2 – házaspár/élettársak + gyermek(ek)
- 3 – egyedülálló szülő + gyermek(ek)
- 4 – nagyszülő(k) + unoka(k)
- 5 – nagyszülő(k) + szülő(k) + gyermek(ek)
- 6 – egyéb összetétel
- N – N
- V – V

D19. És mennyi az Önök (közös háztartásban élők) nettó jövedelme havonta összesen? Kérem, hogy az Ön jövedelmét is számolja hozzá. Tehát számítson be minden bevételt: családi pótlék, gyerektartás, háztáji, másodállás, stb.!

_____ Ft
000 – nincs jövedelme
N – Nem tudja
V – Válaszmegtagadás

D20. Most Ön felé fordítom ismét a képernyőt. A monitoron jövedelemkategóriákat lát. Arra szeretném megkérni, hogy sorolja és jelölje be az Önök háztartásának összes havi nettó jövedelmét a kategóriák valamelyikébe! Most is a választásának megfelelő kategória előtti kört jelölje meg úgy, ahogy a beszélgetésünk elején tette a pártoknál, vagyis a nyilak segítségével léptesse a kék kijelölést a megfelelő válaszhoz és utána nyomja meg a legszélesebb (szóköz) billentyűt.

D21. A monitoron jövedelemkategóriákat lát. Arra szeretném megkérni, hogy sorolja és jelölje be az Önök háztartásának havi nettó jövedelmét a kategóriák valamelyikébe!

ARRA KÉRJÜK, HA BEJELÖLTE A VÁLASZÁT, FORDÍTSA VISSZA A GÉPET MUNKATÁRSUNK FELÉ!

01 – 30.000 Ft-nál kevesebb a havi jövedelme
02 – 30.001 – 45.000 Ft közötti a havi jövedelme
03 – 45.001 – 60.000 Ft közötti a havi jövedelme
04 – 60.001 – 75.000 Ft közötti a havi jövedelme
05 – 75.001 – 90.000 Ft közötti a havi jövedelme
06 – 90.001 – 110.000 Ft közötti a havi jövedelme
07 – 110.001 – 150.000 Ft közötti a havi jövedelme
08 – 150.001 – 200.000 Ft közötti a havi jövedelme
09 – 200.001 – 250.000 Ft közötti a havi jövedelme
10 – 250.001 – 300.000 Ft közötti a havi jövedelme
11 – 300.001 – 350.000 Ft közötti a havi jövedelme
12 – 350.001 – 400.000 Ft közötti a havi jövedelme
13 – 400.001 – 450.000 Ft közötti a havi jövedelme
14 – 450.001 – 500.000 Ft közötti a havi jövedelme
15 – 500.001 – 750.000 Ft közötti a havi jövedelme
16 – 750.001 – 1.000.000 Ft közötti a havi jövedelme
17 – 1.000.001 – 1.500.000 Ft közötti a havi jövedelme
18 – 1.500.001 – 2.000.000 Ft közötti a havi jövedelme
19 – 2 millió Ft feletti a havi jövedelme
00 – nincs jövedelme
N – N
V – V

**D33. Most a háztartásuk felszereltségével kapcsolatban szeretném kérdezni.
Hányat használnak, illetve hány darab van az Önök háztartásában a következőkből:**

HA CÉGES TULAJDONÚ, DE MAGÁNHASZNÁLATBAN VAN, AZ IS IDE SZÁMÍJT!

	0–9 db
	N –
	V –
01. személyi számítógép (PC)/laptop?	61
02. hagyományos fényképezőgép?	62
03. videokamera?	63
04. színes tévé?	64
05. elektromos fritőz?	65
06. videomagnó?	66
07. rádiós óra?	67
08. elektromos fűrógép?	68
09. 3 évnél fiatalabb személygépkocsi?	69
10. 3 évnél idősebb személygépkocsi?	70
11. nyaraló, hétvégi ház, telek?	71
12. bank-/hitelkártya?	72
13. CD-lejátszó?	73
14. digitális fényképezőgép?	74
15. DVD-lejátszó?	75
16. discman?	76
17. értékes művészeti tárgy?	

**D34. (Még továbbra is) A háztartásuk felszereltségéről szeretném kérdezni.
Hányat használnak, illetve hány darab van az Önök háztartásában a következőkből:**

HA ISDN TELEFONVONALUK VAN, AZ KÉT VONALNAK SZÁMÍT!

	0–9 db
	N –
	V –
01. automata mosógép?	77
02. folyószámla?	78
03. HI-FI sztereó berendezés?	79
04. kábel TV?	80
05. kazettás magnó?	81
06. mélyhűtőláda/-szekrény?	82
07. MP3 lejátszó?	83
08. mobiltelefon?	84
09. távirányítós televízió?	85
10. vezetékes telefon?	86
11. teletextes televízió?	87
12. walkman?	88
13. játékkonzol (wii, xbox, playstation, Nintendo DS)	89
14. gps navigációs eszköz	90
15. házimozsi rendszer	91
16. digitális vétel fogadására alkalmas tv (hdtv)	92
17. digitális vétel fogadására alkalmas vevőegység (set top boks)	93
18. plazma tv	94
19. lcd tv	95
20. led tv	96
21. 3d tv	97
22. blue ray lejátszó	98

Bevándorló

D33b. És mielőtt Magyarországra jött volna, volt-e az Önök háztartásában a következőkből:

HA CÉGES TULAJDONÚ, DE MAGÁNHASZNÁLATBAN VAN, AZ IS IDE SZÁMÍT!

1 igen
2 nem
9 NT

01. személyi számítógép (PC)/laptop?	61
02. hagyományos fényképezőgép?	62
03. videokamera?	63
04. színes tévé?	64
05. elektromos fritőz?	65
06. videomagnó?	66
07. rádiós óra?	67
08. elektromos fűrógép?	68
09. 3 évnél fiatalabb személygépkocsi?	69
10. 3 évnél idősebb személygépkocsi?	70
11. nyaraló, hétvégi ház, telek?	71
12. bank-/hitelkártya?	72
13. CD-lejátszó?	73
14. digitális fényképezőgép?	74
15. DVD-lejátszó?	75
16. discman?	76
17. értékes művészeti tárgy?	

Bevándorló

D34b. (Még továbbra is) És mielőtt Magyarországra jött volna, volt-e az Önök háztartásában a következőkből:

HA ISDN TELEFONVONALUK VAN, AZ KÉT VONALNAK SZÁMÍT!

	1 igen 2 nem 9 NT
01. automata mosógép?	77
02. folyószámla?	78
03. HI-FI sztereó berendezés?	79
04. kábel TV?	80
05. kazettás magnó?	81
06. mélyhűtőláda/-szekrény?	82
07. MP3 lejátszó?	83
08. mobiltelefon?	84
09. távirányítós televízió?	85
10. vezetékes telefon?	86
11. teletextes televízió?	87
12. walkman?	88
13. játékkonzol (wii, xbox, playstation, Nintendo DS)	89
14. gps navigációs eszköz	90
15. házimozsi rendszer	91
16. digitális vétel fogadására alkalmas tv (hdtv)	92
17. digitális vétel fogadására alkalmas vevőegység (set top boks)	93
18. plazma tv	94
19. lcd tv	95
20. led tv	96
21. 3d tv	97
22. blue ray lejátszó	98

Bevándorló

60. Kérem, hogy ismét értékelje jelenlegi és régi életkörülményeit! Hol helyezné el azon a skálán, ahol a 0-s a legrosszabb életkörülményeket jelenti, a 10-es pedig a legjobbat? VÁLASZLAP

	legrosszabb										legjobb		NT
a. jelenlegi													
élethelységeit?	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X
b. áttelepedése előtti													
élethelységeit?	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	99	X

IT1. Most egy másik témával kapcsolatban szeretnék néhány kérdést feltenni Önnek!

Önnek személy szerint van-e Internet hozzáférése:

2 – van
1 – nincs
N –
V –

1. itthon?	9
2. munkahelyén?	10
7. iskolában?	11
3. barátnál, ismerősnél?	12
4. rokonnál, családtagnál?	13
5. nyilvános helyen, pl. internetkávézóban, könyvtárban?	14
6. egyéb helyen?	15
8. és mobilinternettel rendelkezik?	16

IT2. Ön összességében milyen gyakran használja az internetet:

- 7 – minden nap, majdnem minden nap,
- 6 – többször egy héten,
- 5 – hetente,
- 4 – havonta többször,
- 3 – havonta,
- 2 – ritkábban vagy
- 1 – soha nem használja?
- N –
- V –

CSAK AKKOR, HA LEGALÁBB HAVONTA EGYSZER HASZNÁLJA AZ INTERNETET (LÁSD 2. KÉRDÉS 3–7 KÓDOK VALAMELYIKE)!

IT2_onl. Szokott-e ön online vásárolni?

- 2 – igen
- 1 – nem

KÉRDÉSEK A KÉRDEZŐNEK

K(6.) NE KÉRDEZD, CSAK JELÖLD! A lakás/ház jellege, ahol a kérdezett lakik:

Falun:

- 01 – falusi szükséglakás
- 02 – tanya
- 03 – hagyományos parasztház
- 04 – korszerűen felújított hagyományos parasztház
- 05 – falusi kertés, családi ház
- 06 – többlakásos ház (városias jellegű)
- 07 – többszintes új ház
- 08 – kertés villa (rég, új)
- 09 – falun egyéb, éspedig:.....

Városban:

- 10 – kisvárosi, elővárosi kisudvaros ház (egylakásos)
- 11 – kisvárosi, elővárosi kisudvaros ház (többlakásos)
- 12 – városi szükséglakás (alkalmi építmény, szfni, üzlethelyiség)
- 13 – régi bérházban lévő udvari lakás
- 14 – régi bérházban lévő utcai lakás
- 15 – régi bérházban lévő lakás (a lakás helye nem értelmezhető)
- 16 – régi (30-as, 40-es években épült), de modernebb bér- és társasház
- 17 – lakótelepi lakás, nem panel
- 18 – paneles (lakótelepi) lakás
- 19 – réginek tűnő kertés társasház
- 20 – újnak tűnő kertés társasház
- 21 – kertés villa (rég, új)
- 22 – városi kertés családi ház
- 23 – új építésű társasház (nem kertés)
- 24 – lakópark
- 25 – városban egyéb, éspedig:.....
- NN – N
- VV – V

Bevándorló

61. Mennyire beszélt a válaszadó magyarul?

- 5 – tökéletesen
- 4 –
- 3 –
- 2 –
- 1 – igen rosszul

Bevándorló

62. Mennyire értette a válaszadó a kérdéseket?

- 5 – tökéletesen
- 4 –
- 3 –
- 2 –
- 1 – igen rosszul

Bevándorló

63. Igénybe vett-e a válaszadó valamilyen külső segítséget a kérdések megválaszolásánál?

- 1 – igen----- > Milyen külső segítséget?
 - 01 – szótár
 - 02 – családtag/ ismerős
 - 03 – egyéb, éspedig:
- 2 – nem

3. függelék

A CIVIL TANÁCSKOZÁSOK AJÁNLÁSAI – BEFOGADÓK

ELŐFELTÉTELEK AZ AJÁNLÁSOK MEGVALÓSÍTÁSÁHOZ

1. A befogadó társadalom együttműködése, aktív bevonódása, elfogadása nélkül nem valósíthatók meg az alábbi elképzelések és programjavaslatok, valamint a témával összefüggő honi társadalmat érintő területek (adórendszer, oktatás, egészségügy, munkaügyi helyzet, ügyintézés stb.) érdemi kezelése nélkül nem is lehetnek eredményesek.
2. Általában véve szükség van a Magyar Népeséspolitikai Stratégia közzétételére, valamint bevándorlási és integrációs kérdésekkel való kibővítésére.

ÁLLAMPOLGÁRI AJÁNLÁSOK

Tájékoztatás

1. Helyi szintű, migránsokhoz kötődő civilszervezetek ösztönzése, olyan programok végrehajtására, amelyek a helyben élő migránsok kultúráját és problémáit ismertetik meg a helyi lakossággal, befogadó társadalommal (közös kulturális programok, sportesemények stb.). A szükséges forrást önkormányzatok biztosíthatnák pályázatok formájában.
2. Az állampolgári ismeretek, társadalomismeret-tanóra anyagában szükséges a migránsokkal kapcsolatos témákat is érinteni, mind általános, mind középiskolai szinten. Érdemes lenne időt szakítani a jogaik, a státuszuk ismertetésére és a velük kapcsolatos előítéletek eloszlására. Ezeken az órákon az adott kultúrából meghívott vendégek segíthetnék a gyerekek tájékoztatását.
3. Szükség van olyan kutatásokra, amelyek a migránsok munkavállalásáról szólnak, és az eredményeiket az egész társadalom számára rendszeresen elérhetővé kell tenni. Például *Metronom* újság, széles körben elérhető médiumok.

Tévhitek eloszlátása, tisztánlátás céljából az alábbi kérdések vizsgálatára van szükség:

- Hányan jönnek be?
- Hányan dolgoznak legálisan? Hányan adóznak?

- Itt tartózkodásuk ideje alatt milyen hosszú legális munkaviszonnyal rendelkeznek?
 - Mennyire hasznos tagjai a társadalomnak? Mennyire van rájuk szükség?
- A kutatások finanszírozása: Európai Integrációs Alap
4. A tanári továbbképzések sorába emeljék be a következő tárgyakat: idegen kultúrák ismertetése, bevándorlók kezelése.

Ügyintézés

5. Többnyelvű kitöltési útmutató kidolgozása a különféle tartózkodási jogcímek igénylésére szolgáló formanyomtatványok kitöltéséhez.
6. Ekvivalenciaszabályok célzott könnyítése a szakképesítések elfogadásának eljárásában. Legyen lehetőség kivételek tételére, mérlegelési lehetőségre:
 - idegen nyelven tanító külföldi tanárok esetében;
 - enyhítés: kulcs szakmák, hiányszakmák esetében;
 - ideiglenes, korlátozott időre szóló akkreditáció indokolt esetekben.
7. A külföldön szerzett szakképesítések hazai elfogadásához szükséges különbözeti vizsgára való felkészülés támogatása. Ez az alábbiak szerint finanszírozható:
 - kedvezményes kölcsön;
 - diákhitel típusú, államilag támogatott kölcsön.
8. Szükség van a fent említett különbözeti vizsgára való felkészítő programok kidolgozásának és fenntartásának támogatására. Ez az alábbiak szerint finanszírozható:
 - állam;
 - önkormányzat;
 - EU-s pályázatok;
 - magyarországi külképviseletek bevonása.
9. Szükség van a migráns vagy migránsokhoz kötődő civilszervezetek tevékenységeinek támogatására, a pályázati kompetenciáik megerősítésére, valamint saját kultúrájú önkéntesek alkalmazásának elősegítésére, ösztönzésére.
10. A Magyarországon magyar nyelven, szervezett iskolarendszerben végzett külföldi diákok gyorsabban szerezhessenek letelepedési engedélyt, a várakozási időbe a tanulmányi célú engedéllyel itt töltött idő is beleszámítson.
11. Szükség van a határon túli magyarok esetében a letelepedéssel és állampolgársággal kapcsolatos eljárás könnyítésére (nem időben, hanem okmányok beszerzésében, feltételrendszerek újragondolásában és egyszerűsítésében).

Nyelvismeret

12. *Iskoláskor*: Mielőtt bekerül valaki a saját korcsoportjának megfelelő osztályba, tanulhasson magyarul. Nyelvi alapismeret megszerzése után kerüljön integrált iskolába a többi gyermek közé.
Iskolák és a lent ismertetett kulturális központok együttműködésével lenne lehetséges a javaslat megvalósítása.

13. *Felnőttek:* Szükség van arra, hogy a tanfolyami lehetőségekről való tájékoztatás minél szélesebb körben történjen. Szükséges a nyelvi alapismeretek megszerzésének támogatása. Lehetséges források:

- diákhitel jellegű bevándorlási hitel;
- saját forrás

A fent említett szempontokat egy integrált struktúrában lehetne megvalósítani:

Szükség van olyan kulturális központok létrehozására, amelyek a problémákat integráltan képesek kezelni. Az integrált tevékenységi profil kialakítása a régiók igénye szerint történne. Lehetséges szolgáltatások:

- nyelvtanfolyam;
- kultúra-közvetítés, „Ismerd meg hazánkat” kirándulások;
- ügyintézésben való segítségnyújtás;
- információs segítség;
- érdekképviselő, jogi segítség;
- célzott „kulturális találkozások”, fórumok, kerekasztalok.

A CIVIL TANÁCSKOZÁSOK AJÁNLÁSAI – BEVÁNDORLÓK

ÁLTALÁNOS JAVASLATOK

1. Azt javasoljuk, hogy vegyünk át bevált gyakorlatokat más országokból.
2. Javasoljuk új kutatási módszerek kipróbálását a témakörben, a kutatási módszertan fejlesztését (bevándorló-befogadó csoport közös munkája).
3. Javasoljuk egy gyerekcsoport megkérdezését a témában.

JOGSZABÁLYOK, JOGKÖVETÉS

4. Azt javasoljuk, hogy segítsék a jogszabályok megértését egy könnyebben érthető verzióval (többnyelvű prospektusok és tanácsadó bevándorlók alkalmazása).
5. Azt javasoljuk, hogy egyszerűsítsék a jogszabályokat.
6. A jogszabályok „foltozása” helyett javasoljuk a jogszabályok teljes átfogalmazását (azt egyszerűbb megértés érdekében).
7. Azt javasoljuk, hogy a jogrend legyen koherens.

8. Azt javasoljuk, hogy a bevándorlókra vonatkozó törvények előkészítése során kötelezően konzultáljanak bevándorlókkal.
9. Azt javasoljuk, hogy legyen tényleges jogegyenlőség. Attól, hogy valakinek „bevándorló” státusza van, ne lehessen jogaiban korlátozni – a munkáját elvesztő bevándorlónak járjon a munkanélküli segély és a védettség (ne lehessen zsarolni).
10. Azt javasoljuk, hogy az iskolába járó „bevándorló” gyereket ne lehessen jogaiban korlátozni (ne kérdezzék meg, hol dolgoznak a szülei).
11. Azt javasoljuk, hogy minden iskolába járó gyerek után járjon fejkvóta.
12. Javasoljuk, hogy legyen monitoring-rendszer (valóban a szabály szerint járnak el és mi a szabály hatása).
13. Azt javasoljuk, hogy a 2008. október 18-i Európai Bevándorlási és Menekültügyi Paktumban foglalt irányelveket építsék be a magyar jogrendbe.
14. Azt javasoljuk, hogy az állampolgársághoz szükséges 8 év várakozási időbe számítsanak bele az egyetemen eltöltött évek – a magyar egyetemen végzett hallgatók kapjanak különleges elbírálást.
15. Azt javasoljuk, hogy szüntessék meg az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda monopóliumát.
16. Azt javasoljuk, hogy a letelepedési engedély felülbírálati időszakát csökkentsék 5 évről 3-ra.
17. Azt javasoljuk, hogy a szakmai kamarákra vonatkozó törvények bizonyos feltételek mellett tegyék lehetővé a „bevándorló” nem-állampolgárok belépését a szakmai szervezetekbe.

ÜGYINTÉZÉS

18. Azt javasoljuk, hogy legyen konkrét tájékoztatás az elérhető segítségéről (a civilszervezetekről plakát, szórólap, linkek a szervezetekhez a weblapon).
19. Azt javasoljuk, hogy legyen többnyelvű tanácsadó szolgálat a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalnál (BÁH), ahol a hivatal hozzáértő munkatársai ülnek, akik tájékoztatása összhangban van a hivatali ügyrenddel és egyénre szabottan is tudnak segíteni.
20. Azt javasoljuk, hogy legyen információnk arról, hogy kinek és hogyan lehet panaszt tenni. Legyen egy értékelési rendszer, ami az ügyintézők munkájáról szól és a fizetésük legyen teljesítményalapú. Az ügyfél-elégedettség legyen mérhető és fontos.
21. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-nak legyen on-line hozzáférése a többi közigazgatási hivatal adatbázisához.
22. Azt javasoljuk, hogy lehessen on-line ügyintéризést folytatni.
23. Azt javasoljuk, hogy bővítsék ki a BÁH kapacitását, legyen több ügyintéző.
24. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban figyeljenek oda a ügyfelek kényelmére: ne legyen koedukált a WC, legyen megfelelő váróterem (büfé, internetkapcsolat), tájékoztató pontok. A boldogabb ügyfél, jobb ügyfél :)

25. Azt javasoljuk, hogy a hivatalban dolgozó ügyintézők kiválasztása, motiválása és folyamatos továbbképzése legyen biztosított.
26. Azt javasoljuk, hogy az ügyintézők kapjanak bizonyos időközönként interkulturális tréninget (más közegben is találkozzanak „bevándorlókkal”).
27. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban dolgozó ügyintézők között legyen kötelező kvótája minden nagyobb bevándorló csoportnak az alkalmazottak között, akik szükség esetén képzést kapnak.
28. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban legyen lehetőség a személyes ügyintézésre munkaidőn túl is (legalább egyszer-kétszer egy héten).
29. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban legyen egy munkaidőn túl is hívható zöld szám, ahol kijelölt és széleskörűen szakképzett munkatárs(ak) dolgoznak, akik több nyelven beszélnek.
30. Azt javasoljuk, hogy a BÁH-ban legyen személyes ügyintézője mindenkinek, hogy ugyanazzal az emberrel beszéljen különböző alkalmakkor (egy adott ügyintézőhöz lehessen időpontot is kérni).

OKTATÁS, KULTÚRA, TOLERANCIA

31. Azt javasoljuk, hogy a média vállaljon nagyobb szerepet a befogadó társadalom tolerancia szintjének erősítésében. Szerepeltessen több bevándorló nemzetiség, kiegyensúlyozott képet mutasson és ne erősítse a negatív sztereotípiákat.
32. Azt javasoljuk, hogy a bevándorló gyerekek osztályba bevezetésének legyen rituáléja (kialakított rendje: bemutatkozás, a kulturális háttér bemutatása... tb.).
33. Azt javasoljuk, hogy az idegen-kultúrák megismertetését a kötelező iskolai tantervben multikulturális tanóra keretében; a bevándorlókkal közös kulturális-szabadidős iskolai programok szervezését már az általános iskolában is.
34. Azt javasoljuk, hogy a rendőrök kapjanak interkulturális képzést, hogy megtanulják a bevándorlással kapcsolatos helyzeteket kezelni. Ez kapcsolódhat a magyar mint idegen nyelv órák tematikájába, ahol a rendőrök személyesen találkoznak bevándorlókkal, így a bevándorlók is tájékozódhatnak a rendőri intézkedésekről.
35. Azt javasoljuk, hogy a jogszabályi környezet megengedő legyen és az egyesületekre vonatkozó szabályokat egyszerűsítsék, annak érdekében, hogy a bevándorló közösségek könnyen alakítsanak és működtessenek egyesületeket.

NYELVISMERET

36. Azt javasoljuk, hogy az iskolában a bevándorló gyerekeknek a kezdeti időszakban ne kelljen idegen nyelvet és magyart tanulniuk, hanem ezalatt az idő alatt tanulhassanak magyarul. Erre a feladatra legyenek kerületenként kijelölt iskolák, ahova a kerület összes bevándorló diákja jár magyar mint idegen nyelv órákra. Ehhez megfelelő tankönyvekre van szükség minden korosztály számára.

37. Javasoljuk szakképzett bevándorló és magyar önkéntesek bevonását a magyar mint idegen nyelv oktatásába, illetve a bevándorlók anyanyelvének oktatásába gyerekeknek és felnőtteknek.
38. Javasoljuk továbbképzési lehetőség biztosítását a magyart mint idegen nyelvet oktatóknak.
39. Azt javasoljuk, hogy a nyelvtanulás és a nyelvtanítás-tanulásról szóló információk mindenki (régii és új bevándorlók) számára is legyenek elérhetőek.

MUNKA

40. Javasoljuk egy honlap létrehozását olyan munkahelyekről, ahol szívesen fogadnak bevándorlót is.
41. Javasoljuk, hogy legyen egy olyan közvetítő (akár magán, akár állami), amelyik átveszi a munkaadótól a bevándorlóval kapcsolatos papírmunka terhét.
42. Azt javasoljuk, hogy egyszerűsödjének a bevándorlók munkavállalásával kapcsolatos adminisztrációs terhek.
43. Azt javasoljuk, hogy a munkáját elvesztő bevándorló, akinek ideiglenes tartózkodási engedélye van, ne veszítse el automatikusan a státuszát, legyen egy türelmi idő (minimum három hónap).
44. Azt javasoljuk, hogy legyen egyszerűbb a külföldi diplomák elfogadtatása és a szakmai továbbképzés.

